ISSN 2411-1562

INSTITUTUM PHILOLOGIAE

CATHEDRA LINGUISTICAE GENERALIS,
PHILOLOGIAE CLASSICAE ET NEOHELLENISTICAE

П'ятнадцятий випуск "*Studia Linguistica*"

присвячено пам'яті блискучої Вченої, Педагога від Бога,
багатогранній, світлій Людині, доктору філологічних наук,
професору **Фіонілі Олексіївні Нікітіній** (1929-2019)

Studia
Linguistica

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15>

XV
2019

INSTITUTUM PHILOLOGIAE

CATHEDRA LINGUISTICAE GENERALIS,
PHILOLOGIAE CLASSICAE ET NEOHELLENISTICAE

XV

<http://studia-linguistica.knu.ua>

<http://pinax.com.ua>

У рамках п'ятнадцятого тому збірника наукових праць "Studia Linguistica" представлені наукові праці вчених, присвячені різним проблемам класичної філології, історії слов'янських та германських мов, соціолінгвістики, лінгвокультурології, дискурсології, перекладознавства, термінології та методики викладання мов, які осмислюються у річичі найсучасніших лінгвістичних ідей.

Within the framework of the fifteenth volume of the collection of scientific works "Studia Linguistica" the scientific articles of scholars devoted to the solution of various problems of classical philology, history of Slavic and Germanic languages, social linguistics, cultural linguistics, discursology, translation studies, terminology, methods of language teaching etc. are being presented.

Орієнтований на наукових працівників, викладачів, студентів, аспірантів.

Addressed to researchers, teachers, graduate and post-graduate students.

Адреса редколегії	01601, м., 6-р Шевченко, 14, к. 141 ☎ (+38044) 239 34 15, zagmoclasphil@gmail.com Збірник розміщено на сайтах: http://studia-linguistica.knu.ua ; http://pinax.com.ua
Address of the Editorial Board	01601, Kyiv, boulevard Shevchenko, 14, room 141 ☎ (+38044) 239 34 15, zagmoclasphil@gmail.com The collection of scientific works is presented on the website: : http://studia-linguistica.knu.ua ; http://pinax.com.ua
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка від 26.11.2019 (протокол № 4)
Recommended	By Academic Council of Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv on November, 26, 2019 (protocol № 4)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 747 від 13.07.2015
Certified	By State Accreditation Committee of Ukraine Decree of the Presidium of the SAC of Ukraine № 747 dated 13.07.2015
Зареєстровано	Міністерством юстиції України Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 13518-2402P від 09.11.2007
Registered	By Ministry of Justice of Ukraine Certificate of registration КВ № 13518-2402P dated 09.11.2007
Засновник	Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Founder	Taras Shevchenko National University of Kyiv
Відповідальні за випуск	доц. С. П. Гриценко, доц. В. Ф. Чемес
Responsible for the issue	Associate Professor S. P. Grycenko, Associate Professor V. F. Chemes

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, відповідної галузевої термінології, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

The authors of the published materials are fully responsible for the selection, accuracy of the facts, quotes, economic and statistical data, relevant terminology, proper names and other information. The editorial board reserves the right to shorten and edit the submitted materials.

**Редакційна колегія
періодичного видання “Studia Linguistica”**

**Information about the members of the Editorial Board
of the periodical “Studia Linguistica”**

**Відповідальний редактор
Responsible Editor**

**Голубовська
Ірина Олександрівна**
доктор філологічних наук, професор,
igolubovska777@gmail.com

Iryna Golubovska
Doctor of Philology, Professor
igolubovska777@gmail.com

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Інститут
філології, завідувач кафедри загального
мовознавства, класичної філології та
неоелліністики

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Institute of Philology, Head of the
Department of General Linguistics,
Classical Philology and Neohellinistics

**Заступник відповідального редактора
Deputy Editor-in-Chief**

**Левко
Олександр Вадимович**
кандидат філологічних наук, доцент
alexaristos@gmail.com

Olexandr Levko
Ph.D in Philology
Associate Professor
alexaristos@gmail.com

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Інститут
філології, доцент кафедри загального
мовознавства, класичної філології та
неоелліністики

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Institute of Philology, Associate
Professor of the Department of General
Linguistics, Classical Philology and
Neohellinistics

**Відповідальні секретарі
Responsible Secretaries**

**Руда
Наталія Вікторівна**
кандидат філологічних наук, доцент
nataruda@bigmir.net

Natalia Ruda
Ph.D in Philology, Associate Professor
nataruda@bigmir.net

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Інститут
філології, доцент кафедри загального
мовознавства, класичної філології та
неоелліністики

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Institute of Philology, Associate
Professor of the Department of General
Linguistics, Classical Philology and
Neohellinistics

**Письменна
Юлія Олександрівна**
кандидат філологічних наук, доцент
pysmennaju@gmail.com

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Інститут
філології, доцент кафедри загального
мовознавства, класичної філології та
неоелліністики

Julia Pysmenna
Ph.D in Philology, Associate Professor
pysmennaju@gmail.com

Члени редакційної колегії
Members of the Editorial Board

Архангельська
Алла Мстиславівна
доктор філологічних наук, професор

Alla Arkhangelska
Doctor of Philology, Professor

Бартмінські Єжі
Академік Польської Академії мистецтв і наук,
доктор філологічних наук, професор

Bartmiński Jerzy
Academician of the Polish Academy of Arts and
Sciences, Doctor of Philology, Professor

Бацевич
Флорій Сергійович
доктор філологічних наук, професор

Florii Batsevych
Doctor of Philology, Professor

Броджі Джованна
доктор філологічних наук, професор

Brogi Giovanna
Doctor of Philology, Professor

Гарзаніті Марчелло
доктор філологічних наук, професор

Garzaniti Marcello
Doctor of Philology, Professor

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Institute of Philology, Associate
Professor of the Department of General
Linguistics, Classical Philology and
Neohellinistics

Університет ім. Ф. Палацького в
Оломоуці (Чехія), професор кафедри
славістики

University of the F. Palacki in Olomouc
(Czech Republic), Professor of the
Department of Slavic Studies

Люблінський університет Марії Кюрі-
Склодовської (Польща), гуманітарний
факультет, директор Етнолінгвістичного
Архіву Інституту польської філології

Lublin University Maria Curie-Skłodowska
(Poland), Faculty of Humanities, Director
of the Ethnolinguistic Archive of the
Institute of Polish Philology

Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри
загального мовознавства

Lviv Ivan Franko National University, Head
of the Department of General Linguistics

Міланський університет (Італія), факультет
літератури і філософії, завідувач кафедри
лінгвістичних, літературних і філологічних
студій

University of Milan (Italy), Faculty of Literature
and Philosophy, Head of the Department of
Linguistic, Literary and Philological Studies

Флорентійський університет (Італія),
факультет мов, літератур та міжкультурних
досліджень, професор кафедри
лінгвістичних студій та сходознавства,
Президент Італійської Асоціації славістів

Florentine University (Italy), Faculty of
Languages, Literature and Intercultural Studies,
Professor of the Department of Linguistic and
Oriental Studies, President of the Italian
Association of Slavists

Деннер Мішель А.
кандидат філологічних наук, доцент

Michael A. Denner
Ph.D., Associate Professor

**Єрмоленко
Сергій Семенович**
доктор філологічних наук, професор

Serhii Yermolenko
Doctor of Philology, Professor

Загнітко Анатолій Панасович
Член-кореспондент НАН України, доктор
філологічних наук, професор

Anatolii Zahnitko
Corresponding Member of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Doctor of Philology,
Professor

**Корбозерова
Ніна Миколаївна**
доктор філологічних наук, професор

Nina Korbozerova
Doctor of Philology, Professor

**Лучканин
Сергій Микославович**
доктор філологічних наук, професор

Стетсонський університет (Флорида, США), директор програми російських, східно-європейських та євразійських студій, директор почесних програм Стетсонського університету, редактор журналу «Толстовські студії»

Stetson University (Florida, USA), Stetson's Program in Russian, East European and Eurasian Studies Director, University Honors Program Director, Editor of Tolstoy Studies Journal

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, провідний науковий співробітник відділу загального та порівняльно-історичного мовознавства

O. O. Potebnia Institute of Linguistics (National Academy of Science of Ukraine), Leading Researcher of the Department of General and Historical Comparative Linguistics

Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри загального і прикладного мовознавства та слов'янської філології

Vasyl' Stus Donetsk National University, Head of the Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, професор кафедри романської філології

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology, Professor of the Department of Romance Philology

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, професор кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Serhii Luchkanyn
Doctor of Philology, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology, Professor of the Department of General Linguistics, Classical Philology and Neohellenistics

Миронова Валентина Миколаївна
кандидат філологічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Valentyna Myronova
Ph.D in Philology, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology, Associate Professor of the Department of General Linguistics, Classical Philology and Neohellenistics

**Панасенко
Наталія Іванівна**
доктор філологічних наук, професор

Університет св. Кирила і Мефодія у Трнаві (Словаччина), факультет медійних комунікацій, професор кафедри мовної комунікації

Nataliya Panasenko
Doctor of Philology, Professor

University of SS. Cyril and Methodius in Trnava (Slovak Republic), Faculty of Mass Media Communication, Professor of the Department of Language Communication

**Тищенко
Олег Володимирович**
доктор філологічних наук, професор

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, завідувач кафедри перекладу

Oleh Tyshchenko
Doctor of Philology, Professor

Lviv State University of Life Safety, Head of the Department of Translation

Чан Хуей-Чін
кандидат філологічних наук, доцент

Іллінойський Університет в Чикаго (Іллінойс, США), доцент кафедри комунікативістики

Hui-Ching Chang
Ph.D., Associate Professor

University of Illinois at Chicago (Illinois, USA), Professor of the Department of Communication

**Чернюх
Богдан Васильович**
доктор філологічних наук, професор

Львівський національний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри класичної філології

Bohdan Cherniukh,
Doctor of Philology, Professor

Ivan Franko National University of Lviv, Head of the Department of Classical Philology

Стаття надійшла до редакції 12.07.2019
<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.7-16>

НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФ. Ф. О. НІКІТИНОЇ ЯК СИНТЕЗ ТРЬОХ МОВОЗНАВЧИХ ПАРАДИГМ

Ірина Олександрівна Голубовська (м. Київ, Україна)
igolubovska777@gmail.com

*доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства,
класичної філології та неоелліністики
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології*

PROFFESIONAL HERITAGE OF DR. F. O. NIKITINA AS THE SYNTHESIS OF THE THREE LINGUISTIC PARADIGMS

Iryna O. Golubovska (Kyiv, Ukraine)
igolubovska777@gmail.com

*Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of General Linguistics,
Classical Philology and Neohellinistics
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology*

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ ПРОФ. Ф. А. НИКИТИНОЙ КАК СИНТЕЗ ТРЕХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ПАРАДИГМ

Ірина Александровна Голубовская (г. Киев, Украина)
igolubovska777@gmail.com

*доктор филол. наук, профессор, заведующая кафедрой общего языкознания,
классической филологии и неозлллинистики
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт филологии*

Доктор філологічних наук, професор НІКІТИНА ФІОНІЛЛА
ОЛЕКСІЇВНА, належала до когорти тих українських вчених-
мовознавців, ідеї якої живили і продовжують жити потужні напрями

*Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]
© Голубовська І. О. [Голубовская И. А.], igolubovska777@gmail.com*
Наукова спадщина проф. Ф. О. Нікітиної як синтез трьох мовознавчих парадигм [Научное наследие
проф. Ф. А. Никитиной как синтез трех лингвистических парадигм] (Українською / На укр. яз)

наукової діяльності, котрі охоплюють цілі історичні епохи, зумовлюючи нові методи і підходи до розв'язання цілих комплексів лінгвістичних проблем. Будучи ученицею визначного українського вченого А. О. Білецького, Фіонілла Олексіївна у своїй науковій діяльності завжди поєднувала любов до мовної емпірики (володіння багатьма індоєвропейськими мовами – грекою, латиною, французькою, англійською, німецькою, польською) із глибоким аналітизмом теоретичного мислення та надзвичайною науковою сумлінністю. Все її життя як спеціаліста та науковця пов'язане з Київським університетом, де вона здобула класичну освіту, навчаючись у 1948–1953 рр. на відділенні класичної філології філологічного факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка, який закінчила з відзнакою і була рекомендована до аспірантури (1953–1956). Талановиту аспірантку залишили на кафедрі загального мовознавства та класичної філології, її науковим керівником став доктор філологічних наук, професор зі світовим ім'ям Андрій Олександрович Білецький. У 1957 р. відбувся захист кандидатської дисертації на тему «Значення фонетики давньогрецької мови для порівняльно-історичної фонетики індоєвропейських мов», яка стала помітною подією на лінгвістичних теренах Радянського Союзу. Викладання давніх мов (латини та давньогрецької) на філологічному, юридичному та біологічному факультетах молода вчена поєднувала з активною участю у наукових конференціях і семінарах з питань структурної та прикладної лінгвістики – наукової дисципліни, яка на той час набула промінятного значення у світовому мовознавстві. У 1961 р. на філологічному факультеті було створено відділення структурної та прикладної лінгвістики, де Ф. О. Нікітіна викладає низку лінгвістичних дисциплін. Про відкриття відділення та кафедри клопоталися три особи: колишні декани філологічного факультету проф. Д. В. Задонський та проф. П. М. Федченко, професор механіко-математичного факультету Л. А. Калужнін. У 1964 р. Ф. О. Нікітіна очолює кафедру математичної лінгвістики на факультеті кібернетики і перебуває на цій посаді до березня 1980 року. У травні 1973 р. Фіонілла Олексіївна захищає докторську дисертацію на тему «Вплив аналогії на словотвір», а у 1975 р. отримує вчене звання професора. З 1973 по 1981 рр. вона виконує обов'язки відповідального редактора наукового щорічника

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Golubovska I. [Golubovs'ka I.], igolubovska777@gmail.com

Professional Heritage of Dr. F. O. Nikitina as the Synthesis of the Three Linguistic Paradigms [Naukova spadshhyna prof. F. O. Nikitinoi' jak syntez tr'oh movoznavchyh paradygm] (in Ukrainian)

«Структурная и математическая лингвистика». У 1980 р. очолює кафедру російської мови Київського державного університету на підготовчому факультеті для іноземних громадян і працює на цій посаді до вересня 1982 р. У 1981–1982 рр. проф. Ф. Нікітіна – відповідальний редактор збірника «Методика обучения иностранцев русскому языку» (вип. 5 та 6), керує методичним об'єднанням викладачів російської мови як іноземної. У 1982 р. вона очолює кафедру російської мови КВЗРІУ, де працює до грудня 1987 р. У грудні 1987 р. Фіонілла Олексіївна повертається до Київського університету і працює до липня 1998 р. на посаді професора кафедри загального мовознавства і класичної філології філологічного факультету. Саме вона разом із проф. С. В. Семчинським стояла у витоків відновлення в Університеті спеціальності «класичні мови й літератури», викладала студентам-класикам історію латинської мови, історію давньогрецької мови, латинську та грецьку герменевтику, історію античної культури та мистецтва, керувала курсовими та дипломними роботами, кандидатськими та докторськими дисертаціями: Харчіладзе Д. В. «Формально-семантичні особливості композитів V-N структури у сучасній італійській мові» (1999); Вакулик І. І. «Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економічних термінів української, російської, німецької, французької та англійської мов)» (2004); Голубовська І. О. «Етноспецифічні константи мовної свідомості» (2004). З 1998 р. проф. Ф. О. Нікітіна працює у Київському Інституті перекладачів при Центрі викладання іноземних мов АН України, звідки у 2004 р. знову повертається до alma mater, де працює до 2007 року. З 2007 р. по 2016 р. була на посаді професора кафедри англійської філології, а з вересня 2016 року обіймала посаду завідувача кафедри англійської філології у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова.

Вище викладені біографічні дані задають нам певні координати щодо усвідомлення основних віх наукового та педагогічного життя проф. Ф. О. Нікітіної. За сухим їх переліком вимальовується невгамовна наукова та людська особистість Вченої, яка ніколи не боялася нових ідей, напрямків і викликів, підхоплювала та розвивала найновітніші тенденції у мовознавчій науці, з ентузіазмом розпочинала нові справи та проекти,

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Голубовська І. О. [Голубовская И. А.], igolubovska777@gmail.com

Наукова спадщина проф. Ф. О. Нікітіної як синтез трьох мовознавчих парадигм [Научное наследие проф. Ф. А. Никитиной как синтез трех лингвистических парадигм] (Українською / На укр. яз)

завжди перебувала на високій хвилі найсучасніших віянь у царині лінгвістики.

Багаторічну наукову діяльність проф. Ф. О. Нікітіної досить умовно можна розподілити на чотири періоди. **Перший** – «індоевропейстичний», який припадає на 50–60 роки минулого століття; **другий** – «структуралістичний» (60–80 рр. XX ст.); **третій** – «лінгво-методичний» (80–90 рр. XX ст.); **четвертий** – «інтеграційний», оскільки майже всі зазначені вище напрями простежуються у працях проф. Ф. О. Нікітіної цього часу, причому осмислюються вони у руслі мовознавчих ідей новітньої антропологічної парадигми, яка є зараз панівною. Щоправда, як зазначала професор Ф. О. Нікітіна в одній з приватних бесід, вона ніколи не слідувала «моді в науці», а займалася тим, що було їй цікаво, привертало наукову увагу.

Период наукової діяльності проф. Ф. О. Нікітіної пов'язаний із дослідженням фонетики давньогрецької мови як доказової бази стосовно відновлення найдавнішого стану індоевропейських мов. Основні індоевропейстичні ідеї, які сповідує молодий вчений Ф. О. Нікітіна, відбиті у її кандидатській дисертації «Значение фонетики древнегреческого языка для сравнительно-исторической фонетики индоевропейских языков» (1956), а також у низці статей, які вона публікує після захисту: «Новая теория аттического подвоения» (1958); «Про нові погляди на «шва» (1958); «Протетичні голосні та s mobile» (1959); «Протетические гласные древнегреческого языка как рефлексy индоевропейских щелевых» (1962) та ін. Спробуємо проінтерпретувати деякі з цих ідей.

Як відомо, порівняльно-історична граматика індоевропейських мов завжди спиралася на факти давньогрецької мови, зокрема дані давньогрецьких діалектів, які давали багатий матеріал для мовних зіставлень; причому різні діалекти часто-густо давали різні рефлексy одного й того самого загальноєвропейського звуку. Такі чинники, як наявність великої кількості писемних пам'яток, свідчень древніх граматиків про вимову окремих звуків давньогрецької мови, високий рівень вивченості давньогрецьких діалектів, явище догрецького субстрату, – все це робить дані давньогрецької мови надзвичайно важливими для компаративістики. Висвітлюючи спірні питання

фонетики давньогрецької мови (перехід $\bar{a} > \eta$, двояке трактування початкового індоєвропейського $*j$, усунення початкової системи дифтонгів, протетичні голосні), Ф. О. Нікітіна намагається проаналізувати положення ларингальної теорії Ф. де Соссюра, який у своєму дослідженні «*Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*» (1879) дійшов висновку про існування особливих одиниць (так званих сонантних коефіцієнтів), функція яких полягала у стягненні з передуючою короткою голосною і утворенні внаслідок цього довгої голосної ($e + A > \bar{e}$; $e + O > \bar{o}$).¹ Прямий доказ щодо існування таких одиниць одержали вже після смерті геніального вченого, коли було відкрито хетську (неситську) мову. Польський вчений Є. Курилович у 1927 р. підтвердив гіпотезу Ф. де Соссюра даними неситської мови, навівши приклади збереження ларингалів у роботі «*Études indo-européennes*», що побачила світ у Кракові (1935). На момент написання кандидатської дисертації Ф. О. Нікітіної у вітчизняному мовознавстві була тільки одна праця, присвячена аналізу положень ларингальної теорії на матеріалі неситської мови. Йдеться про дисертацію В. В. Іванова «Індоєвропейські корені у клинописній хетській мові та особливості їх структури», яка була захищена у 1955 р. у Московському університеті. Молодій наковці треба було мати неабияку мужність, щоб поставити собі метою довести слушність теорії, яку тривалий час вважали несерйозною (її не визнавали такі імениті мовознавці, як К. Бругман, А. Мейє), і зробити це на матеріалі давньогрецької мови, чого ніхто до неї не робив. Вивчаючи протетичні голосні давньогрецької мови, авторка доходить висновків про те, що вони є рефlekсами зниклих ларингальних звуків, що дозволяє їй обстоювати сонантний характер цих звуків, а не консонантний, на чому наполягали інші вчені-індоєвропейці (Барроу, Колліндж, В. Іванов). Вчена висуває цікаву гіпотезу про відділення давньогрецької та хетської мов від спільноіндоєвропейської у ту добу, коли так звані ларингальні звуки ще являли собою сонанти. Далі, у рамках давньогрецьких діалектів, ці сонанти перетворилися на голосні; у хетській (неситській) ж

¹ Соссюр не уточнював звукової природи цих коефіцієнтів, його позначення мають умовний характер.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Голубовська І. О. [Голубовская И. А.], igolubovska777@gmail.com

Наукова спадщина проф. Ф. О. Нікітіної як синтез трьох мовознавчих парадигм [Научное наследие проф. Ф. А. Никитиной как синтез трех лингвистических парадигм] (Українською / На укр. яз)

мові почала переважати консонантна функція, чому міг сприяти вплив інших мов Малої Азії. Всі ці сміливі ідеї розвиває Ф. О. Нікітіна у своїй кандидатській дисертації *«Значение фонетики древнегреческого языка для сравнительно-исторической фонетики индоевропейских языков»*, яка була захищена у 1957 р. Розвиток основних положень концепції Ф. О. Нікітіної знаходимо у її монографії *«Про походження деяких початкових голосних давньогрецької мови»*, що побачила світ за рік до захисту (1956).

Другий, «структуралістичний» період науково-дослідницької діяльності проф. Ф.О. Нікітіної пов'язаний насамперед із формуванням у мовознавстві того часу структурно-системної парадигми лінгвістичного знання, що позначилося на створенні у рамках філологічного факультету кафедри математичної лінгвістики, яку й очолила у 1964 році проф. Ф.О. Нікітіна. Зважаючи на вимоги часу, Ф.О. Нікітіна досліджує виникнення та розвиток структурних методів дослідження мови, вивчає проблему універсалій, засоби парадигматизації семантики тощо. Про це свідчать такі її наукові розвідки, як: *«Виникнення та розвиток структурних методів дослідження мови»* (1965); *«Модельовання в діяхронії»* (1966); *«Порождающая грамматика Н. Хомского и уровни лингвистического анализа»* (1966); *«Перспективы застосування структурних та математичних методів при вивченні мовних явищ у діяхронії»* (1966); *«Уровни лингвистического анализа»* (1968); *«Проблеми універсалій у сучасному мовознавстві»* (1969); *«Способы парадигматизации семантики»* (1977); *«Лінгвістичні рівні та парадигматизація семантики»* (1978); *«Формальный аппарат современной американской лингвистики»* (1981) та ін. Проте Фіонілла Олексіївна не забуває про свої компаративістичні зацікавлення, намагаючись перекинути місток від «індоевропейської» парадигми до «структурної» (статті *«Про використання структурних методів у порівняльно-історичному мовознавстві»* (1961); *«Про зв'язок структурних методів з порівняльно-історичним мовознавством»* (1964) та ін.). Широчінь наукового горизонту та дослідницька сміливість спонукає Ф. О. Нікітіну обрати темою докторської дисертації *«Влияние аналогии на словотвор»*. Слід зауважити, що проблема аналогії у мові залишалася на узбіччі уваги лінгвістів середини минулого століття, належачи, так би мовити,

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Golubovska I. [Golubovs'ka I.], igolubovska777@gmail.com

Professional Heritage of Dr. F. O. Nikitina as the Synthesis of the Three Linguistic Paradigms [Naukova spadshhyna prof. F. O. Nikitinoi' yak syntez tr'oh movoznavchyh paradygm] (in Ukrainian)

старому, молодограматичному мовознавству XIX століття з його інтересом до дрібних мовних фактів, які важко піддати систематизації. Проте Фіоніллі Олексіївна, як завжди, мислить неординарно: «Саме сучасне мовознавство з його схильністю до моделювання і систематизації може скласти у єдиний корпус *disiecta membra* мовних явищ, які виникли внаслідок дії різних аналогічних процесів. Одержавши від молодограматиків низку постулатів про значну роль аналогії і велику кількість ілюстрацій до них, лінгвістика XX століття нічого не зробила для системного перегляду цих постулатів на матеріалі окремих мов та мовних груп ... Механічне зведення всіх мовних явищ до абстрактної схеми призводить до забуття того, що система мови створюється колективними (хоча й несвідомими) зусиллями носіїв мови. Така концепція призводить до розриву між мовою та мовленням, до заперечення ролі мовного узусу у становленні системи мови» (Цитується за монографією Ф.О. Нікітіної «Влияние аналогии на словообразование» (Київ, 1973: 3–4)).

Політичний час «української відлиги» створив умови для вибору саме української мови в якості основного об'єкта для перевірки у тодішньому мовознавстві «гармонії» положень молодограматичної школи «алгеброю» структурних методів. Предметом своєї докторської дисертації Ф. О. Нікітіна обрала вплив аналогічних процесів на морфологічну синонімію української мови, що аналізується на широкому тлі морфологічної синонімії інших слов'янських (російська, болгарська, польська, сербохорватська) та інших індоєвропейських мов. Відштовхуючись від ідей очільника лейпцизьких молодограматиків Г. Пауля, Фіоніллі Олексіївна виділяє «внутрішню» та «зовнішню» аналогії. Якщо перший вид аналогії (внутрішня) має відношення до словозміни і передбачає «вирівнювання» відмінкових або особових закінчень у рамках певної парадигми, зовнішня аналогія глибоко проникає у морфологічну структуру мови, надає своєрідності її морфологічній будові, сприяє увиразненню того, що свого часу В. фон Гумбольдт назвав «внутрішньою формою мови». Залежно від ступеня поширеності у мові, зовнішня аналогія, за Ф. О. Нікітіною, поділяється на аналогію з ознаками рекурсивності (як бачимо, Фіоніллі Олексіївна широко використовує математичну термінологію),

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Голубовська І. О. [Голубовская И. А.], igolubovska777@gmail.com

Наукова спадщина проф. Ф. О. Нікітіної як синтез трьох мовознавчих парадигм [Научное наследие проф. Ф. А. Никитиной как синтез трех лингвистических парадигм] (Українською / На укр. яз)

сингулярну та групову. Вивчення аналогії як широкого кола асоціативно-адаптивних явищ, що виконують функцію систематизації мовних форм та усунення поодиноких, ізольованих випадків через їхнє включення до тих чи тих парадигм, зумовило трактування аналогії в гумбольдтівських термінах діяльності (ἐνέργεια), а не кінцевого продукту цієї діяльності (ἔργον). Такий підхід має безпосередні реляції до сьогодення лінгвістики, до вивчення словотвору в антропологічному ключі. Адже словотворчий акт певним чином організовує семантичний континуум, зумовлює відбір значущих для мовця мовних фактів, встановлюючи зв'язки між ними. Словотвірному маркуванню піддаються тільки ті явища, які є релевантними для носіїв певної мови. Дослідження питання про те, що і як маркується у словотвірних актах, цих мовно-когнітивних моделях пізнання людиною навколишнього світу, може виявити те, що є значимим у «мові культури», а врахування аналогічних процесів (особливо групової аналогії) у словотвірній сфері може сприяти виявленню «прихованих змістів» культури, її ціннісних пріоритетів та національно-специфічних домінант. При такому розумінні словотвірний акт перетворюється на акт народної словотворчості, який дозволяє зазирнути у таїну духу народу, у складні процеси етномовного осмислення навколишнього світу. Цікаво, що за три десятиліття до формування культурно-філософської парадигми у мовознавстві, проф. Ф. Нікітіна звертає увагу на «вражаючу схильність» певних коренів окремих мов розвивати морфологічну синонімію (наводяться приклади з коренем *над* (загальне значення «приманка»): *принада*, *понада*, *знада* та з коренем *ваб*: *поваба*, *поваб*, *приваба*, *зваба* (Никитина Ф. А. *Влияние аналогии на словообразование*, Киев, 1973: 82). Висуваючи «структурні» пояснення щодо існування такого феномену, Ф. О. Нікітіна звертає увагу на можливість пояснення його **позамовною потребою у розбудові таких синонімічних рядів**, тобто, іншими словами, впливом певних культурних екстралінгвістичних настанов на виформовування системних мовних координат.

Третій період наукової діяльності проф. Ф. О. Нікітіної, який можна умовно позначити як «лінгво-методичний», пов'язаний не стільки з загальним, скільки з частковим мовознавством, оскільки у вісімдесяті роки проф. Ф. О. Нікітіна плідно працює на ниві викладання російської

мови як іноземної. Вона ефективно втілювала напрацьовані раніше теоретичні моделі у практику системного семантичного опису російської мови у контексті її викладання іноземцям. У цей період з'являються такі її статті, як: *«Использование лексико-семантических полей в процессе обучения языку»* (1981); *«Некоторые типологические аспекты описания русского языка как иностранного»* (1982); *«Модели пейоративных существительных в русском и польском языках»* (1991). Саме тоді вона зацікавилася проблемами термінології, що знайшло своє вираження у створенні монографії та низки статей, присвячених мовному буттю термінів: *«Семантичні та словотвірні проблеми сучасної термінології»* (1978); *«Некоторые особенности номинации в современной терминологии русского языка»* (1990); *«Использование «громоздких» моделей в современной терминологической номинации»* (1990) та велика кількість інших.

Ф. О. Нікітіна багато писала для енциклопедій. Її перу належить низка статей в *«Українській радянській енциклопедії»* (про угарітську мову, угарітське письмо, консонантне письмо – т. 11; про прикладну лінгвістику, ларингальну теорію, латинську мову, метамову – т. 6; про дескриптивну лінгвістику, дешифрування писемності, дистрибутивний аналіз – т. 3; про внутрішню та зовнішню лінгвістики – т. 2; про мінускульне письмо, молодогограматизм – т. 7). В *«Українській літературній енциклопедії»* вона пише про дешифрування писемності, латинську мову, латинський алфавіт, латинізми, олександрійську філологію, циганську мову; у книзі *«Історія Київського університету»* (1959) – про історію кафедри класичної філології.

Четвертий період наукової творчості Ф. О. Нікітіної, названий нами «інтеграційним», може отримати й іншу назву – «лінгвокультурний»: на зламі тисячоліть проф. Ф. О. Нікітіна не просто підсумовує все зроблене у рамках попередніх науково-лінгвістичних студій, а осмислює свій «індоевропейстичний» та «структуральний» доробок з позицій антропоцентричного підходу до розуміння природи, сутності та функцій мови. Про це свідчать назви її доповідей та статей кінця ХХ – початку ХХІ століття: *«Лингвистический и культурологический аспекты дешифровки письменности»* (1998), *«Субстратні основи міжнародної термінології»* (2000), *«Влияние*

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Голубовська І. О. [Голубовская И. А.], igolubovska777@gmail.com

Наукова спадщина проф. Ф. О. Нікітіної як синтез трьох мовознавчих парадигм [Научное наследие проф. Ф. А. Никитиной как синтез трех лингвистических парадигм] (Українською / На укр. яз)

заимствований на словообразование (историко-культурный аспект)» (2002), «Особливості формування інтернаціоналізмів в умовах глобалізації» (2003), «Древнейшие идеологемы и их влияние на европейскую культуру» (2004), «Проницаемость языковых систем при заимствованиях» (2005); «Античність і сучасність» (2008). У цей час Ф. О. Нікітіна багато уваги приділяє дослідженню впливу грецької на слов'янські мови, про що свідчать такі її розвідки, як: «Вплив калькування на слов'янський словотвір та лексику» (2009), «Калькування як важливий чинник розвитку мови» (2009) та ін. Як бачимо, у науковій творчості професора Ф. О. Нікітіної відбилася спадковість лінгвістичних парадигм XIX, XX та XXI століть.

Ф. О. Нікітіна була сучасною людиною. Її глибоко хвилювали проблеми сучасності, вона завжди тримала руку на пульсі сьогодення. Тому не випадковим видається її інтерес до мовних проблем, спричинених світовими глобалізаційними процесами, що відбулося у таких публікаціях, як: «Запозичення і переклад в умовах глобалізації» (2013); «Античність як культурно-мовний арсенал глобалізації та науково-технічного прогресу» (2014); «Ідентичність мови і глобалізаційні процеси» (2014); «Вплив іноземних запозичень на мову і мовлення» (2015).

Як бачимо, наукова творчість доктора філологічних наук, професора Ф. О. Нікітіної відбиває плин лінгвістичного часу, постає своєрідним епістемічним конгломератом тих теоретико-методологічних напрацювань, які створювалися упродовж усього періоду існування лінгвістики як науки: порівняльно-історичної, структурно-системної та культурно-філософської (антропологічної).

Наукова спадщина доктора філологічних наук, професора Ф. О. Нікітіної є такою, що надихає на інтелектуальну роботу, живить філологічну думку, індукує сміливі ідеї лінгвістичного пошуку.

А її власні ідеї, які тільки окреслені у цій статті, все ще чекають на свій творчий розвиток.

Учениця
професора Фіонілли Олексіївни Нікітіної
І. О. Голубовська

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Golubovska I. [Golubovs'ka I.], igolubovska777@gmail.com

Professional Heritage of Dr. F. O. Nikitina as the Synthesis of the Three Linguistic Paradigms [Naukova spadshhyna prof. F. O. Nikitinoi' jak syntez tr'oh movoznavchyh paradygm] (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 15.08.2019

Перевірено на плагіат 17.08.2019 р.

унікальність – 93.08 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.17-30>

УДК 81'42

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ «НЕПРИРОДНОЇ» НАРАТОЛОГІЇ: ОБРАЗ АВТОРА НЕІСНУЮЧОГО ТЕКСТУ

Флорій Сергійович Бацевич (м. Львів, Україна)

florij@in.lviv.ua

доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства
Львівський національний університет ім. Івана Франка

У статті на матеріалі збірки оповідань відомого польського письменника-фантаста Станіслава Лема «Абсолютна порожнеча» («Doskonała próżnia»), яка являє собою рецензії на неіснуючі тексти, апробуються прийоми аналізу в межах так званої «неприродної» наратології. У подібних оповідних структурах автором формуються, а адресатом когнітивно опрацьовуються: (а) нові типи таких структур (схем), які не породжуються в невіднених текстах; (б) нові наративні стратегії, зокрема, референтна частина текстової історії може містити акторів, неможливих у «нормальних» текстах; (в) наративні підходи до формування й оцінки оповідних структур, в яких наявні неіснуючі в реальності об'єкти, особи і т. ін.; (г) способи «відтворення» образів неіснуючих авторів неіснуючих текстів в «тілі» інших текстів (зокрема паратекстів на зразок рецензій). Доведено, що художні наративи, в яких відтворюються неіснуючі тексти, вимагають від адресата додаткових когнітивних зусиль осмислення породжуваних у них комунікативних смислів. Найважливішим джерелом утілення таких смислів стає особлива логіка сприйняття і представлення світу, нехарактерна, наприклад, для «класичного» мовленнєвого жанру рецензії. З позицій лінгвістичної прагматики в таких текстах втілюється особливі точки зору, емпатії, способи їхнього фокусування. Точка зору автора щодо неіснуючого тексту, його реконструкція в паратекстах формує зміщений фокус емпатії, а найголовніше – породжує неузусальні комунікативні смисли, сприйняття яких потребує від адресата (читача, слухача) додаткових когнітивних і психологічних зусиль.

Ключові слова: наратологія, «неприродна» наратологія, наративна структура, комунікативний смисл.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Бацевич Ф. С. [Бацевич Ф. С.], florij@in.lviv.ua

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту [Лингвистические аспекты «неприродной» наратологии: образ автора несуществующего текста] (Українською / На укр. яз)

LINGUISTIC ASPECTS OF «UNNATURAL» NARRATOLOGY: THE IMAGE OF A NON-EXISTENT TEXT AUTHOR

Florij S. Batsevyeh (Lviv, Ukraine)

florij@in.lviv.ua

*Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of General Linguistics
Ivan Franko Lviv National University*

The article tries to implement the methods of the so-called «unnatural» narratology to analyse the texts of the collection of short stories «Absolute Emptiness» («Doskonała próżnia»), which is a set of reviews on non-existent texts. In story-telling structures of this kind, an author usually forms and a reader usually cognitively processes: (a) new types of these structures (schemes), which are not generated in non-estranged texts; (b) new narrative strategies, in particular, the reference part of the textual story may contain actors impossible to be met in «usual» texts; (c) narrative approaches to the formation and evaluation of story-telling structures where there are objects, persons, etc. absent in the real life; (d) means of «restoring» the images of the non-existent authors in the «body» of other texts (in particular, paratexts similar to reviews). The article proves that literary narratives that reflect the non-existent texts demand additional cognitive efforts from an addressee to perceive the communicative senses generated in them. The most important source of such senses creation is a specific logic of the world perception and its reflection, which is non-characteristic to the «classical» speech genre of a review. In view of linguistic pragmatics, these texts actualize special points of view, empathy, and means of their focus. The author's standpoint about the non-existent text and its reconstruction in paratexts form a shifted focus of empathy, and, what is more, generate non-usual communicative senses, the perception of which demands additional cognitive and psychological efforts from the addressee (a reader, a listener).

Key words: *narratology, «unnatural» narratology, narrative structure, communicative sense.*

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Batsevyeh F. S. [Batsevyeh F. S.], florij@in.lviv.ua

Linguistic Aspects of «Unnatural» Narratology: The Image of a Non-existent Text Author [Linhvistychni aspekty «nepryrodnoi» naratolohii: obraz avtora neisnuiuchoho tekstu] (in Ukrainian)

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ «НЕПРИРОДНОЙ» НАРРАТОЛОГИИ: ОБРАЗ АВТОРА НЕСУЩЕСТВУЮЩЕГО ТЕКСТА

Флорий Сергеевич Бацевич (г. Львов, Украина)

florij@in.lviv.ua

*доктор филол. наук, профессор, заведующий кафедрой общего языкознания
Львовский национальный университет им. Ивана Франко*

В статье на материале сборника рассказов известного польского писателя-фантаста Станислава Лема «Абсолютная пустота» («Doskonała próżnia») рассматриваются некоторые проблемы так называемой «неприродной» нарратологии, связанные с «воссозданием» образа автора несуществующего текста.

Ключевые слова: нарратология, «неприродная» нарратология, нарративная структура, коммуникативный смысл.

Лінгвістична наратологія (лінгвонаратологія) як достатньо нова галузь мовознавчих досліджень¹ має своїм об'єктом найрізноманітніші оповідні структури, які обслуговують суспільство, а предметом – виявлення (експлікацію) і систематизацію комунікативно-мовних засобів їх породження оповідними інстанціями (авторами, нараторами), дослідження функціонування цих структур у різностильових текстах і дискурсах, а також аналіз лінгвальних сигналів сприйняття і ментального опрацювання їх адресатами. Мета таких досліджень – виявлення і систематизація наявних у найрізноманітніших оповідних структурах комунікативних смислів, які «кодуються» адресантами і «декуються» адресатами в процесах спілкування з використанням текстів різних функціональних стилів.

У межах уже достатньо традиційних наратологічних проблем, сформувалась низка аспектів, серед яких варто особливо виділити: 1. Проблеми лінгвальної експлікації поліфонії голосів учасників наративу. 2. Виявлення рівнів і глибин фікціональності художніх наративів. 3. Аналіз часо-просторових аспектів організації різноманітних оповідних структур.

¹ Див., напр.: Падучева Е. В. «Семантика нарратива.» *Семантические исследования* (Москва, Языки русской культуры, 1996): 193–418.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Бацевич Ф. С. [Бацевич Ф. С.], florij@in.lviv.ua

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту [Лингвистические аспекты «неприродной» нарратологии: образ автора несуществующего текста] (Українською / На укр. яз)

4. Лінгвістичний аналіз таких категорій і прийомів художнього наративу, як подія, факт, цитування, непряме мовлення, вільний непрямої дискурс, комунікативний статус вставних слів і конструкцій, в яких виявляється «голос» самого автора тексту. 5. Аналіз граматичних категорій виду і часу, які маркують собою найрізноманітніші чинники художньої оповіді. 6. Виявлення і встановлення комунікативної ролі егоцентричних і дейктичних елементів художньої оповіді, оскільки саме вони виступають одними із центральних мовних елементів її організації, функціонування і, відповідно, сприйняття й ідентифікації оповідних інстанцій, акторів, об'єктів оповіді. Одними з найактуальніших аспектів сучасної лінгвонаратології (перш за все художніх оповідних структур) необхідно назвати особливу роль прагматичних і референційних чинників художнього наративу, зокрема специфіки вживання різноманітних мовленнєвих актів та їхніх ілокутивних функцій; дослідження імпліцитних чинників художньої оповіді, зокрема таких, як точки зору, пресупозиції, імплікації, імплікатури та деякі інші проблеми.

Важливо зазначити, що до цього часу наратологія в цілому і лінгвонаратологія зокрема орієнтуються на, так би мовити, «нормальні» тексти з різними оповідними режимами. І лише нещодавно вчені почали говорити про необхідність виокремлення такого напрямку досліджень як **«неприродна» наратологія** (англ. «unnatural» narratology)². Об'єктом вивчення останньої, на думку авторів цієї концепції, повинні стати наративні структури абсурдистських, нелогічних, парадоксальних, паралогічних, чорного гумору, химерної прози, створених неантропним наратором, хаотичних, зі спотвореним часопростором, створених у змінених станах свідомості³ текстів і дискурсів, які, за нашою термінологією, можна об'єднати поняттям «одивнений текст»⁴. Підставами для виділення нового напрямку в наратології є, на думку Я. Албера та його співавторів, той факт, що художня

² Див., напр.: Alber, J., Iversen, S., Nielsen, H. S., Richardson, B. «Unnatural Narratives, Unnatural Narratology: Beyond Mimetic Models.» *Narrative*, vol. 18, № 2 (18) (2010): 67-98; Fludernik, M. *Towards a "Natural" Narratology* (London; New York, 1996), 472; Richardson, B. *Unnatural Voices: Extreme Narration in Modern and Contemporary Fiction* (Columbus, 2006), 166; Барышникова, Д. «Беспорядок дискурса (обзор работ по "неестественной" нарратологии).» *Новое литературное обозрение* 6 (130) (2014): 211-238.

³ Барышникова, Д. Зазнач. праця: 234.

⁴ Див. обґрунтування цього поняття і огляд літератури в: Бацевич, Ф. *Український одивнений художній текст: лінгвістичні виміри* (Львів, ЛНУ ім. Івана Франка, 2018), 336.

оповідь не лише міметично співвідноситься з так званим «реальним» світом, а може ввести читача в такі віртуальні світи, які мають мало спільного з ним⁵. Структури так званих «неприродних» наративів суттєво відрізняються від більшою чи меншою мірою міметичних (іконічних) наративних моделей. Аспектами розгляду в межах цього напрямку досліджень можуть і повинні стати: (1) особи оповідачів, які, як показує аналіз світової літератури, можуть бути лише умовно названі «особами»: тварин (котів, собак, коней, віслюків, папуг, навіть шашлів у ковчезі Ноя), рослин, речей (артефактів, натурфактів), абстрактних понять (совісті, страху); а також їхня комунікативна типологія, наративні стратегії, манера оповіді тощо; (2) онтологія «одивненого» текстового світу з її особливими референтами (наприклад, літаючими головами, будинками з повіями в оповіданнях Ю. Винничука); (3) події «одивненого» світу, поведінка учасників наративних оповідей (наприклад, трансформація людей у носорогів у п'єсі Е. Іюнеско «Носороги») та багато інших чинників текстових подій; і, найголовніше – (4) неповторні комунікативні смисли, що народжуються в таких текстах.

У згаданих та деяких інших оповідних структурах автором формуються, а адресатом когнітивно опрацьовуються: (а) нові типи структур (схем), які не породжуються в неодивнених текстах, оскільки, як зазначає Х. Нільсен, «неприродне» виявляється «не лише на рівні репрезентації, але й на рівні самого оповідного акту»⁶; (б) апробуються нові наративні стратегії, зокрема, референтна частина текстової історії може містити акторів, неможливих у «нормальних» текстах, наприклад статеві органи чоловіка і жінки, які розмовляють між собою (Ю. Винничук); (в) опрацьовуються нові аспекти прагматичного наповнення змістової частини текстів, зокрема особливі взаємозв'язки модусів і модальностей, наприклад, модальності реальності у поєднанні з неможливими у «нормі» ірреальними оповідачами, як це спостерігаємо в повісті В. Шевчука «Маленьке вечірнє інтермецо», де роль наратора виконує кіт; (г) пресупозитивні аспекти предикативної організації текстового світу, наявності неможливих ситуацій, подій тощо, наприклад пресупозиції нереальності будинків літати, або ж мати вії. Низка «одивнених» текстів містить «неприродні» паратексти, наприклад рецензії на

⁵ Див.: Alber, J, Iversen, S., Nielsen, H. S., Richardson, B. Зазнач. праця: 69.

⁶ Цит. за: Барышникова, Д. Зазнач. праця: 224.

неіснуючі художні й наукові твори, як це спостерігаємо в збірці оповідань польського письменника-фантаста С. Лема «*Doskonała próżnia*» («Абсолютна порожнеча»), або ж передмови до неіснуючих творів у збірці оповідань того ж автора «*Wielkość urojona*» («Уявна величина»). Як відомо, у «нормальних», достатньо узуалізованих художніх текстах, оповідні структури яких формуються в межах конкретної літературної традиції, школи, напрямку, жанру тощо, засоби мовного коду певною мірою (саме певною мірою) «іконізовані» стосовно «стану речей» (в широкому сенсі) матеріального світу, який оточує людину. Цей звичний іконізм (міметизм) – основа сприйняття і розуміння людьми щоденної, побутової, «не одивненої» людської мови. У ній, як правило, наявні так звані диспозиційні предикати, за допомогою яких означення і кваліфікація реальності та її елементів відбувається у відповідності до структури матеріального світу та його елементів. В одивнених, зокрема абсурдистських, текстах міра іконізму зменшується, а в низці моментів творення мовного абсурду фактично зникає. Це стає основою породження недиспозиційних предикатів, за якими стоять особливі пресупозиції, що, своєю чергою, породжують різні типи одивнених комунікативних художніх смислів естетичного характеру. В одивнених текстах «фізично і логічно неможливі сценарії та події створюють нові перцептивні рамки»⁷, що, своєю чергою, стає причиною породження яскравого естетичного ефекту (тривожного очікування читача, гумору та іронії), а з аксіологічних позицій нетипова оповідь більшою мірою впливає на деонтичну складову модусу читача, виявляє тенденцію до його дезорієнтації в емоційно-образному просторі художнього тексту⁸. Зауважимо, що лінгвістичні аспекти організації таких текстів у даний час лише опрацьовуються, однак самі дослідження мають значну евристичну перспективу, потенціал відкриття нових можливостей і підходів до текстів різних функціональних стилів. У цілому ж, як зазначає Д. Барішнікова, сенс «неприродної» наратології полягає в тому, щоб знайти відповідь на запитання, «як і з якою метою «природне» мислення створює «неприродні» оповідні

⁷ Барішнікова, Д. Зазнач. праця: 228.

⁸ Див.: Иштоян, К. Г. «Проблема исследования художественного дискурса в аспекте постклассической нарратологии.» *Филологические науки 7: Язык, речь, речевая коммуникация*, http://www.rusnauka.com/17_AVSN_2012/Philologia/7_113221.doc.htm [доступне 29.01.2020].

прийоми і що з цього виходить»⁹.

Нижче на матеріалі збірки оповідань видатного польського письменника-фантаста Станіслава Лема «Абсолютна порожнеча» («Doskonała próżnia»)¹⁰, яка побачила світ у 1971 р., проаналізуємо лінгвальні засоби творення образу неіснуючого автора неіснуючих художніх і науково-фантастичних творів.

Структурно збірка творів складається із передмови, яка має ознаки кількох мовленнєвих жанрів (власне авторської передмови, редакційно-видавничої передмови і авторської рецензії на збірку пропонованих видавництвом неіснуючих текстів), і характеризується значними глибинами вияву фікціональності змісту і форми, а також 15 оповідань, які мають формальні ознаки рецензій на художні, науково-фантастичні й «власне наукові» тексти.

Змістовно ці «рецензії» стосуються: (1) двох жанрових різновидів художньої прози: (а) художньо-белетристичної (10 оповідань), (б) науково-фантастичної (1 оповідання: «Корпорація «Буття»); (2) «власне наукових» текстів (3 оповідання), зокрема: «Культура як помилка», «Про неможливість життя, про неможливість прогнозування», «Не буду служити»; (3) оповідання «Нова Космогонія», яка є «доповіддю» неіснуючого астрофізика Альфреда Тести, виголошеною перед комітетом з присудження Нобелівської премії. Останнє з названих оповідань не є рецензією; це цілісний «науковий трактат», який подається як передрук з ювілейного збірника на пошану Альфреда Тести. Нижче аналізуються прийоми наративного «відтворення» образів неіснуючих авторів без урахування останнього із згаданих текстів.

На протигагу «класичним» рецензіям, в яких оцінюється передовсім змістова частина рецензованого тексту, характерною особливістю оповідань-«рецензій» С. Лема є наявність у них мовних засобів, скерованих на формування образів неіснуючих авторів неіснуючих художніх і науково-фантастичних текстів. Зрозуміло, що ці образи нерозривно пов'язані з формальною і змістовою складовими творів. З метою представлення лінгвальних прийомів створення образів неіснуючих авторів текстів у «тілі»

⁹ Барышникова, Д. Зазнач. праця: 236.

¹⁰ Lem, S. «Doskonała próżnia.» *Doskonała próżnia. Wielkość urojona* (Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1974): 7-195. Нижче після наведених прикладів квадратних дужках подаються сторінки цього видання [8, s. ...].

«рецензій» досить умовно поділимо їх на прийоми «реконструкції» (а) формальних і (б) змістових аспектів цих текстів.

Мовна реконструкція формальних чинників створення образів авторів неіснуючих текстів

У широкому сенсі формальні чинники можна визначати як мовні засоби дейксису, створюваного в тексті «рецензії». Стосовно неіснуючого автора це: (1) зазначення його особи, (2) оцінка структури (перш за все послідовності) викладу цим «автором» текстової історії, яка в результаті оцінок «рецензента» набирає рис характеристики манери письма, стилю тощо цього «автора». Такі чинники можна вважати формальними лише умовно, оскільки в тексті «рецензії» вони часто стають засобом не лише розуміння «сюжетних колізій» текстової історії, а й можливих інтенцій неіснуючого автора, його творчої особистості загалом.

В аналізованій збірці кожне оповідання має свого чітко номінованого «автора»: в «Робінзонадах» – *Марсель Коска*, «Гігамеші» – *Патрік Ганнаган*, «Сексотрясінні» – *Сімон Мерріл*, «Группенфюрері Луї XVI» – *Альфред Целлерман*, «Ніщо, або Послідовності» – *Соланж Марріо*, «Перикаліпсисі» – *Йоахим Ферзенгельд*, «Ідіоті» – *Джан Карло Спаланцані*, «Одіссеї з Ітаки» – *Куно Млатьє*, «Ти» – *Раймон Сера*, «Корпорації «Буття»» – *Алістер Вейнрайт*, «Культурі як помилці» – *Вільгельм Кюнпер*, «Про неможливість життя, про неможливість прогнозування» – *Цезар Коуска*, «Не буду служити» – *Артур Добб*, «Новій космогонії» – *Альфред Теста*. В оповіданні «Зроби книгу сам» автор не зазначений, оскільки це оповідання – гумористично-сатирична «інструкція» письменникам-початківцям, які мріють створити «шедевральний» постмодерністський твір.

У більшості випадків особа «автора», його вік, стать, національність, професійні інтереси, володіння мовою, літературний досвід, окремі факти біографії, навіть зовнішні риси виявляються важливими і пов'язуються «рецензентом» з оцінками змістової частини творів, нібито написаних цими «авторами». Так, наприклад, автору «рецензії» важливо підкреслити, що Альфред Целлерман – «автор» роману «Группенфюрер Луї XVI» – літературний дебютант попри те, що йому вже практично шістдесят років [8, s. 45]; що він свого часу був відсторонений від праці в університеті й пережив гітлеризм у Німеччині, поселившись у містечку, де жили батьки його дружини

[8, s. 45]. Це дозволяє твердити, що

«... iż chyba tylko taki Niemiec, z takim kapitałem życiowych doświadczeń – i taką wiedzą teoretyczną o literaturze! mógł ją napisać» [8, s. 45]; – «... мабуть тільки такий німець, з таким капіталом життєвого досвіду і такими теоретичними знаннями в царині літератури! – міг його написати».

У «рецензії» на роман «Ідіот» італійця Джана Карло Спалланцані «рецензент» підкреслює його молодість і те, що це перший твір автора [8, s. 76]. Важливим у сприйнятті творчості письменника «рецензент» уважає перцептивно-ментальне представлення зовнішності «автора». У випадку з Джаном Карло Спалланцані враження від зовнішності автора «Ідіота» негативні, що програмує у «рецензента» на початках досить упереджене ставлення до твору молодого італійського письменника:

«Nie wiem, czy innym: mnie łatwiej pisać o książce, jeśli znam twarz autora. Spallanzani na zdjęciu nie est sympatyczny, to młokos z niskim czołem i podpuchłymi oczami, jego małe, czarne oczka są złe – a już filigranowy podbrudek przyprowadza o niepokój. Enfant terrible? Niekczemny chytrus i okrutnik, weredyk w skórce niewiniątka?» [8, s. 76–77]. – «Не знаю, як іншим, але мені легше писати про книгу, якщо я бачу обличчя автора. Спалланцані на фото несимпатичний: молокосос з низьким лобом, підпухлими очима, маленькими, чорними, злими оченятами, а точене підборіддя викликає почуття тривоги. Enfant terrible, хитромудрий негідник і садист, правдолюб у личині невинної дитини?».

В оповіданнях науково-фантастичного змісту «рецензент» особливо підкреслює професійні інтереси автора, які мають важливе значення для розгортання текстової історії, представлені цим автором. Так, наприклад, професор Артур Добб – «автор» науково-фантастичного з елементами белетристики і публіцистики твору «Не буду служити» – характеризується як «один з найвидатніших персонетиків сучасності» [8, s. 143]; Альфред Целлерман – відомий історик літератури і доктор антропології якогось німецького університету [8, s. 45]; Вільгельм Клоппер – «автор» науково-фантастичного роману «Культура як помилка» – антрополог і приват-доцент

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Бацевич Ф. С. [Бацевич Ф. С.], florij@in.lviv.ua

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту [Лингвистические аспекты «неприродной» нарратологии: образ автора несуществующего текста] (Українською / На укр. яз)

університету [8, s. 110].

Акцентування «рецензентом» національності «автора» буває двох типів, пов'язаних з породженням різних комунікативних смислів: в одних випадках – це проста констатація, яка має лише опосередковані зв'язки з сюжетом «рецензованого» твору, наприклад, згадування, що автор роману «Одісей із Ітаки» американець [8, s. 89]; в інших – національна «атрибуція» автора тісно переплетена зі змістовними аспектами «рецензованого» твору, перш за все в аспекті підкресленням стереотипних рис, які вважаються притаманними представникам того чи того етносу і накладають своє відбиття на зміст створеного ними тексту. Зокрема, стосовно ірландського походження Патріка Ганнагана «рецензент» зазначає, що він:

«... dzięki irlandzkiej uporczywości, wkojarzył w jedną powieść cały świat człowieka z jego mitami, symfoniami, kościołami, fizykami i annałami dziejów powszechnych» [8, s. 35]. – «... дякуючи своїй ірландській затятості, загнав в один роман весь світ людини з його міфами, симфоніями, храмами, фізичними теоріями і анналами всезагальної історії».

Приват-доцент Вільгельм Клоппер – автор книги «Культура як помилка» – німець, а тому:

«Тę książkę mógł napisać tylko Niemiec! Umiłowanie klasyfikacji, tego sumiennego porządku, który zrodził niezliczone Handbuchy, przerobiło duszę niemiecką w segregator. <...> gdyby Pan Bóg był narodowości niemieckiej, świat nasz okazałby się miejscem może niekoniecznie bytowo lepszym, ale na pewno ziszczeniem wyższej idei musztry i ładu. Perfekcja tego porządku wprost przytłacza ...» [8, s. 110]. – «Цю книгу міг написати лише німець! Схильність до класифікації, до того бездоганного порядку, котрий породив незчисленні довідники, перетворила німецьку душу в конторську відомість. <...> якщо б Господь Бог був німцем, то наш світ, можливо, не став би побутово кращим, але зате уособлював би собою муштру і порядок. Бездоганність форми викладу пригнічує ...».

Для «рецензента» важливим чинником характеристики образу «автора» неіснуючого тексту і, безумовно, «глибин» змісту його твору виявляється мова написання тексту. Так, наприклад, в оповіданні «Перикаліпсис» тема

мови, якою нібито написаний твір Йоахима Ферзенгельда, стає засобом характеристики «автора», глибини його «творіння», тональності самої «рецензії», а в цілому формування гумористичного ставлення до тексту як книги, так і «рецензії» на неї:

«Joachim Fersengeld jest Niemcem, który napisał swą «Perykalipsę» po holendersku (języka tego prawie nie zna, co sam we wstępie przyznaje), a wydał ją we Francji, słynącej z podłych korekt. Piszący te słowa też właściwie nie zna holenderskiego, lecz podług tytułu rsiążki, angielskiego wstępu i nielicznych, zrozumiałych w tekście wyrażen uznał, że się na recenzenta przecież nada» [8, s. 71]. – «Йоахім Ферзенгельд – німець, що написав свій «Перикаліпис» голандською (цієї мови він практично не знає, як сам це визнає в передмові), а книгу видав у Франції, яка відома своїми поганенькими коректурами. Автор цих рядків також взагалі-то не знає голандської, однак, познайомившись з назвою книги, англійською передмовою і невеликою кількістю зрозумілих виразів у тексті, вирішив, що рецензентом все ж може бути».

Змістові аспекти «відтворення» образів авторів неіснуючих текстів

Найчастотніші серед прийомів такого «відтворення»:

1. Оцінка «рецензентом» авторського задуму, його стилю, прийнятої автором форми викладу текстової історії, впливів на неї. Так, для прикладу, про автора роману «Ідіот» Джана Карло Спалланцані «рецензент» пише:

«Tupet, nie pozbawiony wdzięku w tym, jak wyjaśnia, że się powstrzymał, bo nie chciał ... zaszkodzić oryginałowi. <...> Usprawiedliwiwszy się tym pokrętnym sposobem, awtor niczego nie zapowiada w kwestii właściwej – «Idioty»» [8, s. 77]. – «І з апломбом, не позбавленим певної грації, він [автор] повідомляє, що ... побоювався розвінчати оригінал [роман Ф. Достоевського «Ідіот». – Ф. Б.] <...> Виправдавшись таким хитромудрим способом, автор, однак повністю замовчує головне – тобто самого «Ідіота».

Про Вільгельма Клоппера – «автора» твору «Культура як помилка» – «рецензент» пише, що на німецького письменника могли мати вплив не лише такі культурні чинники, як відома всім німецька дисципліна й прийнятий у

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© *Бацевич Ф. С. [Бацевич Ф. С.], florij@in.lviv.ua*

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту [Лингвистические аспекты «неприродной» нарратологии: образ автора несуществующего текста] (Українською / На укр. яз)

Пруссії жорсткий порядок, а й теоретичні положення таких філософів як Гегель, Шопенгауер та Фіхте [8, s. 111].

2. Критичний аналіз поглядів, суджень тощо інших професійних «оцінювачів» роману, думки яких оприлюднені в різних виданнях. Такий прийом дозволяє прояснити, наприклад, як смислові акценти неіснуючого роману М. Коски «Робінзонади», так і творчу манеру автора. Для прикладу:

«... Jules Nefastes oświadczył w «Figaro Littéraire», że utwór jest «kliniczny po prostu». Obłądowi, wbrew swojemu prakseologicznemu planowi Kreacji, Sergiusz N. ująć nie mógł. <...> Anatol Fauche natomiast w «La Nouvelle Critique» kwestionuje osąd swego kolegi z «Figaro Littéraire» powiadając, naszym zdaniem zupełnie do rzeczy, że Nefastes, bez względu na to, o czym prawią «Robinsonady», jest niekompetentny psychiatrycznie ...» [8, s. 23]. – Жюль Нефаст оголосив в «Фігаро Літерер», що ця річ [роман Марселя Коски «Робінзонади»] «просто клінічна». Ось чому Серж Н. не міг уникнути безумства, незважаючи на свій праксеологічний пран Творіння. <...> Тим часом Анатоль Фош в «Нувель критік» дозволяє собі осуд свого колеги з «Фігаро Літерер», зазначаючи, на наш погляд, зовсім справедливо, що Нефаст, безвідносно до змісту «Робінзонад», в психіатрії некомпетентний...».

3. Інтертекстуальні (інтердискурсивні) прийоми відсилання до існуючих текстів світової літератури – одні з найважливіших і найчастотніших засобів «відтворення» смислового наповнення неіснуючих текстів, а також деталей, що характеризують особи «авторів». Це дозволяє «автору» актуалізувати сюжет, спираючись на відомі читачам існуючих творів текстові події, а також враховувати спільні з читачем пресупозиції, активізуючи адекватне з «автором» сприйняття змістової складової неіснуючого тексту, зокрема, причин породження гумору та інших чинників творення художніх естетичних смислів. З орієнтацією на завдання відтворення творчих рис осіб авторів найчастотнішим прийомом вважаємо алюзії «рецензента» до можливих передтекстів, які мав на увазі, або міг і не мати на увазі, «автор» неіснуючого тексту; це, так би мовити, «приписувані автору алюзії». Особливо наочно цей прийом застосовується в оповіданні «Ідіот», де «автор» роману Джан Карло Спаланцані в, так би мовити, «творчій

пресупозиції» постійно тримає роман Ф. Достоевського «Ідіот», однак «рецензент» схильний уважати, що істинним передтекстом насправді є фрагменти тексту Біблії, в яких йдеться про Святе Сімейство. [8, s. 78]. Це, безумовно, важлива характеристика творчої манери неіснуючого автора.

Отже, важливим у студіях лінгвонаратологічного спрямування над «одивненими» («неприродними») художніми текстами слід уважати виявлення семантико-прагматичних ефектів сприйняття низки подібних художніх наративів. Серед них можна, зокрема, назвати ефекти гумору і, ширше, мовної гри, спантеличення адресата, розвінчання соціальних і політичних стереотипів, можливість висловити в незвичній формі важливі соціально-політичні проблеми і т. ін. Особлива ж цінність для дослідників подібних текстів з «нестандартними» комунікативними смислами полягає в тому, що вони ламають звичність читацького сприйняття в комунікативному ланцюжку *«автор (наратор) – текст – слухач, читач (нарататор)»*, викликаючи в останнього когнітивне, психологічне й естетичне напруження, закладаючи потенціал для виформування нових гнучкіших наративних схем сприйняття художніх текстів. Зокрема, художні наративи, в яких відтворюються неіснуючі тексти, вимагають від адресата додаткових когнітивних зусиль осмислення породжуваних у них комунікативних смислів. Найважливішим джерелом утілення таких смислів стає особлива логіка сприйняття і представлення світу, нехарактерна, наприклад, для «класичного» мовленнєвого жанру рецензії. З позицій лінгвістичної прагматики в таких текстах втілюється особливі точки зору, емпатії, способи їхнього фокусування. Точка зору автора щодо неіснуючого тексту, його реконструкція в паратекстах формує зміщений фокус емпатії, а найголовніше – породжує неузואльні комунікативні смисли, сприйняття яких потребує від адресата (читача, слухача) додаткових когнітивних і психологічних зусиль.

Література:

1. Падучева, Е. В. «Семантика нарратива.» *Семантические исследования* (Москва, Языки русской культуры, 1996): 193–418.
2. Alber, J., Iversen, S., Nielsen, H. S., Richardson, B. «Unnatural Narratives, Unnatural Narratology: Beyond Mimetic Models.» *Narrative*, vol. 18, № 2 (18) (2010): 67-98.
3. Fludernik, M. *Towards a "Natural" Narratology* (London; New York, 1996), 472.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Бацевич Ф. С. [Бацевич Ф. С.], florij@in.lviv.ua

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту [Лингвистические аспекты «неприродной» наратологии: образ автора несуществующего текста] (Українською / На укр. яз)

4. Richardson, B. *Unnatural Voices: Extreme Narration in Modern and Contemporary Fiction* (Columbus, 2006), 166.
5. Барышнікова, Д. «Беспорядок дискурса (обзор работ по "неестественной" нарратологии).» *Новое литературное обозрение* 6 (130) (2014): 211-238.
6. Бацевич, Ф. *Український одивнений художній текст: лінгвістичні виміри* (Львів, ЛНУ ім. Івана Франка, 2018), 336.
7. Иштоян, К. Г. «Проблема исследования художественного дискурса в аспекте постклассической нарратологии.» *Филологические науки 7: Язык, речь, речевая коммуникация*, http://www.rusnauka.com/17_AVSN_2012/Philologia/7_113221.doc.htm [доступне 29.01.2020].

Джерела ілюстративного матеріалу:

8. Lem, S. «Doskonała próżnia.» *Doskonała próżnia. Wielkość urojona* (Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1974): 7-195. Нижче після наведених прикладів в круглих дужках подаються сторінки цього видання.

References:

1. Paducheva, E. V. «Semantika narrativa.» *Semanticheskie issledovaniya* (Moskva, Yazyki russkoy kul'tury, 1996): 193–418.
2. Alber, J., Iversen, S., Nielsen, H. S., Richardson, B. «Unnatural Narratives, Unnatural Narratology: Beyond Mimetic Models.» *Narrative*, vol. 18, № 2 (18) (2010): 67-98.
3. Fludernik, M. *Towards a "Natural" Narratology* (London; New York, 1996), 472.
4. Richardson, B. *Unnatural Voices: Extreme Narration in Modern and Contemporary Fiction* (Columbus, 2006), 166.
5. Baryshnikova, D. «Besporyadok diskursa (obzor rabot po "neestestvennoy" narratologii).» *Novoe literaturnoe obozrenie* 6 (130) (2014): 211-238.
6. Batsevych, F. *Ukrainskyi odyvnenyi khudozhnii tekst: linhvistychni vymiry* (Lviv, LNU im. Ivana Franka, 2018), 336.
7. Ishtoyan, K. G. «Problema issledovaniya khudozhestvennogo diskursa v aspekte postklassicheskoy narratologii.» *Filologicheskie nauki 7: Yazyk, rech', rechevaya kommunikatsiya*, http://www.rusnauka.com/17_AVSN_2012/Philologia/7_113221.doc.htm [dostupne 29.01.2020].
8. Lem, S. «Doskonała próżnia.» *Doskonała próżnia. Wielkość urojona* (Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1974): 7-195. Нижче після наведених прикладів в круглих дужках подаються сторінки цього видання.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2019

Перевірено на плагіат 11.09.2019 р.

унікальність – 97.28 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.31-39>

УДК 378.147:811.161.2'243

МЕТОД ПРОЄКТУВАННЯ ТА ЙОГО ПРИЙОМИ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Світлана Миколаївна Дерба (м. Київ, Україна)

derbasv2003@ukr.net

канд. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології

У статті розглянуто доцільність використання методу проєктів на практичних заняттях з української мови для іноземних студентів. Такий вид роботи спрямовує студентів на активізацію усіх знань та формування нових під час роботи над проєктом. Крім того, цей вид роботи надзвичайно цікавий для представників реактивних націй, оскільки об'єднує в собі як індивідуальну роботу, так і колективну. Автор наводить велику кількість проєктів та їх видів, які можна запропонувати іноземним студентам. Але варто враховувати, що теми мають бути цікавими студентам і відповідати їх віку, освіті, рівню знань української мови.

Обґрунтовано доцільність використання методу проєктів як форми реалізації індивідуальної роботи студентів. Це дозволить навчити студентів шукати шляхи вирішення певного завдання, аргументувати свій вибір, працювати самостійно і креативно, правильно оформляти свій проєкт, представляти роботу, уміти відповідати на запитання.

Викладач пропонує студентам теми та види проєктів. Іноземні студенти обирають собі те, що їм до вподоби. Далі викладач має їх проконсультувати з питань структури роботи, методів і термінів виконання, форми представлення матеріалу й результатів дослідження. Студенти представляють свої роботи, як правило, або у вигляді презентацій (Power Point), або у вигляді відеороликів. Під

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Дерба С. М. [Дерба С. Н.], derbasv2003@ukr.net

Метод проєктування та його прийоми на практичних заняттях з української мови як іноземної
[Метод проектирования и его приемы на практических занятиях украинского языка как
иностранныго] (Українською / На укр. яз)

час роботи над ними надзвичайно важливо те, що вони мають озвучити й представити свої проекти українською мовою.

Автор звертає увагу на те, що сучасні лінгводидакти наголошують на необхідності залучення нових методів, їх прийомів, технологій для навчання іноземних студентів. Саме використання методу проєктів дозволить студентам застосувати мовні знання та мовленнєві навички, а також отримати нові під час підготування роботи. Нині метод проєктів є загальновизнаною методологією практично орієнтованої моделі освіти в усьому світі.

Ключові слова: метод проєктів, проєктна діяльність, проєкти, презентація, відеоролик.

METHOD OF DESIGN ON PRACTICAL LESSONS OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Svitlana M. Derba (Kyiv, Ukraine)
derbasv2003@ukr.net

Ph.D., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Institute of Philology

The article discusses the expediency of using the project method in practical classes in Ukrainian for foreign students. This kind of work directs students to activate all knowledge and to form a new one while working on the project. In addition, this type of work is extremely interesting for the representatives of the jet nations, because it comprises both individual and collective work. The author lists a large number of projects and their types that can be offered to international students. But it should be beared in mind that the topics have to be interesting for the students and correspond to their age, education, level of knowledge of the Ukrainian language.

The expediency of using the project method as a form of realization of students' individual work is substantiated. It will allow to teach students to find ways to solve a certain problem, to argue their choice, to create and correctly design their project, to submit a job, to be able to answer questions.

The teacher offers students topics and types of projects. Foreigners choose what they like. Further, the teacher should advise them on the structure of work, methods and timing, the presentation of the material and the results of the study. Students present their work, usually either as Power Point presentations or as videos. When working on them, it is of utmost importance that they voice and present their projects in Ukrainian.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Derba S. M. [Derba S. M.], derbasv2003@ukr.net

Method of Design on Practical Lessons of Ukrainian as a Foreign Language [Metod proyektuvannya ta jogo pry'jomy` na prakty`chny`x zanyattiyax z ukrayins`koyi movy` yak inozemnoyi] (in Ukrainian)

The author draws attention to the fact that modern linguists emphasize the need to attract new methods, their techniques, technologies for teaching foreign students. The use of the project method will allow students to apply language skills, as well as to gain new skills while preparing for the work. Nowadays, the project method is a recognized methodology of a practically oriented education model worldwide.

Keywords: *project method, project activity, projects, presentation, video.*

МЕТОД ПРОЕКТИРОВАНИЯ И ЕГО ПРИЁМЫ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Светлана Николаевна Дерба (г. Киев, Украина)

derbasv2003@ukr.net

*Киевський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології*

В статье рассмотрена целесообразность использования метода проектов на практических занятиях по украинскому языку для иностранных студентов. Такой вид работы направляет студентов на активизацию всех знаний и формирования новых знаний во время работы над проектом. Кроме того, этот вид работы очень интересен для представителей реактивных наций, поскольку он объединяет как индивидуальную работу, так и коллективную. Автор представляет большое количество проектов и их видов, которые можно предложить иностранным студентам. Но стоит учитывать, что темы должны быть интересными студентам и соответствовать их возрасту, образованию, уровню знаний украинского языка.

Обоснована целесообразность использования метода проектов как формы реализации индивидуальной работы студентов. Это позволит научить студентов искать пути решения определенной задачи, аргументировать свой выбор, работать самостоятельно, правильно оформлять свой проект, представлять работу, уметь отвечать на вопросы.

Преподаватель предлагает студентам темы и виды проектов. Иностранные студенты выбирают себе то, что им нравится. Далее преподаватель должен их проконсультировать по поводу структуры работы, методов и сроков выполнения, вида представления материала и результатов исследования. Студенты представляют свои работы, как правило, либо в виде

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Дерба С. М. [Дерба С. Н.], derbasv2003@ukr.net

**Метод проєктування та його прийоми на практичних заняттях з української мови як іноземної
[Метод проектирования и его приёмы на практических занятиях украинского языка как
иностранныго]** (Українського / На укр. яз)

презентаций (Power Point), либо в виде видеороликов. Во время работы над ними чрезвычайно важно то, что они должны озвучить и представить свои проекты на украинском языке.

Автор обращает внимание на то, что современные лингводидакты отмечают необходимость привлечения новых методов и приемов, новых технологий для обучения иностранных студентов. Именно использование метода проектов позволит студентам применить языковые знания и речевые навыки, а также получить новые знания во время подготовки своей работы. Сейчас метод проектов является общепризнанной методологией практично ориентированной модели образования во всем мире.

Ключевые слова: метод проектов, проектная деятельность, проекты, презентация, видеоролик.

Сьогодні в Україні навчаються студенти з понад 100 різних країн. Так, є представники з Європи, Азії, Африки, Північної та Південної Америки. Вони приїхали, щоб отримати вищу освіту в Україні. Нині іноземні студенти можуть обирати, якою мовою здобувати освіту в Україні (англійською, українською, російською), але все одно всі вони вивчають українську (в різних обсягах). Тому для викладачів української мови як іноземної дуже важливо визначити саме ті методи і їх прийоми, які будуть найрезультативнішими. Викладач дбає про те, щоб студентам було цікаво на практичних заняттях і вони легко засвоювали матеріал. Так, створюються нові методи, їх поєднання, а особливо на сучасному етапі, коли викладач може використати різноманітні технічні засоби.

Сучасне покоління молоді швидше сприймає інформацію, але й швидше перемикає увагу, тому важливо стежити, щоб вони не втрачали зацікавлення. Більшу частину інформації студенти отримують з візуальних джерел. Так, якщо ми не можемо їх втримати в реальному світі, то варто використати віртуальний для навчання. У цьому і є головна мета статті – довести ефективність використання методу проектування на практичних заняттях з української мови як іноземної. На сьогодні це надзвичайно актуально у зв'язку з різноманіттям технічних можливостей представлення та озвучення проєктів.

Прагнення викладачів втілити на практиці принцип диференційованого підходу до особистості студента, вийти за рамки застарілої системи освіти призвели до появи нових методів навчання

української мови з нетрадиційним змістом. На думку сучасних лінгвістів, ефективні методи навчання здатні якісно змінити рівень знань і підвищити інтерес до предмета [Зозуля 2014, 23].

На сьогодні немає жодної класифікації методів навчання, яка охопила б широкий та різноманітний діапазон традиційних та нетрадиційних методів викладання української мови як іноземної. Але перед викладачем постає важливе завдання: навчити сприймати та розуміти українську мову іноземними студентами, використовуючи різні методи навчання, які допоможуть за короткий час засвоїти фонетику, лексику, граматику. На сучасному етапі існує безліч досліджень як українських, так і зарубіжних авторів стосовно того, які ж методи будуть найефективнішими для використання в іноземній аудиторії.

Застосування інтерактивних методів навчання й оцінювання діяльності студентів на заняттях дослідила група викладачів-практиків, керована О. Пометун, О. Пехотою та ін., які розглянули загальну концепцію освітніх технологій, їх роль у формуванні творчої особистості. Проектний підхід у керівництві навчальним закладом вивчали О. Мармаза, Л. Зазуліна. Застосування методу проектування у навчальному процесі досліджували М. Романовська, Н. Морзе. Проте на сьогодні ці питання залишаються ще недостатньо простудійованими; потребують глибшого вивчення [Лепко 2011, 161].

Протягом останніх десятиліть освітні проектні технології мають широку сферу використання у різних галузях знань: вони є універсальними і можуть застосовуватися при вивченні багатьох дисциплін, на всіх ступенях освіти, як в аудиторній, так і позааудиторній роботі. У сучасній лінгводидактиці є багато робіт, присвячених вивченню методу проектів. У цьому зв'язку варто згадати імена таких науковців: А. Вдовиченко, В. Гузєєва, Д. Дьюї, В. Єлькіна, С. Ізбаш, О. Зосименко, А. Касперського, У. Кілпатрика, Л. Кіндратової, О. Коберника, Г. Ковальчук, Л. Колеснікової, Є. Коллінгса, Н. Матяш, О. Пехоти, Д. Пітта, Є. Полат, В. Радіонова, В. Сидоренка, В. Слободченкова, С. Сисоевої, А. Терещука, О. Устименко, Л. Хоменко, І. Шендрик та ін. Великий внесок у розробку проектної технології зробив Дж. Дьюї та його учні й послідовники В. Кілпатрик, Е. Коллінгс. Одними з перших серед

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© *Дерба С. М. [Дерба С. Н.], derbasv2003@ukr.net*

**Метод проектування та його прийоми на практичних заняттях з української мови як іноземної
[Метод проектирования и его приемы на практических занятиях украинского языка как
иностранныго]** (Українською / На укр. яз)

вітчизняних педагогів на перспективності використання методу проєктів наголошували І. Олійник, А. Макаренко та В. Сухомлинський. У зв'язку з тим, що в сучасній науковій літературі трапляються різні дефініції поняття “метод проєктів”, “проєктна технологія”, “проєктна діяльність”, “проєктування”, “проєкт”, “проєктне навчання”, “проєктна методика”, виникає потреба визначити межі поданих термінів [Гриценко 2019, 81].

Викладач як організатор проєктної діяльності, виконує такі функції: спрямовує навчально-пошукову діяльність студента, координує процес роботи над проєктом, підтримує й заохочує студентів, допомагає їм, проте не виконує за них їхню роботу. Для цього викладач має добре знати можливості, інтереси, бажання студентів, бути толерантним і креативним [Лепко 2011, 161].

Проєктування – це спеціальна, концептуально обумовлена та технологічно забезпечена діяльність, спрямована на створення образу бажаної системи в майбутньому. Процес проєктування відбувається кількома етапами, серед яких можна визначити такі: стратегічне прогнозування, моделювання, планування, визначення ефективності й корекція проєкту. Проєктування в системі навчання студентів означає побудову цілісних систем управління процесом навчання. Проєкт як система управління, за науковими дослідженнями О. Мармази, повинен містити такі елементи: 1) місце й значення цієї системи в загальній системі управління навчальним процесом; 2) системні властивості цього проєкту, його функціональні можливості; 3) основні компоненти системи; 4) суб'єкти системи; 5) ціннісно-нормативний компонент (система цінностей, принципів); 6) місія, спрямованість, цілі; 7) результативний компонент (продукти діяльності, кінцеві результати); 8) змістовий компонент (зміст діяльності); 9) технологічний компонент (методи, засоби діяльності); 10) організаційний компонент (організаційна структура, форми організації); 11) ресурсний компонент (ресурси, їх забезпечення); 12) умови діяльності; 13) прогностичний компонент (процес управління, організаційні механізми); 14) зв'язки й відносини між компонентами системи; 15) зв'язки й відносини з іншими системами. Для успішної реалізації навчального проєкту потрібні такі умови: наявність значущої у творчому, дослідницькому плані проблеми; уміння викладача ставити ключові та тематичні запитання; практична значущість очікуваних результатів;

самостійна робота студентів на занятті або поза ним; структурування змістової частини проекту (етапи, завдання, розподіл ролей тощо); використання дослідницьких методів; застосування комп'ютерних технологій (для пошуку інформації, спілкування з іншими учасниками проекту, створення кінцевого продукту проекту) [Лепко 2011, 162].

Метод проектування дозволяє іноземним студентам навчатися через діяльність. Вони можуть самостійно сформулювати проблему, зібрати та проаналізувати необхідну інформацію, зробити висновки та представити наочно результат проведеної роботи. Так, здобуваючи досвід із заданої теми, вони підвищують свій мовний рівень, засвоюючи основи фонетики, граматики, лексики, стилістики української мови. Проект дозволяє не тільки отримати нову інформацію, а й переосмислити її, творчо опрацювати, перетворити в наочність (сценарій, ролик, презентацію, доповідь, виступ і т. ін.), а головне – представити перед іншими іноземними студентами свою роботу. Такий вид діяльності активізує усі знання студентів, дозволяє діяти самостійно в будь-яких ситуаціях.

Теми проєктів викладач пропонує студентам на вибір, але необхідною умовою є їх відповідність віковій та зацікавленностям іноземних студентів. Варто їх детально обговорити, узгодити умови і терміни виконання, варіанти представлення матеріалу. Необхідно проконсультувати іноземних студентів щодо структури роботи, етапів роботи над проектом. Найчастіше студенти виконують такі роботи з великим інтересом і представляють їх у вигляді презентацій PowerPoint.

Іноземним студентам на практичних заняттях з української мови можна запропонувати такі види проєктів:

- відеоролик: студенти можуть представити будь-який музей Києва чи прогулянку містом. У такому завданні студенти повинні продумати сценарій свого ролику, зняти його, а також озвучити українською мовою;
- інтерв'ю (як варіант – анкетування): іноземні студенти можуть опитати одногрупників про рівень освіти в Україні, про можливі побажання щось змінити в ній або про ставлення до них українців. Результати інтерв'ю або анкетування представляють у вигляді

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© *Дерба С. М. [Дерба С. Н.], derbasv2003@ukr.net*

**Метод проектування та його прийоми на практичних заняттях з української мови як іноземної
[Метод проектирования и его приемы на практических занятиях украинского языка как
иностранного]** (Українською / На укр. яз)

презентацій PowerPoint з діаграмами, таблицями, статистичними даними та ін.;

- проекти, пов'язані зі спеціалізацією студентів (наприклад, для іноземних студентів Інституту міжнародних відносин пропонуємо теми: “Міжнародні відносини України і Франції”, “Дружні відносини України і Грузії”, “Сучасний розвиток міжнародного права”, “Міжнародні економічні відносини країн Євросоюзу” та ін.) або на побутові теми (“Екологія в Україні”, “Рівень освіти в Україні”, “Життя в мегаполісі”, “Транспортна система Києва”, “Мій вільний час” та ін.).
- проекти, при виконанні яких студенти виготовляють картки й описують їх, коли представляють. Наприклад, при виконанні проекту “Пори року” студенти готують картки з особливостями погоди в різні пори року й порівнюють їх.

Також можна запропонувати студентам старших курсів передати досвід першокурсникам. Це підвищить значущість їхньої роботи. Вони із захопленням візьмуться за це, якщо запропонувати їм такі теми: “Навчання в Національному університеті імені Тараса Шевченка”, “Де ми відпочиваємо у вільний час”, “Що варто відвідати в Україні” та ін. Це дасть змогу студентам проявити себе, показавши свої захоплення та реалізуватися, підвищивши свою самооцінку.

При оцінюванні проектних робіт викладач має не зважати на вміння користуватися комп'ютером чи відеокамерою, варто звернути увагу на послідовність викладу матеріалу, вживання доречних мовних одиниць (лексика має відповідати обраній темі, а також рівню студентів (A1, A2, B1 чи ін.), дотримання граматичних, стилістичних норм української мови.

Отже, мета роботи викладача української мови як іноземної – знайти оптимальні, найефективніші, найрезультативніші методи викладання мови. Ми для досягнення цієї мети використовуємо метод проєктів, оскільки він допомагає сформувати належну комунікативну компетенцію студентів. За його допомогою можна виконувати безліч завдань і ефективно досягати успіху у вивченні української мови як іноземної. Важливими є професійна спрямованість проєктної діяльності, застосування української мови як засобу міжкультурного спілкування і

можливості висловити свої переживання чи певні висновки щодо освіти в Україні.

Література:

1. Гриценко, О. «Робота над відеороликом – вид проєктної діяльності студентів на заняттях з української мови як іноземної.» *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* 14 (2019): 80–94.
2. Зозуля, І., Присяжнюк, О., Солодар, Л. «Основні сучасні методи викладання української мови як іноземної (досвід викладачів кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету).» *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* 9 (2014): 22–27.
3. Лепко, Г. В. «Метод проектування в навчальному процесі.» *Вісник Вінницького політехнічного інституту* 1 (2011): 161–163.
4. Слижук, О. А. «Використання методу проєктів для організації індивідуальної роботи студентів філологічного факультету.» *Вісник Запорізького національного університету* 1 (2012): 386–389.

References:

1. Grycenko, O. «Robota nad videorolykom – vyd proektnoji dijalnosti studentiv na zaniattiah z ukrajinskoji movy jak inozemnoji. [= Working on a video is a kind of project activity of students in the Ukrainian language classes as a foreign language].» *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoji movy yak inozemnoi* 14 (2019): 80–94 (In Ukr.).
2. Zozulia, I., Prysiashna, O., Solodar, L. «Osnovni suchasni metody vykladannia ukrainskoji movy yak inozemnoi (dosvid vykladachiv kafedry movoznavstva Vinnytskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu) [= Basic modern methods of teaching Ukrainian as a foreign language (experience of teachers of the Department of Linguistics, Vinnytsia National Technical University)].» *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoji movy yak inozemnoi* 9 (2014): 22–27, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Timvum_2014_9_5 (In Ukr.).
3. Lepko, H. V. «Metod proektuvannia v navchalnomu protsesi.» [= Metod design in the educational process].» *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu* 1 (2011): 161–163 (In Ukr.).
4. Slyshuk, O. A. «Vykorystannia metodu proektiv dlia organizaciji indyvidualnoi roboty studentiv filologichnogo fakultetu [= Using the project method to organize the individual work of students of the Faculty of Philology].» *Visnyk Zaporizkogo nacionalnoho universytetu* 1 (2012): 386–389 (In Ukr.).

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Дербя С. М. [Дербя С. Н.], derbasv2003@ukr.net

Метод проєктування та його прийоми на практичних заняттях з української мови як іноземної
[Метод проектирования и его приемы на практических занятиях украинского языка как
иностранныго] (Українською / На укр. яз)

Стаття надійшла до редакції 25.09.2019

Перевірено на плагіат 30.09.2019 р.

унікальність – 98,2 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.40-52>

УДК 821.14'02

“ВИХОВАННЯ КІРА” КСЕНОФОНТА Й “ІСТОРІЯ РИМСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПІСЛЯ МАРКА АВРЕЛІЯ” ГЕРОДІАНА: СТРУКТУРНА ПОДІБНІСТЬ ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ (ОГЛЯД РЕЦЕПЦІЙ У СУЧАСНІЙ КЛАСИЧНІЙ ФІЛОЛОГІЇ)

Федір Володимирович Довбищенко (м. Київ, Україна)

fedir.dovbyshchenko@gmail.com

аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Інститут філології

Стаття є спробою проаналізувати наративні стратегії та мету написання творів Ксенофонта “Виховання Кіра” й Геродіана “Історія Римської держави після Марка Аврелія” під кутом зору їх реценції у сучасній класичній філології. Висувається припущення, що наративні техніки написання історіографічних біографій в античності могли бути незмінними впродовж усього періоду, який розділяє згадані праці. Відстань у часі не спричинилася до радикальних змін у наративній структурі історіографії, що демонструє приклад “Виховання Кіра” Ксенофонта й “Історії Римської держави після Марка Аврелія” Геродіана. Аналіз античних історіографічних праць, як стверджується у статті, може здійснюватися не лише з метою з’ясування рівня їх фактуальної достовірності, а й щоб скласти уявлення про їх можливий вплив на сучасних їм слухачів і читачів. У статті також показано, що наративна структура обох творів значним чином відрізняється від наративної структури нефікціональної прози, і сучасна класична філологія схильна розглядати їх як фікціональні тексти. Крім того, вся антична історіографія, на відміну від сучасної, має сприйматись як

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Dovbyshchenko F. V. [Dovbyshchenko F. V.], fedir.dovbyshchenko@gmail.com

The “Cyropaedia” of Xenophon and the “History of the Roman Empire” of Herodian: Structural Similarities through Centuries of Ancient Greek Historiography (a review of the receptions in modern classical philology) [“Vykhovannia Kira” Ksenofonta u “Istoriia Rymsskoi derzhavy pislia Marka Avreliia” Herodiana: strukturna podobnist cherez stolittia davnohretskei istoriografii (ohliad retseptsiu u suchasni klasychnii filologii)] (in English)

фікціональна, адже стратегії її творення були подібними до наративних стратегій в інших жанрах.

Ключові слова: антична історіографія, наративні стратегії, наративна структура, сучасна рецепція, класична філологія.

THE “CYROPAEDIA” OF XENOPHON AND THE “HISTORY OF THE ROMAN EMPIRE” OF HERODIAN: STRUCTURAL SIMILARITIES THROUGH CENTURIES OF ANCIENT GREEK HISTORIOGRAPHY (A REVIEW OF THE RECEPTIONS IN MODERN CLASSICAL PHILOLOGY)

Fedir V. Dovbyshchenko (Kyiv, Ukraine)

fedir.dovbyshchenko@gmail.com

PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology

The present article is an attempt to analyze the narrative strategies and scope of Xenophon's "Cyropaedia" and Herodian's "History of the Roman Empire" as viewed within the modern reception in classical philology. This paper presumes that the narrative techniques of writing historiographical biographies in antiquity might be the same across the whole period which separates the two works in question. The distance in time did not result in radical changes of the narrative structure in historiography, as the example of Xenophon's "Cyropaedia" and Herodian's "History" shows. The analysis of the ancient histories, as this article argues, can be conducted not only to understand the level of their factual reliability, but also to describe their possible impact on contemporary readers or listeners. It is also shown in the present article that the narrative structure of the two histories is far from being that of the non-fictional prose, and that modern classicists tend to consider them as fictional texts. Moreover, the whole ancient historiography, unlike the modern one, has to be treated as fiction, for the strategies of creating it were similar to the narrative strategies of other genres.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Довбищенко Ф. В. [Довбищенко Ф. В.], fedir.dovbyshchenko@gmail.com

“Виховання Кіра” Ксенофонта й “Історія Римської держави після Марка Аврелія” Геродіана: структурна подібність через століття давньогрецької історіографії (огляд реценцій у сучасній класичній філології) [“Воспитание кира” Ксенофонта и “История Рима после Марка Аврелия” Геродиана: структурное сходство сквозь столетия античной историографии (обзор реценций в современной классической филологии)] (Англійською / На англ. яз)

Keywords: *ancient historiography, narrative strategies, narrative structure, modern reception, classical philology.*

“ВОСПИТАНИЕ КИРА” КСЕНОФОНТА И “ИСТОРИЯ РИМА ПОСЛЕ МАРКА АВРЕЛИЯ” ГЕРОДИАНА: СТРУКТУРНОЕ СХОДСТВО СКВОЗЬ СТОЛЕТИЯ АНТИЧНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ (ОБЗОР РЕЦЕПЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ ФИЛОЛОГИИ)

Фёдор Владимирович Довбищенко (г. Киев, Украина)

fedir.dovbyshchenko@gmail.com

аспирант

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт филологии*

В статье осуществлена попытка проанализировать нарративные стратегии и цель написания произведений Ксенофонта “Воспитание Кира” и Геродиана “История Рима после Марка Аврелия” с точки зрения их рецепции в современной классической филологии. Предполагается, что нарративные техники написания историографических биографий в античности могли оставаться неизменными в течение всего периода, который разделяет упомянутые произведения. Расстояние во времени не привело к радикальным изменениям в нарративной структуре историографии, что и демонстрирует пример “Воспитания Кира” Ксенофонта и “Истории Рима после Марка Аврелия” Геродиана. Анализ античных историографических произведений, как утверждается в статье, может осуществляться не только с целью выяснения их фактуальной достоверности, но и для того, чтобы сложить представление об их возможном влиянии на современных им читателей и слушателей. В статье также показано, что нарративная структура обоих произведений существенно отличается от нарративной структуры нефикциональной прозы, и современная классическая филология склонна рассматривать их как фикциональные тексты. Кроме того, вся античная историография, в отличие от современной, должна восприниматься как фикциональная, поскольку стратегии её создания сравнимы с нарративными стратегиями в других жанрах.

Ключевые слова: *античная историография, нарративные стратегии, нарративная структура, современная рецепция, классическая филология.*

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Dovbyshchenko F. V. [Dovbyshchenko F. V.], fedir.dovbyshchenko@gmail.com

The “Cyropaedia” of Xenophon and the “History of the Roman Empire” of Herodian: Structural Similarities through Centuries of Ancient Greek Historiography (a review of the receptions in modern classical philology) [“Vykhovannia Kira” Ksenofonta y “Istoriia Rymsskoi derzhavy pislia Marka Avreliia” Herodiana: strukturna podobnist cherez stolittia davnohrets'koi istoriografii (ohliad retseptsii u suchasnyi klasychnyi filolohii)] (in English)

Introduction. The object of the present research is the ancient historiographical narrative. The study of the ancient historiographical narrative is tempting in the context of the perspectives opened by narratology and reader-response criticism. These branches of philology make it possible to analyze historical writings not only in order to understand whether they are reliable or not, but also as a kind of speech act, within the methods which best fit such an approach. Choosing to study the two histories is intentional. *Cyropaedia* and Herodian's *History* are interrelated by the Attic dialect and historiographical genre, though written under different conditions and distanced from one another by six centuries. Six hundred years after *Cyropaedia*, *paideia* continued to be the common thread of any biography. It is interesting that this did not change through wars and the Roman domination of Greece. **The research's scope** are the tactics of writing ancient historical biography which remained the same, for classical Greek patterns were still so for later historians. **The goal of this article** is to summarize modern approaches to the study of the narrative techniques used by Xenophon (*Cyropaedia*) and Herodian (*Regnum post Marcum*).

In Herodian, Marcus Aurelius is a pattern of *paideia* and a litmus test for his successors who are evaluated depending on how far they depart from his mode of life, and this criterion is crucial for both the emperor's and the state's destiny [Sidebottom 1998, p. 2805]. *Cyropaedia* is a history about one ruler, and this article aims to observe, within the reception in modern classical philology, how Cyrus departed from the Persian *paideia*. Herodian's *History* describes the rules of a series of emperors from Commodus to Gordian III, but the account of each rule (perhaps except for that of Pertinax) is a history about the emperor's decay (moral and, consequently, physical) because all of them did not follow the pattern of *paideia*. [Sidebottom 1998] has already noticed that Xenophon's and Herodian's works are parallel, in particular, in the accounts of Cyrus' and Marcus' deathbed speeches [Sidebottom 1998, p. 2806]¹ which, as the author thinks, are, let one say, litmus tests of their successors' deeds. There is no doubt about Marcus' role, but Cyrus' life would be better considered as "education vice versa", for, in fact, he rejected Persian education while formally demonstrating an attachment to it. On the other hand, Cambyses in *Cyrop.* I.6 is indeed

¹ On the same page see on Herodian's book one as the description of Commodus' path from education to decaying: he became the enemy of *paideia*.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Довбищенко Ф. В. [Довбищенко Ф. В.], fedor.dovbyshchenko@gmail.com

“Виховання Кіра” Ксенофонта й “Історія Римської держави після Марка Аврелія” Геродіана: структурна подібність через століття давньогрецької історіографії (огляд реценцій у сучасній класичній філології) [“Воспитание кира” Ксенофонта и “История Рима после Марка Аврелия” Геродиана: структурное сходство сквозь столетия античной историографии (обзор реценций в современной классической филологии)] (Англійською / На англ. яз)

a mirror showing us Cyrus' real essence. That is why Sidebottom's parallel might sound as "Cambyses – Marcus". Moreover, Herodian's *History* belongs to the second sophistic² for which *paideia* was a central concept, and *Cyropaedia*, though having the word "education" in its title, is still about the rejection of education, as Herodian's work does. It is even more appropriate to say that in Herodian one can observe a mere departure from education, while in Xenophon it is rather a simulacrum to cover the ambition for absolute power.

As has been stressed, not only the ruler's person, but the state's destiny in both works depends on the king's or emperor's education. In Herodian, the possession of Greek virtues guarantees a successful rule [Sidebottom 1998, p. 2812].³ Herodian's "History" overemphasizes *paideia*. It is true for *Cyropaedia* too and makes Herodian's work different from that of Cassius Dio [Asirvatham 2017, p. 541], for it abounds in rhetorical devices. The rhetoric makes both histories, that of Xenophon and Herodian, fictional, but does not deprive them of the treats of historiography.

S. Asirvatham argues that the idea of a ruler's direct influence on his subjects is Herodian's novation [Asirvatham 2017, p. 541]. However, if one considers the epilogue of Xenophon's *Cyropaedia* as an integral part of this history, which is in line with the narrative strategy aiming to unmask Cyrus, one can conclude that Persian society did indeed change for the worse under the king's influence, and the beginning of its decay is due both to Cyrus' rule and death, for the absence of the universal controller resulted in the state's collapse. The ruler's exclusive role is a common idea for both histories, and it provides a deplorable impact on the whole state (*paideia* does not win *tyche*). Such a resemblance makes the two writings in question even more interesting to compare.

If Xenophon's and Herodian's main characters cannot be considered as followers of the Greek *paideia*, this is the contrary for readers or listeners who got acquainted with both works which aimed not to tell something new (the truth), but to educate the audience. It is thus evident that the "truthfulness" criterion is hardly applicable to the two writings, for their character was caused by the narrative scope

² Even despite the fact that only Philostratus uses this term openly, the sophistic nature of Herodian's work is grounded by the centrality of *paideia* in it. See [Asirvatham 2017, p. 536].

³ The author sums up that *paideia* is a watershed which separates *basileia* or *aristocratia* from *tyrannia* and helps an emperor avoid the fate (*tyche*).

rather than by the need to truthfully relate events [Sidebottom 1998, p. 2821–2822].⁴ The “sufficient truthfulness”, let one say, might be understood not as the lack of attention to truth or of the focus on details, but as the realization of a profound narrative strategy aiming at education. For Herodian (as for Xenophon), the historical truth does not consist of events. It is rather the relationship between the ruler and *paideia* [Sidebottom 1998, p. 2822], and in this case, one can forgive the authors for some degree of fiction: the “reality” of histories is sacrificed to achieve an educative goal. Such a conception is also grounded by the fact that the listeners of Xenophon or Herodian being their contemporaries, surely knew the histories’ contents, that is why they paid attention rather to material handling, manner, style, interpretation and conclusions [Kemezis 2014, p. 4]. It is suitable here to follow A. Kemezis who put it clearly that the ancient historiographical work could hardly be considered from the modern point of view; it is better to analyze its impact on the contemporary society, whose representatives have already known the context the history had been written in. The above results in the difference between classical (*Quellenforschung*) and narratological approaches to historiographical works. The *Quellenforschung* appears when the events become history without immediate eyewitnesses, that is why the sources must undergo a critical analysis: one must reply to the question “What did really happen?” The main question for the narratological approach, which is primary for the events’ contemporaries, is “Why has it been written?” From such a viewpoint, the object of the study is not the work’s truthfulness; it is rather its structure. This structure embodies the narrative strategy of bringing some message to contemporary and future readers. That message is not only an account of events, but also, for Xenophon and Herodian, an educative intent.

The *Cyropaedia*, like Herodian’s *History*, pursues a clearly educative objective, it does not aim for a simple narration of events which were hardly unknown to the audience. In Xenophon, regional history is ever present, but at the same time the *Cyropaedia* contains something very different from, for example, Herodotean *History*, where regional natural studies play a crucial role and are the work’s overt objective. In *Cyropaedia*, they are not of crucial importance, giving way to the educative goal [Tamiolaki 2017, p. 177].

⁴ H. Sidebottom notices that Herodian, in particular, did not aim to retell an absolute historical truth, it was rather a “sufficient truthfulness” which put forth the narrative strategy: a rule depends on education.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Довбищенко Ф. В. [Довбищенко Ф. В.], fedor.dovbyshchenko@gmail.com

“Виховання Кіра” Ксенофонта й “Історія Римської держави після Марка Аврелія” Геродіана: структурна подібність через століття давньогрецької історіографії (огляд реценцій у сучасній класичній філології) [“Воспитание кира” Ксенофонта и “История Рима после Марка Аврелия” Геродиана: структурное сходство сквозь столетия античной историографии (обзор реценций в современной классической филологии)] (Англійською / На англ. яз)

As one can observe, both works are not purely historiographical in the modern sense. They abound in rhetorical and narrative devices serving to educate the audience. Thus, there appears a need of a narratological approach to Xenophon's *Cyropaedia* and Herodian's *History*, for one could pay attention to a contemporary reception of the works in question rather than to a modern interpretation shaped by *Quellenforschung* and a modern understanding of historiography, where the communicative goal of a history risks escaping the scope of studies. An important feature of ancient historiographical narratives is their tight connection with rhetoric, which served not only to embellish the narration, but also to structure historical facts (or fiction) within a certain conceptual paradigm.⁵ Generally, ancient historiography was influenced significantly by rhetoric [Sidebottom 1998, p. 2828]. In this respect, it is hardly appropriate to condemn the two writings in question for a lack of or mistakes in factual data, for this has not been the major objective of the historical narrative in Xenophon and Herodian. Modern approaches to studying ancient historiographical texts can turn to be insufficient to demonstrate their communicative goals. Narratology, instead, could be seen as an appropriate instrument to study messages laid down in ancient histories, for the concrete author is there separated from the narrator (the author's presence in the text), and the concrete reader is separated from the narratee (the sum of all markers in the text which indicate the reader) [Kemezis 2014, p. 11].⁶ This opens the possibility to look beyond historicism and to consider the text as a communicative act containing a message addressed by somebody to somebody. While studying ancient historiography, one must remember about the blurring of the distinction between fiction and non-fiction, for the constructive devices to write both types of texts were the same in antiquity [Kemezis 2014, p. 13].⁷ [Kemezis 2014] argues that the fictional narrative strategy is present in Herodian, and it consists in the author's self-withdrawal and in his non-participation in the events described by him.⁸ The above

⁵ [Sidebottom 1998, p. 2828] argues that rhetorical narrative in historiography was not unusual for the histories' contemporaries.

⁶ The author claims that a narrative and, in particular, that of the ancient historiography, can exist outside the scheme of concrete author and reader as a narrative world.

⁷ Both ancient novels and histories are linear narrative [ibid.].

⁸ Kemezis 2014, p. 260-261: an author's identification with the world he described would be a poor narrative strategy.

means that it is not necessary for the author to intervene into the text by digressions or personal opinion. A simple self-withdrawal can also be a narrative strategy which only enhances the fiction of a work.

In fact, Quintilian has already noticed the fiction of historiography, and, as [De Jong 2004] puts it, it was the influence of Homeric embedded speeches and focalization [De Jong 2004, p. 9]. The treats of fiction are numerous in any ancient historiographical writing. One cannot reduce his attention exclusively to authors as historical personalities; to better understand the message laid down in the text, one has rather to distance oneself from any kind of author's *persona* in order to analyze the text itself [Kemezis 2014, p. 10].

The *Cyropaedia* and Herodian's *History* have thus to be considered as fictive historiography, for both of them do contain the treats of fiction and history, as scholars have already remarked. But the fiction does not serve in this case to promote the narrator's communication which praises or justifies a ruler; it is rather provided to demonstrate authorial communication which aims to denounce him. The fiction helps the author not only distance himself from praise or flattery, but also completely deny them.

Scholars have already noticed a deliberate abundance of rhetoric in Herodian [Gray 2004, p. 391–392].⁹ This author uses plenty of devices to activate the reader's perception; his seemingly accidental omissions, mistakes or fiction turn to be purposeful [Sidebottom 1998, p. 2814]. [Sidebottom 1998] splits these devices into linear narrative and rhetoric; among the latter he includes anticipation, which has to be more broadly studied within the reader-response criticism.¹⁰ All these devices enhance the reader's participation in the text and his mastery of the story [Sidebottom 1998, p. 2827]. The same concerns Herodian's *History*, which, while not aiming to emphasize the importance of the world outside the text, is itself a potent act of narration; its value consists in the very narrative rather than in the events it describes [Kemezis 2014, p. 271]. For the *History* of Herodian (as for the *Cyropaedia*), no matter the reliability of the sources used by the authors, these works combine historiography and fiction. The authors take care of the presentation rather than of the

⁹ Though, the author considers the narrative tools in *Cyropaedia* as the means to praise Cyrus. See also [Gruen 2011, pp. 54, 65].

¹⁰ See the theoretical basics of such study in [Dovbyshchenko 2019].

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Довбищенко Ф. В. [Довбищенко Ф. В.], fedor.dovbyshchenko@gmail.com

“Виховання Кіра” Ксенофонта й “Історія Римської держави після Марка Аврелія” Геродіана: структурна подібність через століття давньогрецької історіографії (огляд реценцій у сучасній класичній філології) [“Воспитание Кира” Ксенофонта и “История Рима после Марка Аврелия” Геродиана: структурное сходство сквозь столетия античной историографии (обзор реценций в современной классической филологии)] (Англійською / На англ. яз)

credibility of events in the narrative. Their preoccupation is much more certainly the style and manner, but not a precise account of historical events [Potter 2005, pp. 86, 89].¹¹

It is common to consider that the *Cyropaedia* is not an ode to Cyrus.¹² [Gruen 2011] grounds this point by the fact that the work does not contain any overt criticism of the Persian king [Gruen 2011, p. 57]. Practical studies show, in the example of the book one, that criticism does have place, but it is rather implicit than explicit.¹³ It can be revealed if one analyzes the text of Xenophon within narratology (for it separates authorial and narrator's communication) and reader-response criticism (in particular, the doctrine about provocation of reader's activity). It emerges from the analysis mentioned above that it is worth paying attention to the idea of parallelism between Xenophon and Ctesias in the context of Cyrus' struggle for social respect [Gruen 2011, p. 55]. Book one of *Cyropaedia*, which depicts the Persian heir's growth, shows a series of manipulations Cyrus employed to achieve esteem and sympathy of the surrounding community. These manipulations were denounced by nobody except for Cyrus' father Cambyses, apparently because the latter was not together with his son. The will to achieve respect moved Cyrus in his deeds, and studies contain a reasonable affirmation that he extended his power through scheming and fear. The desire of the sole power via political manipulations drove Cyrus' state to decay after his death [Gruen 2011, pp. 57, 60, 64; Tamiolaki 2017, p. 178].

Although the epilogue of the *Cyropaedia* is not the immediate topic of the present article, one must note that its role is definitive: at the last moment of narration, it unveils authorial communication by showing the decay of the Persian empire after Cyrus' death. If one follows the narrator's communication ("the praise"), one can conclude that the epilogue is even not an original part of Xenophon's work, so strikingly it contrasts the preceding narrator's leitmotif.¹⁴ ¹⁵ The analysis of the

¹¹ Perhaps, documentary sources were used seldom in the third century, but it is not so important due to the fictional nature of the texts.

¹² As argues, for example, [Gruen 2011, p. 53].

¹³ See [Довбищенко 2018].

¹⁴ See the analysis of different views of the epilogue's role and authenticity in [Gray 2004, p. 393].

¹⁵ [Gruen 2011, p. 65] argues that *Cyropaedia* depicts, on the example of Persia, an ideal state for Greeks. This point of view is hardly acceptable, for there emerges then the question why such a state split into pieces once the ruler who had created it died.

Cyropaedia's book one (see the above references) demonstrates that already, in correlation with the fragment in question, the epilogue is a logical ending of the text. The accordance between the epilogue and the rest of the text may be explained by the fact that the *Cyropaedia* was written, as the present article argues, not so much as Cyrus' biography as an illustration of the decisive role of *paideia* in the life of a ruler and a state. This concept, as it has already been mentioned, unites the works of Xenophon and Herodian. The latter, while applying this concept to his characters, proclaims himself in disagreement with such a principle in the proem, but in fact attaches his writing to it: having rejected the demonstration of *paideia*, as Lucian recommended to do in his manual, he does demonstrate it across the whole text by widely using rhetorical devices [Asirvatham 2017, p. 534].

Herodian (as Xenophon did) wrote his history for the elite which shared the system of *paideia*. [Sidebottom 1998] provides a number of examples from the text to prove that that elite was essentially Greek and different from the Roman one [Sidebottom 1998, p. 2823]. The centrality of *paideia* as a cornerstone of a state's existence is a characteristic trait of the elitist rhetoric within the second sophistic [Sidebottom 1998, p. 2825]. Following Greek *paideia* guarantees the emperor's virtue, and this results in the whole state's prosperity [Sidebottom 1998, p. 2826]. That is why the attempt to find out in Herodian a comprehensive analysis of social and political crisis in the third century's Roman empire is baseless: Herodian was in line with the contemporary concept which attached the state's ups and downs to the emperor's personal traits [Sidebottom 1998, pp. 2798, 2803].

The purposeful fiction of Herodian's *History* and its exceptional concentration on the most important deeds of the emperors (like a cinematographic close-up) only enhance the narrator's refrain from the excessive explicitness as well as his internal status. The narrator and his narratees both seem to be present in the work and observe the events as if they were in the first row of an amphitheater. Such a strategy of the narrator's identification with his narratees makes it possible to completely realize the authorial plot, that is, to focus on the ruler and to show by several impressionistic light smears how *paideia* influences the whole state through its emperor. Taking into account the fiction of the work, such a strategy may be regarded as the most exact realization of the authorial plot rather than as a vice [Hidber 2004, p. 201].

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Довбищенко Ф. В. [Довбищенко Ф. В.], fedor.dovbyshchenko@gmail.com

“Виховання Кіра” Ксенофонта й “Історія Римської держави після Марка Аврелія” Геродіана: структурна подібність через століття давньогрецької історіографії (огляд реценцій у сучасній класичній філології) [“Воспитание кира” Ксенофонта и “История Рима после Марка Аврелия” Геродиана: структурное сходство сквозь столетия античной историографии (обзор реценций в современной классической филологии)] (Англійською / На англ. яз)

Without breaking with the classical tradition of fiction in history, as one can observe here and further in this article, Herodian is, to a certain extent, an innovator in his field. By his sophistic focusing on the ruler's *persona* he created an almost new sub-genre in ancient historiography (that is what differentiates him from his nearest contemporary Cassius Dio) [Sidebottom 1998, p. 2778]. Herodian's novation is also that by distancing himself from universal histories he focused on the recent past, and this caused the application of the strategy mentioned above [Asirvatham 2017, p. 541]. Such a narrative did not become an episodic phenomenon; on the contrary, it developed, since the third century, into a separate narrative style of historiographical writings and occupied the whole late antiquity [Kemezis 2014, p. 3].

Conclusions. This article observes that ancient historiographical works written by different authors under different conditions and distanced one from another by more than a half-millennial timespan use the same constructive devices and the same narrative strategy. Despite the fact that the *Cyropaedia* is a monument of the classical period, and Herodian's *History* is that of Roman-hellenistic period, they are united not only by the Greek language of writing, but also by the narrative strategy of representing history in general. It becomes even more interesting if one takes into account that both narratives are that of decline [Sidebottom 1998, p. 2797].¹⁶ In Xenophon, it is the Persians' moral decay which accompanied the rise of their empire, and in Herodian, it is the beginning of destructive processes which later resulted in the decline of Rome.

The similarity of the way the narrative is constructed in Xenophon and Herodian draws attention to the development of narrative strategies in ancient historiography within the timespan which separates the two writings. Can one speak about the evolutionary development of structuring ancient historiographical texts? Is such a structure proper exclusively to historical biography, or is it used in ancient histories in general? These questions need profound studies at the limits of narratology, reader-response criticism, linguistics, and history. Perhaps, these kinds of studies will help in future to rethink ancient historiography treating it not only as a sum of historical sources, but also as a cluster of texts, where each text has its

¹⁶ This explains also a purely historiographical interest in the works of Xenophon and Herodian.

complex structure called, first of all, to realize the author's plan and to send a certain message. That message is not so simply readable if one considers ancient histories from the perspective of the modern vision of historiography.

Література:

1. Довбищенко, Ф. В. “Комунікативна структура І книги трактату Геродіана “Історія після Марка Аврелія””, *Мовні і концептуальні картини світу*, I (52) (2015): 242–253.
2. Довбищенко, Ф. В. “Авторська наративна стратегія в І книзі твору Ксенофонта “Виховання Кіра””, *Studia Linguistica*, 13 (2018): 71–91.
3. Asirvatham, S. R. “Historiography,” in *The Oxford Handbook to the Second Sophistic*, ed. D. Richter and W. Johnson (Oxford: Oxford University Press, 2017), 530–546.
4. De Jong, I. J. F. “Introduction. Narratological theory on narrators, narratees, and narratives,” in *Narrators, Narratees, And Narratives In Ancient Greek Literature*, ed. Irene De Jong, René Nünlist and Angus Bowie (Leiden, Boston: Brill, 2004), 1–12.
5. Dovbyshchenko, F. “The Theoretical Basics of Studying Ancient Historiographical Biography,” *Science and Education a New Dimension VII* (6), issue 210 (2019): 14–20.
6. Gray, V. “Xenophon,” in *Narrators, Narratees, And Narratives in Ancient Greek Literature*, ed. Irene De Jong, René Nünlist and Angus Bowie (Leiden, Boston: Brill, 2004), 391–402.
7. Gruen, E. *Rethinking the Other in Antiquity*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2011.
8. Hidber, T. “Herodian,” in *Narrators, Narratees, And Narratives In Ancient Greek Literature*, ed. Irene De Jong, René Nünlist and Angus Bowie (Leiden, Boston: Brill, 2004), 201–212.
9. Kemezis, Adam M. *Greek Narratives of the Roman Empire under the Severans: Cassius Dio, Philostratus and Herodian. Greek culture in the Roman world*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2014.
10. Potter, D. *Literary Texts and the Roman Historian (Approaching the Ancient World)*. London and New York: Routledge, 2005.
11. Sidebottom, H. “Herodian's Historical Methods and Understanding of History,” *ANRW*, II. 34.4 (1998): 2775–2836.
12. Tamiolaki, M. “Xenophon's Cyropaedia: Tentative Answers to an Enigma”, in *The Cambridge Companion to Xenophon*, ed. Michael A. Flower (Cambridge:

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Довбищенко Ф. В. [Довбищенко Ф. В.], fedor.dovbyshchenko@gmail.com

“Виховання Кіра” Ксенофонта й “Історія Римської держави після Марка Аврелія” Геродіана: структурна подібність через століття давньогрецької історіографії (огляд реценцій у сучасній класичній філології) [“Воспитание кира” Ксенофонта и “История Рима после Марка Аврелия” Геродиана: структурное сходство сквозь столетия античной историографии (обзор реценций в современной классической филологии)] (Англійською / На англ. яз)

Cambridge University Press, 2017), 174–194.

References:

1. Asirvatham, S. R. “Historiography,” in *The Oxford Handbook to the Second Sophistic*, ed. D. Richter and W. Johnson (Oxford: Oxford University Press, 2017), 530–546. (in Eng.).
2. De Jong, I. J. F. “Introduction. Narratological theory on narrators, narratees, and narratives”, in *Narrators, Narratees, And Narratives In Ancient Greek Literature*, ed. Irene De Jong, René Nünlist and Angus Bowie (Leiden, Boston: Brill, 2004), 1–12. (in Eng.).
3. Dovbyshhenko, F. V. “Komunikatyvna struktura I knygy traktatu Gerodiana ‘Istoriia pislja Marka Avrelija’” [= The Communicative structure of Herodian’s “Regnum post Marcum” Book one], *Movni i konceptual’ni kartyny svitu*, I (52) (2015): 242–253. (in Ukr.).
4. Dovbyshhenko, F. V. “Avtors’ka naratyvna strategija v I knyzi tvoriv Ksenofonta ‘Vyhovannja Kira’” [= The Authorial Narrative Strategy in Xenophon’s *Cyropaedia* Book one], *Studia Linguistica*, 13 (2018): 71–91. (in Ukr.).
5. Dovbyshchenko, F. “The Theoretical Basics of Studying Ancient Historiographical Biography,” *Science and Education a New Dimension VII* (6), issue 210 (2019): 14–20. (in Eng.).
6. Gray, V. “Xenophon,” in *Narrators, Narratees, And Narratives in Ancient Greek Literature*, ed. Irene De Jong, René Nünlist and Angus Bowie (Leiden, Boston: Brill, 2004), 391–402. (in Eng.).
7. Gruen, E. *Rethinking the Other in Antiquity*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2011. (in Eng.).
8. Hidber, T., “Herodian,” in *Narrators, Narratees, And Narratives In Ancient Greek Literature*, ed. Irene De Jong, René Nünlist and Angus Bowie (Leiden, Boston: Brill, 2004), 201–212. (in Eng.).
9. Kemezis, Adam M. *Greek Narratives of the Roman Empire under the Severans: Cassius Dio, Philostratus and Herodian. Greek culture in the Roman world*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2014. (in Eng.).
10. Potter, D. *Literary Texts and the Roman Historian (Approaching the Ancient World)*. London and New York: Routledge, 2005. (in Eng.).
11. Sidebottom, H. “Herodian’s Historical Methods and Understanding of History,” *ANRW*, II. 34.4 (1998): 2775–2836. (in Eng.).
12. Tamiolaki, M. “Xenophon’s *Cyropaedia*: Tentative Answers to an Enigma”, in *The Cambridge Companion to Xenophon*, ed. Michael A. Flower (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 174–194. (in Eng.).

Actual Problems of Linguistics [Aktual’ni problemy movoznavstva]

© Dovbyshchenko F. V. [Dovbyshchenko F. V.], fedor.dovbyshchenko@gmail.com

The “*Cyropaedia*” of Xenophon and the “History of the Roman Empire” of Herodian: Structural Similarities through Centuries of Ancient Greek Historiography (a review of the receptions in modern classical philology) [“Vykhovannja Kira” Ksenofonta y “Istoriia Rymsskoi derzhavy pislja Marka Avrelia” Herodiana: strukturna podobnist cherez stolittia davnohrets’koi istoriohrafii (ohliad retseptsiï u suchasniï klasychniï filolohii)] (in English)

Стаття надійшла до редакції 15.09.2019

Перевірено на плагіат 30.09.2019 р.

унікальність – 98.07 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.53-65>

УДК 81'373

ТЕМАТИКО-ІДЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ОПИСУ ТА АНАЛІЗУ ЕПОНІМІЇ

Сергій Семенович Єрмоленко (м. Київ, Україна)

signum70.1@gmail.com

д. філол. н., професор, провідний науковий співробітник

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України

Марія Петрівна Остапенко (м. Київ, Україна)

mari_ost@ukr.net

аспірантка

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України

У статті висвітлено тематико-ідеографічний аспект явища епонімічного словотвору та, відповідно, епонімічного дериваційного зв'язку. Явище епонімії характеризується тричленною структурою, яка включає твірну одиницю, похідну епонімічну лексему (або фразу) і екстра- та інтралінгвістичний мотиваційний зв'язок між твірною та похідною одиницями. Твірними одиницями для епонімів є власні назви (оніми або пропріативи). За тематико-ідеографічною ознакою оніми класифікуються на різні групи, такі, як реаліоніми та міфоніми відповідно до критерію відношення лексеми з реальним світом: реаліоніми позначають реальні об'єкти дійсності, а міфоніми – вигадані та неіснуючі. Серед реаліонімів виокремлюють антропоніми, ергоніми, етноніми, зооніми, космоніми, топоніми, хрононіми та хремотоніми (сюди ж належать ідеооніми), серед міфонімів – антропоніми, ергоніми, етноніми, зооніми, теоніми (а також демононіми), топоніми та хремотоніми. Тематичні групи власних назв по-різному виявляють активність у плані епонімічної деривації. Ілюструючи це, автори наводять етимологію та визначення, а також до кожної групи надають матеріал з української, англійської та французької мов, що включає етимологічну і семантичну характеристику. Згадано про особливості виокремлення хрононімів та етнонімів як пропріативів. Найбільш

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.

[Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.], antonyuk.solomiya@gmail.com, mari_ost@ukr.net
Тематико-ідеографічний аспект опису та аналізу епонімії [Тематико-ідеографический аспект описания и анализа эпонимии] (Українською / На укр. яз)

продуктивними у плані епонімічної деривації онімами у аналізованих мовах є антропоніми та топоніми, найменш продуктивними – хрононіми та хрематоініми. Для фітонімів похідних епонімів не зафіксовано. Важливим аспектом дослідження епонімів з тематико-ідеографічної та інших точок зору є критика джерел, що продемонстровано на прикладі деяких статей Етимологічного словника української мови. Матеріали цього дослідження становлять теоретико-лінгвістичний інтерес для студій у царині вивчення семантичного й семіотичного потенціалу вторинного використання власних назв у цілому та їх окремих тематико-ідеографічних розрядів зокрібна.

Ключові слова: епонім, епонімія, онім, ідеографічний аспект.

THEMATIC-IDEOGRAPHIC ASPECT OF DESCRIPTION AND ANALYSIS OF EPONYMY

Serhiy S. Yermolenko (Kyiv, Ukraine)

signum70.1@gmail.com

DSc., Professor, Leading Researcher

Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Maria P. Ostapenko (Kyiv, Ukraine)

mari_ost@ukr.net

postgraduate student

Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

The paper focuses on the thematic-ideographic aspect of eponymic derivation and, correspondingly, eponymic derivation relationship. Eponymy is a three-member structure which consists of an underlying proper name, a derived eponymic lexeme (or phraseme), and the language-internal as well as extralinguistic relationship between the underlying and derived entities. Eponyms are derived from proper names (or onoma propria). From the viewpoint of thematic-ideographic classification, eponyms are categorized into various groups, such as realonyms and mythonyms, in accordance with what is their real world status: realonyms denote real objects, whereas mythonym non-existent or fictitious ones. In the group of realonyms, such thematic-ideographic subclasses are distinguished as anthroponyms, ergonyms, ethnonyms, zoonyms, cosmonyms, toponyms, chrononyms and chrematonyms (including ideonyms), and in mythonym group, mythological anthroponyms, ergonyms, ethnonyms, zoonyms and theonyms (including daemonyms), toponyms and chrematonyms.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Yermolenko S. S., Ostapenko M. P.

[Yermolenko S. S., Ostapenko M. P.], antonyuk.solomiya@gmail.com, mari_ost@ukr.net,

Thematic-ideographic Aspect of Description and Analysis of Eponymy [Tematy'ko-ideografichny'j aspekt opy'su ta analizu eponimiyi] (in Ukrainian)

Various thematic-ideographic groups of proper names differ in the degree of their activity with respect to eponym formation. Illustrating this, the authors draw on relevant etymological and semantic data: each group of Ukrainian, English and French examples is provided with etymological and semantic information. They also consider the problem of the special status of chrononyms and ethnonyms as proper names. Their study shows that in the abovementioned languages, the most productive with respect to eponymic derivation are anthroponyms and toponyms, and the most unproductive, chrononyms and chrematonyms. No eponyms are found to derived from onomastic fitonyms. An important part of eponym study, thematic-ideographic and other, is so called source critique, something which is demonstrated by the analysis of some entries of Etymologic dictionary of the Ukrainian language (ESUM). The present paper and the materials it contains are of interest for general linguistic theory research in the field of the overall semantic and semiotic potential of the secondary use of proper names as a whole and their individual thematic-ideographic subclasses in particular.

Key words: *eponym, епоним, proper name, ideographic aspect.*

ТЕМАТИКО-ИДЕОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ОПИСАНИЯ И АНАЛИЗА ЭПОНИМИИ

Сергей Семенович Ермоленко (г. Киев, Украина)

signum70.1@gmail.com

д. филол. наук, профессор, ведущий научный сотрудник

Институт языкознания им. А. А. Потебни Национальной академии наук Украины

Мария Петровна Остапенко (г. Киев, Украина)

mari_ost@ukr.net

аспирантка

Институт языкознания им. А. А. Потебни Национальной академии наук Украины

В статье освещен тематико-идеографический аспект эпонимического словообразования и, соответственно, эпонимической деривационной связи. Эпонимия характеризуется трехчленной структурой, которая включает образующую единицу, производную эпонимическую лексему (или фразему) и экстра- и интралингвистическую мотивационную связь между образующей и производной единицами. Образующими единицами для эпонимов есть собственные названия (онимы или проприативы). По тематико-идеографическому признаку онимы классифицируются на различные группы, такие, как реалионимы и мифонимы в соответствии с критерием отношения

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© **Ермоленко С. С., Остапенко М. П.**

[**Ермоленко С. С., Остапенко М. П.**, antonyuk.solomiya@gmail.com, mari_ost@ukr.net
Тематико-идеографічний аспект опису та аналізу епонімії [Тематико-идеографический аспект
описания и анализа эпонимии] (Українською / На укр. яз)]

лексемы с реальным миром: реалионимы обозначают реальные объекты действительности, а мифонимы – вымышленные и несуществующие. Среди реалионимов выделяют антропонимы, эргонимы, этнонимы, зоонимы, космонимы, топонимы, хрононимы и хрематонимы (сюда же относятся идеонимы), среди мифонимов – антропонимы, эргонимы, этнонимы, зоонимы, теонимы (в том числе и демононимы), топонимы и хрематонимы. Различные тематические группы имен проявляют разную активность в плане эпонимической деривации. Иллюстрируя это, авторы приводят этимологию и определения, а также к каждой группе предоставляют материал с украинского, английского и французского языков, включая этимологическую и семантическую характеристику. Упомянуто об особенностях выделения хрононимов и этнонимов как проприативов. Наиболее продуктивными в плане эпонимической деривации онимов в рассматриваемых языках является антропонимы и топонимы, наименее продуктивными – хрононимы и хрематонимы. Для фитонимов производных эпонимов не зафиксировано. Важным аспектом исследования эпонимов с тематико-идеографических и других точек зрения является критика источников, что продемонстрировано на примере некоторых статей Этимологического словаря украинского языка. Материалы этого исследования составляют теоретико-лингвистический интерес для исследований в области изучения семантического и семиотического потенциала вторичного использования имен в целом и их отдельных тематико-идеографических разрядов в отдельности.

Ключевые слова: эпоним, эпонимия, оним, идеографический аспект.

Постановка проблеми. Поняття епоніма та епонімії та самі ці слова мають давню історію, що сягає часів античності. Як об'єкт лінгвістичних студій явище епонімії теж, *mutatis mutandis*, давно перебуває в полі зору дослідників ономастики й семантики. Однак зараз епонімічна проблематика набуває особливої **актуальності** і викликає не лише теоретико-лінгвістичний й узагалі суто науковий інтерес, адже творення і функціонування епонімів у сучасному суспільстві виявляє зв'язок з такими його істотними і водночас позанауковими сферами, як економіка та підприємництво і пов'язане з цими сферами законодавство, так само важливою є роль епонімії у формуванні лінгвістичного ландшафту сучасного міста та у виконанні складниками цього ландшафту притаманних їм функцій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поза межами України епоніми та процеси їх творення досліджували, серед інших, Ж. Лебук, М. Мансер, Г. Стерн, М. Фрімен, В. Швайкарт, М. Г. Блау, В. Н. Губін, Н. В. Новинська, А. В. Суперанська, Н. В. Подольська, А. М. Поповський,

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Yermolenko S. S., Ostapenko M. P.

[Yermolenko S. S., Ostapenko M. P.], antonyuk.solomiya@gmail.com, mari_ost@ukr.net,

Thematic-ideographic Aspect of Description and Analysis of Eponymy [Tematy'ko-ideografichny'j aspekt opy'su ta analizu eponimiyi] (in Ukrainian)

І. Р. Процик, Г. М. Топоров, В. Д. Рязанцев та ін. На теренах України епоніми входили в коло наукових зацікавлень таких дослідників, як М. М. Дзюба, С. С. Єрмоленко, О. П. Ковальчук, В. І. Лисенко, Г. П. Лукаш, Р. Б. Микульчик, А. П. Непокупний, Є. С. Отін, В. О. Пономаренко та ін. Окремі лексико-семантичні розряди епонімів-термінів досліджували І. Є. Томка, І. В. Каминіна, В. І. Лисенко, (медицина, біологія), Л. М. Конопляник, Р. Б. Микульчик (фізика), М. Дубяк, О. Романчук (спорт) тощо. Проте є підстави вважати, що теоретико-методологічний апарат опису й аналізу епонімії потребує подальшого удосконалення. Ми у цій розвідці висвітлюємо один із ключових аспектів моделі дослідження епонімії, який стосується тематико-ідеографічної класифікації твірних щодо епонімів пропріативів.

Об'єкт дослідження – епоніми як члени епонімічного відношення – характеризується тричленною структурою, яка включає: 1) твірну лексему (онім); 2) похідну лексему чи сталу словосполуку (епонім); 3) зв'язок між першим і другим компонентом епонімічного відношення, який можна найзагальнішим чином окреслити як екстра- і інтралінгвістичну мотивацію зазначеного відношення.

Предметом розвідки є ідеографічний аспект вивчення онімів, котрі виступають як твірні щодо похідних епонімів (іншими можливими тут аспектами є автохтонне чи іншомовне походження твірного оніма, у тому числі його не-/належність до лексичних інтернаціоналізмів, характеристика його дериваційної будови тощо. **Завданням** дослідження є окреслити можливі підходи і також зазначити проблеми, які можуть виникати.

Викладення основного матеріалу. Оніми (від д.-гр. ὄνομα 'ім'я, назва') або пропріативи (лат. *poen proprium*), тобто назви, які співвідносяться з індивідуальними об'єктами і виділяють їх із низки подібних, були об'єктом дослідження М. Торчинського, Н. Подольської, О. Суперанської, О. Білецького, В. Німчука та інших дослідників [Торчинський 2008, 13]. Деякі з цих учених запропонували свої класифікації пропріальної лексики з точки зору належності окремих її одиниць до певних тематичних (ідеографічних) класів. Так, відповідно до критерію відношення пропріатива з реальним світом Н. Подольська виділяє реалоніми та міфоніми: перші позначають реальні об'єкти дійсності, а другі – вигадані та неіснуючі [Подольская 1978, 13].

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.

[Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.], antonyuk.solomiya@gmail.com, mari_ost@ukr.net
Тематико-ідеографічний аспект опису та аналізу епонімії [Тематико-идеографический аспект описания и анализа эпонимии] (Українською / На укр. яз)

Епонімами, похідними від перших, є укр. *galiфе* – ‘штани особливого фасону’ (за іменем французького генерала *Gallifet* [CIC, 164]), англ. *spa* – метод фізіотерапії (від бельгійського однойменного містечка, відомого своїми лікувальними джерелами [EDME]), англ. *jersey* та відповідні запозичення в інших мовах – особлива шерсть, номен якої утворений від назви острова Джерсі, де її виробляють з кінця XVI ст. [DÉLF, 419]; прикладом других можуть бути укр. *венерологія* – назва галузі медицини, утворена від імені богині кохання Венери (лат. *Venus, Veneris*) [CIC, 149], англ. *panic* ‘паніка’ – від імені бога Пана (д.-гр. *Pán*) [EDME], фр. *dulcinée* ‘жінка, що надихає’ від імені Дульсінеї – героїні роману Мігеля де Сервантеса «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі» [DÉLF, 259].

Поміж реаліонімами та міфонімами розташовуються оніми, що позначають легендарних та біблійних персонажів. Прикладами епонімів, похідних від таких власних назв, можуть бути англ. *pelorus* – позначення навігаційного приладу, що нагадує компас, названого на честь керманіча Пелоруса, вбитого Ганнібалом [EDME; MW], *samphire* – ‘м’ясиста рослина морського узбережжя Європи’, утворене шляхом стягнення словосполучення (*herbe de*) *Saint Pierre*. Рослину гіпотетично було названо так, оскільки апостол Петро був покровителем моряків [EDME; MW]. Такі денотати неможливо однозначно віднести або до реаліонімів, або до міфонімів, тому вони виділяються в окрему групу.

Серед реаліонімів можна виокремити антропоніми (сюди ж відносимо і псевдоніми), ергоніми, етніоніми, зооніми, космоніми, топоніми, хрононіми та хремотоніми. Найбільш продуктивними пропріативами у проаналізованих мовах (англійська, французька, українська; див. список джерел) є антропоніми та топоніми [Подольская 1978, 13]. Антропоніми (д.-гр. *ἄνθρωπος* ‘людина’ + д.-гр. *ὄνομα* ‘ім’я, назва’) – це будь-які власні назви, які можуть позначати людину (або групу людей); зокрема це такі одиниці, як особове ім’я, ім’я по батькові, криптонім, кличка, прізвище, прізвисько, псевдонім, андронім, гінеконім, патронім [Подольская 1978, 31]. Серед антропонімів, які є джерелами епонімів, чисельною групою є імена відомих дослідників, на честь яких названі об’єкти дійсності, закони й формули, фізичні величини тощо (напр., фр. *ampère* – це одиниця виміру сили електричного струму, названа на честь французького фізика Андре-Марі Ампера (*André-Marie Ampère*) [CIC, 52;

EDME; DÉLF 32]) або ж тих, хто створили щось нове (англ. *sandwich* – названий на честь графа Сандвічського, який винайшов цей вид бутербродів [EDME]; фр. *diesel* – названий на честь німецького інженера та винахідника Рудольфа Дізеля [DÉLF, 246]), також послідовників вчення (укр. *Епікуреїці* – від імені давньогрецького філософа Епікура (д.-гр. *Επίκουρος*) [Подольская, 313]) та інші.

До топонімів (д.-гр. τόπος – ‘1. місце; 2. місцевість, область, країна’) відносяться власні назви географічних об’єктів Землі. Топоніми, що виступають як твірні щодо похідних від них епонімів, здебільшого позначають: назви родовищ, де було знайдено мінерал (англ. *samsonite* – мінерал, який було знайдено у копальні Самсон (англ. *Samson Mine*) [EDME]); місцевість, для якої щось характерне (укр. *панама* – хоча такий капелюх виробляли в Еквадорі, саме через Панаму його експортували до північних країн [ЕСУМ, т. 4, 274]); пов’язане з місцевістю (англ. *hamburger* – ‘з Гамбурга’ – від назви німецького міста Гамбург; однією із гіпотетичних причин такої назви є те, що з порту Гамбурга німецькі емігранти плили до Сполучених Штатів Америки, де вперше і було виготовлено такий бутерброд [EDME]).

Космоніми (д.-гр. κόσμος ‘всесвіт’) – це позначення космічних об’єктів. На честь нещодавно відкритих планет називають хімічні елементи, відкриті у той же період: так, хімічний елемент *Uranium* ‘уран’ (92)[SP] хімік Мартін Генріх Клапрот назвав на честь планети Уран, яку на декілька років раніше відкрив Вільям Гершель. Так само *Neptunium* ‘нептуній’ (93)[SP] та *Plutonium* ‘плутоній’ (94) [SP] назвали відповідно на честь планети Нептун та карликової планети Плутон. Продуктивними у плані творення епонімів є також назви астероїдів. Хімічний елемент *Palladium* ‘палладій’ (46)[SP] був названий на честь астероїда Паллада, що був відкритий незадовго до нього.

Ергоніми (д.-гр. ἔργον ‘робота, дія’) позначають власні назви ділових об’єднань людей, союзів, організацій, закладів, корпорацій, гуртків, спільнот [Подольская 1978, 166]. Часто назву корпорації переносять на її продукти, а далі – і взагалі на подібні вироби: англ. *Kodak* [Etym] – фотоапарат (від однойменної торговельної марки; синонім до англ. *camera*, також використовується як дієслово), англ. *lemmon* [EDME] – заспокійливе, яке вироблялось однойменною корпорацією, укр. *ксерокс* позначає будь-який

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.

[Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.], antonyuk.solomiya@gmail.com, mari_ost@ukr.net
Тематико-ідеографічний аспект опису та аналізу епонімів [Тематико-идеографический аспект описания и анализа эпонимии] (Українською / На укр. яз)

копіювальний пристрій, а не лише конкретної марки (англ. *Xerox*).

Хремотоніми (д.-гр. χρῆμα ‘річ’) позначають предмети матеріальної культури, як одиничні, так і масові, серійні. До похідних від них епонімів належить, напр., англ. *spinnaker* – цей особливий вид вітрил вперше був використаний на яхті *Sphinx* [EDME]. До хремотонімів як джерел творення епонімів належать також ідеоніми – назви предметів духовної культури. Наприклад, слово *Апокаліпсис* (назва останньої книги Нового Заповіту, де описано кінець світу) у переносному значенні використовується у значенні ‘кінець всього, руйнування’ [СІС, 74] [Подольская 1978, 198].

Зооніми (д.-гр. ζῷον ‘жива істота’) позначають власні назви (клички) тварин, зокрема домашніх, утримуваних у зоологічному парку, цирку, в охороні, піддослідних або диких [Подольская 1978, 59; Торчинський 2008, 130]. Відзоонімним епонімом еприкетник англ. *jumbo* – ‘велетенський’ – утворений від клички слона [EDME].

Етноніми (д.-гр. ἔθνος ‘народ’) як пропріативи виділяються не у всіх мовах (і не всіма фахівцями). Так, в українській, російській та деяких інших мовах етноніми не належать до власних назв і пишуться з малої літери. На противагу цьому в латинській та англійській мовах номен для позначення етносу (племені, народу, етнічної групи, національності і т.д.) мають ініціальну велику літеру, і через це ми відносимо цю групу слів відповідних мов до онімів. Похідні ж від них епонімічні лексеми – це такі, як англ. *Eskimo* [EDME] (назва морозива пов’язана з народністю ескімосів), фр. *cannibal* [DÉLF, 136] (саме так Колумб почув назву племені людодів), англ. *cravat* [EDME] (цей елемент одягу носили хорвати – *Croats*) і подібні.

Найменш продуктивними у плані творення епонімів є хрононіми (д.-гр. χρόνος ‘час’) – власні назви, що позначають часові проміжки (одиничні та повторювані). Так англ. *calendar* утворено від лат. *Kalendae* – іменування початкових днів кожного місяця у Давньому Римі [EDME]. У різних мовах одні і ті ж типи хрононімів можуть бути як власними назвами, так і загальними. Зокрема в англійській мові назви днів тижня є пропріативами, тож епонімом є іменник англ. *sundae* [EDME] – назва десерту, що спершу продавався лише у неділю, і гіпотетично походить від англійської назви цього дня тижня. Натомість *недільники* та *суботники* у слов’янських мовах епонімами не є.

Міфоніми (д.-гр. $\mu\acute{\upsilon}\theta\omicron\varsigma$ ‘річ, слово; оповідь’) поділяються на антропоніми, ергоніми, етніоніми, зооніми, теоніми, топоніми та хремотоніми [Подольская 1978, 13]. Теоніми (д.-гр. $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ ‘бог’) – власні назви божеств у будь-якому пантеоні [Подольская 1978, 124]; до них зараховуємо і демононіми (від д.-гр. $\delta\alpha\acute{\iota}\mu\omega\nu$ ‘божество, дух’) – імена земних духів: домовиків, нечистої сили тощо [Торчинський 2008, 155]. Відповідним епонімом є назва хімічного елемента *Cobaltum* ‘кобальт’ [SP], що пов’язана з іменем духів-кобольдів, пор. також *нереїдові* [CIC, 580] (назва сімейства червів; від д.-гр. Νηρηίδες ‘Нереїди, німфи водної стихії’).

Теоніми та антропоніми є найбільш плідним джерелом твірних одиниць. Імена богів ще з давніх часів використовували для позначення тих об’єктів дійсності, з якими давні народи ототожнювали ці вищі сили. Зокрема, явище, позначуване словом укр. *паніка* (англ. *panic*, фр. *panique* [ЕСУМ, т. 4, 276; EDME; DÉLF, 528]), давні греки пов’язували з богом *Паном*, оскільки цей бог своїм криком міг налякати стадо овець. Від імені супутниць Аполлона – Муз – було утворено слово *мозаїка*, оскільки середньовічні мозаїки часто були присвячені музам [ЕСУМ, т. 3, 497; Etym].

Міфоніми-антропоніми позначають героїв міфів та літературних персонажів. Від таких слів утворюються найменування, які виокремлюють характерну рису того чи іншого героя. *Гераклом* [CIC, 186] називають сильну людину (давньогрецький герой *Ηρακλῆς* славився своєю силою). *Донжуаном* [CIC, 274] та *ловеласом* [CIC, 497] називають того, хто любить залищатися, нехтуючи моральними нормами, оскільки літературні персонажі Дон Жуан (ісп. *Don Juan*) та Ловелас (англ. *Lovelace*) були уособленням таких моральних якостей.

Міфоніми-ергоніми та міфоніми-етніоніми дають найменше похідних слів. Так, за назвою вигаданого Джорджем Фітчем коледжу *Siwash* [EDME; Etym] були іменовані всі подібні навчальні заклади у реальному світі, а назва роду велетнів з грецької міфології використовується і зараз для позначення аномального росту, пор. англ. *giant* [EDME].

Міфоніми-хремотоніми також не є продуктивними у плані творення похідних епонімів (як у випадку, коли від назви корабля «*Арго*» всі люди, які на ньому плили, отримали додаткове іменування «*аргонавти*» [CIC, 78]).

Міфоніми-зооніми є в цьому плані продуктивнішими, ніж реаліоніми-

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.

[Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.], antonyuk.solomiya@gmail.com, mari_ost@ukr.net
Тематико-ідеографічний аспект опису та аналізу епонімів [Тематико-идеографический аспект описания и анализа эпонимии] (Українською / На укр. яз)

зооніми. Такі назви вигаданих істот, як *сфінкс* [СІС, 803] і *німон* [СІС, 652] стали джерелом творення похідних лексем. Д.-гр. лексему Σφίγξ у міфології використовували на позначення чудовиська, яке тероризувало місто Фіви. Зараз так називають деякі види кішок (англ. *Sphynx*), метеликів (лат. *Sphinginae*), риб (лат. *Aidablennius sphynx*) і подібне. Піфоном або Пітоном (д.-гр. Πύθων) у давньогрецькій міфології іменували змія, якого вбив Аполлон. Зараз ця назва використовується у зоології для позначення родини неотруйних змій (лат. *Pythonidae*) або для представників виду (лат. *Python*).

Деякі дослідники виділяють фітоніми як твірні щодо епонімів одиниці [Ковальчук 2019, 38]. Слід підкреслити, що рослинам власні назви в цілому не є властивими. Відповідно, наприклад, у Польщі є дуби *Bartek* та *Bażyński*, які є конкретними деревами з давньою історією. Проте похідних від таких лексем епонімів зафіксовано не було.

До сказаного слід додати одне застереження, а саме, що тематико-ідеографічна характеристика твірної щодо епоніма пропріальної лексеми має передбачати і критику джерел, де висвітлюється походження або цього оніма, або твірного епоніма, або ж обох. Приміром, цінні матеріали для вивчення епонімії містить Етимологічний словник української мови, який вважається одним із кращих і наймасштабніших серед етимологічних словників слов'янських мов і взагалі є авторитетним і надійним джерелом. Однак і його використання має бути належною мірою критичним. Так, стосовно укр. *кеди* ЕСУМ, наводячи слов'янські паралелі (рос. *кеды, кеты*, бр. *кеды*, ч. сл. *kesky*, болг. *кепове* 'тс.' і не згадуючи про англ. *keds* 'тс.'), трактує це слово як неясне, але подає разом із тим версію болгарського словника іноземних слів (Милев А., Братков Й., Николов Б. Речник на чуждите думи в българския език. – София, 1970), яка виводить їх від незафіксованого антропоніма англ. *Cads*. Але, по-перше, англійський відповідник, тобто *keds*, пишеться і вимовляється істотно інакше, аніж *Cads*, а по-друге, інші джерела, у тому числі і Оксфордський словник англійської мови, подають вірогіднішу версію виникнення цієї комерційної чи брендової (отже, захищеної правом ексклюзивної власності) назви, яка тут фігурує водночас у ролі мовної ілюстрації з відповідної словникової статті. Отож, за свідченням одного з працівників U.S. Rubber Company, яка, розпочинаючи випуск цього взуття у 1916 р., шукала для нього назву, ця остання виникла так: «[sc. U.S. Rubber Co.]

wanted to call it Peds [пор. лат. *pes, pedis*. – С.С.,М.О.], but it came too close to other brand names. So we batted it around for awhile and decided on the hardest-sounding letter in the alphabet, K, and called it Keds, that was in 1916» [OED]. З огляду на це свідчення зарахування англ. *Keds*, до одиниць деонімного походження є неправомірним. Натомість лексеми на кшталт укр. *кеди* справді є епонімом, утвореним шляхом узагальнення первісного змісту англійської комерційної назви.

Іншим прикладом може служити те, як було потрактовано в ЕСУМі слово укр. *махаон*. Укладачі зазначили, що це слово співвідноситься з іменем грецького вченого (лікаря) *Μαχάων*, а єдиним поданим у статті покликанням є посилання на Великий академічний словник російської мови (Словарь современного русского литературного языка в 17 т.), т. 6, с. 619 [ЕСУМ, т. 3, 418], де про походження цього слова говориться трохи інакше, а написання імені теж є дещо відмінним: «За іменем знаменитого грецького лікаря *Μαχάων*» (колонка 719). Крім того, наскільки можна судити, постать Махаона, сина Асклепія, є міфологічною чи легендарною постаттю, яка згадується у Гомера (Іліада, 2, 729-732). Діоген Лаєрцій у «Життєписах видатних філософів» пише про нього ще як про прадіда Арістотеля (див. також М. А. Salmon, P. Marren & B. Harley. *The Swallow tail – Papiliomachaon Linnaeus // The Aurelian legacy: British butterflies and their collectors*. University of California Press, 2000. – P. 252-254).

Про необхідність того, що називають критикою джерел, нагадує і стаття *павловнія* «декоративне дерево з великими листками, ... запозичення з російської мови; рос. *павловния* 'тс.', пов'язане з власним іменем *Павел*; рослину було названо на честь принцеси Анни, дочки Павла I» [ЕСУМ, т. 4, 249], у статті міститься покликання на словник Е. Клейна (Klein E. *A comprehensive etymological dictionary of the English language*. – Amsterdam etc., 1966. – V. 1. – P. 141). У світлі цього останнього покликання стає ясно, чому Анну тут названо принцесою: титул дочок російських царів англійською передається як *princess*, але українською належним позначенням мало бути *велика князівна*.

Висновки. Отже, встановлення семантичних різновидів твірних щодо епонімів пропріативів, а також продуктивності в цьому плані різних тематико-ідеографічних розрядів онімів має істотне значення для вивчення епонімії. Не

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.

[Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.], antonyuk.solomiya@gmail.com, mari_ost@ukr.net

Тематико-ідеографічний аспект опису та аналізу епонімії [Тематико-идеографический аспект описания и анализа эпонимии] (Українською / На укр. яз)

всі типи пропріативів є продуктивними однаковою мірою. Так, антропоніми, топоніми та теоніми є найпродуктивнішими тематичними групами онімів. Крім того, необхідною дослідною процедурою у розподілі твірних онімів між тематико-ідеографічними класами є критика джерел, у яких висвітлюється етимологія та історія відповідних епонімів.

Література:

1. Єрмоленко, С. С. «Лінгвістичний опис епонімії: параметри й проблеми.» *Мовознавство* 4 (2018): 10-27.
2. Ковальчук, О. П. «Структурно-семантичні особливості епонімів англійської та української мов.» (Дис. канд. філ. наук, Дрогобич, 2019), 188.
3. Подольская, Н. В. *Словарь русской ономастической терминологии* (Москва, Наука, 1978), 200.
4. Отин, Е. С. *Словарь коннотативных собственных имен* (Донецк, ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004), 412.
5. Торчинський, М. М. *Структура онімного простору української мови*: монографія (Хмельницький, Авіст, 2008), 550.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. *Етимологічний словник української мови*: у 7 т., укл.: Р. В. Болдирев та ін; редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. (Київ, Наукова думка, 1972-2012).
7. *Словник іншомовних слів*, за ред. О. С. Мельничука (Київ, Головна Редакція Української Радянської Енциклопедії, 1985), 966.
8. Dauzat, A. *Dictionnaire étymologie de la langue française* (Paris, Larousse, 1938), 762.
9. *Dictionary by Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/>
10. *Online Etymology Dictionary*, <https://www.etymonline.com/>.
11. *Oxford English dictionary on CD-ROM* (v. 4.0) (Oxford, 2009).
12. Partridge, E. *Origins: An Etymological Dictionary of Modern English*. Front Cover (Routledge, 1966), 972, https://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/An_Etymological_Dictionary_of_Modern_English.pdf
13. Salmon, M. A., Marren P.&B. Harley. «The Swallowtail – Papiliomachaon Linnaeus.» *The Aurelian legacy: British butterflies and their collectors* (University of California Press, 2000): 252-254.
14. *Systema Periodicum*, <https://www.ptable.com/?lang=la>

Умовні скорочення:

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови

СІС – Словник іншомовних слів

EDME – An Etymological Dictionary of Modern English

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Yermolenko S. S., Ostapenko M. P.

[Yermolenko S. S., Ostapenko M. P.], antonyuk.solomiya@gmail.com, mari_ost@ukr.net,

Thematic-ideographic Aspect of Description and Analysis of Eponymy [Tematy' ko-ideografichny'j aspekt opy'su ta analizu eponimiyi] (in Ukrainian)

OED – Oxford English dictionary

Etym – Online Etymology Dictionary

DÉLF – Dictionnaire étymologie de la langue française

MW – Dictionary by Merriam-Webster

SP – Systema Periodicum

References:

1. Yermolenko, S. S. «Lingvistychnyj opys eponimii': parametry i problemy. [= Linguistic description of eponymy: parameters and problems].» *Movoznavstvo* 4 (2018): 10-27. (In Ukr.).
2. Koval'chuk, O. P. «Strukturno-semantychni osoblyvosti eponimiv anglijs'koi' ta ukrai'ns'koi' mov [= Structural and semantic features of English and Ukrainian eponyms–Qualifying scientific work].» (Dys. kand. fil. nauk, Drohobych, 2019), 188 (In Ukr.).
3. Podol'skaja, N. V. *Slovar' russkoj onomasticheskoy terminologii* [= *Dictionary of Russian onomastic terminology*] (Moscow, Nauka, 1978), 200 (In Rus.).
4. Otin, E. S. *Slovar' konnotativnyh sobstvennyh imen* [= *Dictionary of connotative proper names*] (Doneck, OOO «Jugo-Vostok, Ltd», 2004), 412 (In Rus.).
5. Torchyns'kyj, M. M. *Struktura onimnogo prostoru ukrai'ns'koi' movy: monografija* [= *Structure of the onymic space of the Ukrainian language*] (Hmel'nyč'kyj, Avist, 2008), 550 (In Ukr.).
6. *Etymologichnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy: u 7 t.* [= *Etymological dictionary of Ukrainian language*], uкл.: R. V. Boldyrjev ta in; redkol.: O. S. Mel'nychuk (gol. red.) ta in (Kyiv, Naukova dumka, 1972-2012) (In Ukr.).
7. *Slovnyk inshomovnyh sliv* [= *Dictionary of foreign words*], za red. O. S. Mel'nychuka (Kyiv, Golovna Redakcija Ukrai'ns'koi' Radjans'koi' Encyklopedii', 1985), 966 (In Ukr.).
8. Dauzat, A. *Dictionnaire étymologie de la langue française* (Paris, Larousse, 1938), 762.
9. *Dictionary by Merriam-Webster*, <https://www.merriam-webster.com/>
10. *Online Etymology Dictionary*, <https://www.etymonline.com/>.
11. *Oxford English dictionary on CD-ROM* (v. 4.0) (Oxford, 2009).
12. Partridge, E. *Origins: An Etymological Dictionary of Modern English*. Front Cover (Routledge, 1966), 972, mode:https://www.bulgari-istoria-2010.com/Rechnici/An_Etymological_Dictionary_of_Modern_English.pdf.
13. Salmon, M. A., Marren P. & B. Harley. «The Swallowtail – Papiliomachaon Linnaeus.» *The Aurelian legacy: British butterflies and their collectors* (University of California Press, 2000): 252-254.
14. *Systema Periodicum*, <https://www.phtable.com/?lang=la>

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.

[Ермоленко С. С., Остапенко М. П.], antonyuk.solomiya@gmail.com, mari_ost@ukr.net
Тематико-ідеографічний аспект опису та аналізу епонімії [Тематико-идеографический аспект описания и анализа эпонимии] (Українською / На укр. яз)

Стаття надійшла до редакції 03.09.2019

Перевірено на плагіат 11.09.2019 р.

унікальність – 99,38 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.66-83>

УДК811.161.2

МОВНА ПОЛІТИКА РЕЙХСКОМІСАРІАТУ УКРАЇНА

Андрій Віталійович Зінкевич (м. Відень, Австрія)

andrej.zinkevich@univie.ac.at

канд. філол. наук, доцент

Віденський університет, Інститут славістики

У статті розглядаються деякі питання мовної політики в Рейхскомісаріаті Україна (1941-1944 рр.) В світлі конкуренції різних концепцій керівництва Третього Рейху щодо окупованих східних територій. У зв'язку з цим, поряд з проблемою ставлення нової влади до української мови, порушується питання введення латинського шрифту в Україні та викладання німецької мови для місцевого населення. Проведена в Рейхскомісаріаті мовна політика вперше являє собою результат внутрішньої боротьби основних сил окупаційної адміністрації: міністерства зі східних окупованих територій, Рейхскомісаріату Україна, вермахту (в зоні своєї відповідальності України) і філій промислово-транспортних структур Рейху, які працюють в Україні. Законодавча основа мовної політики в Україні так і не була офіційно прийнята до кінця окупації, тому основним джерелом інформації про мовне регулювання був лист міністерства по окупованих східних територій від 13 січня 1942 року про основи мовної політики, що в своїх основних положеннях підтримувало тенденцію до поступової українізації населення (виключаючи українських німців). Найпомітніше коригування мовної політики сталася в сфері викладання німецької мови місцевому населенню. Потреби військової індустрії змусили економічні структури лобіювати зняття заборони на викладання німецької мови українцям, що підкріплювалося, в свою чергу, загальнополітичної лінією міністерства зі східних окупованих територій по залученню українського народу до боротьби проти більшовизму.

Ключові слова: Райхскомісаріат Україна, мовна політика, окупація.

LANGUAGE POLICY IN THE REYKMISSARIAT OF UKRAINE

Andrej V. Zinkevich (Vein, Austria)andrej.zinkevich@univie.ac.at

PhD., Associate Professor

University of Vienna, Institute of Slavic Studies

The article deals with some issues of language policy in the Reichskommissariat of Ukraine (1941-1944) in the context of competition between different concepts of the Third Reich leadership in relation to the occupied eastern territories. In this regard, along with the problem of attitude of the new authorities to the Ukrainian language, the issue of introduction of Latin script in Ukraine and teaching German to the local population is raised. The language policy implemented in the Reichskommissariat for the first time is the result of an internal struggle between the main forces of the occupation administration: the Ministry of the Eastern Occupied Territories, the Reichskommissariat Ukraine, the Wehrmacht (in its area of responsibility in Ukraine) and branches of the industrial and transport structures of the Reich working in Ukraine. The legislative basis of the language policy in Ukraine was never officially approved until the end of the occupation, so the main source of information about the language regulation was the letter of the Ministry for the Occupied Eastern Territories dated January 13, 1942 about the foundations of the language policy, which in its basic provisions supported the trend towards gradual Ukrainianization of the population (excluding Ukrainian Germans). The most noticeable correction of the language policy took place in the sphere of teaching German to the local population. The needs of the military industry forced economic structures to lobby for the elimination of the ban on teaching German to Ukrainians, which in turn was reinforced by the general policy line of the Ministry for the Eastern occupied territories to involve the Ukrainian people in the fight against Bolshevism.

Key words: Reichskommissariat Ukraine, language policy, occupation.

ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В РЕЙХСКОМИССАРИАТЕ УКРАИНА

Андрей Витальевич Зинкевич (г. Вена, Австрия)andrej.zinkevich@univie.ac.at

канд. филол. наук, доцент

Венский университет, Институт славистики

В статье рассматриваются некоторые вопросы языковой политики в Рейхскомиссариате Украина (1941–1944 гг.) в свете конкуренции разных

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Зинкевич А. В. [Зинкевич А. В.], andrej.zinkevich@univie.ac.at

Мовна політика рейхскомісаріату Україна [Языковая политика в рейхскомиссариате Украина]

(Російської / На русс. яз)

концепций руководства Третьего Рейха в отношении оккупированных восточных территорий. В этой связи, наряду с проблемой отношения новых властей к украинскому языку, затрагивается вопрос введения латинского шрифта в Украине и преподавания немецкого языка для местного населения. Проводимая в Рейхскомиссариате языковая политика впервые представляется результатом внутренней борьбы основных сил оккупационной администрации: министерства по восточным оккупированным территориям, Рейхскомиссариата Украина, вермахта (в зоне своей ответственности в Украине) и филиалов промышленно-транспортных структур Рейха, работающих в Украине. Законодательная основа языковой политики в Украине так и не была официально принята до конца оккупации, поэтому основным источником информации о языковом регулировании было письмо министерства по оккупированным восточным территориям от 13 января 1942 г. об основах языковой политики, которое в своих основных положениях поддерживало тенденцию к постепенной украинизации населения (исключая украинцев немцев). Самая заметная корректировка языковой политики произошла в сфере преподавания немецкого языка местному населению. Нужды военной индустрии заставили экономические структуры лоббировать снятие запрета на преподавание немецкого языка украинцам, что подкреплялось, в свою очередь, общеполитической линией министерства по восточным оккупированным территориям по привлечению украинского народа к борьбе против большевизма.

Ключевые слова: Рейхскомиссариат Украина, языковая политика, оккупация.

Оккупационная языковая политика во время Второй мировой войны в качестве специального объекта исследования не часто попадает в центр внимания лингвистов, а обобщающих работ по этой проблематике в мировой социолингвистике, за исключением работы Шолтена [Scholten 2000] до сих пор, судя по всему, нет.¹ Украинская проблематика достойно представлена в нескольких основополагающих работах о времени оккупации в Украине, прежде всего, благодаря Косику и Ержабковой [Косик 1992 и др.; Ержабкова 2008], которые предоставляют много фактологического материала из области общей и образовательной политики оккупантов в период Второй мировой войны, не ставя языковую политику в центр внимания своих исследований.²

¹Шолтен рассматривает там только один аспект языковой политики – распространение немецкого языка в Европе в период Второй мировой войны.

²В отличие, например, от работы Антиповой по оккупационной языковой политике в Беларуси [Antipova 2018].

Объектом рассмотрения статьи является языковая политика в Украине в период немецкой оккупации 1941–1944 гг., а предметом исследования – конкуренция точек зрения на национально-культурную политику министерства по оккупированным восточным территориям, вермахта, промышленных структур и администрации Рейхскомиссариата Украина. Так как невозможно коротко описать даже отдельные составляющие языковой политики за 4 года оккупации, целью работы будет показать идеологическую подоплеку оккупационной языковой политики в Украине и основные факторы, ее определяющие. Актуальность статьи, кроме прочего, определяется необходимостью преодоления неличностного, недифференцированного подхода к изучению оккупационной политики в период Второй мировой войны, особенно свойственного научной литературе советского и частично постсоветского пространства. Статья является частью исследования языковой политики в оккупированных славянских странах Восточной и Средней Европы во время Второй мировой войны. Научная новизна исследования определяется тем, что данная работа базируется на немецко- и украиноязычных материалах (воспоминаниях, исследованиях и неопубликованных архивных документах), часть из которых не рассматривалась в научной литературе.

Борьба проукраинской и колониальной концепций

Как известно, Рейхскомиссариат Украина – территориально-административная единица в составе оккупированных территорий Третьего Рейха на востоке – был создан 1 сентября 1941 г. и просуществовал с некоторыми изменениями своих границ до 1944 г. Проводимая здесь культурно-языковая политика может быть представлена как результат борьбы разных сил в высшем руководстве Рейха и в Рейхскомиссариате Украина (РКУ). Формально политику в РКУ должно было определять министерство по восточным оккупированным территориям (т.н. ведомство Розенберга, по фамилии его руководителя), а проводить её в жизнь – администрация рейхскомиссара Эриха Коха. Эти две структуры, формально связанные отношениями «начальник – подчинённый», имели в действительности почти противоположные взгляды на политику в отношении Украины: если Альфред Розенберг, по сути, хотел создания национального пусть и вассального, но действительно украинского государства, то Эрих Кох рассматривал подчинённую ему территорию

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Зінкевич А. В. [Зинкевич А. В.], andrej.zinkevich@univie.ac.at

Мовна політика рейхскомісаріату Україна [Языковая политика в рейхскомиссариате Украина]

(Російської / На русс. яз)

только как источник сырья, продуктов и рабочей силы для Германии. Исходя из этого, он выполнял только те указания министерства по восточным территориям, которые отвечали его колониальной концепции и игнорировал всё, что несло в себе хотя бы зерно будущей украинской государственности. Проводить такую политику Коху позволяли его хорошие связи в окружении Гитлера³ и личная дружба с Борманом. Отто Бройтигам⁴ приводит в своих воспоминаниях слова Коха об украинской национальной идее: „Украинцев, которые придут ко мне со своей национальной украинской идеей, я пошлю к чёрту“ [Bräutigam 1968: с. 370].

Однако полностью игнорировать украинскую национальную идею Кох всё-таки не мог из-за принятой в Третьем Рейхе стратегии разделения «советского» народа на национальные общности и противопоставление их русскому народу. Это заставляло руководство РКУ поддерживать расширение сферы украинского языка и препятствовать смещению с украинцами национальных меньшинств, живущих в Украине.

С другой стороны, имеющая давнюю историю и глубокие корни в украинском менталитете борьба за национальную идентичность внушала опасения нацистскому руководству: активное лоббирование национальной украинской идеи могло привести к вооружённой борьбе украинцев за создание своего независимого государства. И это, несомненно, хорошо понимали в самом верхнем эшелоне власти Третьего Рейха: в телеграмме из штаб-квартиры Гитлера в октябре 1941 г. так обосновывалось требование фюрера взорвать Киево-Печерскую Лавру: «...фюрер не хочет, чтобы украинское национальное чувство вновь ожило из-за использования национальных символов, исторических зданий и тому подобного...» [Bräutigam 1968: с. 432]. Боязнь Гитлером «излишней» активизации национального самосознания украинцев, что, в конце концов, привело бы к их стремлению создать полностью независимое государство, проявилось и в вопросе выбора резиденции для оккупационной гражданской администрации Украины (столицы РКУ). После передачи вермахтом Киева под гражданское руководство Розенберг поставил вопрос о перенесении резиденции гражданской администрации в историческую столицу

³Колониальные взгляды Э. Коха поддерживались и самим Гитлером, прежде всего, с точки зрения проведения политики жёсткой эксплуатации оккупированных восточных областей.

⁴Ответственный сотрудник Центрального управления ведомства Розенберга.

Украины,⁵ однако Гитлер воспрепятствовал этому, не желая поднимать национальный дух украинцев восстановлением такого важного символа национального самосознания. Тогда Бройтигам, которому поручили подобрать другую столицу Рейхскомиссариата, рассматривал Харьков и Полтаву в качестве городов-кандидатов. Харьков был им отклонён из-за его „слишком большой русифицированности“ [Bräutigam 1968: с. 367]. В конце концов, он остановился на Полтаве, мотивируя это центральным расположением города и его украинским характером.

Борьба проукраинской и колониальной концепций (соответственно, Розенберга с одной стороны и Коха, Бормана и Гитлера с другой) наблюдалась также и в вопросе образовательной политики в Украине. Первой реакцией Гитлера на разработку министерством Розенберга в 1941 г. полноценной системы образования в Украине было указание на то, что дети в Украине в самом лучшем случае должны были уметь писать, считать и читать. Эта позиция поддерживалась, естественно, и Кохом [Bräutigam 1968: с. 426]. Только после того, как Бройтигам подготовил докладную записку,⁶ в которой указывал, что отсутствие образовательной системы не позволит эффективно использовать ресурсы оккупированных стран и грозит распространением эпидемий, Розенбергу удалось убедить Гитлера разрешить среднее и частично даже высшее образование в Украине. Однако окончательный вариант указа министерства Розенберга об образовательной системе Украины был разработан только к 1944 г. и был уже к тому времени, практически, бесполезен [там же: с. 428].

Когда очевидная эксплуатация Украины и игнорирование ее культурно-языковых потребностей всё больше стала приводить к формированию враждебного отношения населения к оккупационным структурам, аппарат Розенберга предпринял ещё одну попытку повлиять на

⁵До этого администрация гражданского управления Украиной находилась в Ровно. Бройтигам [Bräutigam 1968: 367] объясняет этот выбор исключительно практичными соображениями Коха: Ровно находился как раз по дороге в Кёнигсберг, где Кох проводил много времени, иногда месяцами не появляясь в Украине. При этом Ровно, двадцать лет до этого принадлежавший Польше, по словам Бройтигама, был большей частью по своей атмосфере польским и «не давал правдивого представления об Украине и украинцах, поэтому внёс, вероятно, свою лепту в негативное отношение Коха к украинцам» [там же].

⁶Где он, по сути, из тактических соображений поставил в зависимость цели колониальной политики от уровня развития национального украинского общества, т.е. использовал аргументы Коха-Бормана-Гитлера для продвижения идей Розенберга.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Зінкевич А. В. [Zinkevich A. V.], andrej.zinkevich@univie.ac.at

Мовна політика рейхскомісаріату Україна [Языковая политика в рейхскомиссариате Украина]

(Російською / На русск. яз)

изменение украинской политики Рейха. 25 октября 1942 г. Бройтигам распространил еще одну обширную докладную записку, где писал о необходимости замены Коха и о том, что “в отношении Украины нужно проводить абсолютно позитивную с любой точки зрения политику. ...Обхождение с украинцами и другими восточными народами должно быть пристойным и человеческим...”[Dallin 1958: с. 160].

Языковая политика в Украине: взгляд из Берлина

Концепция культурно-языковой политики в оккупированной Украине, созданная в министерстве по восточным территориям, была призвана кардинально усилить позиции украинского языка, прежде всего, по отношению к русскому языку. При этом планировалось постепенное вытеснение русского языка, но немецкий язык при этом не должен был широко распространиться в украинском обществе, а, скорее, ограниченно обслуживать интересы военных и промышленности. Определяющей директивой министерства Розенберга для языковой политики в РКУ следует считать письмо рейхскомиссарам и генеральному комиссару Украины от 13 января 1942 г., в котором можно выделить следующие важнейшие положения:

1. Язык немецких служб – немецкий. Если информация предназначена для широкого круга населения – немецкий и украинский. Язык украинских учреждений – украинский.

2. Русский язык наряду с украинским допустим лишь там, где большинство населения говорит по-русски (Донецкий бассейн, восточные части Украины).⁷ Введение украинского языка последует здесь постепенно, как только к этому будут необходимые предпосылки.

3. Язык школы – украинский язык. В регионах, где преобладает русский язык, украинский язык является обязательным предметом в школе. Украинизация данных регионов будет проводится через постепенное переселение сюда украинского населения и выселение русскоязычного. Немецкий язык не должен преподаваться в четырехклассных школах.

⁷ Донбасс, как и многие восточные части Украины так и не перешли никогда под управление гражданской администрации, несмотря на их отдаленность от линии фронта из-за их важного промышленного значения.

4. Вся пресса печатается на украинском языке. Исключения возможны только для русскоязычных регионов или из-за других весомых причин [НАРБ, ф. 632, д. 1, оп. 1, л. 88 и далее].

Розенберг не стал издавать формальный указ о языковой политике в Украине и предложил основные положения языковой политики, изложенные в этом письме, передать на места с просьбой отчитаться об их применении к апрелю 1942 г. Следует заметить, что копия этого письма была найдена автором в документах Генерального комиссариата Беларуси. Это можно расценивать, как свидетельство синхронизации языковой политики между РКУ и Генеральным комиссариатом Беларусь.

В начале мая 1942 г. после истечения установленного срока для отчетов о применении основных положений языковой политики, сформулированных им в начале 1942 г., Розенберг написал «Инструкцию для рейхскомиссара Украины», где особо акцентировал внимание на постепенном вытеснении русского языка украинским [Єржабкова 2008: с. 18].

Реалии украинской языковой политики: конфликт Коха и Розенберга.

Несмотря на то, что Коха невозможно назвать приверженцем украинской идеи, в области языковой политики он следовал в направлении, разработанном министерством Розенберга, по вытеснению русского языка украинским. Общий принцип «разделяй и властвуй», а конкретнее, четкое национально-языковое разделение между Россией и Украиной, Кох считал полезным для украинской колониальной концепции. Кох и Розенберг расходились в области языковой политики только в одном сегменте – в области образовательной политики. Здесь существовало две «болевые точки» в подходе восточного министерства и рейхскомиссара Коха: преподавание немецкого языка местному населению и необходимость среднего и высшего образования для украинцев (что означало, по сути, освоение ими литературного украинского языка и его развитие). Кроме сохранившихся официальных документов тех времен, вопрос конфликта восточного министерства и Коха поднимает в своих мемуарах непосредственный его участник – Отто Бройтигам, заместитель начальника политического отдела ведомства Розенберга и его единомышленник.

Так как министерство по оккупированным восточным территориям хотело отделить украинцев от русских, то видело в качестве лучшего

средства для этого, во-первых, развитие украинской образовательной системы, а вместе с этим и национального самосознания украинцев; во-вторых, дополнительным фактором дифференциации должен был стать немецкий язык: в украинских школах, по планам министерства, он изучался бы в том или ином объеме, в то время, как в русских школах этого не было предусмотрено [Bräutigam 1954: с. 75]. Цель дифференциации русских и украинцев ставили перед оккупационными структурами также Гитлер и Кох, что должно было обеспечить эффективную эксплуатацию разрозненных народов СССР; в отличие от этого, стратегической же целью Розенберга и его единомышленников было создание дружественного Германии национального украинского государства, что, по мнению последних, сулило Рейху гораздо более серьезные стратегические выгоды, чем выкачивание ресурсов из Украины.

Кох, исходя из своего видения ситуации, вопреки всем указаниям министерства, проводил собственную политику, ссылаясь (часто не без оснований) на указания Гитлера. Рейхскомиссар Украины принципиально отказывался от какой бы то ни было долговременной культурно-языковой политики на подчиненной ему территории. Некоторым исключением была, возможно, только театральная деятельность: уже при военном управлении множество театров возобновило свою работу, и когда гражданская власть унаследовала достаточно богатую театральную жизнь, то даже рейхскомиссар не осмелился ввести запрет на нее. По его распоряжению на сцене использовался исключительно украинский язык, в репертуар, кроме украинских, были приняты немецкие оперы и спектакли.⁸

В октябре 1941 г. Кох распорядился закрыть все школы выше четырехклассной. Причем, как видно из обнаруженного в берлинском архиве письма Г. Ляйббрандту⁹ от 4 ноября 1942 г., ни самого Розенберга, ни его сотрудников никто об этом не предупредил, что ясно говорит о характере отношений Коха и Розенберга: "...подтвердились слухи (*sic!*), что рейхскомиссар Кох 10 дней назад закрыл все учебные заведения выше четырехклассных школ" [BArch R 6/173:c.12–13]. Йоахим Палтцо (Joachim Paltzo), начальник отдела народного просвещения и пропаганды в

⁸Так, в это время на украинском языке была поставлена опера Рихарда Вагнера «Лоэнгрин» [Bräutigam 1954: с. 76].

⁹Руководитель Главного отдела I, заместитель Розенберга.

администрации Эриха Коха, сослался на то, что сообщить в министерство о закрытии учебных заведений в Украине просто не было времени [там же]. В качестве причин такого решения назывались и необходимость послать 470 тысяч украинцев на работы в Германию, и распыление средств, и отсутствие в распоряжении школьных зданий, подходящих учителей, более актуальные нужды вермахта и т.д. Это решение Коха привело в открытому конфликту между ним и Розенбергом, в который пришлось вмешаться Гитлеру, ставшему в своем письме Розенбергу на сторону Коха: „Я прошу Вас не вмешиваться во внутреннюю работу рейхскомиссариатов“ [Bräutigam 1968: с. 612–613].

Реакция же местного населения на закрытие средних и высших учебных заведений Кохом была отражена в одном из отчетов службы безопасности в декабре 1942 г.: „Заметно хуже других слоев населения настроения в кругах русской (*sic!*) интеллигенции, прежде всего, преподавателей и студентов. ... Даже у лиц, которые были враждебно настроены к коммунизму, заметно большое недовольство. Распоряжение о том, что далее останутся работать только начальная и профшкола, будет содействовать дальнейшему ухудшению настроений в этих кругах“ [BArch R 6/181: с. 23].

С большим трудом Розенбергу удалось убедить Гитлера, что без украинских учителей, врачей, ветеринаров, аптекарей, инженеров, техников и т. д. экономике восточных оккупированных территорий не обойтись. Осенью 1942 г. в Киеве была создана первая комиссия по учебным планам и учебникам. И все равно Кох с большой неохотой пошел навстречу требованию открыть для украинской молодежи средние и высшие школы. Из-за разных трудностей и, несмотря на усиленную работу школьного отдела министерства Розенберга, указ в этой области удалось подготовить только тогда, когда отступление немецких войск из Украины было в полном разгаре. Так, образовательная политика в Украине, как отмечает Бройтигам, осталась незаконченным делом [там же].

Введение латинского шрифта в Украине: неосуществившийся план

Идея о введении латинского шрифта в оккупированной Украине и Беларуси имела как своих противников, так и последователей в немецком политическом руководстве и структурах, связанных с языковым планированием. Так, по данным Даллина [Dallin 1958: с. 482] Славянский

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Зінкевич А. В. [Зинкевич А. В.], andrej.zinkevich@univie.ac.at

Мовна політика рейхскомісаріату Україна [Языковая политика в рейхскомиссариате Украина]

(Російської / На русс. яз)

институт Берлинского университета не рекомендовал вводить в Украине немецкий шрифт. Эту позицию разделял отдел языковой политики в Украине и другие подразделения министерства Розенберга [Єржабкова 2008: с. 97]. Главным же аргументом сторонников введения латинского шрифта было то, что это сделает украинцев более восприимчивыми к европейскому культурному влиянию. Мартин Борман послал распоряжение Розенбергу о введении в Украине и Беларуси т.н. шрифта антиква. Розенберг, в свою очередь, послал указание о введении нового шрифта в Рейхскомиссариат Беларусь, но, согласно Даллину, отклонил этот план для Украины [там же]. Несмотря на такую позицию рейхсминистра Розенберга, в 1943 г. были напечатаны латинским шрифтом первые украинские буквари [Bräutigam 1954: с. 76]. Вероятно, позиция Коха, который был противником «русского шрифта» в Украине и оппонентом Розенберга по многим вопросам организации жизни на оккупированных территориях, оказалась здесь решающим фактором. В будущем предполагалось перевести всю систему книгоиздания и прессу на латинский шрифт [Єржабкова 2008: с. 97].

Вопросом украинской и белорусской письменности занимался и лично заместитель рейхсминистра А. Розенберга Альфред Мейер. 23 ноября 1942 г. он написал письмо рейхскомиссару Украины с информацией о предполагаемой замене кириллического шрифта латинским в сфере образования и просьбой „предоставить предложения по нормальному (латинскому) украинскому алфавиту для рукописной и печатной формы“ [НАРБ, ф. 652, оп. 1, д. 1, л. 103]. Вне системы образования предлагалось вводить латинский шрифт поэтапно.

Но, еще менее, чем в Беларуси, в которой в начале двадцатого века все-таки был опыт использования белорусской латиницы, в Украине латинский шрифт не прижился и, практически, не использовался.

Немецкий язык в Украине: между нужно и нельзя.

Так же, как и в вопросе о введении латинского шрифта в Украине, по поводу преподавания немецкого языка для местных жителей существовало две конкурирующих точки зрения: с одной стороны, распространение немецкого языка среди большого числа местного населения создавало опасность его онемечивания, что противоречило национал-

социалистическому принципу несмещения рас;¹⁰ с другой стороны, практические потребности экономики срочно требовали работников и особенно служащих, знающих немецкий язык. Прямой конфликт этих точек зрения проявился между немецкими военными, которые в зоне ответственности вермахта сразу ввели изучение немецкого языка в школах, и гражданскими оккупационными властями Украины, придерживающихся поступившего из Берлина запрета на преподавание немецкого языка местному населению.

Восточные украинские территории до конца войны оставались под руководством немецкой военной администрации, т.е. тыловые службы вермахта выполняли здесь функцию налаживания контактов и взаимодействия с мирным населением, организации промышленного и сельскохозяйственного производства, восстановления образовательной системы. Военное командование устраивало повседневную жизнь в тыловой зоне по своему усмотрению, руководствуясь здравым смыслом и повседневными потребностями сосуществования с местным населением. Коренное изменение учебных планов, изменение языковой ситуации, запрет на преподавание немецкого языка местному населению из идеологических соображений, запрет среднего и высшего образования и подобные инициативы руководства Рейха критиковались представителями вермахта на местах. С точки зрения военных преподавание немецкого языка местному населению облегчило бы коммуникацию и общее взаимопонимание в занятых районах. Результатом этой позиции стало широкое преподавание немецкого языка в школах районов, находившихся в зоне ответственности вермахта – четыре часа в неделю в третьем и четвертом классах [Scholten 2000: с. 330–331]. Таким образом, уже в первые месяцы войны были заложены основы разных подходов двух оккупационных властей, гражданских и военных, к языковой и образовательной политике.

Такое “идеологически неправильное” своеволие военных не осталось незамеченным. Одним из первых о расхождении языковой политики вермахта на оккупированных территориях и политической линией

¹⁰Гитлер говорил: «...будет абсолютно достаточно, если ненемецкое население, например, украинцы, немного смогут читать и писать по-немецки ... чтобы обеспечить языковые предпосылки для нашего руководства. Иначе любой местный мог бы не выполнять немецких указаний, объясняя это тем, что он его не понял» [Scholten 2000: с. 294].

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Зінкевич А. В. [Zinkevich A. V.], andrej.zinkevich@univie.ac.at

Мовна політика рейхскомісаріату Україна [Языковая политика в рейхскомиссариате Украина]

(Російської / На русс. яз)

национал-социалистического руководства сообщил в Берлин ответственный за образование в Рейхскомиссариате Украина Йоахим Пальтцо, упоминавшийся уже выше. Он написал 9 ноября 1942 г. письмо министру А. Розенбергу о том, что несмотря на распоряжение центрального руководства Рейха о недопустимости преподавания немецкого языка и ограничения школьной программы только родным языком, „в районах, находящихся под управлением вермахта, в школах изучается немецкий язык и распространяются немецкие учебники. Этот подход не согласуется с политической линией... Согласно ей украинцы должны ограничиваться изучением только своего родного языка, а исключения возможны только в отдельных случаях“ [НАРБ, ф. 652, оп. 1, д. 1, л. 147]. Администрация РКУ просила обязать ответственные ведомства армии придерживаться соответствующей политической линии в этом вопросе.

Скорее всего, Коху в вопросе образования и преподавания немецкого языка со стороны вермахта противостоял Карл фон Рокес, который с начала оккупации командовал тылом группы армий Юг, и тем самым, помимо прочего, определял школьную политику в восточной Украине. Известна его докладная записка, написанная в октябре 1942 г., которая ясно представляет позицию фон Рокеса в вопросе образования в оккупированных районах: „...нет ничего гибельнее, чем продолжение проводимой в восточных регионах школьной политики. Нельзя обещать народу свободу, призывать к активной борьбе против большевизма и одновременно снижать его образовательный уровень более, чем в любой колонии. Важнейшие цели в России никогда не будут достигнуты, если мы не дадим народу никакой возможности выучиться хотя бы до служащего или ремесленника, не говоря уже о врачах, учителях, чиновниках, без которых мы не сможем обойтись при любых условиях. Всякая немецкая пропаганда против разрушительного для культуры большевизма будет выглядеть лживой и безрезультатной, если расположенная к Германии и жаждущая знаний молодежь почувствует, что мы ей отказали в том, в чем ей большевизм, со своим хорошо развитым образованием, никогда не отказывал“ [Hasenclever 2010: с. 270].¹¹

¹¹Результатом этой записки стало то, что в районе действия группы армий А (на Кавказе), где позже служил К. фон Рокес, было разрешены все типы образования, вплоть до высшего [там же].

По материалам этого письма 25 ноября 1942 г. руководитель отдела «Наука и культура» «восточного» министерства О. Кинцлен составил служебную записку, адресованную главе политического отдела Г. Ляйббрандту, одному из ключевых «игроков» в вопросе разработки языковой политики для оккупированных территорий [НАРБ, ф. 652, оп. 1, д. 1, л. 148, 148 и далее]. Этот документ написан в условиях конфронтации Розенберга с комиссаром Украины Кохом, которая еще более обострилась в связи распоряжением последнего закрыть все образовательные учреждения для молодежи старше 15 лет, что означало прекращение всего профессионального образования в Украине. Это, в свою очередь, обострило проблему занятий по немецкому языку, которые сохранялись в весьма скромных объемах только на уровне профессионального образования. На основании информации о преподавании немецкого языка в зоне ответственности военных, а также в свете решения Коха о ликвидации среднего и высшего образования, Кинцлен предлагает Ляйббрандту разработать указ об изучении немецкого языка местным населением. Он перечисляет основные положения предполагаемого указа, которые, по сути, являются компромиссом между жесткой идеологической максимой „немецкий язык только для арийцев“ и назревшей к концу 1942 г. необходимостью вовлечения квалифицированной рабочей силы с востока в экономику, в том числе и со знанием немецкого языка. Указ об основах местного школьного образования, который предполагалось включить в закон об образовании, должен был, по версии О. Кинцлена, включать в себя следующие положения:

1. Изучать немецкий язык в начальной школе не разрешается.
2. В профобразовании напротив необходимо ввести изучение немецкого языка для ключевых профессий, но только в таком объеме, который удовлетворяет профессиональные практические потребности.
3. Занятия по немецкому языку должны обращаться к немецкой культуре и литературе[там же].

Тем самым был выработан компромисс, когда широкие массы в Украине не изучали бы немецкий язык, что соответствовало бы политической линии национал-социализма, в то время как соответствующие специалисты, особенно те, которые тесно общаются с оккупационной

администрацией, в своей профессиональной области могли бы выразиться по-немецки.

Судя по всему, это одно из первых, если не первое предложение из уст высокопоставленных чиновников министерства Розенберга пересмотреть идеологическую установку о запрете изучения немецкого языка местным населением Украины, пусть и в достаточно компромиссной форме.

Военные отстаивали свою позицию по преподаванию немецкого языка не только на местах, но и в Рейхе. Так, на декабрьской конференции¹² в Берлине в 1942 г. представители вермахта, протестуя против политики гражданских властей, назвали закрытие школ и запрет на изучение немецкого языка подходами, которые вызывают безграничное разочарование населения [Сржабкова 2008, 82].

То, что в конце 1942 – начале 1943 гг. оккупационным властям стала очевидной недалёковидность и невыполнимость в полном объеме запрета на изучение немецкого языка местным населением, что подтверждает документ от 22 января 1943 г. за подписью Б. Кляйста.¹³ Здесь позиция по отношению к системе образования на занятых территориях и к преподаванию немецкого языка, в частности, коренным образом отличается от идеологических установок первого периода войны на востоке: «... было бы совершенно неправильным ограничить обучение населения занятых восточных областей, которое нам необходимо в качестве помощников в восстановлении экономики и соратников по борьбе, только примитивным начальным образованием.... Сюда же относится и то, что во многих школах должен изучаться немецкий язык, потому что только таким образом мы сможем приобщить население к нашим идеям созидания» [НАРБ, ф. 652, оп. 1, д. 1, л. 219 и далее].¹⁴

¹² Об этой конференции упоминает и А. Даллин в своей работе [Dallin 1958, 163–164]. Именно тут представители армии высказались за сотрудничество с мирным населением, что полностью совпадало с позицией министерства Розенберга. Гитлер затем в жёсткой форме пресёк попытки Вермахта и Розенберга официально изменить оккупационную политику.

¹³ Bruno Peter Kleist – руководитель одного из подразделений министерства Розенберга, его заместитель.

¹⁴ То, что эта служебная записка – реакция на отчет по командировке в группу армий Центр, воевавшей, в основном, в Прибалтике и вокруг Ленинграда, не играет в данном случае никакой роли, т.к. речь в записке идет, несомненно, о территории Беларуси и Украины. В прибалтийских республиках преподавание немецкого языка, как известно, и так было разрешено и даже поощрялось.

По сути, этот документ, тем более из-под пера чиновника высокого ранга, представляет собой переосмысление позиции по образованию для местного населения по сравнению с началом вторжения в СССР. И это, несомненно, не частное мнение одного служащего, пусть и приверженца «гибкого» подхода в отношении политики на восточных оккупированных территориях [Müller 1991, 71]. Те, кто представляет настроения в высших эшелонах Третьего Рейха в отношении восточных оккупированных территорий в это время, сразу связали бы данное письмо с целым рядом действий оккупационных властей, направленных на привлечение на свою сторону местного населения. Это и т. н. «новая аграрная политика», расширение местного самоуправления, выпуск газет на национальных языках, переход к толерантной религиозной политике, первые подвижки в организации высшего образования, поддержка национальных организаций т. д. Целый ряд фактов подтверждает то, что в этот период вырабатывалась новая оккупационная (в том числе и языковая) политика в Украине и на других оккупированных территориях [Müller 1991, 72–73].

Важно отметить, что наряду с военной администрацией, изучение местными жителями немецкого языка активно лоббировали экономические структуры оккупационных властей. В Украине уже в 1942 г. появились служебные циркуляры, где организации поощряли (или даже обязывали) своих сотрудников к изучению немецкого языка из профессиональных соображений. Так, украинский филиал Транспортной дирекции Рейха направил в декабре 1943 г. рейхскомиссару Коху письмо об изучении украинскими служащими немецкого языка, в котором констатировал провал запрета на изучение немецкого языка в РКУ: «Через два года после указаний о нежелательности преподавания местным детям и молодежи бывших советских республик немецкого языка стала понятна их практическая иллюзорность, прежде всего, по политическим и экономическим причинам» [НАРБ, ф. 652, оп. 1, д. 1, лист 118 и далее].

Таким образом, подытоживая, можно сказать, что проводимая национально-языковая политика в РКУ определялась следующими реалиями оккупационной политики: 1. Основополагающие принципы языковой политики в РКУ были заложены письмом министерства по оккупированным восточным территориям от 13 января 1942 г. об основах языковой политики. 2. Согласно идеологической установке национал-

социализма на дифференциацию народов Советского Союза, в Украине основной линией национально-языковой политики была поддержка национального самосознания и украинского языка. 3. В отношении Украины такая политика несколько сдерживалась опасением разбудить национально-освободительное движение в стране и проявлялась в блокировании некоторых культурно-языковых инициатив украинских национальных сил. 4. Национально-языковая политика в РКУ зависела от конфликта министра по восточным территориям А. Розенберга и рейхскомиссара Украины Э. Коха и характеризовалась независимостью политики администрации РКУ от указаний рейхсминистра. Это тем более важно, что оба были сторонниками противоположных путей развития Украины: соответственно, проукраинского и колониального. 5. По языковому вопросу нередко противодействовали друг другу, с одной стороны, экономические структуры и военные, с другой, администрация Э. Коха (со своим лобби в Берлине) и, с третьей, рейхсминистерство по восточным оккупированным территориям. Прежде всего, это проявилось в вопросе преподавания немецкого языка местному населению. 6. Самыми значимыми тенденциями в оккупационной языковой политике РКУ в 1941–1944 гг. было постепенное вытеснение русского языка украинским, попытка введения украинского латинского шрифта и смена курса с запрета преподавания немецкого языка местному населению к вынужденному расширению обучения немецкому языку.

Литература:

1. Єржабкова, Б. *Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті "Україна" (1941–1944) у світлі німецьких документів* (Київ, Наукова думка, 2008), 272.
2. Косик, В. *Україна під час Другої світової війни 1938–1945*, пер. з фр. Р. Осадчук (Київ [та ін.], УККА, 1992), 725.
3. Antipova, A. *Die nationalsozialistische Sprachpolitik im besetzten Weißrussland 1941–1944* (Berlin, Peter Lang, 2018), 372.
4. Bräutigam, O. *Überblick über die besetzten Ostgebiete während des 2. Weltkrieges* (Tübingen, Institut für Besatzungsfragen, 1954), 97.
5. Bräutigam, O. *So hat es sich zugetragen ein Leben als Soldat und Diplomat* (Würzburg, Holzner, 1968), 723.
6. Dallin, A. *Deutsche Herrschaft in Russland 1941–1945. Eine Studie über Besatzungspolitik* (Düsseldorf, Droste, 1958), 727.

7. Hasenclever, J. *Wehrmacht und Besatzungspolitik in der Sowjetunion die Befehlshaber der rückwärtigen Heeresgebiete 1941–1943* (Wien [u.a.], Schöningh, 2010), 613.
8. Müller, N. *Die faschistische Okkupationspolitik in den zeitweilig besetzten Gebieten der Sowjetunion (1941–1944)* (Berlin, Dt. Verl. d. Wiss., 1991), 660.
9. Scholten, D. *Sprachverbreitungspolitik des nationalsozialistischen Deutschlands* (Frankfurt am Main [u.a.], Lang, 2000), 445.

Архивные источники:

10. **НАРБ** – Национальный архив Республики Беларусь.
11. **BArch** – Берлинский бундесархив Лихтерфельде – Bundesarchiv (Berlin-Lichterfelde).

References:

1. Jerzhabkova, B. *Shkil'na sprava ta shkil'na polityka v rejhskomisariati "Ukrai'na" (1941–1944) u svitli nimec'kyh dokumentiv* [School work and school politics in Reichskommissariat of Ukraine (1941–1944) in light of German documents] (Kyiv, Naukovadumka, 2008), 272 (In Ukr.).
2. Kosyk, V. *Ukrai'na pid chas Drugoi' svitovoi' viny 1938–1945*, per. z fr. R. Osadchuk [Ukraine during World War II 1938–1945] (Kyiv [ta in.], UKKA, 1992), 725 (In Ukr.).
3. Antipova, A. *Die nationalsozialistische Sprachpolitik im besetzten Weißrussland 1941–1944* (Berlin, Peter Lang, 2018), 372.
4. Bräutigam, O. *Überblick über die besetzten Ostgebiete während des 2. Weltkrieges* (Tübingen, Institut für Besatzungsfragen, 1954), 97.
5. Bräutigam, O. *So hat es sich zugetragen: ein Leben als Soldat und Diplomat* (Würzburg, Holzner, 1968), 723.
6. Dallin, A. *Deutsche Herrschaft in Russland 1941–1945. Eine Studie über Besatzungspolitik* (Düsseldorf, Droste, 1958), 727.
7. Hasenclever, J. *Wehrmacht und Besatzungspolitik in der Sowjetunion die Befehlshaber der rückwärtigen Heeresgebiete 1941–1943* (Wien [u.a.], Schöningh, 2010), 613.
8. Müller, N. *Die faschistische Okkupationspolitik in den zeitweilig besetzten Gebieten der Sowjetunion (1941–1944)* (Berlin, Dt. Verl. d. Wiss., 1991), 660.
9. Scholten, D. *Sprachverbreitungspolitik des nationalsozialistischen Deutschlands* (Frankfurt am Main [u.a.], Lang, 2000), 445.
10. **NARB** – *Nacional'nyj arhiv Respublik Belarus'* [State Archive of Belarus].
11. **BArch** – *Berlinskij bundesarhiv Lihterfel'de* [Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde].

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Зінкевич А. В. [Зинкевич А. В.], andrej.zinkevich@univie.ac.at

Мовна політика рейхскомісаріату Україна [Языковая политика в рейхскомиссарии Украины]
(Російської / На русс. яз)

Стаття надійшла до редакції 09.09.2019

Перевірено на плагіат 12.09.2019 р.

унікальність – 99,38 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.84-105>

УДК 81'23

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРСУАЗИВНИХ СТРАТЕГІЙ І ТАКТИК В АНГЛОМОВНІЙ РЕКЛАМІ ЕКОЛОГІЧНИХ ТОВАРІВ

Катерина Сергіївна Карпова (м. Київ, Україна)
karpova_k@ukr.net

канд. філол. наук, асистент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології

Прикметною ознакою нашого часу є те, що сучасна сфера рекламної комунікації являється ключовим каналом, який поєднує виробника та споживача, відтак саме реклама відіграє важливу роль у створенні та підтримці іміджу певної компанії чи бренду. Сьогодні всесвітньо відомі корпорації демонструють неабияке зацікавлення проблемами довкілля, намагаються привнести у свою корпоративну культуру ознаки екологічної освіченості, а також залучають креативних бренд менеджерів, які, у свою чергу, створюють такі переконливі рекламні кампанії товарів та послуг, що націлені на споживачів, які переймаються питаннями захисту та збереження навколишнього середовища. Відтак, статтю присвячено розгляду комунікативних стратегій і тактик, які використовуються як механізм переконання в англomовному рекламному дискурсі. Лінгвістичний аналіз явища мовленнєвого впливу з метою досягнення персуазивного ефекту здійснюється на матеріалі рекламних повідомлень екологічних товарів. Основними методами дослідження обрано контент аналіз, лексико-семантичний та інтерпретативний аналіз. У результаті проведеного лінгвістичного експерименту виділено та проаналізовано наступні комунікативні стратегії, які володіють значним персуазивним потенціалом у рекламному дискурсі: стратегія привернення уваги до товару чи послуги, які рекламуються; стратегія створення позитивного іміджу; стратегія оцінки та стратегія інтимізації. Окрім того, вивчено певні

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© *Karpova K. S. [Karpova K. S.], karpova_k@ukr.net*

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English Advertising of Eco-friendly Products
[Linhvistychni osoblyvosti realizatsii persuazyvnykh stratehii i taktzyk v anhlomovnii reklamii
ekolohichnykh tovariv] (in Ukrainian)

лінгвістичні тактики та прийоми, задіяні у процесі реалізації вищезазначених комунікативних стратегій.

Ключові слова: мовленнєвий вплив, переконання, рекламний дискурс, реклама екологічних товарів, комунікативна стратегія, комунікативна тактика.

LINGUISTIC PECULIARITIES OF PERSUASIVE STRATEGIES AND TACTICS IN ENGLISH ADVERTISING OF ECO-FRIENDLY PRODUCTS

Kateryna S. Karpova (Kyiv, Ukraine)

karpova_k@ukr.net

Ph.D., Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Institute of Philology

It is a truism, that advertising sphere is a crucial medium between the manufacturer and the audience, consequently it is essential in forming and maintaining the image of the corporation or brand. Presently, world corporations are trying to modify their corporate culture to head for green direction; therefore brand-managers are creating such advertising campaigns in order to attract attention of eco-friendly consumers. Taking into account ever-growing environmental concerns and preoccupations, the article under consideration focuses on the study of the phenomenon of persuasion on the material of eco-friendly advertising samples. The article has two main aims: firstly, to clarify the notions of speech influence and persuasion through the prism of modern linguistic theories and secondly, to identify communicative strategies and tactics of persuasion used in advertising of eco-friendly products. The content, lexico-semantic and interpretative methods of linguistic research provided the basis for practical linguistic analysis. As the result of comprehensive analysis the following strategies of persuasion are deciphered and investigated: the strategy of attracting attention, the strategy of creating positive image, the strategy of evaluation, the strategy of intimidation. In addition to this, communicative tactics and techniques implemented to realize specific strategies of persuasion are also identified within the framework of the research. The results of the present investigation are used to verify the previous theories regarding communicative strategies and tactics of speech influence and persuasion.

Keywords: speech influence, persuasion, advertising discourse, advertising of eco-friendly products, communicative strategy, communicative tactic.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karpova_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англomовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПЕРСУАЗИВНЫХ СТРАТЕГИЙ И ТАКТИК В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ РЕКЛАМЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТОВАРОВ

Екатерина Сергеевна Карпова (г. Киев, Украина)
karpova_k@ukr.net

канд. филол. наук, ассистент
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт филологии

Отличительной особенностью нашего времени является то, что современная сфера рекламной коммуникации является ключевым каналом, объединяющим производителя и потребителя, то есть именно реклама играет важную роль в процессе формирования и поддержки имиджа определенной компании или бренда. Сегодня всемирно известные корпорации демонстрируют значительную заинтересованность проблемами окружающей среды, позиционируют свою корпоративную культуру в рамках экологической грамотности, а также привлекают креативных бренд-менеджеров, создающих такие убедительные рекламные кампании товаров и услуг, которые нацелены на экологически осведомленных потребителей. Таким образом, статья посвящена рассмотрению коммуникативных стратегий и тактик, используемых как механизм убеждения в англоязычном рекламном дискурсе. Лингвистический анализ феномена речевого воздействия для достижения персуазивного эффекта произведен на материале экологической рекламы. Избранными методами исследования являются контент-анализ, лексико-семантический и интерпретативный анализ. В результате проведенного лингвистического эксперимента выделены и изучены коммуникативные стратегии, являющиеся персуазивными в рекламном дискурсе, а именно стратегия привлечения внимания к рекламируемому товару или услуге; стратегия формирования позитивного имиджа; стратегия оценки и стратегия интимизации. Помимо этого, выявлены тактики и приемы, цель которых состоит в реализации персуазивных стратегий упомянутых ранее.

Ключевые слова: речевое воздействие, убеждение, рекламный дискурс, реклама экологических товаров, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Karpova K. S. [Karpova K. S.], karpova_k@ukr.net

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English Advertising of Eco-friendly Products
[Linhvistychni osoblyvosti realizatsii persuazyvnykh stratehii i taktiky v anhlomovnii reklamii ekologichnykh tovariv] (in Ukrainian)

Вступ

Сучасний етап розвитку гуманітарної думки характеризується підвищенням інтересом до реклами як мультиаспектного та мультимодального соціально-психологічного явища, що володіє низкою економічних, соціальних, комунікативних рис. Така полікомпонентність зумовила актуальність дослідження теоретичних та прикладних аспектів у рекламі, наприклад у роботах У. Аренса, Дж. Бернетта, А. Бове, І. Л. Вікентьєва, У. Еко, Г. Г. Почепцова та інших. Наукові розвідки сучасних мовознавців фокусуються насамперед на загальних лінгвістичних характеристиках мови реклами [Белова 2018; Кохтев 2004; Ламбен 1996; Сендідж, Фрайбургер&Ротцолл 1989; Котлер 1995; Cook 2003; Tanaka 1994], соціолінгвістичних компонентах рекламних повідомлень [Кузьмина 2015], психолінгвістичних особливостях у рекламі [Леонтьев 2006], невербальних складниках рекламних текстів [Белова 2012; Бугаєва 2018; Попова 2017] тощо. Нагальна потреба у вивченні текстів рекламних повідомлень пояснюється їх невід'ємним компонентом, а саме мовленнєвим впливом на цільову аудиторію, що здійснюється за рахунок низки як психологічних (сугестивні методи, НЛП-сесії), так і лінгвістичних прийомів (вербальні та невербальні засоби комунікації). Так, О. А. Феофанов трактує рекламу як комплекс психологічних засобів впливу на свідомість потенційних споживачів з метою активного просування на ринок рекламних об'єктів, а також створення позитивного іміджу фірми-виробника товару чи послуги [Феофанов 2000, с. 55]. У найбільш загальному розумінні реклама є специфічним актом спілкування, комунікативна інтенція якої полягає у мовленнєвому та психологічному впливі на реципієнта з певною метою. На вербальному рівні здійснення мовленнєвого впливу відбувається за допомогою комунікативних стратегій і тактик переконання.

Таким чином, **актуальність** нашого дослідження пояснюється підвищенням інтересом до всебічного розгляду комунікативних тактик і стратегій мовленнєвого впливу з метою створення ефекту переконання у різножанрових текстах, включно рекламних повідомленнях.

Мета статті полягає у виявленні та описі персуазивних стратегій і тактик у англомовній рекламі товарів на екотематику. Досягнення сформульованої мети передбачає виконання наступних **завдань**:

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karpova_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англомовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

- дослідити явище мовленнєвого впливу як складного психолінгвістичного феномену;
- описати характерні риси феномену персуазивності у сучасній англійській мові;
- виявити комунікативні стратегії і тактики, що вживаються для досягнення персуазивного ефекту в англійській екологічній рекламі;
- виокремити та охарактеризувати особливості мовного втілення стратегій і тактик переконання у рекламі екотоварів.

Матеріалом дослідження слугують рекламні повідомлення на еко-тематику, отримані методом суцільної вибірки з англійських сайтів всесвітньовідомих корпорацій *Toyota, Tesla Motors, Tesco, Nike, Unilever, Ikea, Tide* та локальних брендів *Seventh Generation, Lush, Keurig Green Mountain, PeopleTree, Alternative Apparel* тощо.

У даній лінгвістичній розвідці застосовано такі загальнонаукові **методи**, як аналіз та синтез, мета яких постає у описі та обґрунтуванні теоретичних положень дослідження. У плані методології дослідження спирається на розробки мовознавців у галузі комунікативної лінгвістики [Бацевич 2009], теорії мовленнєвого впливу [Голоднов 2011; Горячев 2010; Стернин 2001], теорії комунікативних стратегій і тактик [Белова 2004]. У подальшому для досягнення поставленої мети застосовано наступні методи лінгвістичного студіювання, що підпорядковані основним завданням роботи: 1) описовий та інтерпретативний метод, які використовуються для опису ключових характеристик реклами з точки зору теорії мовленнєвого впливу; 2) метод лексико-семантичного аналізу, що вживається з метою окреслення лексичних та семантичних особливостей вербалізації стратегій і тактик переконання у рекламі екологічних товарів; 3) метод систематизації, що імплементовано з метою класифікації вербальних засобів здійснення переконання у вигляді персуазивних стратегій і тактик на матеріалі сучасної англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження

У наші дні пильної уваги лінгвістів заслуговують роботи, що розкривають різноманітні аспекти мовленнєвого впливу реклами на індивідуальну чи колективну свідомість крізь призму маніпуляції [Зирка 2014; Кара-Мурза 2015; Saul 2018], сугестії [Кутуза 2018] та персуазивності

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Karpova K. S. [Karpova K. S.], karpova_k@ukr.net

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English Advertising of Eco-friendly Products
[Linhvistychni osoblyvosti realizatsii persuazyvnykh stratehii i taktik v anhlovovnnii reklamii
ekolohichnykh tovariv] (in Ukrainian)

[Голоднов 2011; Горячев 2010; Мартинюк 2015; Солодовникова 2013]. Як слушно зауважує А. Баранов, об'єктом теорії впливу є когнітивні, психологічні, соціальні, мовні й інші механізми, що дають змогу впливати на свідомість, на процес прийняття людиною тих чи інших рішень [Баранов 2003, с. 213]. Враховуючи цей факт, наголошуємо, що загальна теорія впливу є міждисциплінарною галуззю, важливим складником якої є теорія мовленнєвого впливу, яка також дотична до соціології, психології, логіки, когнітивної лінгвістики, теорії дискурсу тощо. У такий спосіб, мовленнєвий вплив визначаємо як мовленнєву дію адресанта, керовану цільовою установкою комунікації та дискурсивною практикою сфери спілкування, що спрямована на зміну мислення, психоемоційних станів адресата, оцінки ним певного предмету, явища чи події. Важливою інтенцією рекламного повідомлення є здійснення впливу з метою переконання споживача у комерційній привабливості певного товару чи послуги. Тобто, переконання (персуазивність) як складний ментальний та соціопсихологічний феномен являє собою чи не найважливіший компонент рекламного повідомлення та є запорукою його успішності. У наукових дослідженнях лінгвістичного характеру персуазивність є ключовим об'єктом аналізу у працях низки вчених [Бабири 2014; Васильєв 2014; Голоднов 2011; Горошко & Полякова 2018; Дридзе 1984; Лебедев-Любимов 2002; Мартинюк 2009; Borchers 2012; Gass & Seiter 2018; Nyland 1998]. Погоджуючись з точкою зору О.В. Бабири [Бабири 2014, с. 7], трактуємо персуазивність як діалектичну єдність концептуально-тематичного плану та динамічного когнітивно-комунікативно процесу текстотворення, що пов'язаний з вибором та актуалізацією певних комунікативних стратегій. Отже, у комунікативній лінгвістиці нашого часу опис та подальше моделювання мовленнєвого впливу з метою досягнення ефекту переконання здійснюється за допомогою комунікативних стратегій і тактик. Найбільш широке тлумачення терміну “комунікативна стратегія” було запропоноване Т. ван Дейком як “загальне когнітивне уявлення про ефективні засоби досягнення комунікативної мети” [Dijk & Kintsch 1983, р. 49] і згодом уточнене О. С. Поповою як “завдання, що йде від адресанта, спрямоване на досягнення комунікативної та практичної цілі та розраховане на певний перлокутивний ефект” [Попова 2002, с. 278]. У свою чергу, термін “комунікативна тактика” трактується Н. І. Формановською як “конкретний

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karpova_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англomовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

мовленнєвий хід, що відповідає загальній комунікативній стратегії” [Формановская 1998, с. 72]. Отже, комунікативна стратегія полягає у розробці та реалізації комунікативного завдання, з метою ефективного впливу на адресата. Комунікативна тактика, з одного боку, є сукупністю мовленнєвих засобів, а з іншого – шляхом реалізації певної комунікативної стратегії. Тобто, у межах однієї стратегії розрізняємо декілька комунікативних тактик. Зазначимо, що характерною особливістю комунікації у сфері захисту довкілля є її неабиякий персуазивний потенціал, що зумовлює необхідність дослідження стратегій і тактик переконання у руслі комунікативної лінгвістики.

У сучасному світі проблема захисту навколишнього середовища набуває все більшого масштабу з огляду на екологічні виклики, які постають перед людством сьогодні. Теперішньому способу мислення притаманні ознаки екологічної свідомості, що знаходить своє пряме відображення у мові як унікальному засобі фіксації, збереження і ретрансляції знань про світ. На думку О. В. Бабири, екологічна свідомість є типом світобачення, в основі якого лежить усвідомлення людиною гармонійного взаємозв'язку між нею і природою та орієнтація на забезпечення сталого розвитку людства, складником якого є підтримка екологічної рівноваги [Бабира 2014, с. 5]. До прикладу, у наведеній нижче цитаті важливість формування екосвідомості та екологічно дружнього способу життя вербалізована у сталому виразі *nookandcranny* зі значенням “*everypartofaplace*”: “*A new eco friendly era is rising, and it's touching every nook and cranny of the world*” [Hodgson 2019]. Без сумніву можна стверджувати, що підтвердженням важливості охорони та захисту довкілля виступає той факт, що вже два роки поспіль Оксфордський словник англійської мови обирає словом року лексему, що входить до кола екологічної тематики. Нагадаємо, що у 2018 році словом року за версією OED стало слово *toxic* (токсичний) , а у 2019 – *climate emergency* (надзвичайна кліматична ситуація). Саме ця лексема неодноразово згадувалася у промові шведської екоактивістки Грети Тунберг під час виступу в ООН, в той час як саму Грету обрано людиною року за версією журналу Time. Відомо, що так звані ключові слова року (key words of the year), які щорічно обираються поважними академічними словниками та інституціями по всьому світу, відображають найбільш вагомі поняття, явища чи процеси у суспільстві

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Karpova K. S. [Karpova K. S.], karpova_k@ukr.net

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English Advertising of Eco-friendly Products
[Linhvistychni osoblyvosti realizatsii persuazyvnykh stratehii i taktik v anhlomovnni reklamami ekolohichnykh tovariv] (in Ukrainian)

конкретного історичного періоду.

Важливо наголосити, що популяризація загальносвітових тенденцій у сфері екосвідомості та захисту довкілля сприяє поповненню англомовного вокабуляру завдяки появі значної кількості неологізмів та okazіоналізмів для позначення цих тенденцій. Останнім часом у лексикон англійської мови потрапляють нові номінації, наприклад okazіоналізми *greenvertising*, *ecomagination*, *ecouture* та неологізми *carborexix*, *carborexia*, *ecocide*, *greenorexix*, *greenorexia*, утворені шляхом словоскладання від твірної та усіченої основ: 1) “... also known as “greenvertising”, *Eco-Friendly Advertising was born out of a global concern to take care of the planet*” [Kovacevic 2019]; 2) “ecomagination is more than just another idea – it is a groundbreaking strategy the company GE uses to build more efficient machines that produce cleaner energy, reduce greenhouse gas emissions, clean water and cut its use, and make money while doing it” [Egan 2015]; 3) “ecouture is hereby a glamorous fashion label that does not compromise on the environment or its own ethics” [About ecouture 2019]; 4) “acarborexix is someone who has developed an intense level of obsession with living in an environmentally friendly way. Some people feel that carborexia demonstrates an unhealthy level of obsession, while people are heavily committed to an environmentally friendly lifestyle may argue that a carborexix is simply really into caring about the environment. You may also hear carborexia referred to as “greenorexia” or “deep green,” referencing the slang term “green” used to describe environmentally friendly activities” [What is a Carborexix? 2019]; 5) “the push to establish ecocide as an international crime aims to create criminal liability for chief executives and government ministers, while creating a legal duty of care for life on earth” [Lennard 2019].

З часом у межах досліджень спілкування у екологічній сфері з'явилися нові напрями та течії, важливе місце серед яких посіли дослідження рекламної комунікації. Секрет дії сучасної реклами полягає у використанні певних особливостей людської психіки, адже найчастіше реклама діє не на логічному, а на емоційному рівні, апелюючи до відчуттів та емоцій. Сьогодні реклама вже давно втратила свою первинну функцію ретранслятора інформації, перетворившись на потужний засіб впливу на масову свідомість за допомогою природної мови. Цільові установки адресанта й адресата обумовлюють вибір засобів, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований вплив на

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karpova_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англомовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

когнітивні та психологічні структури, а також психоемоційний стан учасників комунікативного акту.

Мовленнєвий вплив розглядається як система взаємопов'язаних та взаємозалежних комунікативних стратегій і тактик. Важливо акцентувати увагу на тому, що персуазивні стратегії і тактики слід вивчати не ізольовано одна від одної, а у їх поєднанні, оскільки лише при взаємодії можливо досягти ефекту синергії, коли дія двох або більше факторів суттєво переважає дію кожного окремого. Отже, у межах екологічного дискурсу виділяємо наступні персуазивні стратегії:

1. Стратегія привернення уваги до товару чи послуги, що рекламуються. Як відомо, історія екологічної реклами датується 1906 роком, коли “Американська громадянська асоціація” організувала кампанію з метою захисту Ніагарського водоспаду від шкоди, якої йому завдавали енергетичні гіганти. Нинішня екологічна реклама продовжує нагадувати людству про необхідність захищати довкілля та виховувати екологічно свідомих громадян, стаючи дедалі креативнішою та яскравішою. Володіючи значним персуазивним потенціалом, комунікація у сфері екології, а, відповідно, і рекламні кампанії виробників екологічних товарів, підпорядковані наступним принципам: *focus on the benefit, think locally, support environmental initiatives, always be transparent, look at environmental labels, become an eco-friendly brand today* [Five Tips for an Eco-friendly Advertising and Marketing Campaign 2019].

Нині існує думка, що підвищений інтерес до товарів з поміткою “еко” змушує брендменеджерів змінювати свою маркетингову політику (*become an eco-friendly brand today*): “*More than 90% of today's CEOs believe that sustainability is essential to success. As consumer groups continue to publish studies about the rising demand for more environmentally-friendly practices in business, it's easy to see why green initiatives are becoming so important*” [Hodgson 2019]. Теперішні “зелені гасла” всесвітньовизнаних корпорацій, характерні для так званого “зеленого маркетингу” (*green marketing*), мають на меті підтримати ідею збереження чистого довкілля для наступних поколінь, підвищуючи інтерес споживачів та впливаючи, таким чином, на їх вибір. Наведемо приклади ключових гасел рекламних кампаній відомих брендів, що дотримуються екологічної політики: *Go Gree, Go Prius* (реклама автомобілів від Toyota), *Go Green, Buy Blue* (реклама торбинок для багаторазового

використання від Unilever), *We Don't Hug Trees. We Save Them* (реклама упаковки для взуття від Nike), *Green Today, Here Tomorrow* (реклама компанії з виробництва дитячих товарів Ever Earth), *Zero Emissions, Zero Compromise* (реклама автомобілів від Tesla Motors), *Don't abuse, Re-use* (реклама компанії Unilever). Зазначимо, що у сучасному екологічному дискурсі саме лексема *green* є ключовою та утворює низку дериватів та колокацій: *greenology*, *greenophobia*, *greenophilia*, *green-collar economy*, *green-collar worker* тощо. Окрім того, лексична одиниця *green* є досить популярною у екологічних слоганах так званого руху *Go Green*: *go green in your apartment one month at a time*; *go green, there is no planet B*; *go green to breath clean*; *live green, save green*; *east or west going green is the best*; *green revolution is the best solution to arrest pollution*; *lead the scene to keep it green* тощо.

Здійснюючи аналіз гасла рекламної компанії знаного виробника миючих засобів Tide (*#TurnToColdAdvertisingCampaign*) зазначимо, що стратегія привернення уваги проявляється у тактиці вживання імперативу як прямого вираження переконання, що символізує безпосередній заклик до дії: *Keep it cool!* Проаналізуємо уривок з реклами нового прального порошку Tide: *“Tide Cold water is a specially formulated detergent that provides a deep clean in cold temperatures. It is a smart practical choice for consumers looking to cut their household costs and utilize the money and energy-saving benefits of using cold water for their laundry. Wash in cold with Tide Coldwater and save up to 50% of energy per wash cycle”* [Jagyasi 2019]. У наведеному прикладі стратегію привернення уваги актуалізовано за рахунок тактики вживання слів із позитивним конотативним забарвленням (*smart, practical*) та тактики апеляції до екологічної свідомості адресата, що полягає у розумному енергозбереженні (*energy-saving benefits, save up to 50% of energy*). У наступному прикладі досягненню стратегії привернення уваги сприяють лексичні повтори (у даному випадку домінантна для екологічного мислення лексема *green*). Окрім того, вживання екологічних слоганів також має на меті наголосити на важливості поширення ідей дбайливого ставлення до довкілля: *“GREEN YOUR WORLD! ‘Let's go green’ has been a trusted source for 100's of eco-friendly products that help you live greener and reduce your carbon footprint”* [Jagyasi 2019]. Отже, комунікативна стратегія привернення уваги спрямована на реалізацію комунікативної інтенції акцентування уваги на певному продукті з

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karpova_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англomовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

поміткою “еко”.

2. Стратегія створення позитивного іміджу товару чи послуги, що рекламуються, комунікативною метою якої є вигідне позиціонування адресанта по відношенню до реципієнта. Безсумнівним видається факт того, що рекламна комунікація має іміджевий характер, оскільки вплив здійснюється за допомогою цілеспрямовано сконструйованих образів, що виникають у свідомості реципієнта [Горячев 2010, с. 32]. У результаті цієї розвідки доведено, що створенню позитивного іміджу товару чи послуги сприяє позитивний образ “МИ”, що втілено у однойменній комунікативній тактиці. Розглянемо дану тактику на прикладі рекламної кампанії косметичного бренду Lush: “*We believe in protecting people, animals and the planet! It's a company-wide commitment that flows through our products from our hands to yours. We take this commitment to environmental stewardship seriously, and we're conscious of how our products and business practices interact with the environment. In doing so, we are using creative and innovative solutions to make a positive impact on the planet instead*” [Our Environmental Policy 2019]. Використання так званих атрактивних слів, тобто лексики з позитивною семантикою та оцінкою (*creative, innovative*), створюють сприятливий позитивний імідж товарів бренду Lush, підсилюючи персуазивний ефект. Повторення інклюзивних займенників (*we, our, I*) на початку кожного речення чи фрази, а також пряма апеляція до реципієнта (*from our hands to yours*) підсилюють ефект прямого контакту між комунікатором та комунікантом.

Слід звернути увагу на те, що важливим складником іміджмейкінгу брендів, дружніх до довкілля, є використання екослоганів, комунікативна інтенція яких полягає у модифікації ілюкутивної сили рекламного повідомлення. В аналізованих нами рекламних повідомленнях знаходимо такі екослогани: *Soft. Simple. Sustainable* (гасло британського бренду одягу Alternative Apparel); *Break Barriers. Go Beyond* (гасло британського бренду Beyond Meat, що спеціалізується на виготовленні органічних м'ясних продуктів); *Celebrating People, Planet and Pure Tea* (слоган компанії з виробництва чаю NumiOrganics); *People and Planet Positive* (слоган компанії IKEA); *From Brew to Binand Beyond* (слоган корпорації з виробництва кави Keurig Green Mountain). У всіх вищезгаданих прикладах екологічних слоганів алітерація як стилістичний прийом градації постає у повторенні приголосних

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Karpova K. S. [Karpova K. S.], karpova_k@ukr.net

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English Advertising of Eco-friendly Products
[Linhvistychni osoblyvosti realizatsii persuazyvnykh stratehii i taktik v anhlo movnii reklamii
ekolohichnykh tovariv] (in Ukrainian)

звуків на початку слова та вживається задля підвищення інтонаційної виразності екослоганів. Екослоган бренду одягу Amour Vert звучить як *Festively Sustainable. Effortlessly Sustainable*. У даному випадку мовленнєвий вплив на реципієнта здійснюється за допомогою прислівників-інтенсифікаторів (*festively, effortlessly*) у поєднанні з аксіологемою *sustainable*, що сприймається мовцями як абсолютна цінність сьогодення у сфері захисту довкілля.

Зазвичай текстові повідомлення, що рекламують товари чи послуги на екологічну тематику, мають аксіологічну спрямованість, оскільки адресант намагається створити у свідомості адресата позитивний образ та привернути увагу до вирішення певної екологічної проблеми, як-от у рекламній кампанії британського бренду одягу People Tree, екоспрямованість якого закладена вже у самій назві: *“Our mission is to protect the environment and use natural resources suitably throughout our trading and to promote environmentally responsible initiatives to create new models to promote sustainability”* [Our Story 2019]. Отже, позитивний імідж певного товару чи послуги є певним чином навмисно сформованим образом, який цілеспрямовано впливає на свідомість цільової аудиторії, відповідаючи її вподобанням та очікуванням.

3. Стратегія оцінки, до якої вдаються задля формування ціннісних орієнтацій та відповідного способу життя аби пов'язати об'єкт, що рекламується, з важливими для цільової аудиторії цінностями та настановами. Найпоширенішою тактикою, яка реалізує дану стратегію, є тактика апеляції до загальнолюдських цінностей. У наступному зразку рекламної кампанії виробника кави Keurig Green Mountain спостерігаємо апеляцію до таких цінностей, як планета (*earth*), родина (*family*), комфорт (*comfort*), сімейні стосунки (*family relationships*): *“As a coffee company, we're deeply connected to the earth, to farming families, and to people everywhere who love the familiar comfort of their morning ritual. It's through these family relationships that we've always found unique opportunities to make the world a better place”* [Keurig Dr Pepper 2018]. Також показовою для реалізації оцінно-орієнтованої стратегії є тактика приписування продукту чи товару оцінних характеристик. У прикладі з рекламної кампанії екобренду дитячих іграшок знаходимо апеляцію до вже згаданої нами аксіологеми *sustainability* як ключової для екосвідомості сучасної людини: *“At its core, Green Toys Inc. has always been an eco-friendly toy*

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karpova_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англomовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

company. In fact, we say that to us, “every day is Earth Day.” Our commitment to sustainability and playfulness is part of our DNA and we hope to inspire others to share in this passion” [Green Toys – Our Story 2018].

Результати нашої розвідки певною мірою перегукуються із лінгвістичними припущеннями та положеннями інших дослідників-лінгвістів. Враховуючи думку А. В. Голоднова [Голоднов 2011, с. 21], наголошуємо, що стратегія оцінки полягає у здійсненні комплексного мовленнєвого акту оцінки, у якому адресант виступає суб'єктом оцінки, рекламне повідомлення – об'єктом оцінки, а реципієнт – адресатом оцінки. Оцінний компонент реклами реалізується за допомогою маркерів персуазивності, а саме оцінної лексики з позитивною конотацією, метою якої є створення привабливого образу товару чи послуги, що рекламується. Розглянемо реалізацію стратегії оцінки на прикладі реклами, запозиченої з сайту екологічно чистої упаковки Stacher: *“Four ways to love our planet: rethink, reuse, recycle, reduce” [Silicone: the Safe Alternative to Plastic 2016].* Уживання продуктивного в англійській мові префікса *–re*, що має граматичне значення ітеративності, набуває особливості актуальності у межах зеленого маркетингу, оскільки у ньому закладена ключова ідея економії ресурсів, вторинного споживання та переробки. Показовим у наступному прикладі з реклами ювелірного дому House of Eleonore є апеляція до лексики з позитивним оцінним значенням та застосування інтенсифікаторів позитивної оцінки. Окрім того, вживання займенника I особи однини (I) створює ефект довірливості між комунікатором та комунікантом: *“Jewelry is one of the most intimate accessory a girl can get. What if those memories can be sustainable luxury by using fairtrade gold and non-mined diamonds. I support sustainable luxury” [I Support Sustainable Luxury 2015].*

Стратегія оцінки може виявлятися у тактиці позитивної самооцінки, що зазвичай варіюється від прихованої самопохвали до відкритого вихваляння. На вербальному рівні тактика реалізується за допомогою прийому зеленого камуфляжу. Прийом зеленого камуфляжу (англомовна лексема *greenwashing*, утворена по аналогії з *whitewashing*) є особливою формою екологічного маркетингу, що спрямований на використання відомими корпораціями зеленого піару з метою ввести споживача в оману для підтримання власного екологічно-орієнтованого іміджу. Проаналізуємо використання вищезгаданого прийому на прикладі американської автомобільної корпорації

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Karpova K. S. [Karpova K. S.], karpova_k@ukr.net

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English Advertising of Eco-friendly Products
[Linhvistychni osoblyvosti realizatsii persuazyvnykh stratehii i taktik v anhlo-movnii reklamii
ekolohichnykh tovariv] (in Ukrainian)

General Motors. Корпорація вдалася до такого класичного прийому зеленого камуфляжу, як *green imageries*, представляючи нову модель позашляховика на фоні дикої природи, промотуючи, таким чином, ідею захисту довкілля. Насправді ж, дана рекламна кампанія є яскравим прикладом тактики прихованої самопохвали, оскільки General Motors лише використали дику природу як фон для своєї рекламної кампанії, здійснюючи свідомий вплив на потенційного покупця. Наголошуємо, що, намагаючись виправдати свою не завжди екологічну діяльність та переконати громадськість у користі власної діяльності заради соціального блага, бренд-менеджери вдаються до технік, які встановлюють причиново-наслідкові зв'язки між, наприклад, закриттям уже існуючих заводів → перешкоджанням розвитку технологій чистого вугілля → катастрофічними наслідками для економіки. Таким чином, реалізується тактика перенесення (*transfer*), яка демонструє підміну понять, коли одне благо (чисте довкілля) протиставляється іншому (світло в кожній родині): “*Finding a way to produce cleaner more efficient power is mostly about keeping the lights on for American families*” [How Does Saving Energy Help the Environment 2015].

4. Стратегія інтимізації, яка полягає у зменшенні дистанції між адресантом і адресатом у рекламному тексті. На вербальному рівні стратегія інтимізації реалізується на допомогою тактики вживання імперативів, інклюзивного займенника І особи множини (*We*), лексики зі значення спільності (*togetherness*). Розглянемо приклади екологічного брендингу всесвітньо визнаних компаній, які володіють усіма вищезгаданими характеристиками стратегії інтимізації:

- *Change the world for the better: together.* Гасло британської компанії Unilever.
- *Be better, together. For the planet and the people*”. Гасло бренд менеджменту олімпійських ігор 2020 року у Токіо.
- *Together, we are building a stronger, healthier future for our children and the planet we all share. Together we are growing good. We are all in this together*”. Гасло компанії з виробництва товарів для дому Seventh Generation.
- *Each day, we have opportunities to make better choices for the environment – like using reusable bags and straws and buying food in bulk.*

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karpova_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англомовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

And together, we can turn small daily shifts into big impact. Гасло компанії з виробництва екологічно чистої упаковки Stasher.

Отже, комунікативна стратегія інтимізації є прикладом мовленнєвої поведінки, що реалізується шляхом застосування певних тактик та прийомів, спрямованих на скорочення дистанції між адресантом та адресатом. Помітну роль у реалізації даної стратегії може відігравати позитивно забарвлена лексика, що здійснює вплив на емоційну сферу реципієнта.

Висновки

У сучасному світі реклама як засіб впливу на свідомість, а отже й вибір людини, її дії та поведінку має на меті створення таких відносин між виробником та потенційним покупцем, які б спонукали останнього до придбання рекламованого товару. У рекламних повідомленнях різноманітних жанрів ефект переконання є беззаперечним, оскільки саме реклама є тим видом мовленнєвої діяльності, яка спрямована на безпосередній вплив на інтелектуальні, емоційні чи вольові компоненти психіки, а також мотиваційні установки реципієнта. Стратегії мовленнєвого впливу, задіяні у рекламі, спрямовані, перш за все, на привертання уваги адресата до рекламованого продукту, а також формування стійкого бажання його купити.

Сучасна екологічна реклама покликана донести до мешканців нашої планети прості “зелені ідеї”, а саме піклування про природу та чистоту довкілля, утилізацію сміття, обмеження чи заборону виробів з натурального хутра та шкіри тощо. Персуазивний ефект у рекламі екологічних товарів досягається насамперед за допомогою використання низки персуазивних стратегій і тактик, які, у свою чергу, реалізуються через певні вербальні тактики та прийоми. У ході нашої лінгвістичної розвідки було виділено та проаналізовано наступні персуазивні стратегії, притаманні рекламній комунікації на екотематику: стратегія привернення уваги до певного товару чи послуги, стратегія створення позитивного іміджу, стратегія оцінки, стратегія інтимізації. Підсумовуючи, наголошуємо, що ефективність реалізації перелічених вище персуазивних стратегій і тактик напряму залежить від репертуару лінгвістичних засобів, покликаних здійснити прямиий або опосередкований вплив на реципієнта.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Karpova K. S. [Karpova K. S.], karpova_k@ukr.net

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English Advertising of Eco-friendly Products
[Linhvistychni osoblyvosti realizatsii persuazyvnykh stratehii i taktik v anhlovmovnii reklamii
ekolohichnykh tovariv] (in Ukrainian)

Література:

1. Бабире, О. В. «Персуазивні і маніпулятивні стратегії англомовної комунікації з екотематики». Автореф. дис. канд.філол.наук. Київ, 2014. 20с.
2. Баранов, А. Н. *Введение в прикладную лингвистику*. (Москва, Эдиториал УРСС, 2003), 360.
3. Бацевич, Ф.С. *Основи комунікативної лінгвістики*. (Київ, Академія, 2009), 376.
4. Белова, А. Д. «Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики». *Мовні і концептуальні картини світу*. 10 (2004): 11-16.
5. Белова, А. Д. «Визуализация товаров в современной рекламе как составная креолизации коммуникативного пространства». *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. (2012): 42-50.
6. Бугаева, И. В. «Особенности восприятия невербальных компонентов рекламы в условиях межкультурной коммуникации». *Язык и текст*. 5(2) (2018): 65-69.
7. Васильев, Л. Г. «К параметрам лингво-аргументативного исследования речевого воздействия». *Studia Linguistica* 8 (2014): 274-280.
8. Зирка, В.В. *Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект* (Москва, Либроком, 2014), 260.
9. Голоднов, А. В. «Персуазивность как универсальная стратегия текстообразования в риторическом метадискурсе (на материале немецкого языка)». Автореф. дисс. д-ра. филол. наук (СПб, 2011), 42.
10. Горошко, О., Полякова, Т. «Персуазивність у жанрі твітінг в англомовному політичному дискурсі». *Психолінгвістика* 24 (2) (2018): 29-46.
11. Горячев, А. А. «Моделирование речевого воздействия в рекламной коммуникации». Дисс. канд. филол. наук (СПб, 2010), 296.
12. Дридзе, Т. М. *Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциопсихологии* (Москва, Наука, 1984), 232.
13. Кара-Мурза, С. Г. *Манипуляция сознанием. Век ХХІ* (Москва, Алгоритм, 2015), 78.
14. Котлер, Ф. *Основы маркетинга* (Москва, Бизнес-книга. ИМА-Кросс Плюс, 1995), 702.
15. Кохтев, Н. Н. *Реклама: искусство слова* (Москва, Изд-во МГУ, 2004), 93.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karpova_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англомовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

16. Кузьмина, О. Г. «Формирование имиджа бренда в интернет-пространстве: социолингвистические и социально-психологические технологии». *Вопросы теории и практики журналистики*. 4 (4) (2015): 431-440.
17. Кутуза, Н. В. «Переконання та сугестія: диференціація різновидів комунікативного впливу», <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/fil/20feb2018/5.pdf>, (Дата обращения: 15.02.2018).
18. Ламбен, Ж. Ж. *Стратегический маркетинг. Европейская перспектива* (СПб, Наука, 1996). 589.
19. Лебедев-Любимов, А. Н. *Психология рекламы* (СПб, Питер, 2002), 368.
20. Леонтьев, А. А. «Психолінгвістика в рекламі». *Вопросы психолінгвістики* (2006): 7-25.
21. Мартынюк, А. П. «Когнитивно-коммуникативный инструментальный анализа речевого воздействия». *Science and Education a New Dimension. Philology* 15 (68) (2015): 67-74.
22. Попова, О. В. «Вербальна versus невербальна складова у рекламному дискурсі». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки»* 153 (2017): 292-298.
23. Попова, Е. С. «Структура манипулятивного воздействия в рекламном тексте». *Языкознание* (2002): 276-288.
24. Солодовникова, А. Н. «Современная социальная реклама: способы воздействия на адресата». Автореф. дисс. канд. филол. наук (Саратов, 2013), 22.
25. Стернин, И. А. *Введение в речевое воздействие*. (Воронеж, Полиграф, 2001), 252.
26. Сэндиж, Ч., Фрайбургер, В., Ротцолл, К. *Реклама. Теория и практика* (Москва, Прогресс, 1989), 630.
27. Феофанов, О. А. *Реклама: новые технологии в России* (СПб, Питер, 2000), 377.
28. Формановская, Н. И. *Коммуникативно-прагматические аспекты единицы общения* (Москва, Институт русского языка, 1998), 292.
29. Belova, A. D. «Multimodality in the Advertising of World Best Brands». *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи* (2018): 44-50.
30. Borchers, A. *Persuasion in the Media* (Waveland Pr. Inc., 2012), 471.
31. Cook, G. *The Discourse of Advertising* (London, Routledge, 2003), 250.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Karpova K. S. [Karpova K. S.], karpova_k@ukr.net

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English Advertising of Eco-friendly Products
[Linhvistychni osoblyvosti realizatsii persuazyvnykh stratehii i taktik v anhlohmovni reklamii ekolohichnykh tovariv] (in Ukrainian)

32. Dijk, van T., Kintsch W. *Strategies of Discourse Comprehension* (New York, Academic Press, 1983), 418.
33. Gass, R., Seiter, J. *Persuasion: Social Influence and Compliance Gaining* (New York, Routledge, 2018), 470.
34. Hyland, K. «Persuasion and Context: the Pragmatics of Academic Metadiscourse». *Journal of Pragmatics* 4 (1998): 437-455.
35. Saul, J. D. «Political Manipulation, and Philosophy of Language». *New Works on Speech Acts* (2018): 360-384.
36. Tanaka, K. *Advertising Language. A Pragmatic Approach to Advertisements in Britain and Japan* (London, Routledge, 1994), 186.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

37. Hodgson S. Green Brands: Eco-friendly Companies to Learn from (2019), <https://fabrikbrands.com/eco-friendly-companies/>
38. Kovacevic A. 3 Ideas for Eco-friendly Promotional Product Campaigns (2019), <https://blueandgreentomorrow.com/features/3-ideas-for-eco-friendly-promotional-product-campaigns/>
39. Egan M. Ecomagination Ten Years Later: Proving that Efficiency and Economics Go Hand-in-hand (2019), <https://www.ge.com/reports/ecomagination-ten-years-later-proving-efficiency-economics-go-hand-hand/>
40. About Ecouture (2019), <https://ecouture.com/om-ecouture/>
41. What is a Carborexic (2019), <https://www.wisegeek.com/what-is-a-carborexic.htm>
42. Lennard N. Ecocide should be Recognized as a Crime against Humanity, but We can't wait for the Hague to judge (2019), <https://theintercept.com/2019/09/24/climate-justice-ecocide-humanity-crime/>
43. Five Tips for an Eco-friendly Advertising and Marketing Campaign (2019), <https://www.bloomads.com/blog/5-tips-for-an-eco-friendly-marketing-campaign/>
44. Jagyasi P. Inspiring Advertisement of Eco-friendly Products Ideas (2019), <https://drprem.com/business/9-inspiring-advertisement-of-eco-friendly-products-ideas>
45. Our Environmental Policy (2019), https://www.lushusa.com/stories/article_our-environmental-policy.html
46. Our Story (2019), <https://www.peopletree.co.uk/about-us>

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karпова_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англомовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

47. Keurig Dr. Pepper (2018), <http://www.keuriggreenmountain.com/en/Sustainability/Overview.aspx>
48. Green Toys – Our Story (2018), <https://www.greentoys.com/pages/our-story#4?show=content>
49. Silicone: the Safe Alternative to Plastic (2016), <https://www.stasherbag.com/pages/materials>
50. I Support Sustainable Luxury (2015), <http://nadechedezwart.com/i-support-sustainable-luxury/>
51. How does Saving Energy Help the Environment (2015), <https://www.saveonenergy.com/learning-center/energy-saving-tips/how-does-saving-energy-help-the-environment/>

References:

1. Babyre, O. V. «Persuazyvni manipulyativni strategii angломовно ikomunikatsii z ecotematyky [= Persuasive and Manipulative Strategies of English Communication in the Sphere of Ecology]». Avtoref. dis. kand. filol. nauk (Kyiv, 2014) (In Ukr.).
2. Baranov, A. N. «*Vvedenie v prikladnuu lingvistiku* [= Introduction into Applied Linguistics]» (Moscow, Editorial URSS, 2003), 360 (In Russ.).
3. Batsevich, F. S. *Osnovy komunikativnoi lingvistyky* [= Basics of Communicative Linguistics] (Kyiv, Akademiia, 2009), 376 (In Ukr.).
4. Belova, A. D. «Komunikativni strategii i taktiky: problemy systematyky [= Communicative Strategies and Tactics: Problems of Systematization]». *Movni i konseptualni kartyny svitu*. 10 (2004): 11-16 (In Ukr.).
5. Belova, A. D. «Vizualizatsiia tovarov v sovremennoi reklame kak sostavnaia k reolizatsii kommunikativnogo prostranstva [= Visualization of Products in Modern Advertising as a Part of Creolization of Communicative Space]». *Lingvistyka XXI stolittya: novi doslidzhennia i perspektyvy* (2012): 42-50 (In Russ.).
6. Bugaeva, I. V. «Osobennosti vospriiatiia neverbalnykh komponentov reklamy v usloviakh mezhkulturnoi komunikatsii [= The Peculiarities of Perception of Non-verbal Advertising Components in Cross-cultural Communication]». *Yazyk i tekst* 5(2) (2018): 65-69 (In Russ.).
7. Vasiliev, L. G. «K parametram lingvo-argumentativnogo issledovaniia rechevogo vozdeistviia [= To the Parameters of Linguo-argumentative

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Karpova K. S. [Karpova K. S.], karpova_k@ukr.net

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English Advertising of Eco-friendly Products
[Linhvistychni osoblyvosti realizatsii persuazyvnykh stratehii i taktyk v anhlomovni reklamakh ekolohichnykh tovariv] (in Ukrainian)

- Investigation of Speech Influence]». *Studia Linguistica* 8 (2014): 274-280 (In Russ.).
8. Zirka, V. V. *Manipulativnye igry v reklame: lingvisticheskiy aspekt* [= Manipulative Games in Advertising: Linguistic Aspect] (Moscow, Librokom, 2014), 260 p. (In Russ.).
 9. Holodnov, A. V. «Persuazivnost kak universalnaya strategiya tekstoobrazovaniya v ritoricheskom metadiskurse (na materiale nemetskogo yazyka) [= Persuasion as Universal Strategy of Text-formation in Rhetorical Discourse (on the Material of the German Language)]». Avtoref. diss. dokt. filol. nauk (SPb, 2011) (In Russ.).
 10. Goroshko, O., Poliakova, T. «Persuazivnost u zhanri tvityting v angloimovnomu politychnomu diskursi [= Persuasiveness in Political Discourse on Twitter]». *Psykholingvistyka*. 24 (2) (2018): 29-46 (In Ukr.).
 11. Goriachev, A. A. «Modelirovaniye rechevogo vozdeystviya v reklamnoi kommunikatsii [= Modelling of Speech Influence in Advertising]» (Diss. kand. filol. nauk, SPb, 2010), 296 (In Russ.).
 12. Dridze, T. M. *Tekstovaya deyatelnost v strukture sotsialnoi kommunikatsii. Problemy semiosotsiopsikologii* [= Textual Activity in the Structure of Social Communication. Problems of Semiosociopsychology] (Moscow, Nauka, 1984), 232 (In Russ.).
 13. Kara-Murza, S. G. *Manipulyatsiya soznaniem. Vek XXI* [= Consciousness Manipulation. XXI Century] (Moscow, Alhoritm, 2015), 78 (In Russ.).
 14. Kotler, F. *Osnovy marketinnga* [= Basics of Marketing]. (Moscow, Business-kniha. IMA-Kross Plus, 1995), 702 (In Russ.).
 15. Kokhtev, N. N. *Reklama: iskusstvo slova* [= Advertising: The Art of the Word]. (Moscow, MHU, 2004), 93 (In Russ.).
 16. Kuzmina, O. H. «Formirovaniye imidzha Brendy v internet-prostranstve: sociolingvisticheskie i sotsialno-psikhologicheskie tekhnologii [= The Formation of the Image of the Brand in Internet: Sociolinguistic and Socio-psychological Technologies]». *Voprosy teorii i praktiki zhurnalistiki* 4 (4) (2015): 431-440 (In Russ.).
 17. Kutuza, N. V. «Perekonannya ta sugestiya: dyferetsiya tsiariznovydy v komunikativnoho vplyvy [= Persuasion and suggestion: differentiation of various communicative influence]». Retrieved 15 February 2018 from <http://molodyycheny.in.ua/files/conf/fil/20feb2018/5.pdf> (In Ukr.).
 18. Lamben, Zh. Zh. *Stratehicheskii marketing. Evropeyskaya perspektiva* [= Strategic Marketing. European Perspective] (SPb, Nauka, 1996), 589 (In Russ.).

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karpova_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англомовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

19. Lebedev-Liubimov, A. N. *Psikhologiya reklamy* [Psychology of Advertising]. (SPb, Piter, 2002), 368 (In Russ.).
20. Leontiev, A. A. «Psikholingvistika v reklame [= Psycholinguistics in Advertising]». *Voprosy psikholingvistiki* (2006): 7-25. (In Russ.).
21. Martyniuk, A. P. «Kognitivno-kommunikativnyi instrumentarii analiza rechevogo vozdeistviia [= Cognitive-communicative Analysis of Speech Influence]». *Science and Education a New Dimension. Philology* 15 (68) (2015): 67-74 (In Russ.).
22. Popova, O. V. «Verbalna versus neverbalna skladova u reklamnomu dyskursi [= Verbal versus Non-verbal Component in Advertising Discourse]». *Naukovi zapysky Kirovogradskogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*. 153 (2017): 292-298 (In Ukr.).
23. Popova, E. S. «Structura manipuliativnogo vozdeistviia v reklamnom tekste [= The Structure of Manipulation in Advertising Text]». *Yazykoznanie* (2002): 276-288 (In Russ.).
24. Solodovnikova, A. N. «Sovremennaiia sotsialnaia reklama: sposoby vozdeistviia na adresata [Modern Social Advertising: Speech Influence on the Addressee]». Avtoref. dis. kand. filol. nauk (Saratov, 2013) (In Russ.).
25. Sternin, I. A. *Vvedenie v rechevye vozdeistvie* [= Introduction into Speech Influence] (Voronezh, Poligraf, 2001), 252 (In Russ.).
26. Sendidzh, Ch., Fraiburger, V., Rotsoll, K. *Reklama. Teoriia i praktika* [= Advertising. Theory and Practice] (Moscow, Progress, 1989), 630 (In Russ.).
27. Feofanov, O. A. *Reklama: novye tehnologii v Rossii* [= Advertising: New Technologies in Russia] (SPb, Piter, 2000), 377.
28. Formanovskaia, N. I. *Kommunikativno-pragmaticheskie aspekty edinits obshcheniia* [= Communicative and Pragmatic Aspects of Communication] (Moscow, Institut Russkogo Yazyka, 1998), 292.
29. Belova, A. D. «Multimodality in the advertising of world best brands». *Lingvistyka XXI stolittya: novi doslidzhennia i perspektyvy* (2018): 44-50.
30. Borchers, A. *Persuasion in the media* (Waveland Pr. Inc., 2012), 471.
31. Cook, G. *The discourse of advertising* (London, Routledge, 2003), 250.
32. Dijk, van T., Kintsch W. *Strategies of Discourse Comprehension* (New York, Academic Press, 1983), 418.
33. Gass, R., Seiter, J. *Persuasion: Social Influence and Compliance Gaining* (New York, Routledge, 2018), 470.
34. Hyland, K. «Persuasion and context: the pragmatics of academic metadiscourse». *Journal of Pragmatics* 4 (1998): 437-455.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Karpova K. S. [Karpova K. S.], karpova_k@ukr.net

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English Advertising of Eco-friendly Products
[Linhvistychni osoblyvosti realizatsii persuaivnykh stratehii i taktik v anhlomovnnii reklamami ekolohichnykh tovariv] (in Ukrainian)

35. Saul, J. D. «Political Manipulation, and Philosophy of Language». *New Works on Speech Acts* (2018): 360-384.
36. Tanaka, K. *Advertising Language. A pragmatic Approach to Advertisements in Britain and Japan* (London, Routledge, 1994), 186.
37. Hodgson S. Green Brands: Eco-friendly Companies to Learn from (2019), <https://fabrikbrands.com/eco-friendly-companies/>
38. Kovacevic A. 3 Ideas for Eco-friendly Promotional Product Campaigns (2019), <https://blueandgreentomorrow.com/features/3-ideas-for-eco-friendly-promotional-product-campaigns/>
39. Egan M. Ecomagination Ten Years Later: Proving that Efficiency and Economics Go Hand-in-hand (2019), <https://www.ge.com/reports/ecomagination-ten-years-later-proving-efficiency-economics-go-hand-hand/>
40. About Ecouture (2019), <https://ecouture.com/om-ecouture/>
41. What is a Carborexic (2019), <https://www.wisegeek.com/what-is-a-carborexic.htm>
42. Lennard N. Ecocide should be Recognized as a Crime against Humanity, but We can't wait for the Hague to judge (2019), <https://theintercept.com/2019/09/24/climate-justice-ecocide-humanity-crime/>
43. Five Tips for an Eco-friendly Advertising and Marketing Campaign (2019), <https://www.bloomads.com/blog/5-tips-for-an-eco-friendly-marketing-campaign/>
44. Jagyasi P. Inspiring Advertisement of Eco-friendly Products Ideas (2019), <https://drprem.com/business/9-inspiring-advertisement-of-eco-friendly-products-ideas>
45. Our Environmental Policy (2019), https://www.lushusa.com/stories/article_our-environmental-policy.html
46. Our Story (2019), <https://www.peopletree.co.uk/about-us>
47. Keurig Dr. Pepper (2018), <http://www.keuriggreenmountain.com/en/Sustainability/Overview.aspx>
48. Green Toys – Our Story (2018), <https://www.greentoys.com/pages/our-story#4?show=content>
49. Silicone: the Safe Alternative to Plastic (2016), <https://www.stasherbag.com/pages/materials>
50. I Support Sustainable Luxury (2015), <http://nadechedezwart.com/i-support-sustainable-luxury/>
51. How does Saving Energy Help the Environment (2015), <https://www.saveonenergy.com/learning-center/energy-saving-tips/how-does-saving-energy-help-the-environment/>

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Карпова К. С. [Карпова Е. С.], karпова_k@ukr.net

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англомовній рекламі екологічних товарів [Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и тактик в англоязычной рекламе экологических товаров] (Українською / На укр. яз)

Стаття надійшла до редакції 29.08.2019

Перевірено на плагіат 07.09.2019 р.

унікальність – 96,69 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.106-124>

УДК 811.161.2'42

ОСОБЛИВОСТІ МІКРОПОЛЯ “ВОРОЖІ ВІЙСЬКА” У СТРУКТУРІ АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ “ВОРОГ” (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни)

Ольга Леонідівна Кирилюк (м. Миколаїв, Україна)
kyryluk@ukr.net

канд. філол. наук, доцент
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У статті здійснено аналіз лексем на позначення ворога, якими суспільство послуговується в дискурсі російсько-української інформаційної війни. Результати дослідження дають підстави змодельовати структуру асоціативно-семантичного поля “ворог” в межах українського воєнного наративу. Встановлено, що її формують п'ять асоціативно-семантичних мікрополів: “країна-ворог”, “ворожі війська”, “вороже суспільство”, “ворожі ЗМІ”, “ворожі поняття”. У пропонуваній праці головна увага зосереджена на детальному вивченні мікрополя “ворожі війська”, у межах якого виділено вісім асоціативно-семантичних груп, репрезентованих різноманітними лексемами на позначення осіб, що здійснюють збройну агресію на сході України. Наголошено, що мовні одиниці, якими послуговується українське суспільство, є важливим засобом ведення інформаційної війни, а точніше – відбиття, окрім збройної, також інформаційної ворожої агресії.

Ключові слова: асоціативно-семантичне поле, наратив, конституенти, номени, моделювання, інформаційна війна.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kyryliuk O. L. [Kyryliuk O. L.], kyryluk@ukr.net

**Peculiarities of the Microfield “Hostile Troops” in the Structure of the Associative-semantic field “Enemy”
(based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war) [Osoblyvosti mikropolia “vorozhi viiska” u strukturi asotsiatyvno-semantichnoho polia “voroh” (na materialii dyskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny)]** (in Ukrainian)

PECULIARITIES OF THE MICROFIELD “HOSTILE TROOPS” IN THE STRUCTURE OF THE ASSOCIATIVE-SEMANTIC FIELD “ENEMY” (based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war)

Olha L. Kyryliuk (Mykolayiv, Ukraine)
kyryluk@ukr.net

Ph.D., Associate Professor
Petro Mohyla Black Sea National University

Introduction. The era of information wars requires a great deal of mastery of the word. A wide range of recipient's emotions that can be evoked by certain lexemes makes language an essential tool in the fight for people's consciousness while conducting information campaigns that accompany armed conflicts.

Purpose – the study of the structure of the associative-semantic field “hostile troops” based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war.

Methods. Methods of associative linguistic observation (emotional-expressive and figurative-sensual components of the semantics of the studied lexemes), associative-semantic modeling (associative-semantic fields and microfields formation) are being used.

Results. As a result of the analysis, the structure of the associative-semantic microfield of the “hostile troops” has been modeled, within which eight groups (ASG) have been allocated. The main groups are: 1) terminolexemes with a component indicating Russia's involvement in the Donbas conflict (Russian troops, armed forces of the Russian Federation); 2) names with “Putin”, “putinskyi” components that are synonymous with the concept of “Russia” (Putin's terrorists); 3) metonymic names that associatively indicate the presence of troops of another state (foreigners, invaders); 4) terms without reference to the Russian trace, which are characteristic of the initial stage of the conflict, when the fact of Russian aggression has not yet been recognized by Ukrainian legislation (militants, separatists), etc.

Conclusion. Thus, the terminology used by the Ukrainian society is an important mean of waging an information war, and more specifically, repelling not only the armed aggression, but also the information hostile aggression. The study of such names is especially relevant because it enables to form the linguistic identifiers of the war period and to follow the psycholinguistic reactions of the society to the frontline news.

Keywords: associative-semantic field, narrative, constituents, names, modeling, information war.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Кирилюк О. Л. [Кирилюк О. Л.], kyryluk@ukr.net

Особливості мікрополя “ворожі війська” у структурі асоціативно-семантичного поля “ворог” (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни) [Особенности микрополя “вражеских войск” в структуре ассоциативно-семантического поля “враг” (на материале дискурса российско-украинской информационной войны)] (Українською / На укр. яз)

ОСОБЕННОСТИ МИКРОПОЛЯ "ВРАЖЕСКИЕ ВОЙСКА" В СТРУКТУРЕ АССОЦИАТИВНО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ "ВРАГ"

(на материале дискурса российско-украинской информационной войны)

Ольга Леонидовна Кирылюк (г. Николаев, Украина)

kirylyuk@ukr.net

канд. филол. наук, доцент

Черноморский национальный университет имени Петра Могилы

В статье осуществлен анализ лексем для обозначения врага, которыми общество пользуется в дискурсе российско-украинской информационной войны. Результаты исследования дают основания смоделировать структуру ассоциативно-семантического поля "враг" в пределах украинского военного нарратива. Установлено, что ее формируют пять ассоциативно-семантических микрополей: "страна-враг", "вражеские войска", "вражеское общество", "вражеские СМИ", "вражеские понятия". В предлагаемой работе главное внимание сосредоточено на детальном изучении микрополя "вражеские войска", в рамках которого выделено восемь ассоциативно-семантических групп, представленных различными лексемами для обозначения лиц, осуществляющих вооруженную агрессию на востоке Украины. Отмечается, что языковые единицы, которыми пользуется украинское общество, являются важным средством ведения информационной войны, а точнее – отражения, кроме вооруженной, также и информационной вражеской агрессии.

Ключевые слова: *ассоциативно-семантическое поле, нарратив, конститuentы, номен, моделирование, информационная война.*

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Епоха інформаційних воєн вимагає неабиякої майстерності володіння словом. Широкий набір емоцій, які певні лексеми здатні викликати в реципієнта, роблять мову найважливішим засобом у боротьбі за свідомість людей під час проведення інформаційних кампаній, які супроводжують збройні конфлікти. Словосполучення "інформаційна війна" вперше було вжите в 1967 році у книзі колишнього директора ЦРУ А. Даллеса "Таємна капітуляція". Однак, на думку науковців, у цій праці воно ще не розглядалося як термін. Тому прийнято вважати, що як терміносполуку його вперше було вжито в документі "Системи

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© *Kyryliuk O. L. [Kyryliuk O. L.], kirylyuk@ukr.net*

Peculiarities of the Microfield "Hostile Troops" in the Structure of the Associative-semantic field "Enemy"
(based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war) [*Osoblyvosti mikropolia "vorozhi viiska" u strukturi asotsiatyvno-semantichnoho polia "voroh" (na materialii dyskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny)*] (in Ukrainian)

зброї та інформаційна війна” [Rona T. 1976], підготовленого для компанії Boeing. Нині “інформаційну війну” розуміють як інтелектуальне протистояння концепцій, поглядів, стратегій, оформлених в короткі рядки повідомлень (стрічки новин, картинки, відео), що передаються через усі можливі канали комунікації [Магда Є. 2017, с.104–105]. Тобто головним завданням інформаційної війни є вплив на свідомість противника. І перемагає в цій війні та сторона, яка вміє швидше й доступніше доносити необхідну інформацію до адресата, а отже, має в тому числі кращі навички вербального оформлення певного наративу.

Україна з 2014 року зазнала, окрім збройної, також інформаційної атаки і була змушена шукати способи відбиття агресії. В таких умовах особливого значення набуває вміння влади мобілізувати суспільство до боротьби проти агресора. Важливим стає кожне слово в новинних повідомленнях – як офіційних, так і неофіційних. Зокрема, протягом п’яти років війни вербальне позначення ворога зазнавало змін. З початку антитерористичної операції в 2014 році в офіційних зведеннях штабу АТО стосовно називання ворога домінують терміни без прямої вказівки на причетність Росії до збройних подій. У новинах того часу використано переважно такий набір лексем: “*ворог*”, “*бойовики*”, “*противник*”, “*сепаратисти*”, “*найманці*”, “*маргінали*”, “*злочинці*”, “*незаконні збройні формування*”, “*бандформування*”, “*бандити*”, “*ворожі снайпери*”, “*терористи*”. Рідше траплялися терміносполуки, які засвідчують, що ворог підтримує російську політику: “*проросійські бойовики*”, “*проросійські сепаратисти*”, “*проросійські бандформування*”. Однак у зведеннях часто подавалася інформація про “*обстріли з території Російської Федерації*” або “*потік військової техніки та боєприпасів з території РФ*”. У цілому ворог трактувався переважно як озброєні формування, які підтримує Росія: “*російські найманці*”, “*бойовики, яким допомагають підрозділи регулярних військ збройних сил Росії*” [штаб АТО, 4.09.14]; “*Російська Федерація і ті незаконні збройні формування, які нею координуються*” [П. Порошенко, 21.06.14]. Таке трактування пояснюється тим, що операцію українських військових на Донбасі держава визначила як антитерористичну, а ворога в такому випадку прийнято позначати як *терорист* чи *бойовик*.

Однак у серпні 2014 року в повідомленнях штабу АТО з’являються формулювання “*загиблі офіцери російської армії*” та “*один з російських*

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Кирилюк О. Л. [Кирилюк О. Л.], kyryluk@ukr.net

Особливості мікрополя “*ворожі війська*” у структурі асоціативно-семантичного поля “*ворог*” (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни) [Особенности микрополя “*вражеских войск*” в структуре ассоциативно-семантического поля “*враг*” (на материале дискурса российско-украинской информационной войны)] (Українською / На укр. яз)

специпризначенців був поранений” [штаб АТО, 23.08.14]. Також у цей час засвідчені факти перетину кордону з боку РФ: *“колоні бронетехніки без розпізнавальних знаків, які рухалися зі сторони РФ”* [штаб АТО, 23.08.14; 24.08.14], і з’являються повідомлення, що українських прикордонників *“вперше за весь час конфлікту обстріляли вертольоти збройних сил РФ”* [Інформаційний центр РНБО, 26.08.14]. 25 серпня з’являється повідомлення про захоплених на території України російських десантників, які за словами президента Росії В. Путіна, випадково *“заблукали”*. Уже 28 серпня 2014 року опубліковано звернення президента П. Порошенка у зв’язку з *“фактичним введенням російських військ на територію України”*. Після цього у щоденних зведеннях штабу АТО поряд із термінами *терористи* і *бойовики* з’являються терміни *“регулярні російські війська”*, *“регулярні війська збройних сил РФ”*, *“знахабнілий агресор”*, *“російські регулярні військові підрозділи”*.

З часом на позначення противника почали використовувати терміни *“російсько-терористичні війська”*, *“російсько-терористичні угруповання”*, *“російські окупанти”*. Компонент *“терористичні”* залишався основним, оскільки в країні все ще тривала *“антитерористична операція”*, тому з одного боку він на асоціативному рівні об’єднував у свідомості реципієнта поняття *Росія* і *тероризм*, а з іншого – свідчив про співпрацю Росії з місцевими терористами. Однак після прийняття 18.01.2018 року Закону України *“Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях”* термінологія змінюється, оскільки на законодавчому рівні остаточно закріплюються нові поняття: *АТО* переформатовується на *ООС (Операція об’єднаних сил)*, ситуація на Донбасі трактується виключно як *“збройна агресія Російської Федерації”*, сама Росія – як *“держава-окупант”*, а так звані *“ДНР”* і *“ЛНР”* – як *“окупаційна адміністрація Російської Федерації”*; замість слів *бойовики* і *терористи* – виключно *“збройні формування Російської Федерації”* [Іваневич Т. 2018]. Відтоді в щоденних зведеннях штабу Операції об’єднаних сил синонімами до слова *“ворог”* є виключно сполуки *“збройні формування Російської Федерації та її найманці”* і *“російські окупаційні війська”*. Унормування такої термінології свідчить про офіційне визнання нашою державою Росії як сторони конфлікту, яка відповідальна за події на Сході України. До того ж, використання цих термінів є важливим кроком в

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kyryliuk O. L. [Kyryliuk O. L.], kyryliuk@ukr.net

Peculiarities of the Microfield “Hostile Troops” in the Structure of the Associative-semantic field “Enemy”
(based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war) [Osoblyvosti mikropolia “vorozhi viiska” u strukturi asotsiatyvno-semanticnoho polia “voroh” (na materialy dyskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny)] (in Ukrainian)

інформаційній війні, бо чітко дає сигнал суспільству, хто саме є ворогом.

Не менш значимим є найменування подій на Донбасі. Тривалий час Україна трактувала їх як АТО, у зв'язку з чим цей термін сприймається нині суспільством як синонім до слова війна (*пішов в АТО, призвали в АТО, ветеран АТО*). Поширеним є функціонування в ЗМІ термінів “конфлікт в Україні”, “український конфлікт”, які автоматично звужують масштаб подій до внутрішньоукраїнської проблеми і знімають провину з Росії. Тому Кремль намагається через усі доступні канали комунікації запускати ці терміни в інформаційний простір як України, так і інших держав, аби відбілити власну репутацію. Тому важливим елементом якраз контрпропагандистських дій нашої країни є систематичне донесення світовій спільноті єдино правильного окреслення “російська агресія проти України”.

Отже, термінологія, якою послуговується суспільство є важливим засобом ведення інформаційної війни, а точніше (у випадку з Україною) – відбиттям, окрім збройної, також інформаційної ворожої агресії. Тому дослідження термінології, якою послуговується суспільство в стані війни, набуває нині особливої актуальності, оскільки дає можливість сформулювати мовні ідентифікатори воєнного періоду та прослідкувати психолінгвістичні реакції суспільства на події.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема війни неодноразово ставала об'єктом дослідження мовознавців. Варто виділити працю М. Фабішак “Концептуальний метафоричний підхід до дискурсу війни та її наслідків”, у якій автор вивчає особливості висвітлення у пресі різних воєн з 1980 до 2001 року. Основну увагу в цій студії зосереджено на вивченні ролі концептуальної метафори у воєнному дискурсі. Авторка наголошує, що метафори дають можливість маніпулювати суспільною думкою, приховуючи або навпаки демонструючи певні явища [Fabiszak M. A. 2007]. Дж. Лакофф у праці “Метафора і війна: система метафор, що використовується для виправдання війни в затоці” досліджує основні наративи США під час війни у Перській затоці. Результати свідчать, що за допомогою метафор дії Саддама Хусейна щодо окупації Кувейту представлені суспільству як “наступ на нашу життєво важливу економічну лінію” і “зівалтування”, а дії США, відповідно, названі “захистом свободи, нашого майбутнього” і “захистом невинних”. Саддама Хусейна при цьому порівнюють з Гітлером, що одразу формує емоційно

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Кирилюк О. Л. [Кирилюк О. Л.], kyryluk@ukr.net

Особливості мікрополя “ворожі війська” у структурі асоціативно-семантичного поля “ворог” (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни) [Особенности микрополя “вражеских войск” в структуре ассоциативно-семантического поля “враг” (на материале дискурса российско-украинской информационной войны)] (Українською / На укр. яз)

негативний образ у західній свідомості [Lakoff G. 1992, с. 5]. У праці “Війна слів. Мова, політика та 9/11” С. Сільберштейн зосереджує увагу на плакатності висловлювань політиків під час війни, зокрема наголошує, що в урядових повідомленнях домінують короткі чіткі формулювання, а дії США після 11 вересня 2001 року звелися до виразу “*війна з терором*” [Silberstein S. 2002].

Серед українських напрацювань варто виділити дослідження Г. Яворської “Концепт «війна»: семантика і прагматика” [Яворська Г. 2016] та Т. Вільчинської “Концепт – війна: особливості мовної об’єктивації в газетному тексті” [Вільчинська Т. 2017], у яких автори вивчають проблематику термінологічного апарату на позначення подій на Сході України. Однак автори фокусуються переважно на питанні визначення конфлікту, яке дійсно є проблемним для українського суспільства, у той час як дослідження потребують також інші аспекти дискурсу інформаційної війни. Наприклад, не менш важливим, ніж унормування термінології самого поняття конфлікту, є також вивчення мовних ідентифікаторів поняття “ворог” у контексті російської агресії проти України.

Метою статті є дослідження особливостей мікрополя “ворожі війська” в структурі асоціативно-семантичного мікрополя “ворог” на прикладі дискурсу російсько-української інформаційної війни. **Завдання** студії: змоделювати структуру мікрополя й визначити психолінгвістичні та синтагматичні особливості досліджуваного корпусу конститuentів.

Виклад основного матеріалу. Інформаційну війну трактують як війну “смыслів”. У ній так само є свої війська і своя зброя, як і в звичайних воєнних протистояннях. Якщо в звичайних операціях беруть участь “силовики” (представники правоохоронних органів або збройних сил), то для бійців медійного фронту створено термін “смысловики” [Почепцов Г. 2019, с. 40]. Нині владні органи світових держав уже послуговуються терміном “воєнно-інформаційний комплекс” або “воєнно-розважальний” [Почепцов Г. 2019, с. 66]. Це свідчить, що поняття війни остаточно змінило свою звичну парадигму: нині, окрім воєнних дій безпосередньо на фронті, здійснюється щоденне «бомбардування» противника навіть на побутовому рівні через донесення в кожен дім основних наративів за допомогою телевізора чи соцмереж. У дискурсі інформаційної війни наративи розглядають як закладені в інформаційне повідомлення моделі поведінки, за допомогою яких ворог може

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kyryliuk O. L. [Kyryliuk O. L.], kyryliuk@ukr.net

Peculiarities of the Microfield “Hostile Troops” in the Structure of the Associative-semantic field “Enemy”
(based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war) [Osoblyvosti mikropolia “vorozhi viiska” u strukturi asotsiatyvno-semantichnoho polia “voroh” (na materialii dyskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny)] (in Ukrainian)

впливати на суспільство, руйнуючи певні картини світу і нав'язуючи нові [Почепцов Г. 2019, с. 279]. Отже, людина перебуває під постійним прицілом і щодня отримує дозу підготовлених пропагандистами ідей, які доносяться вербально й візуально. Так, Росія постійно намагається занурити українців у створений нею наратив, нібито у війні на Донбасі винна саме Україна, а точніше – її керівництво. В інформаційний простір систематично запускаються фрази на зразок: “Крим *здали*”, “Ворог не в Кремлі”, “Україна *пішла збройним шляхом*, і в результаті загинули 13 тисяч осіб” та ін. Ці фрази Кремль озвучує за допомогою українських політиків, прихильних до Росії. У такому випадку саме лексика відіграє ключову роль: створюється наратив, у якому Крим не “окупували”, а “здали”, Росія не “напала”, а Україна сама “пішла збройним шляхом”. Використання подібної термінології через певний час здатне кардинально змінити картину світу суспільства, тобто – спрямувати ненависть населення з реального ворога на владу своєї країни, яка спільно з народом дає відсіч цьому ворогу. Саме таке протистояння називають “наративною війною” [Почепцов Г. 2019, с. 10]. Тому українська влада і суспільство потужно вибудовували певні групи лексики, які відображали чітке уявлення про ворога в контексті українського варіанту трактування подій, який абсолютно збігався з міжнародним. Аналіз дискурсу інформаційної війни дозволяє згрупувати лексичні одиниці інформаційного простору в певну структуру. У межах асоціативно-семантичного поля (АСП) “ворог” виділено п’ять асоціативно-семантичних мікрополів (АСМ): “країна-ворог”, “ворожі війська”, “вороже суспільство”, “ворожі ЗМІ”, “ворожі поняття”.

Оскільки позначення ворожих військ і вживання цих назв у медіапросторі є важливою складовою інформаційної війни, вважаємо за доцільне у пропонованому дослідженні детальніше розглянути АСМ “**ворожі війська**”. Це мікрополе репрезентоване кількома асоціативно-семантичними групами (АСГ).

АСГ₁ формують узагальнені терміносполуки з компонентом, що вказує на причетність Росії до конфлікту на Донбасі, тобто з використанням слів “російські”, “РФ”, “Російська Федерація”: *гібридна армія РФ, російсько-терористичні війська, російсько-окупаційні війська, російські окупаційні війська, об’єднані російсько-сепаратистські сили, російські окупаційні корпуси, російські найманці, російські регулярні військові підрозділи*, “збройні формування *Російської*

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Кирилюк О. Л. [Кирилюк О. Л.], kyryluk@ukr.net

Особливості мікрополя “ворожі війська” у структурі асоціативно-семантичного поля “ворог” (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни) [Особенности микрополя “вражеских войск” в структуре ассоциативно-семантического поля “враг” (на материале дискурса российско-украинской информационной войны)] (Українською / На укр. яз)

Федерації та її найманці”, *“російські військові*”, *“російські посіпаки*”, *“проросійські бойовики*”. Наприклад: *“Російсько-окупаційні війська збільшили кількість та інтенсивність обстрілів позицій Збройних сил України у зоні АТО”* [zik.ua, 25.02.17]. Стрижневими словами у таких виразах є як традиційна військова лексика (*війська, корпуси, підрозділи, формування*), так і неофіційні найменування (*посіпаки, найманці, бойовики, терористи*).

АСГ₂ репрезентовано номенами з компонентами *“Путін”*, *“путінський”*, *“Кадиров”*, *“кадірівські”*, які в інформаційному просторі є синонімічними до поняття *“Росія”*. Часто маємо факти, коли людей, які воюють проти української армії, називають *“терористи Путіна”*, *“путінські загарбники”*, *“путінські посіпаки”*, *“кадірівські загони”*, *“загони кадірівських головорізів”*, *“кадірівська гвардія”*, *“кадірівці”*. Наприклад: *Путінські нелюди на Донбасі обстріляли мирне населення: оголошено “червоний” режим* [znaj.ua, 24.08.18]. Варто зазначити, що характеристика *“путінські”* як синонім до *“російські”* вживається стосовно багатьох явищ: *путінські паспорти, путінські бомбардувальники*.

АСГ₃ репрезентована лексикою без вказівки на російську агресію. Такі найменування вживалися на початку воєнних дій і формували наратив стосовно того, що нібито на Донбасі воюють якісь угруповання, які Росія тільки підтримує, не втручаючись відкрито у конфлікт: *“маргінали”*, *“ополченці”*, *“терористи”*, *“сепаратисти”*, *“бойовики”*, *“окупанти”*, *“бандити”*, *“збройні угруповання”*, *“злочинні угруповання”*, *“незаконні збройні формування”*, *“бандформування”*, *“ворожі снайпери”*. Як було зазначено вище, ситуація змінилася наприкінці серпня 2014 року після відвертого російського вторгнення.

Слово *“маргінали”* часто трапляється в щоденних зведеннях прес-центру штабу АТО теж на початку конфлікту. *Маргіналами* називають певну категорію соціальних груп, до яких зараховують *“бездомних, алкоголіків, наркоманів, токсикоманів, психічно хворих, членів неблагополучних сімей, раніше судимих, безробітних, бродяг, жебраків, іноземців-нелегалів, ув’язнених тощо”* [Юридична енциклопедія, 1998]. Таке позначення противника формує у громадськості негативне до нього ставлення, оскільки одразу переводить його до категорії соціально ненадійних людей. Таким чином доноситься інформація про те, що конфлікт організований невідомими, неосвіченими, проблемними людьми, які вчиняють злочини, оскільки ця форма поведінки є для них звичною: *Нерідко терористи ведуть бойові дії, перебуваючи в стані наркотичного та*

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kyryliuk O. L. [Kyryliuk O. L.], kyryliuk@ukr.net

Peculiarities of the Microfield “Hostile Troops” in the Structure of the Associative-semantic field “Enemy”
(based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war) [Osoblyvosti mikropolia “vorozhi viiska” u strukturi asotsiatyvno-semanticchnoho polia “voroh” (na materialii dyskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny)] (in Ukrainian)

алкогольного сп'яніння [штаб АТО, 19.08.14]. У суспільстві переважає думка, що такі групи людей потрібно ізолювати від інших громадян. Контекст, у якому слово “маргінали” стає синонімом до лексем “бойовики”, “терористи”, спонукає населення підтримати легальність дій своєї армії щодо знищення таких злочинців.

АСГ₄ представлений синекдохічними номенами: “агресор”, “знахабнілий агресор”, “ворог”, “противник”: **По всій лінії зіткнення агресор провів 5 прицільних обстрілів** [штаб АТО, 27.02.18]. Варто зупинитися на більш детальному аналізі терміна “агресор”. Відповідно до норм міжнародного права, *агресором* вважають державу, яка застосовує збройну силу “проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави” [АБВ 2019, с. 4]. Зважаючи на дії Росії в Україні, суспільство визнає її державо-агресором. *Агресія* буває *прямою*, коли країна відкрито здійснює напад, або *непрямою* – “заслання державою чи від імені держави озброєних банд, угруповань та регулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави...” [Словник термінів 2014]. Враховуючи переважно такий формат участі Росії у конфлікті, загальне позначення її *агресором* переноситься за метонімічним принципом і на ті воєнізовані угруповання, які вона контролює на Донбасі. Отже, слово *агресор* вживається як синонім не тільки до слова Росія, а й до слів “терористи”, “бойовики”. **Цей термін вживається виключно в однині, отже, йдеться про його синекдохічне значення.**

СГ₅ формують метонімічні номені: “чужинці”, “загарбники”. Ці лексеми є показовими з погляду інформаційної війни, оскільки дають чітку вказівку громадськості на те, що події, які відбуваються на Сході країни, є наслідком втручання чужої держави. Така риторика набуває поширення в офіційному українському дискурсі, зокрема й у звітах штабу АТО, з 2016 року, після виступу президента П. Порошенка до Дня Хрещення Русі-України: “Категорично не сприймаю паліативні форми, як-то абстрактний “збройний конфлікт” чи “збройне протистояння”. Це оцінки з чужого, неукраїнського голосу. Те, що відбувається на Сході, називається “нашестьма чужинців” [Китаїва Є. 2017].

Трапляється також вираз на зразок “та сторона”: “Якщо **та сторона** не дотримається режиму припинення вогню, без будь-яких додаткових узгоджень ми даємо вогонь у відповідь” [24].

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Кирилюк О. Л. [Кирилюк О. Л.], kyryluk@ukr.net

Особенности микрополя “ворожі війська” у структурі асоціативно-семантичного поля “ворог” (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни) [Особенности микрополя “вражеских войск” в структуре ассоциативно-семантического поля “враг” (на материале дискурса российско-украинской информационной войны)] (Українською / На укр. яз)

АСГ₆ репрезентують лексеми “сепаратисти”, “сепари”, “сепарюги”, утворені від терміна “сепаратизм”, що тлумачиться як “рух за територіальне відокремлення частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономії...” [Шемшученко, Ю. С. и др. 2004, с. 398-399]. Такі дії, відповідно до “Кримінального кодексу України”, трактуються як кримінальний злочин і караються обмеженням волі [Кримінальний кодекс України]. Використання терміна “сепаратисти” в інформаційному полі автоматично звинувачує противника у вчиненні незаконних дій, спрямованих на відокремлення частини української території.

АСГ₇ представлений утвореннями “денеєрівці” (“ДНРівці”), “еленєрівці” (ЛНРівці), “ОРДЛОвці”. Перші два номени утворені від аббревіатур на позначення незаконних квазидержавних утворень “ДНР” (“Донецька народна республіка”) та “ЛНР” (“Луганська народна республіка”). Третій термін є похідним від аббревіатури ОРДЛО (окуповані регіони Донецької та Луганської областей). Наприклад: “Усе робиться для того, щоб **ОРДЛОвці** самі провели вибори” [нардєп І. Попов, ФБ, 5.08.16]; У Донецьку **ДНРівці** побили учасників пікету [ukrinform.ua, 16.08.16].

АСГ₈ представлено метафоричними чи метонімічними назвами: “ординці”, “орки”, “запоребрики”, “іхтамнети”, “путінські іхтамнети”, “відпускники”, “зелені чоловічки”, “туристи”, “заблукалі”, “п’ятнадцятитисячники”, “шахтарі”, “трактористи”.

Поява лексеми “**ординці**” на позначення бойовиків на Донбасі пов’язана з тим, що в українському інформаційному просторі Росією позначають терміном “Орда”, вважаючи її ментальною спадкоємицею Золотої Орди, під чийм гнітом вона тривалий час перебувала.

Слово “**орки**” має метафоричне значення і асоціює учасників збройних формувань на Донбасі із персонажами творів Джона Толкіна, яких той змалював як слугителів зла. Саме такі асоціації викликають в українському суспільстві і терористи: “*Біля Новотроїцького, окрім кулеметів та АГСів, **орки** шалють з ушкою*” [tyzhden.ua, 20.05.16].

Лексема “**запоребрики**” утворений від російського слова “поребрик”, яке використовують виключно в Санкт-Петербурзі на позначення “борддюра” [Пальвелева Л. 2006]. Слово “поребрик” зафіксоване у лінгвістичному порталі

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kyryliuk O. L. [Kyryliuk O. L.], kyryliuk@ukr.net

Peculiarities of the Microfield “Hostile Troops” in the Structure of the Associative-semantic field “Enemy”
(based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war) [Osoblyvosti mikropolia “vorozhi viiska” u strukturi asotsiatyvno-semanticnoho polia “voroh” (na materialі dyskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny)] (in Ukrainian)

"Словники України on-line", але на території України практично не вживалося до подій на Донбасі. Однак 12 квітня 2014 року озброєні люди захопили адмінбудівлі в м. Краматорську. На поширеному в мережі відео захоплення чути, як один із них, даючи вказівку відійти за бордюр, кричить: "За поребрик!" Це одразу дало підстави визначити їх не як місцевих "ополченців", а саме як військових з Росії. Фраза "за поребрик" одразу стає мемом. Військових, які захоплювали будівлі, називають "спецназ *"Поребрик"*", а сам процес захоплення *"операція "Поребрик"*". Варто зазначити, що термін *"запоребрики"* вживається як на позначення російських військових (*П'ять років тому запоребрики захопили Слов'янськ* [glavpoe.ua, 12.04.19], так і на позначення будь-яких жителів Росії чи Криму, які підтримують анексію: *"Запоребрики паляться: в мережі показали скрінну мрію фанатів "Кримнаша"* [apostrophe.ua, 18.12.18]. Вираз *"за поребриком"* набуває значення *"в Росії"*: *"Україна втерла носа Росії, і це визнали навіть за поребриком"* [znaj.ua, 2.02.19]; *За поребриком – бунт на кораблі через підкинуті журналісту наркотики* [texty.org.ua, 10.06.19]. На основі цієї фрази утворюється низка нових слів: *"запоребрики"* (російські військові чи росіяни), *"Запоребер'я"* або *"Запореберсь"* (Росія). Шляхом зрощення з'явилося слово *"Запоребрик"* у значенні "Росія": *Запоребрик знову погрожує* [Роман Цимбалюк, травень 2019]. Також фраза *"за поребриком"* вживається як синонім до фразеологізму *"за бортом"*: *"Залишили «за поребриком»: у Мінську на виборчу дільницю не пустили журналістів росЗМІ"* [Високий замок, 31.03.19]. Ця сполука породила в мережі багато трансформованих афоризмів: *Коли ти дивишся на поребрик, поребрик дивиться на тебе; Хто до нас із поребриком прийде, той від поребрика й загине; По поребриках їхніх впізнаєте їх; Білим поребриком шито; За поребриком во лжі; Почуватися як поребрик у Краматорську (ірон., як риба у воді); Від бордюра до поребрика – одна війна; Життя прожити – не поребрик переступити; Поребрик наш!; Чи є життя за поребриком?; Битва за Поребрик* [Хаддад-Розкладай К. 2014].

Лексема *"іхтамнети"* почала використовуватися на позначення кадрових російських військових без розпізнавальних знаків, які брали участь в окупації Криму та Донбасу. У березні 2014 року В. Путін на питання журналіста "Це були російські солдати чи ні?" відповів: "Це були місцеві сили самооборони", а вже 17.04.14 р. заявив: *"За спиною сил самооборони Криму, звісно, стали наші військові"*. Однак він продовжив заперечувати присутність російських військ на

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Кирилюк О. Л. [Кирилюк О. Л.], kyryluk@ukr.net

Особливості мікрополя "ворожі війська" у структурі асоціативно-семантичного поля "ворог" (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни) [Особенности микрополя "вражеских войск" в структуре ассоциативно-семантического поля "враг" (на материале дискурса российско-украинской информационной войны)] (Українською / На укр. яз)

Донбасі: “Російських військ в Україні нема”. Коли ж російських військових виявили, він зауважив, що “вони **заблукали** на бронетехніці зі зброєю. Я вірю, що вони **заблукали**, адже там немає маркованого кордону” [Путін, 29.08.14]. Фраза “*их там нет*” стає перегуком з іншим висловлюванням Путіна стосовно підводного човна «Курськ». На запитання, що з ним сталося, Путін відповів: “*Він затонув*” (рос. *Она утонула*). За цим же принципом громадськість і побудувала мовні формули на позначення російських військових “*они заблудились*” та “*их там нет*”. Згодом остання фраза лексикалізувалася і стала вживатися як одне слово рос. “*ихтамнет*”, укр. “*їхтамнет*”, “*їхтамнет*”. Слово набуло всіх ознак іменника: належить до чоловічого роду, має форми однини і множини. Вживається зі значенням “військовослужбовці, яких держава направила для здійснення бойових дій на територію іншої держави, однак публічно заперечує їхню присутність”: “**Путінські “їхтамнети” поранили трьох бійців на Луганщині**” [dero.ua, 3.08.16]. Самі ж росіяни трактують його як слово з відтінками “суму”: “Іхтамнет, мені здається, зовсім не знущальне, а дуже сумне слово” [Туркова К. 2018]. Також пояснюють семантику цієї лексеми негативними відтінками: “непотрібність”, “покинутість”, “забуття”. Головну причину появи цього номена вбачають у тому, що в Росії “відсутня цінність людського життя”: “Але з мережевого словника воно зникне лише тоді, коли життя кожного стане для держави по-справжньому цінним” [Туркова К. 2018]. Лексема “їхтамнети” органічно вписується в загальну концепцію дегуманізації ворога в контексті інформаційної війни. Зокрема, в реченні “У міський морг за дві доби надійшло мінімум сім “свіжаків”. Явна ознака, що **їхтамнети!**” [43] цей номен не викликає емоцій співчуття, а навпаки – спонукає до схвалення суспільством дій своєї армії щодо знищення представників ворожих військ. Це пов’язано з важливою особливістю війни – “необхідністю подолати табу прийняття іншого людського життя. Табу створює невід’ємний конфлікт між героїчним міфом про війну та необхідністю вбивства інших людських істот, що призводить до риторики жорстокості ворога” [Fabiszak M. A. 2007, с. 9]. Лексема “їхтамнети” настільки закріпилася в суспільному дискурсі, що її почали використовувати не тільки щодо російських військових на Донбасі. Історики вживають її в контексті подібних подій, зокрема виразом “*їхтамнети Сталіна*” відтепер позначають радянські війська у Фінляндії під час війни 1939-40 рр. [Іхтамнети Сталіна, 2017].

У 2017 році набув поширення номен “**п’ятнадцятитисячники**”

Actual Problems of Linguistics [Aktual’ni problemy movoznavstva]

© Kyryliuk O. L. [Kyryliuk O. L.], kyryliuk@ukr.net

Peculiarities of the Microfield “Hostile Troops” in the Structure of the Associative-semantic field “Enemy”
(based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war) [Osoblyvosti mikropolia “vorozhi viiska” u strukturi asotsiatyvno-semantichnoho polia “voroh” (na materialii dyskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny)] (in Ukrainian)

(“*н'ятнашки*”), мотивований наявною інформацією про те, що російська влада наймає для ведення бойових дій на Донбасі людей, пропонуючи їм заробітну плату – 15 тисяч рублів [Китаїва Є. 2017]. Термін широко використовувався в інформаційному дискурсі щодо подій на Донбасі: *На відміну від “ідейних”, “н'ятнацятитисячники” не готові гинути на війні й у разі ескалації бойових дій багато хто з них розриває контракти* [slovodilo.ua, 07.07.17].

Номени “*шахтарі*” і “*трактористи*” на позначення бойовиків з'явилися після заяви російського президента В. Путіна про те, що на Донбасі воюють не професійні російські військові, а “*вчорашні шахтарі й трактористи*” [fakty.com.ua, 18.02.15]. Терміни почали використовувати з іронічним значенням. Про це свідчить і контекст сирійської війни, де російських військових теж називають такими лексемами: “*У Сирії виявили тіла донбаських шахтарів і трактористів, які теж воюють проти хунти*” [replyua.net, 14.02.18].

Стосовно російської армії на Донбасі також вживається лексема “*куратори*” (кремлівські куратори, московські куратори, російські куратори). Слово має значення “особа, якій доручено наглядати за якою-небудь роботою”, а отже, використання цієї назви формує в суспільній свідомості важливий і необхідний наратив – усі дії бойовиків на Донбасі контролюються з Російської Федерації: “*після вбивства Захарченка терпіння «кураторів» вичерпалося: розпочалася комплексна зачистка владної вертикалі*” [day.kyiv.ua, 5.11.18].

Не менш важливими є дослідження використовуваних прикметників, прислівників та дієслів у текстах інформаційних повідомлень про ворога. Дії ворога відносно України кваліфікуються виключно словами або словосполученнями з негативними конотаціями: “*напав*”, “*захопив*”, “*окупував*”, “*завдав удару в спину*”; у щоденних зведеннях з лінії фронту вживається лексема “*гатити*”: *Окупанти гатили із заборонених мінометів по українських позиціях під Пісками* [ukrinform.ua, 23.11.19]. До того ж, слово “*гатити*” часто вживається з лексемою “*із заборонених*”, що також посилює наратив незаконності дій противника. У контексті інформаційних повідомлень ворог завжди здійснює щось “*підступно*”, “*нахабно*”, “*віроломно*”, а сам він є “*жорстокий*”, “*підступний*”, “*зухвалий*”, “*підлий*”. Також стосовно ворога ніколи не може бути використано лексему “*вбити*”, оскільки вона передбачає реакцію співчуття. Тому щодо противника вживають слова “*знищити*”, “*ліквідувати*”: *Українські військові знищили двох окупантів, причетних до*

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Кирилюк О. Л. [Кирилюк О. Л.], kyryluk@ukr.net

Особливості мікрополя “*ворожі війська*” у структурі асоціативно-семантичного поля “*ворог*” (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни) [Особенности микрополя “*вражеских войск*” в структуре ассоциативно-семантического поля “*враг*” (на материале дискурса российско-украинской информационной войны)] (Українською / На укр. яз)

обстрілів авто ЗСУ [ukrinform.ua, 25.01.19]. Українські військові на Донбасі ліквідували керівника розвідки сепаратистів [50].

Висновки й перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, результати аналізу мікрополя “ворожі війська”, яке входить у структуру асоціативно-семантичного поля “ворог”, дають підстави виокремити вісім асоціативно-семантичних груп, репрезентованих різноманітними лексемами на позначення осіб, що здійснюють збройну агресію на Сході України. Метою подальших досліджень є докладне вивчення інших асоціативно-семантичних мікрополів (“вороже суспільство”, “ворожі ЗМІ”, “ворожі поняття”) у структурі поля “ворог”, а також визначення особливостей контекстної семантики аналізованих асоціатів.

Література:

1. АБВ. *Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України)* (2019) (Київ, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб).
2. *Академічний тлумачний словник*, <http://sum.in.ua/s/kurator>
3. Вільчинська, Т. Концепт – війна: особливості мовної об’єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies* 34 (2017): 110–114.
4. Даллес, А. *Тайная капитуляция* (1967), <https://www.e-reading.life/book.php?book=1013352>
5. Іваневич, Т. *Нова термінологія війни: зона АТО чи РВЗА РФ?* (2018), <http://old.qha.com.ua/ru/analitika/nova-terminologiya-viini-zona-ato-chi-rvza-rf/188691/>
6. “Іхтамнети Сталіна. Для кого змішали перший “коктейль Молотова” (2017), <http://www.dsnews.ua/world/-ihtamneti-stalina-dlya-kogo-zmishali-pershiy-kokteyl-molotova--07082017220000>
7. Китаїва, Є. *Записки з передової: арміїці про зоряні пейзажі, п’ятнадцяти тисячників та лазню у ворога під носом* (2017), <https://www.5.ua/suspilstvo/zapysky-z-peredovoi-armiitsi-pro-zoriani-peizazhi-piatnadtsiatytysyachnykiv-ta-lazniu-u-voroha-pid-nosom-139054.html>
8. *Кримінальний кодекс України*. Стаття 110. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/013/110.php>
9. Магда, Є. *Гібридна агресія Росії : уроки для Європи* (Київ, КАЛАМАР, 2017).
10. Пальвелева, Л. “Порєбрик” и “бордюр”, “Мухал Сергєич” и “Мухаил Сергєевич”, (2006), <https://www.svoboda.org/a/161953.html>

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kyryliuk O. L. [Kyryliuk O. L.], kyryluk@ukr.net

Peculiarities of the Microfield “Hostile Troops” in the Structure of the Associative-semantic field “Enemy”
(based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war) [Osoblyvosti mikropolia “vorozhi viiska” u strukturi asotsiatyvno-semantychnoho polia “voroh” (na materialy diskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny)] (in Ukrainian)

11. Почепцов, Г. *Когнитивные войны в соцмедиа, массовой культуре и массовых коммуникациях* (Харьков, Фолио, 2019).
12. *Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях.* 2268-VIII (2018), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2268-19>
13. *Словник термінів для ЗМІ щодо російсько-українського конфлікту* (2014), <https://ms.detector.media/ethics/standards/slovník-terminiv-dlya-zmi-schodo-rosiyskokukrainskogo-konfliktu/>
14. Туркова, К. *Токсичный рыбакейт и ихтамнет-2* (2018), <https://snob.ru/entry/157688/>
15. Хаддад-Розкладай, К. *Чи є життя за поребриком: як у мову входять слова* (2014), <https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/ci-ye-zhittya-za-porebrikom-yak-u-movu-vhodyat-slova/567408>
16. Шемшученко, Ю. С., Бабкін, В. Д., Горбатенко, В. П. (Ред.). *Політологічний енциклопедичний словник* (Київ, Генеза, 2004).
17. *Юридична енциклопедія* (Київ, Укр. енцикл., 1998), <http://leksika.com.ua/14210923/legal/marginalni-grupi>
18. Яворська, Г. Концепт “війна”: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*. №1 (38) (2016): 14–23.
19. Lakoff, G. Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. *Journal of Cognitive Semiotics* IV(2) (1992): 5-19, <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/cogsem.2009.4.issue-2/cogsem.2009.4.2.5/cogsem.2009.4.2.5.pdf>
20. Silberstein, S. *War of words. Language, politics and 9/11* (London – NewYork, Routledge, 2002).
21. Rona, T. *Weapon Systems and Information War* (1976), [https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Science and Technology/09-F-0070-Weapon-Systems-and-Information-War.pdf](https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Science%20and%20Technology/09-F-0070-Weapon-Systems-and-Information-War.pdf)
22. Fabiszak, M. A. *Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications* (2007), http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/510/1/Fabiszak_M_Conceptual_Metaphor.pdf

Джерела ілюстративного матеріалу:

23. штаб АТО, 4.09.14.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Кирилюк О. Л. [Кирилюк О. Л.], kyryluk@ukr.net

Особливості мікрополя “ворожі війська” у структурі асоціативно-семантичного поля “ворог” (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни) [Особенности микрополя "вражеских войск" в структуре ассоциативно-семантического поля "враг" (на материале дискурса российско-украинской информационной войны)] (Українською / На укр. яз)

24. П. Порошенко, 21.06.14.
25. штаб АТО, 23.08.14; 24.08.14.
26. інформаційний центр РНБО, 26.08.14.
27. zik.ua, 25.02.17.
28. znaj.ua, 24.08.18.
29. штаб АТО, 19.08.14.
30. штаб АТО, 27.02.18.
31. www.5.ua, 28.07.16.
32. нардеп І. Попов, ФБ, 5.08.16.
33. ukrinform.ua, 16.08.16.
34. tyzhden.ua, 20.05.16.
35. glavnoe.ua, 12.04.19.
36. apostrophe.ua, 18.12.18.
37. znaj.ua, 2.02.19.
38. texty.org.ua, 10.06.19.
39. Роман Цимбалюк, Блог на Ютуб, травень 2019.
40. Високий замок, 31.03.19.
41. Путін, 29.08.14.
42. depo.ua, 3.08.16.
43. znaj.ua, 20.11.19.
44. slovoidilo.ua, 07.07.17.
45. fakty.com.ua, 18.02.15.
46. replyua.net, 14.02.18.
47. day.kyiv.ua, 5.11.18.
48. ukrinform.ua, 23.11.19.
49. ukrinform.ua, 25.01.19.
50. tsn.ua, 6.07.19.

References:

1. *ABV. Zbroinyi konflikt v terminakh (Putivnyk dlia Ukrainy)* (Kyiv, Ministerstvo z pytan tymchasovo okupovanykh terytorii ta vnutrishno peremishchenykh osib, 2019).
2. *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk*, Retrieved from <http://sum.in.ua/s/kurator>
3. Vilchynska, T. “Kontsept – viina: osoblyvosti movnoi obiektyvatsii u hazetnomu teksti”. *Linhvistychni studii. Linguistic Studies* 34 (2017): 110–114.
4. Dalles, A. *Taynaya kapitulyatsiya* (1967), <https://www.e-reading.life/book.php?book=1013352>
5. Ivanevych, T. *Nova terminolohiia viiny: zona ATO chy RVZA RF?* (2018), <http://old.qha.com.ua/ru/analitika/nova-terminologiya-viini-zona-ato-chi-rvza->

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kyryliuk O. L. [Kyryliuk O. L.], kyryliuk@ukr.net

Peculiarities of the Microfield “Hostile Troops” in the Structure of the Associative-semantic field “Enemy” (based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war) [Osoblyvosti mikropolia “vorozhi viiska” u strukturi asotsiatyvno-semanticznego polia “voroh” (na materiali dyskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny)] (in Ukrainian)

- rf/188691/
6. "Ikhtamniety Stalina. Dlia koho zmishaly pershyi "kokteil Molotova" (2017), <http://www.dsnews.ua/world/-ihtamneti-stalina-dlya-kogo-zmishali-pershiy-kokteyl-molotova--07082017220000>
 7. Kytaiva, Ye. *Zapysky z peredovoi: armiitsi pro zorianipeizazhi, piatnadtsiatytysiachnykiv ta lazniu u vorohapidnosom* (2017), <https://www.5.ua/suspilstvo/zapysky-z-peredovoi-armiitsi-pro-zoriani-peizazhi-piatnadtsiatytysiachnykiv-ta-lazniu-u-voroha-pid-nosom-139054.html>
 8. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy*. Statia 110. Posiahannia na terytorialnu tsilnist i nedotorkannist Ukrainy, <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/013/110.php>
 9. Mahda, Ye. Hibrydna ahresia Rosii: uroky dlia Yevropy (Kyiv, KALAMAR, 2017).
 10. Pal'veleva, L. "Porebrik" i "bordyr", "Mikhal Sergeich" i "Mikhail Sergeevich" (2006), <https://www.svoboda.org/a/161953.html>
 11. Pocheptsov, G. Kognitivnye voyni v sotsmedia, masovoy kul'ture i massovykh kommunikatsiyakh (Khar'kov, Folio, 2019).
 12. Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh. 2268-VIII (2018), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2268-19>
 13. *Slovyk terminiv dlia ZMI shchodo rosiisko-ukrainskoho konfliktu* (2014), https://ms.detector.media/ethics/standards/slovník_termíniv_dlya_zmi_shchodo_rosiyskoukrainskoho_konfliktu/
 14. Turkova, K. *Toksichnyy rybkageyt i ikhtamnet-2* (2018), <https://snob.ru/entry/157688/>
 15. Khaddad-Rozkladai, K. *Chy ye zhyttia za porebrykom: yak u movu vkhodiat slova* (2014), https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_ci-ye-zhittya-za-porebrykom-yak-u-movu-vhodyat-slova/567408
 16. Shemshuchenko, Yu. S., Babkin, V. D., Horbatenko, V. P. (Red.). *Politolohichni entsyklopedychnyi slovyk* (Kyiv, Geneza. 2004).
 17. *Yurydychna entsyklopediia* (Kyiv: Ukr. entsykl., 1998), http://leksika.com.ua/14210923/legal/marginalni_grupi
 18. Yavorska, H. Kontsept "viina": semantyka i prahmatyka. *Stratehichni priorytety* 1 (38) (2016). 14–23.
 19. Lakoff, G. Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*, IV (2) (1992): 5–19, <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/cogsem.2009.4.issue-2/cogsem.2009.4.2.5/cogsem.2009.4.2.5.pdf>

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Кирилюк О. Л. [Кирилюк О. Л.], kyryluk@ukr.net

Особливості мікрополя "ворожі війська" у структурі асоціативно-семантичного поля "ворог" (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни) [Особенности микрополя "вражеских войск" в структуре ассоциативно-семантического поля "враг" (на материале дискурса российско-украинской информационной войны)] (Українською / На укр. яз)

20. Silberstein, S. *War of words. Language, politics and 9/11* (London – New York, Routledge, 2002).
21. Thomas, P. R. *Weapon Systems and Information War*. Retrieved from (1976), https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Science_and_Technology/09-F-0070-Weapon-Systems-and-Information-War.pdf
22. Fabiszak, M. A. *Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications* (2007), http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/510/1/Fabiszak_M_Conceptual_Metaphor.pdf
23. штаб АТО, 4.09.14.
24. П. Порошенко, 21.06.14.
25. штаб АТО, 23.08.14; 24.08.14.
26. інформаційний центр РНБО, 26.08.14.
27. zik.ua, 25.02.17.
28. znaj.ua, 24.08.18.
29. штаб АТО, 19.08.14.
30. штаб АТО, 27.02.18.
31. www.5.ua, 28.07.16.
32. нардеп І. Попов, ФБ, 5.08.16.
33. ukrinform.ua, 16.08.16.
34. tyzhden.ua, 20.05.16.
35. glavnoe.ua, 12.04.19.
36. apostrophe.ua, 18.12.18.
37. znaj.ua, 2.02.19.
38. texty.org.ua, 10.06.19.
39. Роман Цимбалюк, Блог на Ютуб, травень 2019.
40. Високий замок, 31.03.19.
41. Путін, 29.08.14.
42. depo.ua, 3.08.16.
43. znaj.ua, 20.11.19.
44. slovoidilo.ua, 07.07.17.
45. fakty.com.ua, 18.02.15.
46. replyua.net, 14.02.18.
47. day.kyiv.ua, 5.11.18.
48. ukrinform.ua, 23.11.19.
49. ukrinform.ua, 25.01.19.
50. tsn.ua, 6.07.19.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Kyryliuk O. L. [Kyryliuk O. L.], kyryliuk@ukr.net

Peculiarities of the Microfield “Hostile Troops” in the Structure of the Associative-semantic field “Enemy” (based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war) [Osoblyvosti mikropolia “vorozhi viiska” u strukturi asotsiatyvno-semantynchoho polia “voroh” (na materialy dyskursu rosiisko-ukrainskoi informatsiinoi viiny)] (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 30.08.2019

Перевірено на плагіат 12.09.2019 р.

унікальність – 97.11 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.125-139>

УДК 811.14

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ПЕРСУАЗИВНОСТІ У “ФІЛІПКАХ” ДЕМОСФЕНА

Олеся Василівна Лазер-Паньків (м. Київ, Україна)

o.lazer-pankiv@knu.ua

канд. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Інститут філології

Костянтин Альбертович Рябцев (м. Київ, Україна)

kostiariabtsev@gmail.com

бакалавр

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Інститут філології

Статтю присвячено дослідженню особливостей вираження персуазивності у промовах Демосфена на матеріалі першої та другої “Філіпик”. Аналіз тексту зазначених промов дозволив виокремити низку мовностилістичних та риторичних засобів, які використовувались автором задля підвищення рівня переконливості промов. Зокрема, робиться акцент на вживанні Демосфеном численних часток та сполучників (зі значенням умовності, підсилення, заперечення і протиставлення), синтаксичних конструкцій (*Genetivus absolutus*, *Accusativus / Nominativus cum infinitivo*), емпатичному вживанні особового займенника на першу особу однини. Визначаються та коментуються риторичні прийоми, за допомогою яких оратор переконує аудиторію: чергування прямих та безособових звертань до слухачів; парадокс, гіпербола, метафора, еротема, антитеза, риторичне питання, а також синтаксичний і семантичний плеоназм. Окреслюється комбінування Демосфеном різних начал відповідно до аристотелівських категорій логосу (розлогі логічні

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А. [Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А.], *o.lazer-pankiv@knu.ua*,
kostiariabtsev@gmail.com

Особливості вираження персуазивності у “Філіпиках” Демосфена [Особенности выражения персуазивности в “Филиппиках” Демосфена] (Українською / На укр. яз)

міркування та послідовності, розрахунки витрат та коштів), етосу (клятвені звертання до Зевса, богів; використання власного авторитету задля переконання; наголошення на служінні загальному благу як на своєму керівному принципі) та патосу (патетичні, подекуди навіть гнівні звернення; апеляція до сильних емоцій слухачів).

Ключові слова: персуазивність, Демосфен, мовностилістичні засоби, риторичні прийоми, логос, етос, патос.

PECULARITIES OF EXPRESSING PERSUASIVENESS IN DEMOSTHENES' *PHILIPPICS*

Olesia V. Lazer-Pankiv (Kyiv, Ukraine)
o.lazer-pankiv@knu.ua

Ph.D., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology

Kostiantyn A. Riabtsev (Kyiv, Ukraine)
kostiariabtsev@gmail.com

bachelor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology

The article is devoted to the study of peculiarities of persuasiveness expression in the Demosthenes' speeches on the material of the first and second Philippics. The analysis of the text of these speeches made it possible to distinguish a number of linguistic and rhetorical means used by the author to increase the level of persuasiveness of the speeches. In particular, emphasis is placed on the Demosthenes' usage of numerous particles and conjunctions (with different meanings: conditionality, amplification, negation and opposition), syntactic constructions (Genetivus absolutus, Accusativus / Nominativus cum infinitivo), emphatic usage of the personal pronoun in the first person. The rhetorical techniques by which the speaker convinces the audience are identified and commented upon: alternation of direct and impersonal appeals to the audience; paradox, hyperbole, metaphor, erothema, antithesis, rhetorical question, as well as syntactic and semantic pleonasm. Demosthenes combines different principles according to Aristotelian categories

of logos (logical reasoning and sequences, calculations of costs), ethos (oaths to Zeus, gods; usage of one's authority for persuasion; emphasis on service to the common good as the main principle) and pathos (pathetic, sometimes even angry appeals; appeal to strong emotions of listeners).

Keywords: *persuasiveness, Demosthenes, linguistic and stylistic means, rhetorical techniques, logos, ethos, pathos.*

ОСОБЕННОСТИ ВЫРАЖЕНИЯ ПЕРСУАЗИВНОСТИ В “ФИЛИППИКАХ” ДЕМОСФЕНА

Олеся Васильевна Лазер-Паньків (г. Киев, Украина)

o.lazer-pankiv@knu.ua

канд. филол. наук, доцент

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

Институт филологии

Константин Альбертович Рябцев (г. Киев, Украина)

kostiariabtsev@gmail.com

бакалавр

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

Институт филологии

Статья посвящается исследованию особенностей выражения персуазивности в речах Демосфена на материале первой и второй “Филиппик”. Анализ текста упомянутых речей дал возможность выделить ряд лингвостилистических и риторических средств, используемых автором для повышения уровня убедительности речей. В частности, делается акцент на употреблении Демосфеном различных частиц и союзов (со значением условности, усиления, отрицания и противопоставления), синтаксических конструкций (*Genetivus absolutus*, *Accusativus* / *Nominativus cum infinitivo*), эмфатическом употреблении личного местоимения первого лица единственного числа. Определяются и комментируются риторические приемы, с помощью которых оратор убеждает аудиторию: чередование прямых и косвенных обращений к слушателям, парадокс, гипербола, метафора, эротема, антитеза, риторический вопрос, а также синтаксический и семантический плеоназм. Описывается

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А. [Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А.], o.lazer-pankiv@knu.ua,
kostiariabtsev@gmail.com

Особливості вираження персуазивності у “Філіпіках” Демосфена [Особенности выражения персуазивности в “Филиппиках” Демосфена] (Українською / На укр. яз)

комбинирование Демосфеном разных начал в соответствии с аристотелевскими категориями логоса (обширные логические размышления и последовательности, расчеты трат и денежных средств), этоса (клятвенные обращения к Зевсу, богам; использование собственного авторитета для убеждения; подчеркивание служения общему благу как собственного главного принципа) и патоса (патетические, иногда даже гневные обращения; апелляция к сильным эмоциям слушателей).

Ключевые слова: персуазивность, Демосфен, лингвостилистические средства, риторические приемы, логос, этос, патос.

ВСТУП. Комунікативно-прагматичний підхід до аналізу мовних явищ, який є одним з основних у сучасних лінгвістичних студіях, зумовив посилення інтересу науковців до аналізу закономірностей комунікативної діяльності, зокрема, до питання вираження персуазивності. Відтак, з'являється чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, присвячених як загальнотеоретичним питанням персуазивної комунікації (Ф. Бацевич, А. Голоднов, Г. Почепцов, Й. Стернін, В. Чернявська та інші), так і аналізу персуазивних стратегій і тактик у різних видах дискурсу: політичному (О. Горошко, Т. Полякова, Т. Стецик, Д. Харитонов, Є. Шейгал), рекламному (М. Веренько, Т. Семенюк, Г. Є. Хоменко), юридичному (Т. Корольова, В. Швецова), психологічному (О. Багрій), медичному (Ю. Бережанська), дипломатичному (В. Скрябіна) та інших, що свідчить про неабияку актуальність феномену персуазивності.

На основі теоретичних положень, викладених у працях вищезгаданих науковців, персуазивну комунікацію розглядаємо як спробу впливу адресанта на ментальну сферу (думку, враження, ставлення, почуття, емоції) реципієнта з метою зміни його поведінки (спонукання до здійснення / відмови від здійснення певних посткомунікативних дій) [Голоднов 2010, с. 11; Чернявская 2006, с. 25].

Усі зазначені праці ґрунтуються на аналізі сучасних або близьких до сучасності текстів, натомість питання вираження персуазивності у текстах античних ораторів залишалося поза увагою науковців. Антична риторика, як відомо, є базисом, на якому розвивається сучасна риторика “із залученням досягнень теорії комунікації, соціальної психології, когнітології, теорії мовленнєвих актів, лінгвістики (особливо прагматики) тексту, стилістики та низки інших дисциплін” [Голоднов 2011, с. 106]. Тому вважаємо, що саме

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Lazer-Pankiv O. V., Riabtshev K. A. [Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А.], o.lazer-pankiv@knu.ua, kostiaribabtshev@gmail.com

Peculiarities of Expressing Persuasiveness in Demosthenes' *Philippics* [Osoblyvosti vyrazhennia persuaazyvnosti u "Filipikakh" Demosfena] (in Ukrainian)

дослідження творів античної риторики (а саме промов Демосфена, якого Марк Тулій Цицерон у своєму трактаті “Брут” назвав “цілком довершеним” промовцем і загалом неодноразово згадував його як зразок та вершину грецької риторики) мають стати невід’ємною частиною сучасної комунікативно-прагматичної лінгвістики загалом та теорії персуазивності зокрема. Отже, необхідність аналізу персуазивності на матеріалі давньогрецьких промов Демосфена як найвидатнішого представника античної риторики, а також відсутність напрацювань з окресленої проблематики визначають **актуальність** нашої роботи.

Творчість Демосфена неодноразово привертала увагу науковців. У деяких працях (зокрема, [Worthington 2000; Sealey 1993; Jaeger 1938]) мовностилістичні особливості промов розглядаються, насамперед, в аспекті осмислення Демосфена як особистості, як історичної та політичної фігури; робиться акцент на окремих найяскравіших елементах промов та ознаках стилю відповідно до мети наукового пошуку. Частина ж видань містить переклади промов Демосфена з примітками та коментарями (наприклад, [Тобітс 2000; Демосфен 1994]). Однак, попри безумовну якість окреслення особливостей стилю Демосфена, ці праці все ж, у першу чергу, є перекладами і не дають детальної картини засобів, застосовуваних оратором у кожній конкретній промові, зокрема, для вираження персуазивності.

Об’єктом нашого дослідження є мовностилістичні та риторичні особливості промов Демосфена.

Предметом наукового пошуку є мовностилістичні та риторичні засоби вираження персуазивності у “Філіпіках” Демосфена.

Метою є виявити та якнайповніше охарактеризувати особливості вживання мовностилістичних та риторичних засобів для вираження персуазивності у “Філіпіках” Демосфена з урахуванням історичних особливостей епохи.

Для досягнення означеної мети було використано **методи**: описовий метод, метод суцільної вибірки, метод компонентного, синтаксичного, лексико-граматичного, стилістичного та прагматичного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. Значну увагу лінгвістиці приділяють дослідженню стратегій і тактик персуазивної комунікації, а

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А. [Лазер-Паньков О. В., Рябцев К. А.], o.lazer-pankiv@knu.ua, kostiariabtsev@gmail.com

Особливості вираження персуазивності у “Філіпіках” Демосфена [Особенности выражения персуазивности в “Филиппиках” Демосфена] (Українською / На укр. яз)

також аналізу мовно-стилістичних засобів вираження персуазивності. Однак, як зазначає А. Голоднов, “сутність персуазивності набагато складніша і не вичерпується інструментальним аспектом цього комплексного явища” [Голоднов 2010, с. 12]. Адже особлива функція мовних засобів у вираженні персуазивності може бути реалізована “лише у конкретному тексті, який являє собою семантичне та структурне ціле, у їх взаємодії між собою, з іншими елементами текстової структури, а також з елементами ситуативної та екстралінгвістичної інформації (інформація про ситуацію спілкування, про структуру мовної особистості комунікантів та їх соціально-статусні параметри, про можливі перешкоди при спілкуванні тощо)” [Голоднов 2010, с. 13]. Тому при аналізі особливостей вираження персуазивності у риторичних творах (особливо у текстах авторів, які хронологічно дуже віддалені від нас, як-от Демосфен) необхідно звертати увагу на історико-політичне та соціальне тло їх виголошення чи написання, тобто на широкий комунікативний контекст [ibid.], оскільки “розмаїття ситуацій спілкування визначає варіативність реалізації цілі риторичної “промови” у кожній конкретній з них, а також має вплив на вибір і структурування елементів змісту тексту та їх мовного оформлення” [Голоднов 2011, с. 105-106]. Тому вважаємо за доцільне окреслити історико-політичні умови виголошення промов Демосфеном.

На момент виголошення “Першої Філіпіки” (351 р. до Р. Х.) Демосфен був ще не надто досвідченим політиком (але вже доволі прославленим оратором), тим не менше він не побоявся першим виступити перед публікою, прямо вказавши на загарбницькі дії Філіппа, що загрожують вільному становищу Греції, на інертність дій співгромадян, та висловив ініціативу підготовки флоту задля ведення мобільних атак на узбережжя ворожих територій та формування невеликої, але регулярної армії з обов’язковою участю афінських громадян. Хоча виступ Демосфена і захопив слухачів, однак промова не мала практичного значення, доки оратор не випустив її у 347 р. до Р. Х. у вигляді памфлету. “Друга Філіпіка” була виголошена у 344 р. до Р. Х., коли потрібно було дати відповідь послам з Месенії та Аргосу, які приїхали прояснити позицію Афін щодо подій на Пелопоннесі. У цій промові Демосфен зазначає, що Афіни не бажають поновлення спартанського панування, однак яскраво змальовує приклади

підступності Філіпа і запевняє, що його дії спрямовані на послаблення Афін, а не на звільнення народів Пелопоннесу. Судячи з того, що на той період Філіп відмовився від інтриг на Пелопоннесі, хоч і продовжував вести свою політику проти афінян, промова Демосфена була більш переконливою, аніж доводи македонських послів. На цьому етапі великий оратор вийшов переможцем. Очевидно, у той момент вдалося виконати усі умови успішності виголошення промови, серед яких Аристотель називає, зокрема, характер мовця, настрої слухача та саму промову (Aristot. Rh. 1.2.3).

Оскільки “промова має на меті вплив на слухача переважно засобами мови” [Голоднов 2011, с. 105-106], звернімося до оригінальних текстів для виокремлення та аналізу мовностилістичних та риторичних засобів, які дозволили Демосфену вибороти перемогу після виголошення промов і переконати співгромадян, з урахуванням апелювання Демосфена до окреслених вище начал людини.

Уже з початкових рядків “Першої Філіпіки” (Dem. 4.1) Демосфен демонструє фундаментальні ознаки свого стилю: вживання вивірених умовних періодів, акцент на доказовій аргументації – логос превалює над етосом та патосом, хоча оратор майстерно поєднує всі три начала, то підносячи, то урівноважуючи тон промови, а також ненав’язливі риторичні прийоми задля концентрації уваги та розуміння важливості сказаного, проте дуже органічно вплетені у канву промови.

Задля переконання слухачів Демосфен найбільш часто використовує різноманітні мовностилістичні та риторичні засоби. Вже у вступі (Dem. 4.1) афінянин вживає численні частки та сполучники зі значенням умовності, підсилення, заперечення і протиставлення: *εἰ* – *якби* (тричі на початку підрядних умовних речень у складі першого складного, на початку другого речення); *ἄν* (чотири рази у першому, один у другому реченні); *ἐπειδὴ* – *оскільки*; *ὥς* – *доки*; *τότε* – *тоді*; *μὲν*, *δὲ*, *γὰρ* – протиставні частки (*μὲν* з *δὲ* утворюють дві протиставні єдності, одна з яких вміщується всередині іншої); *μή* – *ні* (частка інтонаційно виділена задля підкреслення невиконання умови, яка і стає причиною для виступу).

Також варто звернути увагу на використання особового займенника *ἐγώ* на першу особу однини, що робиться насамперед з емпатичною метою і не є характерним для давньогрецької мови, якщо мова не йде про додаткове

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А. [Лазер-Паньков О. В., Рябцев К. А.], o.lazer-pankiv@knu.ua, kostiariabtsev@gmail.com

Особливості вираження персуазивності у “Філіпіках” Демосфена [Особенности выражения персуазивности в “Филиппиках” Демосфена] (Українською / На укр. яз)

наголошення на собі (зокрема, Dem. 4.10, 4.22, 6.23, 6.31 тощо; загалом 18 випадків). Деколи автор вдається навіть до більшого емпасису, додаючи підсилювальну частку *γέ* (Dem. 4.18, 4.43, 6.37).

Для підкреслення контрасту між поточним поганим станом справ та гіпотетичним оптимальним майбутнім, яке може бути досягнуте завдяки його пропозиції, Демосфен використовує суперлативи *χεῖριστον найгірше* та *βέλτιστον найкраще*, а також пейоратив *φάυλως паскудно, погано, дурно* (Dem. 4.2).

Серед синтаксичних особливостей особливий інтерес викликає чергування безпосередніх звертань до слухачів та безособових узагальнень. Так, лейтмотивом, що часто повторюватиметься у тексті промов задля концентрації уваги слухачів (29 разів у “Першій Філіпіці” та 6 разів у другій), є пряме звертання Демосфена до аудиторії: *ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι О афінські громадяни!*

Однак Демосфен відзначався тим, що чергував прямі звертання та заклики до слухачів із безособовими виразами, щоб промова не була надто нав’язливою і у підсумку слухач ніби сам доходив до потрібних оратору висновків, які той свідомо замовчував (наприклад, безособова форма *δέον* (Dem. 4.14, 4.40, 6.3) *потрібно*; безособовий синтаксичний зворот *genetivus absolutus*: *τῶν δεόντων ποιοῦντων ὑμῶν* (Dem. 4.2) *бо ви не виконували потрібних дій*; безособовий *adiectivum verbale* замість імперативної форми: *πρῶτον μὲν οὖν οὐκ ἀθυμῆτέον* (Dem. 4.2) *отже, перш за все не слід впадати у відчай*).

Подекуди для підсилення ефекту від виступу автор вживає сакральні клятви-звертання до Зевса та богів (*νῆ Δία* (Dem. 4.10; 6.13, 14, 23) *Клянусь Зевсом!*; *νῆ τοὺς θεοὺς* (Dem. 4.49; 6.32) *Присягаюся богами!*; *ὦ πάντες θεοί* (Dem. 6.37) *о всі боги!*), апелюючи таким чином до етосу слухачів.

Серед риторичних засобів персуазивності найбільш поширеними у першій та другій “Філіпіках” є риторичне питання (29 та 6 випадків відповідно). Як відомо, основною функцією таких питань є не запит інформації, а спонукання співрозмовника до дії через апеляцію до існуючих у суб’єкта уявлень про систему цінностей, прийнятих у певному соціумі (зокрема, [Мясоєдова 2015, с. 119]). Тому, як справедливо зазначає Х. Халмарі, використання риторичних питань є витонченим та майстерним

засобом переконання, щоб змусити аудиторію погодитися з запропонованим розв'язанням проблеми [Halmari 2005]. Отже не дивно, що Демосфен часто використовує риторичне питання (подекуди – цілі низки питань) у місцях особливого емоційного напруження. Так, після опису злочинів Філіпа Демосфен наводить кілька риторичних питань для підвищення патетики промови: *πότε οὖν, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πόθ' ἂ χρή πράξετε; ἐπειδὴν τί γένηται; [...] νῦν δὲ τί χρή τὰ γινόμεν' ἡγεῖσθαι;* (Dem. 4.10) *Коли ж, афінські громадяни, коли ж нареши́те ви робитимете те, що слід? Коли що станеться? [...] То як же слід розглядати те, що трапилось тепер?.* Нанизування кількох риторичних питань для підсилення переконливості зустрічаємо також наприкінці “Першої Філіпіки”: *εἴτα τοῦτ' ἀναμενοῦμεν; καὶ τριήρεις κενὰς καὶ τὰς παρὰ τοῦ δεῖνος ἐλπίδας ἂν ἀποστείλητε, πάντ' ἔχειν οἴεσθε καλῶς; οὐκ ἐμβησόμεθα; οὐκ ἔξιμεν αὐτοῖς μέρει γέ τιτι στρατιωτῶν οἰκείων νῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον; οὐκ ἐπὶ τὴν ἐκείνου πλευρόμεθα;* (Dem. 4.43-44) *Ми чекатимемо, доки це станеться? І ви гадаєте, що все буде добре, якщо ви пошлете порожні трієри разом із примарними надіями? Ми не сядемо на кораблі? Не вирушимо самі з частиною власних воїнів зараз, якщо не (виступили) раніше? Не попливемо проти нього?.*

Наведені уривки є чи не найбільш патетичними в усій промові, адже тут спостерігаємо використання одразу низки фігур, що у Демосфена зустрічається (наскільки можемо судити за тоном промови) саме в місцях емоційного піку.

У переважній більшості випадків автор сам дає відповіді на свої ж запитання, утворюючи таким чином еротему – риторичну фігуру, яка полягає у відповіді промовця на своє ж питання, хоча воно зазвичай просто риторичне: *ἐπειδὴν τί γένηται; ἐπειδὴν νῆ Δί' ἀνάγκη τις ἦ* (Dem. 4.10) *Коли що станеться? Коли, клянусь Зевсом, настане якась необхідність; тίνων ὁ Φίλιππος κύριος πρῶτον μετὰ τὴν εἰρήνην κατέστη; πυλῶν καὶ τῶν ἐν Φωκεῦσι πραγμάτων. τί οὖν; πῶς τούτοις ἐχρήσατο; ἂ Θηβαίοις συμφέρεи καὶ οὐχ ἂ τῇ πόλει, πράττειν προεῖλετο* (Dem. 6.7) *над чим Філіп захопив контроль після миру у першу чергу? Над Пілами та всіма справами фокейців. І що ж? Як він цим скористався? Він обрав діяти на користь фіванців, а не (нашого) міста.*

Поширеною у текстах аналізованих промов є також метафора.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А. [Лазер-Паньков О. В., Рябцев К. А.], o.lazer-pankiv@knu.ua, kostiariabtshev@gmail.com

Особливості вираження персуазивності у “Філіпіках” Демосфена [Особенности выражения персуазивности в “Филиппиках” Демосфена] (Українською / На укр. яз)

Зокрема, до неї промовець вдається для підкреслення інертності афінян у боротьбі з царем Македонії та їх спонукання до більш рішучих дій: ἵνα μὴ μόνον ἐν τοῖς ψηφίσμασι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς πολεμῆτε Φιλίππῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις (Dem. 4.30) *щоб не лише у псефізмах та листах воювати з Філіпом, але і справами*; οἱ δὲ τῶν πραγμάτων οὐ μένουσι καιροὶ τὴν ἡμετέραν βραδυτῆτα καὶ εἰρωνείαν (Dem. 4.37) *тоді як сприятливі для справ нагоди не стануть чекати на нашу неквапливість та відмовки*; καὶ τριήρεις κενὰς καὶ τὰς παρὰ τοῦ δεῖνος ἐλπίδας ἂν ἀποστείλητε, πάντ' ἔχειν οἴεσθε καλῶς; (Dem. 4.43-44) *І ви гадаєте, що все буде добре, якщо ви пошлете порожні трієри разом із примарними надіями?*

Ефективним засобом впливу на слухачів є антитеза, за допомогою якої Демосфен протиставляє принципи “бездіяльне спостереження – необхідні дії проти ворога”, із зазначенням негативних наслідків у разі недотримання останнього: οὐ γὰρ ἅττα ποτ' ἔσται δεῖ σκοπεῖν, ἀλλ' ὅτι φαῦλα, ἂν μὴ προσέχητε τὸν νοῦν καὶ τὰ προσήκοντα ποιεῖν ἐθέλητε, εὖ εἰδέναι (Dem. 4.50) *Не за тим слід спостерігати, що і коли трапляється, але добре усвідомити, що буде паскудно, якщо ви не будете уважними та не захочете робити необхідне*. Протиставлення “слова – дії” знаходимо також у другій промові: πράξειςιν, οὐχὶ λόγοις (Dem. 6.3) *діями, а не словами*.

Задля посилення переконливості промов автор використовує семантичний плеоназм – риторичний прийом, що полягає у вираженні одного значення кількома мовними елементами синонімічного змісту: ἀπλῶς, οὐδὲν ὑποστειλάμενος, πεπαρρησίασμαι (Dem. 4.51) *нічого не приховавши, відверто сказав* (достатньо було вжити дієслово πεπαρρησίασμαι, яке і саме по собі перекладається як “відверто сказав”); ἔργῳ κωλύειν καὶ πράξειςιν (Dem. 4.51) *перешкоджати справою та діями*; οὐχὶ πρὸς εἰρήνην οὐδ' ἡσυχίαν οὐδὲ δίκαιον οὐδέν (Dem. 6.8) *не на мир, спокій чи справедливість*.

У аналізованих промовах зустрічаємо також риторичний прийом парадоксу, яким Демосфен привертає увагу до подальших слів як можливого оптимального рішення: ὁ γὰρ ἐστὶ χεῖριστον αὐτῶν ἐκ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου, τοῦτο πρὸς τὰ μέλλοντα βέλτιστον ὑπάρχει (Dem. 4.2) *адже те, що було найгіршим для нас у минулому, виявляється найкращим для майбутнього*.

Для окреслення особливостей вираження персуазивності необхідно, на наше переконання, здійснити аналіз промов крізь призму аристотелівської теорії про три основні групи способів аргументації: патос (узагальнення почуттів, емоцій, душевного піднесення), етос (сукупність моральних устоїв, звичаїв, традицій аудиторії, а також авторитет, статус оратора) та логос (фактологічний аспект промови), які відповідають чуттєвому, моральному та розумовому началу людини відповідно [Аристотель 2000]. Саме поєднання усіх трьох начал у правильних та доречних для конкретного випадку пропорціях створює переконливу промову.

Як справедливо зазначає Дж. Чартеріс-Блек, важливою умовою успішності промови є апеляція до емоцій та переконань, які уже є у слухачів, концентрація їхньої уваги на ключових моментах, які для неї морально прийнятні [Charteris-Black 2005]. У тексті першої і другої “Філіпик” Демосфен постійно звертається до емоцій слухачів, тобто, у термінах Аристотеля, до патосу. Вже у вступі зустрічаємо фразу *εἰκότως συγγνώμης τυγχάνειν* (Dem. 4.1) *небезпідставно сподіватись на (вашу) поблажливість*, якою промовець штучно зменшує очікування від свого виступу та виявляє скромність, ніби ненароком підкреслюючи цю чесноту у собі. Водночас Демосфен таким чином дуже делікатно хвалить вміння афінян оцінювати та сприймати його виступ, оскільки просить поблажливості, вже будучи оратором з репутацією майстра. Власна скромність підкреслюється Демосфеном і в наступному пасажі (*οἴμαι τοῖνυν ἐγὼ ταῦτα λέγειν ἔχειν, μὴ κωλύων εἴ τις ἄλλος ἐπαγγέλλεται τι* (Dem. 4.15) *Отже, я гадаю, що можу казати таке, не перешкоджаючи, якщо хтось пропонує щось інше*): Демосфен іде на зниження патетики, уникає ультимативності, бо далі він перейде безпосередньо до конструктивної частини пропозиції, тому важливо не налаштувати проти себе інших потенційних промовців.

Однією з найсильніших емоцій у давніх греків був сором (ще гомерівські вожді згадували його під час своїх промов перед боєм, зокрема Аякс Теламонід). Демосфен також успішно використовує його для впливу на своїх слухачів та спонукання їх до активних дій: *ἐγὼ μὲν γὰρ οἶομαι τοῖς ἐλευθέροις μεγίστην ἀνάγκην τὴν ὑπὲρ τῶν πραγμάτων αἰσχύνην εἶναι* (Dem.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А. [Лазер-Паньков О. В., Рябцев К. А.], o.lazer-pankiv@knu.ua, kostiariabisev@gmail.com

Особливості вираження персуазивності у “Філіпіках” Демосфена [Особенности выражения персуазивности в “Филиппиках” Демосфена] (Українською / На укр. яз)

4.10) *я ж вважаю, що для вільних (людей) сором за речі (що трапились) є найбільшою необхідністю (діяти).*

Далі оратор акцентує увагу на тому, що слухачі будуть саме суддями (апелує до етосу): τὸ δὲ πρᾶγμ' ἤδη τὸν ἔλεγχον δώσει: κριταὶ δ' ὑμεῖς ἔσεσθε (Dem. 4.15) *справа вже скаже сама за себе, суддями ж будете ви*. Це, на нашу думку, мало сприяти максимально об'єктивному сприйняттю пропозиції, адже для афінян поняття права справедливого суду були надзвичайно важливими.

Подекуди Демосфен майстерно поєднує звернення до всіх трьох начал (етосу, логосу та патосу) слухачів. Наприклад, автор зазначає: ἐπιστέλλειν Εὐβοεῦσιν ἤδη τοιαύτας ἐπιστολάς (Dem. 4.37) *вже надсилає евбейцям такі листи*, а далі виголошує перехопленого листа Філіпа до евбейців, апелюючи до логосу (конкретні факти і реальні докази). З іншого боку, відбувається звернення до патосу: Демосфен прагне викликати обурення афінян зухвалістю македонського царя. Авторитет промовця не дає приводів афінянам сумніватися в істинності цих листів (етос), а принцип авторитету, як відомо, є одним із основоположних у персуазивній взаємодії [Cialdini 1984].

Для досягнення більшої переконливості Демосфен вдається також до тактики замовчування: ἴν' ἢ διὰ τὸν φόβον εἰδὼς εὐτρεπεῖς ὑμᾶς ἡσυχίαν ἔχῃ, ἢ παριδὼν ταῦτ' ἀφύλακτος ληφθῇ, μηδενὸς ὄντος ἐμποδῶν πλεῖν ἐπὶ τὴν ἐκείνου χώραν ὑμῖν, ἂν ἐνδῶ καιρόν (Dem. 4.18) *бо тоді (за умови виконання) він або з острахом сидітиме тихо, знаючи, що ви наготові, або ж не зверне на це належної уваги, і ніщо не завадить вам плисти до його країни, якщо трапиться слушна нагода*. Оратор намагається створити підсвідому когнітивну єдність у слухачів між своєю пропозицією та результатами, з яких обидва будуть позитивними для афінян. Щоб зберегти піднесення, викликане нагадуванням славетного минулого афінян впродовж промови, Демосфен замовчує можливі невдалі варіанти розвитку подій.

В аспекті впливу на аудиторію важливими нам видаються прикінцеві фрази першої та другої “Філіпик”. Першу з них автор завершує словами: νικῶν δ' ὅ τι πᾶσιν μέλλει συνοίσειν (Dem. 4.51) *нехай же переможе те, що має всім принести користь*, наголошуючи на своєму головному принципі – служінні суспільному благу та добробуту рідної держави. На своєму

головному принципі (загальне благо – понад усе) автор акцентує увагу і наприкінці “Другої Філіпіки”: οὐδένα γὰρ βουλοίμην ἔγωγε ἄν, οὐδ’ εἰ δίκαιός ἐστ’ ἀπολωλέναι, μετὰ τοῦ πάντων κινδύνου καὶ τῆς ζημίας δίκην ὑποσχεῖν (Dem. 6.37) *Я ж би для жодної людини не хотів загинути, навіть якщо б це було справедливо, якби це спричиняло небезпеку та шкоду для всіх інших.*

Отже, аналіз першої та другої “Філіпик” Демосфена дозволив виокремити низку мовностилістичних та риторичних засобів, які використовувались автором задля підвищення рівня переконливості промов, а саме: використання численних часток та сполучників зі значенням умовності, підсилення, заперечення і протиставлення; емоційне вживання особового займенника на першу особу; чергування прямих та безособових звертань до слухачів, щоб вони ніби самі доходили до потрібних оратору висновків; парадокс, гіпербола, метафора, еротема, антитеза, риторичне питання, синтаксичний та семантичний плеоназм. Автор вдало комбінує домінуючий логос (постійно спостерігаємо розлогі логічні міркування та послідовності, оратором наводяться розрахунки витрат та коштів) з використанням патосу (патетичні, подекуди навіть гнівні звернення; апеляція до сильних емоцій слухачів) та етосу (клятвені звертання до Зевса, богів; використання власного авторитету задля переконання; наголошення на служінні загальному благу як на своєму керівному принципі).

Представлена публікація не вичерпує усіх питань, пов’язаних із особливостями вираження персуазивності у промовх Демосфена, та відкриває перспективи подальшого аналізу засобів вираження персуазивності на матеріалі інших промов Демосфена, а також загалом у давньогрецькій та античній риторичній традиції.

Література:

1. Голоднов, А. В. *Персуазивная коммуникация: стратегии и тактики воздействия: (на материале современной немецкоязычной рекламы)* (СПб.: Астерион, 2010), 243.
2. Голоднов, А. В. *Риторический метадискурс: основания прагматингвистического моделирования и социокультурной реализации (на материале современного немецкого языка)* (СПб.: Астерион, 2011), 344.
3. Мясоедова, С. В. “Риторичне питання як засіб вираження непрямого спонування в сучасній українській мові”, *Молодий вчений* 9 (24)/1 (2015):

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А. [Лазер-Паньков О. В., Рябцев К. А.], o.lazer-pankiv@knu.ua, kostiariabtsev@gmail.com

Особливості вираження персуазивності у “Філіпіках” Демосфена [Особенности выражения персуазивности в “Филиппиках” Демосфена] (Українською / На укр. яз)

- 118-121.
4. Чернявская, В. Е. *Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия* (Москва: Флинта: Наука, 2006), 136.
 5. Charteris-Black, J. *Politicians And Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor* (Houndmills; Basingstoke; Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2005), 239.
 6. Cialdini, R. B. *Influence* (New York: William Morrow and Company, 1984), 302.
 7. Halmari, H. *Persuasion Across Genres. A linguistic approach* (Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005), 265.
 8. Jaeger, W. *Demosthenes, the origins and growth of his policy* (Cambridge: Walter de Gruyter Company, 1938), 273.
 9. Sealey, R. *Demosthenes and His Time: A Study in Defeat* (New York; Oxford: Oxford University Press, 1993), 340.
 10. Worthington, I. *Demosthenes: Statesman and Orator*. (London: Routledge, 2000), 289.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

11. Аристотель, *Риторика. Поэтика* (Москва: Лабиринт, 2000), 224.
12. Демосфен, *Речи*, отв. ред. Е. С. Голубцова, Л. П. Маринович, Э. Д. Фролов. 3 т. (Москва: Памятники исторической мысли, 1994).
13. Aristotle, *Ars Rhetorica* (Oxford: Clarendon Press, 1959), <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0059%3Abook%3D1%3Achapter%3D2>.
14. Demosthenes, “Κατὰ Φιλίππου Α”, in *Demosthenis Orationes* (Oxford: Clarendon Press, 1903), <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0069%3Aspeech%3D4>.
15. Demosthenes, “Κατὰ Φιλίππου Β”, in *Demosthenis Orationes* (Oxford: Clarendon Press, 1903), <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0069%3Aspeech%3D6>.
16. Τσάτσος, Κ. Δημοσθένης (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2000), 355.

References:

1. Golodnov, A. V. *Persuazivnaja komunikacija: strategii i taktiki vozdejsztvija* [Persuasive communication: strategies and tactics of impact] (SPb.: Asterion, 2010), 243 (In Russ.).

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Lazer-Pankiv O. V., Riabtsev K. A. [Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А.], o.lazer-pankiv@knu.ua, kostiariabtsev@gmail.com

Peculiarities of Expressing Persuasiveness in Demosthenes' *Philippics* [Osoblyvosti vyrazhennia persvazyvnosti u "Filipikakh" Demosfena] (in Ukrainian)

2. Golodnov, A. V. Ritoricheskiy metadiskurs: osnovaniya pragmalingvisticheskogo modelirovaniya i sociokul'turnoj realizacii [Rhetorical metadiscourse: the foundations of pragmalinguistic modeling and sociocultural implementation] (SPb.: Asterion, 2011), 344 (In Russ.).
3. Miasoiedova, S. V. "Rytorychne pytannja jak zasib vyrazhennja neprjamogo sponukannya v suchasnij ukrai'ns'kij movi [Rhetorical Question as a Means of Expressing Indirect Imperative Meaning in the Modern Ukrainian Language]". *Molodyj vchenyj* 9 (24)/1 (2015): 118-121 (In Ukr.).
4. Chernjavskaja, V. E. *Diskurs vlasti i vlast' diskursa: problemy rechevogo vozdeystviya* [Discourse of Power and Discourse Power: Issues of Speech Influence] (Moscow: Flinta: Nauka, 2006), 136 (In Russ.).
5. Charteris-Black, J. *Politicians And Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor* (Houndmills; Basingstoke; Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2005), 239.
6. Cialdini, R. B. *Influence* (New York: William Morrow and Company, 1984), 302.
7. Halmari, H. *Persuasion Across Genres. A linguistic approach* (Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005), 265.
8. Jaeger, W. *Demosthenes, the origins and growth of his policy* (Cambridge: Walter de Gruyter Company, 1938), 273.
9. Sealey, R. *Demosthenes and His Time: A Study in Defeat* (New York; Oxford: Oxford University Press, 1993), 340.
10. Worthington, I. *Demosthenes: Statesman and Orator*. (London: Routledge, 2000), 289.
11. Aristotel', *Ritorika. Pojetika* [Rhetoric, Poetics] (Moscow: Labirint, 2000), 224 (In Russ.).
12. Demosfen, *Rechi* [Speeches], eds. E. S. Golubcova, L. P. Marinovich, J. D. Frolov. 3 vols. (Moscow: Pamjatniki istoricheskoy mysli, 1994) (In Russ.).
13. Aristotle, *Ars Rhetorica* (Oxford: Clarendon Press, 1959), <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0059%3Abook%3D1%3Achapter%3D2>.
14. Demosthenes, "Κατὰ Φιλίππου Α", in *Demosthenis Orationes* (Oxford: Clarendon Press, 1903), <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0069%3Aspeech%3D4>.
15. Demosthenes, "Κατὰ Φιλίππου Β", in *Demosthenis Orationes* (Oxford: Clarendon Press, 1903), <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0069%3Aspeech%3D6>.
16. К. Τσάτσος, Δημοσθένης (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2000), 355.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А. [Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А.], o.lazer-pankiv@knu.ua, kostiariabtev@gmail.com

Особливості вираження персуазивності у "Філіпіках" Демосфена [Особенности выражения персуазивности в "Филиппиках" Демосфена] (Українською / На укр. яз)

Стаття надійшла до редакції 09.09.2019

Перевірено на плагіат 22.09.2019 р.

унікальність – 98,02 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.140-154>

УДК 81.42

СЛОВА РОКУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ: СТАТИСТИЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ

Олена Петрівна Левченко (м. Львів, Україна)

levchenko.olena@gmail.com

*доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська Політехніка»*

У цій праці приділено увагу теоретичним проблемам лінгвокультурології / культурної лінгвістики/етнолінгвістики. Проаналізовано методологічні проблеми, пов'язані із виокремленням ключових концептів культури загалом і слів року зокрема. Досліджено кількісні і якісні характеристики слів року українського мовного і культурного простору. Розглянуто українські слова року **євромайдан, кіборг, блокада, корупція, безвіз**. Сформульовано висновки про головні проблеми лінгвокультурології / культурної лінгвістики / етнолінгвістики, які стосуються вибирання ключових концептів культури і слів року. Так, застосування критерію частотності давало би змогу створювати перелік кандидатів для оцінки експертами чи широким загалом; частотність слів року варто порівнювати з частотністю неологізмів, що дасть змогу передбачати межі частотності, виявляти кандидатів у слова року, враховувати під час цього так звані важливі частини текстів, а також появу таких слів у хештегах, вербальній частині мемів та карикатур. Український матеріал засвідчує той факт, що частотність вживання слів року не завжди корелює з оголошенням тієї чи іншої одиниці словом року. Не всім словам року властивий дериваційний потенціал. У таких слів збільшується концептуальний вміст, їх починають використовувати метафорично, вони стають складниками трансформованих фразеологізмів і інших типів інтертекстем; їх застосовують як власні назви. Факультативною характеристикою досліджених слів року є творення нових синонімічних і антонімічних відношень.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Levchenko O. P. [Levchenko O. P.], levchenko.olena@gmail.com

Key Words in the Ukrainian Public Discourse: Statistical and Cultural Aspects [Slova roku v ukrai'ns'komu publichnomu dyskursi: statystychnyj ta kul'turnyj aspekty] (in Ukrainian)

Ключові слова: лінгвокультурологія, культурна лінгвістика, етнолінгвістика, ключовий концепт культури, слово року, частотність.

KEY WORDS IN THE UKRAINIAN PUBLIC DISCOURSE: STATISTICAL AND CULTURAL ASPECTS

Olena P. Levchenko (Lviv, Ukraine)

levchenko.olena@gmail.com

*Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University*

*The paper focuses on the theoretical issues of linguacultural studies / cultural linguistics / ethnolinguistics. The methodological aspects of revealing key cultural concepts in general and words of the year in particular are viewed. The quantitative and qualitative characteristics of the words of the year, determined within the Ukrainian linguacultural space, are analysed. Such Ukrainian words of the year as **EuroMaidan, cyborg, blockade, corruption, visa-free travel** are under analysis. Conclusions are made concerning the main problems of linguacultural studies / cultural linguistics / ethnolinguistics, as well as approaches to the detection of key cultural concepts and words of the year. Thus, an application of the frequency criterion allows to create a list of candidates for evaluation by experts or public; the frequency of words of the year should be compared with the frequency of neologisms, which makes it possible to predict the limits of frequency, detect candidates for the word of a year, taking into account so called important parts of the texts, as well as appearance of such words within hashtags, verbal parts of mems, cartoons. Ukrainian data shows, that the frequency of such words usage does not always correlate with announcing them words of the year. Not all words of the year have derivative potential. The conceptual content of such words increases, they are used metaphorically and become components of transformed phraseological and other types of intertext units; they are used as proper names. Creation of the new synonymic and antonymic relations is the optional characteristics of the studied words of the year.*

Key words: linguacultural studies, cultural linguistics, ethnolinguistics, key cultural concepts, word of the year, frequency.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Левченко О. П. [Левченко Е. П.], levchenko.olena@gmail.com

Слова року в українському публічному дискурсі: статистичний та культурний аспекти [Слова года в украинском публичном дискурсе: статистический и культурный аспекты] (Українською / На укр. яз)

СЛОВА ГОДА В УКРАИНСКОМ ПУБЛИЧНОМ ДИСКУРСЕ: СТАТИСТИЧЕСКИЙ И КУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТЫ

Елена Петровна Левченко (г. Львов, Украина)

levchenko.olena@gmail.com

*доктор филол. наук, профессор, заведующий кафедры прикладной лингвистики
Национальный университет «Львовская Политехника»*

*Данная саттья посвящена теоретическим проблемам лингвокультурологии / культурной лингвистики / этнолингвистики. Проанализированы методологические проблемы, связанные с выделением ключевых концептов культуры в целом и слов года в частности. Исследованы количественные и качественные характеристики слов года украинского языкового и культурного пространства. Рассмотрены украинские слова года **евромайдан, киборг, блокада, коррупция, безвиз**. Сформулированы выводы о главных проблемах лингвокультурологии / культурной лингвистики / этнолингвистики, касающиеся выбора ключевых концептов культуры и слов года. Так, применение критерия частотности давало бы возможность создавать перечень кандидатов для оценки экспертами или общественностью; частотность слов года стоит сравнивать с частотностью неологизмов, что позволит предусматривать пределы частотности, выявлять кандидатов в слова года, учитывать при этом так называемые важные части текстов, а также появление таких слов в хэштегах, вербальной части мемов и карикатур. Украинский материал свидетельствует о том, что частотность употребления слов года не всегда коррелирует с объявлением той или иной единицы словом года. Не всем словам года присущ деривационный потенциал. У таких слов увеличивается концептуальное содержание, их начинают использовать метафорически, они становятся составляющими трансформированных фразеологизмов и других типов интертекстем; их используют как имена собственные. Факультативной характеристикой исследованных слов года является создание новых синонимических и антонимических отношений.*

***Ключевые слова:** лингвокультурология, культурная лингвистика, этнолингвистика, ключевой концепт культуры, слово года, частотность.*

Вступні зауваги. Дослідження так званих ключових слів/концептів (культури, року) проводяться як в межах різних наук, так і в межах різних галузей та мовних парадигм та конкретних завдань (наприклад, у процесі

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Levchenko O. P. [Levchenko O. P.], levchenko.olena@gmail.com

Key Words in the Ukrainian Public Discourse: Statistical and Cultural Aspects [Slova roku v ukrai'ns'komu publichnomu dyskursi: statystychnyj ta kul'turnyj aspekty] (in Ukrainian)

вибору слова року). М. Рак виокремлює низку підходів, дотичних до цієї проблеми: культурологія, перекладознавство, стилістичні, етнолінгвістичні та інші споріднені концепції [Rak 2015: 305-316]. Зокрема, критерії вибору слів року частково збігаються із критеріями розрізнення ключових слів/концептів культури (у межах когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології / культурної лінгвістики / етнолінгвістики). З іншого боку, особливості слів року частково перетинаються з характеристиками так званих модних слів, хоча вони мають свої особливості. Важливе спостереження подає М. Лазіньський [Łaziński 2017, 250]: "Перелік слів року рідко збігається зі списком культурем, тобто постійними ключовими словами певної культури. Ключовість у плебісцитах та моніторингу преси є тимчасовою". Тож ми маємо справу з поняттями: *ключове слово / ключовий концепт культури – модне слово – слово року*, а також із низкою списків мовних одиниць.

Ключові концепти культури. Звернімо увагу на той факт, що дослідники вживають різні терміни, описуючи це явище: в англосаксонській традиції – *ключові слова, культурні скрипти* (А. Вежицька), *концепт культури* (К. Годдард); у польській – *слова-ключі, культурами, культурні концепти* (С. Бартмінський, М. Рак); *культурема* (А. Нагурко); *slowa sztandarowe* (В. Пісарек); *колективні символи* (М. Фляйшер); в українській – *лінгвокультурний концепт* (Р. Кісь, Н. Єсипенко, В. Козловський); *лінгвокультурологічний концепт* (Л. Овсієнко); *етноконцепт* (Н. Слухай; Н. Шарманова); *слово-концепт* (І. Голубовская); *культурно значущий концепт* (О. Левченко); *лінгвокультурема* (Н. Медвідь); *лінгвокультурологема* (Н. Мех); *(мовні) знаки етнокультури* (В. Жайворонок) тощо. Наприклад, С. Воркачов пропонує таку дефініцію концепту, яка є узвичаєною й в українській лінгвокультурології [Воркачев 2001, 47]: “концепт – це одиниця колективного знання (що сягає вищих духовних цінностей), має мовне вираження й позначена етнокультурною специфікою”. Це визначення вважаю дискусійним, оскільки воно обмежує систему концептів “вищими духовними цінностями” (за цим підходом за вербальними позначниками конкретних явищ не стоять концепти, такий підхід загалом суперечить “аксіомам когнітивізму”), звужує культурну специфіку до етнічної;

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Левченко О. П. [Левченко Е. П.], levchenko.olena@gmail.com

Слова року в українському публічному дискурсі: статистичний та культурний аспекти [Слова года в украинском публичном дискурсе: статистический и культурный аспекты] (Українською / На укр. яз)

наявність етно-культурної специфіки використано як критерій віднесення ментальних одиниць до концептів [Левченко 2007: 39].

Модні слова. Питання модних слів розглянуто у працях низки вчених [Mjos, Moe, Sundet 2014; Tsun-Jui, Shu-Kai, Prevot 2013; Бічай 2003; Новиков 2005, 2012; Мустайоки, Вепрева 2006, 2015]. Як вже згадувалося, окремі ознаки слів року й модних слів є зіставними. А. Мустайоки та І. Вепрева вважають, що модному слову властиві такі ознаки, як актуальність, частотність, універсальність, демонстраційність і гра [Мустайоки, Вепрева 2006: 45-59]. О. Албул зазначає, що дослідники погоджуються з тим, що «мовні одиниці, яким приписано ознаку модності, завжди мають високу частоту вжитку. Однак йдеться не про звичайне кількісне зростання, а про надуживання певними мовними одиницями» [Албул 2010: 22]. У цьому випадку критерій «надуживання» – це суб'єктивні відчуття мовців, оскільки не йдеться про кількісні показники.

Слова року. Слово року в різних країнах визначають по-різному (на сьогодні не створено чітких методик чи процедур вибору таких слів), спостерігаємо також термінологічні незбіги у лінгвістичних працях, присвячених цьому питанню: *слово року* [Иссерс 2014, 2015; Цонева 2015]; *ключове слово поточного моменту* [Шмелева 1993, 2009; Харламова, 2008]; *слово-хронофакт* [Фомина 1995]; *ключові слова епохи* [Земская 1996: 138]; *актуальні концепти* [Черникова 2007]; *актуальні лексеми* [Вепрева 2015]; *актуальне слово* [Мустайоки, Вальтер, Вепрева 2016] тощо. Належить зауважити, що виокремлення слова року є частковим завданням з огляду на обсяг мовного матеріалу, обмеженого хронологічно й різновидом дискурсу. Фактично вибір слова року відбувається в межах модних слів. Т. Шмельова зазначає, що актуальному слову (за її термінологією) властиві такі ознаки: “1) різке зростання частотності вживання; 2) поява актуальних слів у заголовках газетного тексту і хештегах; 3) реалізація граматичного й дериваційного потенціалу; 4) розширення сполучуваності; 5) формування нових синонімічних і антонімічних зв'язків; 6) онімне вживання; 7) мовна рефлексія щодо актуального слова (зокрема його дефініція); 8) мовна гра з актуальним словом” [Шмелева 2009: 63]. А. Мустайоки, Г. Вальтер, І. Вепрева також звертають увагу на різке зростання частотності вживання слів-кандидатів порівняно з попереднім періодом: „Інколи вибір слова відстає від піку його

частотності” [Мустайоки, Вальтер, Вепрева 2016: 127]. Згадані автори стверджують, що існує „соціокультурна детермінованість представлених одиниць” і одночасно – „суб’єктивність процедури їхнього відбору” [Мустайоки, Вальтер, Вепрева 2016: 127]. Виникає питання, яка вага кожного з перерахованих вище критеріїв? Зазначу, що не спостережено вибору слова року після досягнення ним пікової частоти в українському мовному просторі, у багатьох випадках наявний вибір до досягнення пікової частоти. В українському мовному просторі слово року вибирають адміністратори сторінки Словника сучасної української мови та сленгу "Мислово" з січня 2014 р. (*Євромайдан* (2013); *кіборги* (2014); *блокада* (2015); *корупція* (2016); *безвіз* 2017; *томос* (2018); *діджиталізація* (2019)), які зазначають, що критерій частоти не є визначальним. У багатьох працях, присвячених вибиранню слів року або актуальних слів, звернено увагу на суб’єктивність цього процесу. Вибір слів року має велике значення для окреслення ціннісних орієнтирів лінгвospільноти, однак на сьогодні, зокрема, в українській лінгвістиці не напрацьовано відповідної методики; процедура вибору є непрозорою.

Об’єктом цього дослідження є українські слова року, а також кандидати у слова року, **предметом** аналізу є їхні кількісні та якісні характеристики. **Мета** цієї розвідки – проаналізувати критерії виокремлення слів року, виявити кореляції між об’єктивними та суб’єктивними чинниками (частотність уживання та факт вибору словом року). Матеріал дослідження зібрано за допомогою системи Alphateka (кількісні дані й аналіз тональності), корпусу ГРАК [GRAC], а також використано дані із соціальної мережі Twitter (хронологічні межі дослідження охоплюють 2013-2018 рр.). Низка українських слів року та кандидатів у слова року відображає соціально-політичну ситуацію війни, зокрема гібридної. Г.Яворська слушно зауважує: „Аналіз дискурсу гібридної війни передбачає увагу до її вербального складника та створюваних за його допомогою соціально-семіотичних конструктів. Для цього потрібно визначити дискурсивні механізми продукування смислів, поширюваних медіа й соціальними мережами у зв’язку з російською агресією в Україні та її наслідками” [Яворська 2016].

Аналіз частотності. Частотність вживання українських слів року за даними корпусу ГРАК подано на рис. 1.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Левченко О. П. [Левченко Е. П.], levchenko.olena@gmail.com

Слова року в українському публічному дискурсі: статистичний та культурний аспекти [Слова года в украинском публичном дискурсе: статистический и культурный аспекты] (Українською / На укр. яз)

Рис. 1. Частотність українських слів року (за ГРАК)

Рис. 2. Частотність в момент вибору словом року (за ГРАК)

Так, пік частотності слова *євромайдан* припадає на 2014 р., тобто вибір цього слова як слова року був “випереджувальний”. Належить зауважити, що корпус ГРАК перебуває у процесі розбудови, тому дані, вилучені з нього, можуть бути не цілком репрезентативними. На рис. 2 представлено порівняння частотності уживання слів року й кандидатів у слова року на момент вибору слова року. Аналіз даних засвідчує, що частотність слова не була вирішальним критерієм. Наприклад, словосполучі *безвізовий режим* найвища частотність була властива в 2015 році, а вибрано його словом року у 2017 р.

На рис. 3 візуалізовано зростання частотності слів порівняно з попереднім періодом. Твердження про високу частотність і різке зростання частотності частково справджується лише для слова *євромайдан* як неологізму.

Рис. 3. Зростання частотності (за ГРАК)

Проаналізовано також кількість публікацій-новин, у яких ужито досліджувані слова (рис. 4), за допомогою пошуковика Google (ураховано лише українські інтернет-сторінки). Відповідно до цих даних більшість новин містила слово *блокада*, лише у 2014 р. більшу частотність мало слово *євромайдан*. На мою думку, вибираючи слово року, належало би орієнтуватися на частотність появи цього слова саме в новинах.

Рис. 4. Кількість публікацій-новин, які містять слова року (за даними Google)

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Левченко О. П., [Левченко Е. П.], levchenko.olena@gmail.com

Слова року в українському публічному дискурсі: статистичний та культурний аспекти [Слова года в украинском публичном дискурсе: статистический и культурный аспекты] (Українською / На укр. яз)

Окрім кількісного аналізу, значущими є «якісні» ознаки слів року, зокрема концептуальний вміст, дериваційний потенціал, культурне і політичне тло тощо).

Майдан. Поняття (*євро*)майдан відповідає критеріям вибору слова року: частотність уживання слова зростала, проте пік частотності, зокрема в новинах, припадає на 2014 р.), слово часто траплялося в заголовках, хештегах, мемах; від нього утворено низку дериватів (*євромайданивець*: *Єднаються євромайданивці українських громад світу* #євромайдан #Euromaidan; *автомайдан*: #**Автомайдан** вирушає з-під Мегажир'я до помешкань Азарова і Рибак. #євромайдан; антонім *антимайдан*); збільшилася сполучуваність; спостерігаємо використання цього слова як власної назви (*вул. Героїв Майдану*); слово уміщено в енциклопедіях і словниках [Жайворонок 2007, 349]); наявна метафоризація.

З аналізу функціонування слів року зрозуміло, що існує значна кількість їхніх дериватів із чіткою негативною оцінкою, використовуваних в ідеологічних текстах противників незалежності України. Цей факт також є додатковим доказом культурного значення слів, запропонованих як слова року. Тактика російської агресії в мережі полягає у знеціненні всього, що є унікально українським. Така «девальвація» спрямована саме на ті українські цінності, назви яких мають іншу етимологію, ніж російські відповідники (укр. *зрада* – рос. *измена*). Такі „атаки” спрямовано на слово *майдан* і його деривати: рос. *майдаун*, *майданутый*; *укропитек майданутый*; *майданутый на голову* тощо. Окрім хештегів, уживаних в мережі, такі пейоративи активно використовуються в мемах.

Кіборг. За даними пошуковика Google спостерігаємо зростання частотності цього слова у 2015 р. і в наступних роках; слово часто стає складником заголовків, хештегів, мемів; не знайдено його дериватів та не спостережено значної розбудови сполучуваності, онімного вживання. Однак це слово реєструє Вікіпедія, його починають вживати в переносному значенні (*політичний кіборг*).

Блокада. Наявне суттєве збільшення частотності вживання цього слова (проте здобуті дані не можна вважати точними з огляду на його багатозначність); слово траплялося в заголовках і мемах, хештегах; не виявлено розвитку дериваційного потенціалу і творення синонімів, онімного вживання, метафоризації тощо. Однак на прикладі слова *блокада*

(2015) можна проілюструвати розширення сполучуваності. Виокремлено такі колокації з досліджуваним словом (у кожному випадку йшлося про блокаду Криму): *економічна, енергетична, кримська, морська, офіційна, товарна, фінансова* тощо. Розширення сполучуваності з'являється, ймовірно, тоді, коли слову не властиве специфічне культурне тло в певній лінгвокультурі.

Корупція. Спостережено зростання частотності вживання слова; воно з'являється в заголовках, хештегах і мемах; знайдено кілька прикладів мовної гри (*ідеорупція, корумпіада*); не зареєстровано змін у сполучуваності, нових синонімічних чи антонімічних відношень, прикладів онімного вживання.

Безвіз. Слово року *безвіз* має лаконічну форму; воно позначає суспільно важливе явище; зростає частотність вживання слова й у наступні роки; слово часто з'являлося в заголовках, хештегах, мемах; не знайдено його дериватів та прикладів онімного вживання; це слово ще не реєструють словники. На цьому прикладі можна проілюструвати здатність слова до входження в інтертексти різних типів: *Безвіз ся рождає!; А за вікном майже безвіз; на карті зоряного неба є полярна зірка, маленький безвіз і великий безвіз і ще багато чого; Ти казала: «Спокійно please, буде в п'ятницю безвіз». Я прийшов - його нема,- підманула, підвела!*

Висновки. У сучасній лінгвістиці існує декілька проблем, перша з яких – це некоректне створення фактологічної бази дослідження. Сьогодні такі вибірки є здебільшого ілюстраційними, оскільки їх створюють після дослідження для підтвердження «гіпотез». Натомість більш коректним є створення дослідницького корпусу чи використання наявних текстових корпусів, що гарантувало б вищу об'єктивність, а також би спростило значною мірою добирання матеріалу. Друга проблема в цій галузі – застосовувані методи аналізу, які традиційно орієнтовані на дослідження значення, а не знання. А. Глаз, аналізуючи модель Ф. Шаріфіяна, говорить про когнітивно-культурну лінгвістику (*cognitive-cultural linguistics*) [Glaz 2018: 237, 238]. Власне, найкращим рішенням було б реалізувати завдання культурної лінгвістики методиками когнітивної лінгвістики, яким властива комплексність. Третя проблема – наявність розуміння базового поняття лінгвокультурології/ культурної лінгвістики/етнолінгвістики ключового

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Левченко О. П. [Левченко Е. П.], levchenko.olen@gmail.com

Слова року в українському публічному дискурсі: статистичний та культурний аспекти [Слова года в украинском публичном дискурсе: статистический и культурный аспекты] (Українською / На укр. яз)

концепту культури як "вищої духовної цінності", а не застосування когнітивного підходу.

Очевидно, що важко формалізувати вибір слів року. Різні суспільні групи й експерти пропонують кандидатів у слова року, які перебувають у межах їхнього розуміння «поточного моменту». Натомість застосування критерію частотності давало би змогу створювати перелік кандидатів для оцінки експертами і/та широким загалом. Окрім того, частотність слів року варто порівнювати з частотністю неологізмів, що дасть змогу передбачати межі частотності, виявляти кандидатів у слова року, враховувати під час цього так звані важливі частини текстів, а також появу таких слів у хештегах, вербальній частині мемів та карикатур тощо. Український матеріал засвідчує той факт, що частотність вживання слів року не завжди корелює з оголошенням тієї чи іншої одиниці словом року. Не всім словам року властивий дериваційний потенціал. Натомість спостерігаємо, що в таких слів збільшується концептуальний вміст, їх починають використовувати метафорично, вони стають складниками трансформованих фразеологізмів й інших типів інтертекстем; їх застосовують як власні назви. Факультативними характеристиками досліджених слів року є творення нових синонімічних і антонімічних відношень. У дискурсах політичних опонентів таким словам властива протилежна оцінність, що чітко простежується під час порівняння українського дискурсу й, зокрема, дискурсу авторів із Російської Федерації. Під час гібридної війни в багатьох випадках як критерій вибору слів року застосовано «політичну необхідність» із характерною для неї «суб'єктивністю». Іншими словами, під час обирання кандидатів у слова року переважають екстралінгвальні чинники.

Література

1. Албул, Ольга. "Поняття мовна мода як соціо- й лінгвокультурна категорія". *Мова і суспільство* 1 (2010): 21-30.
2. Бічай, Юлія. "«Модні» слова в сучасній російській мові (на матеріалі тлумачних словників і мовленнєвої практики мас-медіа кінця XX – початку XXI ст.)". Автореферат дис. канд. філол. наук, Дніпропетровськ, 2003.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]
© Levchenko O. P. [Levchenko O. P.], levchenko.olena@gmail.com

Key Words in the Ukrainian Public Discourse: Statistical and Cultural Aspects [Slova roku v ukrai'ns'komu publichnomu dyskursi: statystychnyj ta kul'turnyj aspekty] (in Ukrainian)

3. Вепрева, Ирина. “Об актуальной лексеме Крымнаш”. *Русский язык и литература в пространстве мировой культуры : материалы 13 конгр. МАПРЯЛ (Гранада, Испания, 13–20 сент. 2015 г.)* 2 (2015): 31–35.
4. Воркачев, Сергей. “Концепт Счастья: понятийный и образный компоненты”. *Известия Академии наук* 6 (2001): 47–58.
5. Жайворонок, Віталій: “Знаки української етнокультури: словник-довідник”. Київ: Довіра, 2006.
6. Земская, Елена. “Активные процессы современного словопроизводства”. *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)* (Москва, 1996): 90–141.
7. Иссерс, Оксана. “В поисках общего словаря: дискурсивные практики новейшего времени через призму проектов «Слово года»”. *Политическая лингвистика* 4.50 (2014): 48–53.
8. Иссерс, Оксана. “От серьезного – до смешного: игровой потенциал российского слова года”. *Политическая лингвистика* 4 (2015): 25–31.
9. Левченко, Олена. “Символы у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект” (Дисс. доктора філол. наук, Київ, 2007).
10. Мустайоки Арто / Ирина Вепрева. “Какое оно, модное слово: к вопросу о параметрах языковой моды”. *Русский язык за рубежом* 2 (2006): 45–62.
11. Мустайоки Арто / Ирина Вепрева. “Метаязыковой портрет модных слов”. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии* 14.1 (2015): 438–448.
12. Мустайоки, Арто / Харри Вальтер / Ирина Вепрева. “Феномен актуального слова 2015 года”. *Quaestio Rossica* 4.3 (2016): 121–133.
13. Новиков, Владимир. *Словарь модных слов* (Москва: Словари XXI века, 2005).
14. Новиков, Владимир. *Словарь модных слов: Языковая картина современности* (Москва, АСТ-Пресс, 2012).
15. Фомина, Зинаида. “Слова-хронофакты в языке политических текстов”. *Язык и эмоции*. Волгоград (1995): 207–215.
16. Харламова, Татьяна. “Ключевые слова текущего момента. Сильное государство, сильная власть на рубеже веков”. *Проблемы речевой коммуникации* 8 (2008): 138–144.
17. Цонева, Лиляна. “Слово года «крымнаш» в русском медиадискурсе”. *Studia RussicoSlovaca*. Ružomberok (2015): 30–38.
18. Черникова, Наталия. “Актуальные концепты и их лексические репрезентанты”. *Филологические науки* 6 (2007): 71–80.
19. Шмелева, Татьяна. “Ключевые слова текущего момента”. *Collegium* 1 (1993): 33–41.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Левченко О. П. [Левченко Е. П.], levchenko.olena@gmail.com

Слова року в українському публічному дискурсі: статистичний та культурний аспекти [Слова года в украинском публичном дискурсе: статистический и культурный аспекты] (Українською / На укр. яз)

20. Шмелева, Татьяна. Кризис как ключевое слово текущего момента. *Политическая лингвистика* 2.28 (2009): 63–67.
21. Яворська, Галина. “Гібридна війна як дискурсивний конструкт”. *Стратегічні пріоритети. Серія: Політика* 4 (2016): 41-48.
22. *Alphateka*, <https://www.google.com>: (12.3.2018).
23. Głaz, Adam. “Lubelska etnolingwistyka kognitywna a anglojęzyczna lingwistyka kulturowa. Wybrane problemy”. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 30 (2018): 231-257.
24. GRAC – Shvedova, Maria, von Waldenfels, Ruprecht, Yarygin, Sergiy, Kruk, Mikhail, Rysin, Andriy, Starko, Vasyl, Woźniak, Michał (2017-2019): GRAC: General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian. Electronic resource: Kyiv, Oslo, Jena. Available at uacorporus.org.
25. Łaziński, Marek. “Słowo roku 2016 w Polsce i na świecie. Trybunał i pięćset plus w cieniu postprawdy”. *tekst i dyskurs-text und diskurs* 10 (2017): 245-262.
26. Liu, Tsun-Jui / Shu-Kai Hsieh /Laurent Prévot. “Observing Features of PTT Neologisms: A Corpus-driven Study with N-gram Model”. *Proceedings of the 25th Conference on Computational Linguistics and Speech Processing (ROCLING 2013)* (2013): 250-259.
27. Mjøs, Ole J. / Hallvard Moe / Vilde Schanke Sundet. “The functions of buzzwords: A comparison of ‘Web 2.0’ and ‘telematics’”. *First Monday* 19.12. (2014) <https://ojs.ijph.org/ojs/index.php/fm/article/view/4896/4181> (12.3.2018).
28. Rak, Maciej. “Co to jest kulturem”. *LingVaria* X (2015): 305-316.

References

1. Albul, Ol'ga. “Ponjattja movna moda jak socio- j lingvokul'turna kategorija [=Notion of language fashion as socio- and linguo-cultural category].” *Mova i suspil'stvo* 1 (2010), s. 21-30.
2. Bichaj, Julija. “«Modni» slova v suchasnij rosijs'kij movi (na materiali tлумachnyh slovnykiv i movlennjevoj praktyky mas-media kincja HH — pochatku HHI st.)” [=“Modern” words in the current Russian language (on the material of explanatory dictionaries and the speech patterns of mass – media of the late XXth – early XXIst centuries).]. Avtoreferat dysertacii na zdobuttja naukovoogo stupenja kandydata filologichnyh nauk. Dnipropetrovs'k, 2003 (In Ukr.).
3. Vepreva, Irina. “Ob aktual'noj lekseme Krymnash” [=About the actual token Krymnash]. *Russkij jazyk i literatura v prostranstve mirovoj kul'tury: materialy 13 kongr. MAPRJAL (Granada, Ispanija, 13—20 sent. 2015 g.)* 2 (2015), s. 31—35 (In Russ.).

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Levchenko O. P. [Levchenko O. P.], levchenko.olena@gmail.com

Key Words in the Ukrainian Public Discourse: Statistical and Cultural Aspects [Slova roku v ukrai'ns'komu publichnomu dyskursi: statystychnyj ta kul'turnyj aspekty] (in Ukrainian)

4. Vorkachev, Sergej. “Koncept Schast’ja: ponjatijnij i obraznyj komponenty” [=The Concept of Happiness: the conceptual and figurative components]. *Izvestija Akademii nauk* 6 (2001), s. 47–58 (In Russ.).
5. Zhajvoronok, Vitalij. “Znaky ukrai’ns’koi’ etnokul’tury: slovnyk-dovidnyk” [=“Signs of the Ukrainian Ethnoculture: Dictionary and handbook”]. Kyi’v: Dovira, 2006. (In Ukr.).
6. Zemskaja, Elena. “Aktivnye processy sovremennogo slovoпроизводства” [=Active processes of contemporary word derivation]. *Russkij jazyk konca HH stoletija* (1985–1995) (1996). Moskva, s. 90–141 (In Russ.).
7. Issers, Oksana. “V poiskah obshhego slovarja: diskursivnye praktiki novejshego vremeni cherez prizmu proektov «Slovo goda»” [=In Search of a Common Vocabulary: Contemporary Discursive Practices through the Prism of “Word of the Year” Projects]. *Politicheskaja lingvistika* 4.50 (2014), s. 48–53 (In Russ.).
8. Issers, Oksana. “Ot ser’eznogo – do smeshnogo: igrovoj potencial rossijskogo slova goda” [=From Serious Stuff — To Funny Things: Language Pun Potential Of The Russian “Word Of The Year”]. *Politicheskaja lingvistika* 4 (2015), s. 25–31 (In Russ.).
9. Levchenko, Olena. “Symvoly u frazeologichnyh systemah ukrai’ns’koi’ ta rosijs’koi’ mov: lingvokul’turologichnij aspekt: dysertacija doktora filol. nauk.” [=Symbols of Ukrainian and Russian phraseological Systems: the Linguacultural Aspect]. Kyi’v, 2007.
10. Mustajoki Arto / Irina Vepreva. “Kakoe ono, modnoe slovo: k voprosu o parametrah jazykovoj mody” [=“Fashionable” words: parameters of linguistic fashion]. *Russkij jazyk za rubezhom* 2 (2006), s. 45–62 (In Russ.).
11. Mustajoki Arto / Irina Vepreva. “Metajazykovoj portret modnyh slov” [=Metalinguistic portrait of fashionable words]. *Komp’juternaja lingvistika i intellektual’nye tehnologii* 14.1 (2015), s. 438–448 (In Russ.).
12. Mustajoki, Arto / Harri Val’ter / Irina Vepreva. “Fenomen aktual’nogo slova 2015 goda” [=The phenomenon of the actual word of the year 2015]. *Quaestio Rossica* 4.3 (2016), s. 121–133 (In Russ.).
13. Novikov, Vladimir. *Slovar’ modnyh slov* [=The dictionary of buzzwords]. Moskva: Slovari XXI veka, 2005 (In Russ.).
14. Novikov, Vladimir. *Slovar’ modnyh slov: Jazykovaja kartina sovremennosti* [=The dictionary of buzzwords: The linguistic picture of modernity]. Moskva, AST-Press, 2012 (In Russ.).
15. Fomina, Zinaida. “Slova-hronofakty v jazyke politicheskikh tekstov” [=Chrono-factual Words in the Language of Political Texts]. *Jazyk i jemocii*. Volgograd (1995), s. S. 207–215 (In Russ.).

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Левченко О. П. [Левченко Е. П., levchenko.olena@gmail.com]

Слова року в українському публічному дискурсі: статистичний та культурний аспекти [Слова года в украинском публичном дискурсе: статистический и культурный аспекты] (Українською / На укр. яз)

16. Harlamova, Tat'jana. "Kljuchevye slova tekushhego momenta. Cil'noe gosudarstvo, sil'naja vlast' na rubezhe vekov" [=“Keywords of the current moment. A strong state, strong power at the turn of the century. ”]. *Problemy rechevoj komunikacii* 8 (2008), s. 138–144 (In Russ.).
17. Coneva, Liljana. "Slovo goda «krymnash» v russkom mediadiskurse" [=Word of the year Krymnash (Crimea-is-ours) in the Russian Media Discourse]. *Studia RussicoSlovaca. Ružomberok* (2015), s. 30–38 (In Russ.).
18. Chernikova, Natalija. "Aktual'nye koncepty i ih leksicheskie reprezentanty" [=Actual concepts and their lexical representatives]. *Filologicheskie nauki* 6 (2007), s. 71–80 (In Russ.).
19. Shmeleva, Tat'jana. "Kljuchevye slova tekushhego momenta" [=Keywords of the current moment]. *Collegium* 1 (1993), s. 33–41 (In Russ.).
20. Shmeleva, Tat'jana. *Krizis kak kljuchevoe slovo tekushhego momenta* [=Krizis (Crisis) As The Key Word Of The Current Moment]. W: *Politicheskaja lingvistika* 2.28 (2009), s. 63–67 (In Russ.).
21. Javors'ka, Galyna. "Gibrydna vijna jak dyskursyvnyj konstrukt" [=Hybrid war as discursive construct]. *Strategichni priorityty. Serija: Polityka* 4 (2016), s. 41-48 (In Ukr.).
22. Alphateka, <https://www.google.com>: (12.3.2018).
23. Głaz, Adam. "Lubelska etnolingwistyka kognitywna a anglojęzyczna lingwistyka kulturowa. Wybrane problemy". *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury* 30 (2018), s. 231-257.
24. GRAC – Shvedova, Maria, von Waldenfels, Ruprecht, Yarygin, Sergiy, Kruk, Mikhail, Rysin, Andriy, Starko, Vasyl, Woźniak, Michał (2017-2019): GRAC: General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian. Electronic resource: Kyiv, Oslo, Jena. Available at uacorp.us.
25. Łaziński, Marek. "Słowo roku 2016 w Polsce i na świecie. Trybunał i pięćset plus w cieniu postprawdy". *tekst i dyskurs-text und diskurs* 10 (2017), s. 245-262.
26. Liu, Tsun-Jui / Shu-Kai Hsieh / Laurent Prévot. "Observing Features of PTT Neologisms: A Corpus-driven Study with N-gram Model". *Proceedings of the 25th Conference on Computational Linguistics and Speech Processing (ROCLING 2013)* (2013), s. 250-259.
27. Mjøs, Ole J. / Hallvard Moe / Vilde Schanke Sundet: "The functions of buzzwords: A comparison of 'Web 2.0' and 'telematics'". *First Monday* 19.12. (2014) <https://ojs.umb.edu/ojs/index.php/fm/article/view/4896/4181> (12.3.2018).
28. Rak, Maciej. "Co to jest kulturem". *LingVaria* X (2015), s. 305-316.

УДК 81'373.46:81'255

ТЕРМІНОЗНАК ЯК ЦЕНТРАЛЬНА ОДИНИЦЯ ПАРАЛЕЛЬНОГО КОРПУСУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Світлана Анатоліївна Матвєєва (м. Київ, Україна)
sam141175@gmail.com

канд. філол. наук, доцент
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Статтю присвячено розробці корпусного підходу до аналізу та перекладу юридичного термінознака. Об'єктом дослідження є термінознак юридичного дискурсу як семантичний феномен, предметом – специфіка перекладу юридичного терміна з використанням корпусного підходу.

Джерелом матеріалу дослідження є укладений автором статті паралельний англо-український корпус юридичних текстів із рішень Європейського суду англійською мовою та їхніх перекладів українською мовою обсягом близько 275 000 слів (англійська складова). Для перевірки продуктивності застосування корпусного підходу до перекладу термінознака в статті аналізується юридичний термін “a perpetrator”, що входить до когнітивної моделі ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС – АГЕНТ / СУБ'ЄКТ ДІЇ, та варіанти його перекладу українською мовою.

Проведений у статті аналіз термінознака за словниками різних типів та порівняння цих даних із матеріалами корпусу паралельних фахових (юридичних) текстів демонструє відсутність у словниках певних варіантів перекладу терміна, що аналізується. Перспективним є подальше вивчення можливостей залучення корпусів паралельних текстів фахових метамов в якості джерел для уточнення та обрання найбільш точних варіантів перекладу термінів, поповнення термінологічних та перекладацьких словників, розроблення тезаурусів окремих предметних галузей.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Матвєєва С. А. [Матвеева С. А.], sam141175@gmail.com

Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект [Терминознак как центральная единица параллельного корпуса юридических текстов: переводческий аспект] (Українською / На укр. яз)

Ключові слова: юридичний термін, паралельний корпус, переклад, фрейм, сема.

TERM AS A KEY UNIT OF LEGAL PARALLEL CORPUS: TRANSLATION ASPECT

Svitlana A. Matvieieva (Kyiv, Ukraine)
sam141175@gmail.com

Ph.D., Associate Professor
National Pedagogical Dragomanov University

The article deals with the development of a corpus approach to the analysis and translation of law terminology. The object of the study is terminology of legal discourse as a semantic phenomenon, the subject is the specifics of the translation of a legal term using the corpus approach.

The source of the research material is a parallel English-Ukrainian corpus of legal texts compiled by the author of the article from the decisions of the European Court in English and their translations into Ukrainian with a volume of about 275,000 words (English component). To test the productivity of applying the corpus approach to the translation of a term, the article analyzes the legal term “a perpetrator”, which is a part of the cognitive model LEGAL PROCESS – AGENT / SUBJECT OF ACTION, and its translation into Ukrainian.

The analysis of the term in the dictionaries of various types and the comparison of these data with the materials of the corpus of parallel professional (legal) texts carried out in the article demonstrate the absence of certain translation variants for the term being analyzed in the dictionaries. It is important to study the possibilities of corpora of parallel texts of professional metalanguages as sources for clarifying and choosing the most accurate variants for translating terms, enriching terminological and translation dictionaries and developing thesauri of various subject areas.

Key words: law term, parallel corpus, translation, frame, seme.

ТЕРМИНОЗНАК КАК ЦЕНТРАЛЬНАЯ ЕДИНИЦА ПАРАЛЛЕЛЬНОГО КОРПУСА ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ: ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Светлана Анатольевна Матвеева (г. Киев, Украина)
sam141175@gmail.com

канд. филол. наук, доцент
Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова

Статья посвящена разработке корпусного подхода к анализу и переводу юридического терминознака. Объектом исследования является терминознак юридического дискурса как семантический феномен, предметом – специфика перевода юридического термина с использованием корпусного подхода.

Источником материала исследования является составленный автором статьи параллельный англо-украинский корпус юридических текстов из решений Европейского суда на английском языке и их переводов на украинский язык объемом около 275 000 слов (английская составляющая). Для проверки продуктивности применения корпусного подхода к переводу терминознака в статье анализируется юридический термин “a perpetrator”, входящий в когнитивную модель ЮРИДИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС – АГЕНТ / СУБЪЕКТ действия, и варианты его перевода на украинский язык.

Проведенный в статье анализ терминознака по словарям различных типов и сравнение этих данных с материалами корпуса параллельных профессиональных (юридических) текстов демонстрирует отсутствие в словарях определенных вариантов перевода анализируемого термина. Перспективным является дальнейшее изучение возможностей привлечения корпусов параллельных текстов профессиональных метаязыков в качестве источников для уточнения и выбора наиболее точных вариантов перевода терминов, пополнения терминологических и переводческих словарей, разработки тезаурусов отдельных предметных областей.

***Ключевые слова:** юридический термин, параллельный корпус, перевод, фрейм, сема.*

Вступ. Професійна метамова характеризується наявністю термінів та термінологічних конструкцій, що відтворюються в мовленні та належать до концептуального простору метамови конкретної наукової галузі. Такий

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Матвеева С. А. [Матвеева С. А.], sam141175@gmail.com

Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект [Терминознак как центральная единица параллельного корпуса юридических текстов: переводческий аспект] (Українською / На укр. яз)

простір означений набором концептів, що дозволяє безпомилково класифікувати приналежність мовного твору до сфери певної професійної комунікації. Так, для метамови юриспруденції одним із визначальних типів концептуально-фреймових одиниць є назви правничих професій та найменування осіб за функціями та характеристиками в юридичних процесах, які розглядаються нами в текстах рішень суду.

Протягом останніх років значного розвитку отримав такий напрям перекладознавства, як галузевий, або фаховий, основним завданням якого є точна передача інформації. Дослідженню специфіки галузевого перекладу присвячені роботи таких лінгвістів, як В. І. Карабан, Д. С. Касяненко, Т. Р. Кияк, Л. М. Черноватий, О. А. Шаблій та інші. Сьогодні науковці-теоретики (Т. В. Бобкова, Ю. І. Дем'янчук та інші) й перекладачі-практики впроваджують інструменти поєднання термінознавства з перекладознавством, яке забезпечується, в тому числі, і використанням корпусів галузевих паралельних текстів для одночасного застосування структурного, семантичного, дистрибутивного, контекстуального, частотного аналізу з метою підвищення якості перекладу професійних текстів.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є термінознак юридичного дискурсу як семантичний феномен, предметом – специфіка перекладу юридичного терміна з використанням корпусного підходу.

Метою дослідження є розробка корпусного підходу до аналізу та перекладу юридичного термінознаку. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- 1) уточнити зміст поняття *термін* у вітчизняному мовознавстві;
- 2) дослідити лексико-семантичні особливості терміна, що аналізується, в мові оригіналу (англійській) і мові перекладу (українській);
- 3) зіставити та проаналізувати дані лексикографічних джерел і корпусу паралельних текстів щодо змісту та варіантів перекладу досліджуваної термінологічної одиниці.

Актуальність такого дослідження пов'язана, перш за все, з розробкою нового – корпусного – підходу до аналізу термінологічних одиниць і специфіки їх відтворення мовою перекладу та відсутністю комплексних досліджень заявлених проблем у вітчизняному мовознавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Протягом історії розвитку термінознавства лінгвістами неодноразово робилися спроби сформулювати універсальне визначення поняття *термін*, що, вочевидь, не знайшло свого рішення через багатогранність цього феномена. Так, більшість із визначень, що містяться в словниках лінгвістичних термінів, трактують цю одиницю через функції, що вона виконує: “слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття з певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя тощо” [Ганич 1985, с. 306], “слова або словосполучення, що служать найменуванням спеціальних понять якої-небудь галузі знання – науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо” [Струганець 2000, с. 69], “слово або словосполучення, що вживається для точного вираження поняття з якої-небудь галузі знання – науки, техніки, мистецтва, політики” [Єрмоленко 2001, с. 183], “слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо” [Русанівський 2004, с. 682], “слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності” [Селіванова 2004, с. 682]. Однак багато з функцій, про які зазначають прихильники цього напрямку, притаманні і нетермінологічним одиницям мови. В останніх дослідженнях спостерігається зсув дослідницького акценту в бік когнітивно-семіотичної складової термінознаку: “термін – це універсальна семіотична системна різноструктурна з лінгвістичного погляду одиниця (слово, словосполучення), семантика якої корелюється з науковим поняттям” [Шевченко 2014, с. 178]. Саме ментально-семіотичні і когнітивно-фреймові аспекти вивчення термінознаку сприяють розумінню його як інструменту категоризації й концептуалізації дійсності.

Одним із ефективних і продуктивних інструментів роботи з термінологічною одиницею і цілим спеціальним текстом є корпус текстів. Аналіз і уточнення значень сталих терміноодиниць через автоматичне вилучення семантичної інформації, автоматична ідентифікація й класифікація нової спеціальної лексики, автоматична комплексна обробка фахових текстів, машинний переклад професійних текстів – такі та подібні завдання можуть бути виконані із залученням корпусів професійних текстів.

Джерелом матеріалу нашого дослідження є укладений нами паралельний англо-український корпус юридичних текстів із рішень Європейського суду

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© *Матвеева С. А. [Matveeva S. A.], sam141175@gmail.com*

Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект [Терминознак как центральная единица параллельного корпуса юридических текстов: переводческий аспект] (Українською / На укр. яз)

англійською мовою, що містяться на офіційному сайті “European Court of Human Rights” [European], та їхніх перекладів українською мовою, що представлені на сайті “Практика ЄСПЛ. Український аспект” [Практика]. Обсяг цього дослідницького корпусу – близько 275 000 слів (англійська складова). Корпус містить сучасні тексти з актуальною спеціальною лексикою та фахові переклади цих текстів.

Для перевірки продуктивності застосування корпусного підходу до перекладу термінознаку аналізу піддається термін *a perpetrator*.

Термін *a perpetrator* входить до когнітивної моделі ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС – АГЕНТ / СУБ’ЄКТ ДІЇ, що формується в юридичному дискурсі, функціонує в когнітивному контексті юриспруденції та складається з фреймів – назв осіб-учасників юридичних процесів.

Словник “Roget’s 21st Century Thesaurus” містить наступне визначення цього терміна: “*a person who perpetrates, or commits, an illegal, criminal, or evil act*” [Roget 2013] (особа, яка вчиняє незаконне, злочинне чи зле діяння – переклад наш). Це визначення дозволяє нам виділити наступні слоти аналізованого фрейму: *особа, вчиняти діяння, незаконне діяння, злочинне діяння, зле діяння*.

Фахові юридичні англо-українські словники містять наступні варіанти перекладу одиниці *a perpetrator*: “*злочинець; порушник (прав тощо); порушник кримінального закону*” [Карабан 2004, с. 742]; “*порушник кримінального закону; злочинець*” [Муравйов 2010, с. 365; Голубовська 2012, с. 311].

Залучення корпусу паралельних юридичних текстів дозволяє провести аналіз частотності вживання варіантів перекладу одиниці *a perpetrator*, яку в досліджуваних текстах використано 52 рази:

- 1) *винний* – 17 вживань – 32,7 %;
- 2) *злочинець* – 11 вживань – 21,2 %;
- 3) *особа, яка вчинила злочин* – 5 вживань – 9,6 %;
- 4) *правопорушник* – 4 вживання – 7,7 %;
- 5) *виконавець злочину* – 3 вживання – 5,8 %;
- 6) *винна особа* – 2 вживання – 3,8 %;
- 7) *винуватець* – 2 вживання – 3,8 %;
- 8) *кривдник* – 2 вживання – 3,8 %;
- 9) *порушник* – 2 вживання – 3,8 %;
- 10) *займенник він* – 2 вживання – 3,8 %;
- 11) *виконавець правопорушення* – 1 вживання – 2 %;

12) опущення в перекладі – 1 випадок – 2 %.

Тлумачний словник української мови наводить наступні визначення одиниць, які використані перекладачами при відтворенні одиниці *a perpetrator* українською мовою та містяться в текстах паралельного корпусу, що досліджується:

винний – “той, хто скоїв злочин, провинився у чому-небудь; винуватець” [Бусел 2005, с. 143];

злочинець – “особа, що вчинила злочин” [Бусел 2005, с. 464];

особа, яка вчинила злочин (= *особа* + *учиняти* + *злочин*) – “окрема людина, індивід” [Бусел 2005, с. 861] + “робити, здійснювати що-небудь” [Бусел 2005, с. 1523] + “суспільно небезпечна дія (чи бездіяльність), що чинить, заподіює зло людям” [Бусел 2005, с. 464];

правопорушник – “особа, що порушує норми поведінки, встановлені законами чи іншими нормативними актами” [Бусел 2005, с. 1102];

виконавець злочину (+ *виконавець* + *злочин*) – “той, хто виконує яке-небудь завдання, здійснює що-небудь” [Бусел 2005, с. 137] + “суспільно небезпечна дія (чи бездіяльність), що чинить, заподіює зло людям” [Бусел 2005, с. 464];

винна особа (= *винний* + *особа*) – “той, хто скоїв злочин, провинився у чому-небудь; винуватець” [Бусел 2005, с. 143] + “окрема людина, індивід” [Бусел 2005, с. 861];

винуватець – “той, хто вчинив що-небудь погане, скоїв злочин, провинився у чомусь” [Бусел 2005, с. 143];

кривдник – “той, хто робить комусь кривду” [Бусел 2005, с. 585] (*кривда* – “несправедливий учинок щодо кого-, чого-небудь, несправедливе ставлення до когось, чогось; несправедливість” [Бусел 2005, с. 585]);

порушник – “той, хто порушує закони, розпорядження влади або правила, розпорядок чого-небудь и т.ін.” [Бусел 2005, с. 1074];

виконавець правопорушення (= *виконавець* + *правопорушення*) – “той, хто виконує яке-небудь завдання, здійснює що-небудь” [Бусел 2005, с. 137] + “порушення норм поведінки, встановлених законами чи іншими нормативними актами” [Бусел 2005, с. 1102].

Із всіх одиниць перекладу тільки іменник *правопорушник* має стилістичну позначку *юр.*; у решті випадків “спеціально-термінологічні слова

наводяться без стилістичного позначення. Сфери їхнього вживання, цебто належність до певної царини науки, техніки, мистецтва тощо, розкривається у тлумаченні цих слів; лише відсутність такого розкриття у тлумаченні передбачає використання відповідного галузевого позначення” [Бусел 2005, с. V]. Тобто перед перекладачем стоїть завдання не тільки обрання вірного варіанту перекладу, але й ідентифікації обраної одиниці за приналежністю до термінологічного складу певної наукової галузі.

Таблиця 1 містить порівняння семного складу застосованих лексичних одиниць, що демонструє варіативність термінології юриспруденції в українській мові та наявність більшої кількості можливих варіантів перекладу термінознаку *a perpetrator*, які можуть бути включені до двомовних фахових юридичних словників.

Таблиця 1.

Семантично наближені вузли фреймів

<i>a perpetrator</i> семі переклад	person	perpetrates, commits	illegal act	criminal act	evil act
винний	той	скоїти		злочин	
злочинець	особа	вчинити		злочин	
особа, яка вчинила злочин	людина; індивід	робити; здійснювати; заподіяти		суспільно небезпечна дія	зло
правопорушник	особа	порушити	закони; норматив- ні акти		
виконавець злочину	той	виконувати; здійснювати; заподіювати		суспільно небезпечна дія	зло
винна особа	той; людина; індивід	скоювати		злочин	
винуватець	той	вчиняти; скоювати		злочин	поганий
кривдник	той	робити			кривда
порушник	той	порушувати	закони; правила		
виконавець правопорушення	той	виконувати; здійснювати	порушення норм поведінки; закони; норматив- ні акти		

Наведені дефініції демонструють наявність термінологічних елементів у 9 одиниць перекладу і відсутність таких елементів в одному випадку – в одиниці *кривдник*. Отже, очевидно, що при перекладі терміна не тільки відтворюється об'єктивна складова його семантики, але, так само, як і при перекладі будь-якої іншої лексичної одиниці, з'являються відбитки індивідуального уявлення перекладача про зміст терміна, яке реалізується в актуалізації певних вузлів фрейму при сприйнятті терміна мовою оригіналу й обранні для нього варіанту в мові перекладу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз термінознака за словниками різних типів та співвіднесення цих даних із матеріалами корпусу паралельних фахових (юридичних) текстів продемонстрував відсутність у словниках певних варіантів перекладу терміна, що аналізується. Перспективою подальшого дослідження убачається залучення корпусів паралельних текстів фахових метамов в якості джерел для уточнення та обрання найбільш точних варіантів перекладу термінів, поповнення термінологічних та перекладацьких словників, розроблення тезаурусів окремих предметних галузей.

Література:

1. Бусел, Т. В., уклад. *Великий тлумачний словник української мови* (Київ, Ірпінь, ВТФ “Перун”, 2005), 1728.
2. Ганич, Д. І., Олійник, І. С. *Словник лінгвістичних термінів* (Київ, Вища школа, 1985), 360.
3. Голубовська, І. О. та ін. *Багатомовний юридичний словник-довідник* (Київ, Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2012), 543.
4. Ермоленко, С. Я., Бибик, С. П., Тодор, О. Г. *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів* (Київ, Либідь, 2001), 222.
5. Муравйов, В. І., ред. *Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права* (Київ, Арії, 2010), 608.
6. Карабан, В. І. *Англійсько-український юридичний словник* (Вінниця, Нова книга, 2004), 1085.
7. Русанівський, В. М., ред. *Українська мова: енциклопедія* (Київ, Українська енциклопедія, 2004), 824.
8. Селіванова, О. О. *Лінгвістична енциклопедія* (Полтава, Довкілля-К, 2011), 844.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Матвеева С. А. [Матвеева С. А.], sam141175@gmail.com

Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект [Терминознак как центральная единица параллельного корпуса юридических текстов: переводческий аспект] (Українською / На укр. яз)

9. Струганець, Л. В. *Культура мови. Словник термінів* (Тернопіль, Навчальна книга – Богдан, 2000), 88.
10. Шевченко, Л. І., Дергач, Д. В., Сизонов, Д. Ю. *Медіалінгвістика: словник термінів і понять* (Київ, ВПЦ “Київський університет”, 2014), 380.
11. *Roget's 21st Century Thesaurus*, Philip Lief Group, 2013, <https://www.thesaurus.com>.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

12. *Практика ЄСПЛ. Український аспект*, <https://www.echr.com.ua>.
13. *European Court of Human Rights*, <https://www.echr.coe.int>.

References:

1. Busel, T. V., comp. «Velykyj tlumachnyj slovnyk ukrajins'koji movy [Great explanatory dictionary of the Ukrainian language].» (Kyjiv, Irpin', Perun, 2005), 1728 (In Ukr.).
2. Ganych, D. I., Olijnyk, I. S. «Slovnyk lingvistychnyh terminiv [Glossary of linguistic terms].» (Kyjiv, Vyshha shkola, 1985), 360 (In Ukr.).
3. Golubovs'ka, I. O. «Bagatomovnyj yurydychnyj slovnyk-dovidnyk [Multilingual Law Dictionary].» (Kyjiv, Kyjivs'kyj universytet, 2012), 543 (In Eng + Ukr.).
4. Yermolenko, S. Ya., Bybyk, S. P., Todor, O. G. «Ukrajins'ka mova. Korotkyj tlumachnyj slovnyk lingvistychnyh terminiv [Ukrainian language. A short explanatory dictionary of linguistic terms].» (Kyjiv, Lybid', 2001), 222 (In Ukr.).
5. Muravjov, V. I., ed. «Anglo-ukrajins'kyj slovnyk mizhnarodnogo, porivnjal'nogo i yevropejs'kogo prava [English-Ukrainian Dictionary of International, Comparative and European Law].» (Kyjiv, Arj, 2010), 608 (In Eng + Ukr.).
6. Karaban, V. I. «Anglo-ukrajins'kyj yurydychnyj slovnyk [English-Ukrainian Law Dictionary].» (Vinnycja, Nova knyga, 2004), 1085 (In Eng + Ukr.).
7. Rusanivskyj, V. M., ed. «Ukrajins'ka mova: encyklopedija [Ukrainian language: encyclopedia].» (Kyjiv, Ukrajins'ka encyklopedija, 2004), 824 (In Ukr.).
8. Selivanova, O. O. «Lingvistychna encyklopedija [Linguistic Encyclopedia].» (Poltava, Dovkillja-K, 2011), 844 (In Ukr.).
9. Struganec', L. V. «Kultura movy. Slovnyk terminiv [Language culture. Glossary of Terms].» (Ternopil', Navchal'na knyga – Bogdan, 2000), 88 (In Ukr.).
10. Shevchenko, L. I., Dergach, D. V., Syzonov, D. Yu. «Medialingvistyka: slovnyk terminiv i ponjat' [Medialinguistics: Glossary of Terms and Concepts].» (Kyjiv, Kyjivs'kyj universytet, 2014), 380 (In Ukr.).
11. *Roget's 21st Century Thesaurus*, Philip Lief Group, 2013, <https://www.thesaurus.com> (In Eng.).
12. *ECHR Cases Opinions Matter. Ukrainian Aspect*, <https://www.echr.com.ua> (In Ukr.).
13. *European Court of Human Rights*, <https://www.echr.coe.int> (In Eng.).

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Matviejeva S. A. [Matvejeva S. A.], sam141175@gmail.com

Term as a Key Unit of Legal Parallel Corpus: Translation Aspect [Terminoznak jak central'na odynycja paralel'nogo korpusu jurydychnyh tekstiv: perekladac'kyj aspekt] (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 27.09.2019

Перевірено на плагіат 12.09.2019 р.

унікальність – 96.73 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.165-180>

УДК 811.112.2'81'37

«АНАТОМІЯ ВІЙНИ» У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ МАСМЕДІА

Олена Валеріївна Материнська (м. Київ, Україна)
olenamaterynska@ukr.net

*доктор філол. наук, доц., професор
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Інститут філології*

У фокусі цієї розвідки – дослідження антропоморфного образу війни у німецькомовних та україномовних масмедіа за допомогою персоніфікації на підставі теорії концептуальної метафори та контрастивного аналізу. Визначено регулярні концептуальні метафоричні та метонімічні моделі, які створюють «наївну анатомію» війни, формують її фізіологічний та психологічний профіль у мовах, що зіставляються. Емпіричний матеріал дослідження (лексеми та словосполучення, контексти) дібрано за допомогою суцільної вибірки з журнальних статей, репортажів німецькою та українською мовами, а також корпусу текстів німецькомовної преси, сформованого Інститутом німецької мови м. Мангайм (IDS), зокрема COSMAS II (DeReKo-2018-II) за період у п'ять років (2014-2019). Однією з найбільш поширених метафоричних моделей, що базується на використанні найменувань частин тіла, є концептуальна метафора „ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА/ ВІЙНА – ЛЮДИНА“. Зафіксовано випадки застосування метафтонімії як комбінованої семантичної моделі в межах персоніфікації, до якої належать такі регулярні патерни, як: «жіноче /чоловіче обличчя війни», «публічне обличчя війни» тощо. Каузативні дієслова та дієслова на позначення фізичних дій допомагають розкрити брутальну природу війни як нищівної сили, що пригнічує волю людини та робить її об'єктом свого впливу. До антропоморфних моделей в межах базової „ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА/ ВІЙНА – ЛЮДИНА“ належать також такі моделі: „ВІЙНА – УСОБЛЕННЯ БАТЬКІВ; ВІЙНА – БАТЬКО/МАТИ“, „ВІЙНА – БРЕХУН, ОБЛУДА“ тощо. Регулярні моделі метафоричних та метонімічних перенесень ґрунтуються на логічній антиномії між «священною війною» (виправданою «великими цілями») та її руйнівними наслідками. Вказано на зміни у гендерному аспекті висвітлення війни, на нові способи її ведення, що

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Материнська О. В. [Материнская Е. В.], *olenamaterynska@ukr.net*

«Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та україномовних масмедіа [«Анатомия войны» в современных немецкоязычных и украиноязычных массмедиа] (Українською / На укр. яз)

відбивається й на представленні її природи та ролі в масмедіа. Гібридні, інформаційні війни останніх років суттєво змінили «мовний образ» війни. Несподівано війна виявляється одночасно привабливою та огидною. Репрезентація війни в сучасних масмедіа в багатьох випадках зумовлює проблему її баналізації та естетизації. Основний акцент досліджених публікацій робиться на евалюативному характері антропоморфної метафори, яка дозволяє маніпулювати сприйняттям читачької аудиторії.

Ключові слова: антропоцентризм, антропоморфна метафора, метонімія, метафтонімія, «наївна анатомія», концептуальна модель.

“ANATOMY OF WAR” IN THE MODERN GERMAN AND UKRAINIAN MASS-MEDIA

Olena V. Materynska (Kyiv, Ukraine)
olenamaternyska@ukr.net

Doctor of Philology, Associate professor, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology

The paper is devoted to the research of the anthropomorphic representation of war in the German and Ukrainian mass-media by the means of personification and is based upon the theory of conceptual metaphor and contrastive approach. The regular conceptual metaphoric and metonymic models creating “naive anatomy” of war, its physical and psychological profile in the compared languages have been singled out. The empirical dataset includes word combinations and lexemes, contexts extracted from the articles and reports in the German and Ukrainian mass-media as well as from the Mannheim German Reference Corpus COSMAS II (DeReKo-2018-II) covering a five-year period (2014-2019). One of the most widely used anthropomorphic metaphors embracing the body part appellations is the metaphor ‘face of war’ within the main conceptual metaphor ‘war is a human being’. The metaphonymy is also highlighted as one of the models of the semantic change paths within the personification patterns of ‘war’, including such regular patterns as ‘male / female face of war’, ‘public face of war’ etc. The causative verbs and verbs denoting physical activity reveal the nature of war as a destructive force suppressing the will of human beings and considering them as objects of its influence. To the anthropomorphic patterns within the main one ‘war is a human being’ also belong: ‘war is a parent’, ‘war is a liar’. The regular semantic metaphoric and metonymic patterns are often developed within a logical antinomy of holy war (justified by the ‘big goals’) and its real inevitably devastating consequences. Special attention is paid to the changes in gender representation of war as well as in its strategies demanding new ways of researching its role in the modern mass media. The

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Materynska O. V. [Materyns'ka O. V.], olenamaternyska@ukr.net

“Anatomy of War” in the Modern German and Ukrainian Mass-media [«Anatomija viny» u suchasnyh nimec'komovnyh ta ukrai'nomovnyh masmedia] (in Ukrainian)

hybrid, information wars of the last years have obviously changed the language representation of 'war'. Unexpectedly war appears to be even attractive and repelling at the same time. The representation of war in the modern mass media often causes a certain degree of its banalisation and aestheticization. The main emphasis of the analyzed contexts lies on the evaluative character of the anthropomorphic metaphor allowing manipulation of readers' perception.

Key words: anthropocentrism, antopomorphic metaphor, metonymy, metaphonymy, "naïve anatomy", conceptual model.

«АНАТОМИЯ ВОЙНЫ» В СОВРЕМЕННЫХ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ И УКРАИНОЯЗЫЧНЫХ МАССМЕДИА

Елена Валерьевна Материнская (г. Киев, Украина)

olenamaternyska@ukr.net

доктор филол. наук, доц., профессор

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко,

Институт филологии

Данная статья посвящена исследованию антропоморфного образа войны в немецкоязычных и украиноязычных массмедиа с помощью персонификации на базе теории концептуальной метафоры и контрастивного анализа. Определены регулярные метафорические и метонимические модели, которые создают «наивную анатомию» войны, формируют ее физиологический и психологический профиль в сопоставляемых языках. Эмпирический материал исследования составляют лексемы и словосочетания, контексты, отобранные методом сплошной выборки из журнальных статей, репортажей на немецком и украинском языках, а также из корпуса текстов немецкоязычной прессы, сформированного Институтом немецкого языка в г. Мангайм (IDS), а именно COSMAS II (DeReKo-2018-II) за пятилетний период (2014-2019). Одной из наиболее распространенных метафорических моделей, которая основана на использовании наименований частей тела, является модель: „ВОЙНА – ЖИВОЕ СОЗДАНИЕ/ ВОЙНА – ЧЕЛОВЕК“. Зафиксированы случаи использования метафтонимии как комбинированной семантической модели в рамках персонификации, к которой принадлежат такие регулярные паттерны, как: «женское / мужское лицо войны», «публичное лицо войны» и подобные. Каузативные глаголы, а также глаголы, обозначающие физические действия, помогают раскрыть суть войны как разрушительной силы, которая угнетает волю человека и делает его объектом своего влияния. К антропоморфным

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Материнська О. В. [Материнская Е. В.], *olenamaternyska@ukr.net*

«Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та україномовних масмедіа [«Анатомия войны» в современных немецкоязычных и украиноязычных массмедиа] (Українською / На укр. яз)

метафорам в рамках базовой модели „ВОЙНА – ЖИВОЕ СОЗДАНИЕ/ ВОЙНА – ЧЕЛОВЕК“ принадлежат также „ВОЙНА – ВОПЛОЩЕНИЕ РОДИТЕЛЕЙ; ВОЙНА – ОТЕЦ/МАТЬ“, „ВОЙНА – ЛЖЕЦ, ОБМАНЩИК“ и т.д. Внимание акцентировано на изменениях в вопросе гендерного аспекта освещения войны, изменениях в способах ее ведения, что отражается и на раскрытии ее природы и роли в массмедиа. Гибридные, информационные войны последних лет существенно изменили «языковой образ» войны. Война может представляться одновременно притягательной и отвратительной. Репрезентация войны в современных массмедиа во многих случаях обуславливает проблему ее банализации и эстетизации. Основной акцент в исследованных публикациях делается на эвалюативном характере антропоморфной метафоры, которая позволяет манипулировать восприятием читателей.

Ключевые слова: антропоцентризм, антропоморфная метафора, метонимия, метафтонимия, «наивная анатомия», концептуальная модель.

1. Світ перетворюється швидко і безупинно. Утім, на тлі позитивних тенденцій, таких як: технологічний розвиток, розбудова полікультурного соціуму, формування якісного освітнього простору, іновативності та креативності сучасної наукової думки – війна, спустошення, радикалізм, хвилі мігрантів, що позбавлені даху над головою, інформаційні, гібридні війни та невідповідність ХХІ століття (епохи розвитку та надскладних перетворень) варварським принципам завойовницьких походів з метою розширення територій, зміни геополітичної мапи світу та отримання економічної вигоди.

Мова як інструмент мислення й осягнення дійсності, що відбиває всі настрої та тенденції у суспільстві, як лакмусовий папірець, що є індикатором нашої духовної зрілості, – надзвичайно гостро реагує на такі зміни. Мовні засоби віддзеркалюють також бурхливі зміни в антропоцентричному за своїм характером світогляді людини. За допомогою різноманітних стилістичних засобів (метафори та метонімії, персоніфікації) неживі об'єкти, абстрактні поняття часто набувають людської подоби [Lakoff 2008, 44]. «Війна» стає активним гравцем, суб'єктом дії – безжалісним та брутальним, характеризується рисами, притаманними лише людині, має своє *обличчя* (нім. *Gesicht des Krieges*), впізнаване у кожній країні, яка зазнала *подиху війни*, що відчутний навіть роки по тому, як вона вгамує свою вбивчу жагу («... в шостому класі, мені вперше довелося відчути страшне *дыхання війни*» [Чередніченко

2019])). Малюнок Сальвадора Далі 1940 року «Обличчя війни» – мистецьке відчуття природи війни. Він залишає глибоку рану, гострий біль та безнадійне страждання від неможливості збагнути, чому людське життя може бути об'єктом дії й перерватися в будь-яку мить. «Обличчя війни» жахає тим, що в ньому легко впізнати обличчя тих, хто вбиває й тих, хто вмирає в безупинному вирії жорстокості. Сучасні масмедіа, які висвітлюють проблему війни по всьому світу, вказують на нові тенденції у тактиках і стратегіях її ведення, вони є медіатором, що впливає на формування суспільної думки, але й самі теж стають об'єктом маніпулятивних дій. Статті та репортажі, повідомлення журналістів – лінгвістичне осягнення війни як явища й водночас представлення її евалюативної складової. Такі тексти не тільки інформують суспільство про події, вони радше формують його думку про війну, впливають на сприйняття подій та їх оцінку.

Війна XXI століття має гібридний характер (нім. „hybrider Krieg“ [Münkler, 2015]) та відбувається перш за все в інформаційному просторі, «... джерелом проблем міжнародного гуманітарного права є фокус на фізичному вимірі, який стає дедалі менш важливим. Інформаційний та економічний виміри війни діють не менш ефективно, хоч і не так цинічно та очевидно, як традиційні військові дії.» [Рибак 2015]. Сам факт застосування терміна «гібридний» щодо війни свідчить про невизначеність її характеру та меж. Поняття «гібридна війна», згідно думки відомого німецького політолога проф. Мюллера є кодом семантичної безпорадності («... Chiffre semantischer Ratlosigkeit ...») [Münkler 2015]), який, на жаль, став вже невідворотною реальністю для багатьох країн. *Der mörderische Krieg in Syrien* (вбивча війна в Сирії), *der blutige Krieg in Afghanistan* (кривава війна в Афганістані), *der hybride Krieg in der Ostukraine* (гібридна війна в Східній Україні), *der Krieg der Worte* (війн слів), *der religiöse und weltanschauliche Krieg* (релігійна та світоглядна війна) вже на порозі кожної країни. Виникають численні позначення, які описують нові виміри такої війни: «паперова війна», «правовійна», наприклад «Їх експерти виокремили в особливий компонент гібридної війни – правовійну...» [Лапасєв 2019], що потребують лінгвістичного осягнення. Вагомим є дослідження процесу формування образу війни у свідомості носіїв різних мов та відповідних

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Материнська О. В. [Материнская Е. В.], olenamaterynska@ukr.net

«Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та україномовних масмедіа [«Анатомия войны» в современных немецкоязычных и украиноязычных массмедиа] (Українською / На укр. яз)

мовних засобів, за допомогою яких вони віддзеркалюються.

1.1. Ця розвідка присвячена дослідженню антропоморфного образу війни, втіленому за допомогою антропоморфної метафори [Blanco 1999, 252] на матеріалі німецькомовних та україномовних публікацій у масмедіа (статей, репортажів, оглядів тощо), зокрема персоніфікації як антропоморфному втіленню матеріальних сутностей та абстрактних ідей, наприклад, нім. *Grausamkeit des Krieges* ‘жорстокість війни’, *Logik des Krieges* ‘логіка війни’, *Gesicht des Krieges* ‘обличчя війни’ тощо. «Війна» при цьому постає як жорстока істота, потвора, наділена також тваринними якостями: жорстокістю, люттю, неблаганністю. Її позначають за допомогою таких атрибутів, як: *teuflich* ‘диявольська’, *brutal* ‘жорстока’, *blutig* ‘кривава’, *üble, böse* ‘жорстока, зла’.

Зафіксовані у німецькомовних та україномовних масмедіа антропоморфні метафоричні моделі свідчать про антропоцентризм людського світогляду та когнітивних процесів людини та про значний семантичний потенціал антропоморфної метафори, яка є інструментом вербалізації мовної картини світу, апеляції до людських емоцій перш за все [Becken 2016; Kirchhoff 2010; Materynska 2019a; Schwarz-Friesel 2014].

1.2. Дослідження є **актуальним**, оскільки дозволяє простежити потенціал антропоморфної метафори та інших стилістичних засобів в межах моделей персоніфікації, за допомогою яких сучасні німецькомовні та україномовні масмедіа формують образ війни та висвітлюють події, з нею пов’язані.

Наукова новизна цієї розвідки в комплексному представленні базових моделей антропоморфної репрезентації «ВІЙНИ» в німецькомовних та україномовних масмедіа.

На меті цієї статті, визначити та дослідити найбільш розповсюджені семантичні моделі, за якими формується антропоморфний образ війни. Отже, **предметом дослідження** у цій розвідці є метафоричні та метонімічні моделі, за допомогою яких створюється персоніфікований образ війни в німецькомовних та україномовних масмедіа.

Одиницею дослідження в презентованій студії є словосполучення та лексики, контекстуальні приклади з німецькомовного та

україномовного масмедіального дискурсу (статті, повідомлення, репортажі), в яких презентовано антропоморфний образ війни та які були дібрані за допомогою суцільної вибірки з журнальних статей, а також корпусу текстів німецькомовної преси, сформованого Інститутом німецької мови м. Мангайм (IDS), зокрема COSMAS II (DeReKo-2018-II). Обраний часовий період сягає 5 років (2014-2019), загальна кількість досліджених контекстів 600 контекстів (300 – в німецькій та 300 в українській мові). За допомогою контрастивного аналізу були виявлені спільні та відмінні риси у концептуалізації війни в німецькій та українській мовах. Триває соціолінгвістичний експеримент (анкетування), який проводиться в межах спільного проекту (Партнерство германістичних інституцій між Рурським університетом у м. Бохум, Німеччина та Інститутом філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка), який має окреслити базові асоціації пов'язані з поняттям війна, виявити метафоричні та метонімічні клішовані вирази, за допомогою яких створюється антропоморфний образ війни, визначити вплив масмедіального дискурсу на формування уявлень про війну [Materynska, 2019a]. В цій статті представлено перший етап цього дослідження, на якому окреслено основні антропоморфні моделі, які надалі мають бути проаналізовані за допомогою німецькомовних та україномовних респондентів.

2. Базова антропоморфна метафорична модель [Materynska 2012, 43], за допомогою якої передається образ війни – це „*der Krieg ist ein Lebewesen / der Krieg ist ein Mensch*“ / „**ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА/ ВІЙНА – ЛЮДИНА**“. Відповідно створюється фізіологічний та психічний профіль війни, який виписується згідно уявлень людини про війну у конкретному соціумі і базується на системі «наївної анатомії» [Materynska 2019, 259], згідно якої органам людського тіла приписуються якості, які суперечать науковій картині світу (наприклад, почуття). Формується метафорична модель, згідно якої виникає персоніфікований образ війни: укр. „Мені було цікаво побачити, яким насправді є *обличчя війни*.“ [Волинські новини 06.12.2019]“, нім. *das wahre Gesicht des Krieges* ‘справжнє обличчя війни’ [DeReKo-2018-II: NUN91/FEB.00773 Nürnberger Nachrichten 09.02.1991, S. 37]. Спостерігається перехрещення метафоричних та метонімічних моделей, відоме під терміном

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Материнська О. В. [Материнская Е. В.], olenamaterynska@ukr.net

«Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та україномовних масмедіа [«Анатомия войны» в современных немецкоязычных и украиноязычных массмедиа] (Українською / На укр. яз)

метафтонімії [Goossens 2003, 369]: нім. *öffentliches Gesicht des Krieges* ‘публічне обличчя війни’, *weibliches / männliches Gesicht des Krieges* ‘чоловіче / жіноче обличчя війни’, укр. «прозахідне» vs «пропосіїське» обличчя війни. Реалізується модель синекдохи типу *pars pro toto* [Birner 2018, 61], яка базується на реальних чи уявних взаємозв'язках між поняттями, а не на подібності [Hagemann 2017, 245].

«Війна» отримує також гендерне маркування: для німецької мови характерною є маскулінна репрезентація війни, відповідно лексема *der Krieg* – чоловічого роду, в українській мові за граматичними ознаками та згідно уявлень носіїв української мови війна постає в образі жінки. В межах метафоричної моделі „ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА/ ВІЙНА – ЛЮДИНА“ розвивається модель „*der Krieg ist ein Elternteil*“ „ВІЙНА – УОСОБЛЕННЯ БАТЬКІВ; ВІЙНА – БАТЬКО/МАТИ“: нім. *Kinder des Krieges* ‘діти війни’ [Krüger P-A., Ramadan D. 2019]; «Кілька разів я чула про те, що комусь війна, а комусь мати рідна.» [Малишева 2019], «українські діти війни» [Падірякова 2018], що відбивається і в метафоричному використанні дієслів, таких як: *porodila* «Іноді війна породжує несподіванки, дуже опосередковано пов'язані з воєнними діями. Приміром, в освітньому просторі ...» [Бублик 2018], *виховала*: «Майбутнє за тими молодими командирами, яких виховала війна» [Кухарчук 2016] тощо. В проаналізованих контекстах часто спостерігається антиномія між жорстокістю війни та жіночністю [Kirchhoff 2010, 195-196]. Утім останнім часом саме жінки активно задіяні у військовій справі і не тільки у галузі медицини. Світлана Алексієвич, Лауреат Нобелівської премії 2015 р., у своїй книзі „У войны не женское лицо“ перевернула звичні уявлення про жіноче / чоловіче обличчя війни. Наразі гендерна асиметрія вже нівельована, традиційне представлення про українську жінку істотно розширюється. Жінка може за необхідності стати і на сторожі власної країни: укр. „... Так жіноче обличчя війни набуває нових обрисів.“ [Укрінформ 2017].

2.1. Фізіологічний профіль війни формується згідно уявлень «наївної анатомії» з використанням найбільш важливих та частотних найменувань частин тіла, саме тих що мають зв'язок із перцептивними властивостями людини, переносно можуть вживатися, щоб передати загальне враження про неї. У поєднанні з найменуваннями частин тіла в

антропоморфних метафорах, які створюють персоніфікований образ війни, вживаються дієслова на позначення руху (*приходить, іде, крокує, наближається впритул, стоїть на порозі, зазирає*), дієслова, які характеризують різноманітні фізичні дії людини (*забирає, виносить, з'їсть*): «...*війна зазирає у будинки родичів мобілізованих і добровольців, воюють волонтери та небайдужі.*» [Шклярська 2014] тощо.

Згідно метафоричному патерну **der Krieg ist ein Lebewesen / der Krieg ist ein Mensch** / „ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА/ ВІЙНА – ЛЮДИНА“, „ВІЙНА МАЄ ЧАСТИНИ ТІЛА“ фіксується, наприклад, використання таких найменувань частин тіла: ОБЛИЧЧЯ: нім. „Fratzenhafter kann man das üble *Gesicht des Krieges* nicht darstellen“ ‘Навряд чи можна представити більш гротескно жорстоке обличчя війни’ [Neue Zürcher Zeitung 2017], також найменувань, пов’язаних з фізіологічною діяльністю за допомогою певних частин тіла, понять, які виникають завдяки фізичній природі людини: ОБІЙМИ, УСМІШКА, ПОДИХ, наприклад, в контексті про бійця, який загинув на передовій: «В обіймах війни: зірка, яка згасла ...» [Бойко 2019]. Такі антропоморфні метафори можна зустріти у назвах проєктів, репортажів, наприклад, в роботах військового фотографа-волонтера Дмитра Муравського із різних циклів проєкту: «Рани війни», «Обличчя війни», «Обійми війни» тощо (2014-2016 роки).

На позначення фізіологічних якостей війни вживаються як правило негативно марковані епітети, наприклад: нім. *schmutzig, dreckig* ‘брудний’, *hässlich* ‘потворний, жакливий’, наприклад: „Das *hässliche Gesicht des Krieges*“ [Spiegel 2019]. Напротивагу такому усталеному негативному образу у певних випадках поняття війна пов’язується із поняттям краси, поєднується з епітетами нім. *charmant, schön* ‘гарний’, що ще контрастніше підкреслює непритаманність таких характеристик цьому явищу (нім. *Schönheit des Krieges* ‘краса війни’ [Spiegel 2017]. Така краса протиставляється жакливій люті та сприймається як огидна. Поняття краси та смерті, жакхів війни – непокєднувані між собою, тим не менш, останнім часом доводиться констатувати тенденцію до баналізації та естетизації теми війни у кіберпросторі (відеоіграх, наприклад), кінематографії, новинних медіа [Becker 2016, 131-132]. Це призводить до спрощеного сприйняття такої болісної проблеми на тлі інших новинних

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Материнська О. В. [Материнская Е. В.], olenamaterynska@ukr.net

«Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та українськомовних масмедіа [«Анатомия войны» в современных немецкоязычных и украинскоязычных массмедиа] (Українською / На укр. яз)

повідомлень. Повідомлення про втрати, ескаляцію конфліктів, військові операції у різних куточках світу вже стають щоденною невід'ємною частиною медійного та суспільного життя. Так, наприклад, в одній з німецькомовних статей «Mord ist Sport» («Вбивство – це спорт») журналіст звернув увагу на такий факт, що новина про постріл снайпера, який поцілив певну «живу» мішень з великої відстані, най навіть з оглядів безпеки чи військової необхідності, подається як новий світовий рекорд [Tschermak, 2017].

2.2. Психічний профіль війни базується на персоніфікації та наділенні поняття війни рисами психіки людини, при цьому психофізіологічний портрет війни вписується у гендерні, соціальні стереотипні уявлення певного суспільства. Реалізуються такі метафоричні базові патерни, як: **„ВІЙНА – РУЙНІВНИК“ / „DER KRIEG IST ZERSTÖRER“, „DER KRIEG IST EIN LÜGNER / EIN HEUCHLER“ „ВІЙНА – БРЕХУН, ОБЛУДА“**. Агресивність та лють війни підкреслюється за рахунок вживання каузативних дієслів, які допомагають передати ситуацію нав'язування війни та її умов, наприклад, нім. *verlangen* ‘вимагати’, *zwingen* ‘змушувати’. Цілі країни та нації стають при цьому об'єктами її агресивних дій, війна *спустошує, руйнує, пожирас, зводить нанівець, лютує, винищує* «Об'єкт Україна. Чому ми постійно програємо в інформаційних війнах ...» [Абібок 2015], «Якщо говорити про українців як про об'єкт цієї війни, то безперечно вона є брутальною й сягнула вершини цинізму.» [Сирота 2015]. Епітети, які описують війну мають переважно дуже негативну конотацію: *grausam, grauenhaft, brutal* ‘жорстока’, *gemein* ‘нища’, *schrecklich, böse, übel* ‘жахлива, жорстока’, *verstörend* ‘руйнівна’, *schmutzig* ‘брудна’. Такі атрибути як: нім. *moderner, neuer* ‘сучасна, нова’, *großer* ‘велика’, *umfassender, totaler globaler*, ‘тотальна, глобальна’, *grenzloser, permanenter* ‘нескінченна, перманентна’ свідчать про великий вплив наслідків війни на людину та суспільство в цілому.

В межах концептуальної моделі **„DER KRIEG IST EIN LÜGNER / EIN HEUCHLER“ „ВІЙНА – БРЕХУН, ОБЛУДА“** відзначається невідповідність того, що обіцяє «свята», «праведна», «правильна» (нім. *wahrer, wirklicher, wahrhafter Krieg*), «потрібна» (*notwendiger Krieg*) війна та її справжніх наслідків: укр. „...там він побачив *справжнє*

обличчя війни.“ [Руденко 2018]. До психічного профілю війни належать характеристики, що їй приписуються в людській подобі, наприклад, ЛОГІКА, ІНТЕЛЕКТ: нім. *Logik des Krieges* ‘логіка війни’, ЕМОЦІЇ: нім. *Grausamkeit des Krieges* ‘жорстокість війни’; ВЛАДНІСТЬ, АКТИВНІСТЬ ДІЮЧОГО СУБ’ЄКТА: нім. „... unfassbare Grausamkeit und Sinnlosigkeit des Krieges.“ (... незбагненна жорстокість та безглуздя війни) [Berliner Zeitung 2016], укр. «Війна має свою логіку, ігнорування якої здебільшого закінчується трагічно. І то жорстока і безжальна логіка.» [Лосев 2018].

Без сумніву, що антропоморфний портрет війни – це відображення людських думок і вчинків, які не піддаються осмисленню попри всю аргументованість подій. Обличчя війни в мові – це обличчя цивілізації, яка прагне миру, утім щоденно гине у війнах й захлинається від насильства, прагне до небес й рясніє похованнями своїх дітей. Лишається надія, що зміниться епоха й забудеться навіки бридка гримаса війни, не знайдеться більше антропоморфних метафор, аби її описати, бо їй будуть непритаманні людські риси, тому що для людей буде неможливим будь-яке вбивство.

3. Здійснене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

Виокремлені моделі антропоморфної репрезентації війни у німецькомовних та україномовних масмедіа дозволяють створити достовірний та емоційно насичений портрет війни, просякнутий дуалізмом людської подоби та нелюдських вчинків. Проблематика статей, які виписані в межах антропоморфного образу війни, апелюють до емоцій читача напряду та вписуються в його стереотипні гендерні уявлення, або ж руйнують їх й дозволяють маніпулювати сприйняттям відповідних контекстів.

Зафіксовані випадки метафони́мії свідчать про високий потенціал комбінаторних моделей, що побудовані одночасно на аналогії та суміжності описуваних понять. Більшість метафоричних концептуальних моделей, в яких використовуються найменування частин тіла людини, мають негативну конотацію та створюють антропоморфний людиноподібний образ, який при цьому характеризується також тваринними рисами.

Акцент більшості публікацій, в яких залучено інструментарій

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Материнська О. В. [Материнская Е. В.], olenamaterynska@ukr.net

«Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та україномовних масмедіа [«Анатомия войны» в современных немецкоязычных и украиноязычных массмедиа] (Українською / На укр. яз)

антропоморфних метафор, робиться саме на усвідомленні подій, які відбуваються, а не на суто інформативному контенті. Підкреслюється зміна характеру війни, гендерна асиметрія нівелюється й створюється не зовсім звична опозиція переможених та переможців, оскільки наслідки таких війн та конфліктів надто тривалі й глобальні, щоб їх можна було відразу визначити.

Література:

1. Becker, J. *Medien im Krieg – Krieg in den Medien* (Wiesbaden: Springer, 2016), 405.
2. Birner, B. *Language and meaning* (London & New-York: Routledge, 2018), 154.
3. Blanco, Carmen M. «Das bildliche Potenzial der deutschen Körperteilbezeichnungen: eine historische Darstellung seit indogermanischer Zeit.» *Muttersprache* 9 (3) (1999): 246-260.
4. Goossens, L. «Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action.» *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*, R. Dirven, R. Pörings (Eds.) (Berlin, New-York: Mouton de Gruyter, 2003), 349-377.
5. Hagemann, J. «Metapher und Metonymie.» *Semantiktheorien. Lexikalische Analysen im Vergleich*, S. Staffeldt, J. Hagemann (Hrsg.) (Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2017): 231-262.
6. Kirchhoff, S. «Stehen Sie ihren Mann? Genderpräsentationen in der medialen Darstellung von Soldatinnen.» *Medien – Krieg – Geschlecht. Affirmationen und Irritationen sozialer Ordnungen*, M. Thiele, T. Thomas, F. Virchow (Hrsg.) (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010): 195-216.
7. Lakoff, G., Johnson, M. *Leben in Metaphern* (Heidelberg: Carl Auer, 2008), 272.
8. Materynska, O. «Semantic relation of meronymy in languages of different structure (case study of semantics of body part names).» *Advanced Education* 12 (2019): 256-264 (Web of Science).
9. Materynska, O. «The anthropomorphic image of war in the German and Ukrainian mass media (Das anthropomorphe Bild des Krieges in den Deutschen und Ukrainischen Massenmedien).» *Lingua Montenegrina* 24 (Cetinje, 2019a): 153-167 (Web of Science).
10. Materynska, O. *Typologie der Körperteilbenennungen*: Monographie, Hgg. Andrzej Kątny, Katarzyna Lukas, Czesława Schatte) (Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New-York; Oxford; Warszawa; Wien: Peter Lang, 2012), 246 (Danziger Beiträge zur Germanistik, Bd. 41.).
11. Schwarz-Friesel, M. *Konzeptualisierungen von Terrorismus in den Medien vor und nach 9/11*, M. Schwarz-Friesel, J.-H. Krommninga (Hrsg.) (Tübingen, Francke Verlag, 2014): 7-24.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Materynska O. V. [Materyns'ka O. V.], olenamaterynska@ukr.net

“Anatomy of War” in the Modern German and Ukrainian Mass-media [«Anatomija viiny» u suchasnyh nimec'komovnyh ta ukrai'nomovnyh masmedia] (in Ukrainian)

Джерела ілюстративного матеріалу:

12. Абібок, Ю. Об'єкт України. «Чому ми постійно програємо в інформаційних війнах.» *РБК-Україна* (28.12.2014), <https://daily.rbc.ua/ukr/show/obekt-ukraina-pochemu-my-postoyanno-proigryvaem-v-informatsionnyh-28122014105300>
13. Бойко, Л. «В обіймах війни: зірка, яка згасла.» *Бліц-Інфо* (11.01.2019), <http://blitz.if.ua/news/v-obiymah-viyny-zirka-yaka-zgasla1.html>
14. Бублик, М. «Українська освіта на дистанції зі світом: несподівані феномени, які породила війна.» *Укрінформ* (02.04.2018), <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2434094-ukrainska-osvita-na-distancii-zi-svitom-nespodivani-fenomeni-aki-porodila-vijna.html>
15. Кухарчук, С. «Між миром та війною: фронтові замітки черкаського журналіста.» *Про все. ck.ua* (05.01.2016), <https://provsce.ck.ua/177235/>
16. Лапась, Ю. «Паперова війна. Хто й чому грає проти України на нормативно-правовому полі.» *Тиждень.ua* (31.10.2019), <https://tyzhden.ua/World/237174>
17. Лосев, І. «Війна без війни.» *Тиждень* (16.10.2018), <https://tyzhden.ua/Columns/50/221255>
18. Малишева, В. «Міст на Станицю та його мешканці.» *Тиждень.ua* (24.02.2019), <https://tyzhden.ua/Society/226903>
19. «Обличчя війни: життя Широкиного крізь об'єктив волинського фотографа.» *Волинські новини* (06.12.2019), <https://www.volynnews.com/news/society/oblychchia-viyny-pravda-pro-shyrokyne-kriz-obyektyv-volynskoho-fotohra/>
20. Падірякова, О. *Українські діти війни: що дає офіційний статус і чому його мало хто отримує?* (06.09.2018), https://zmina.info/articles/ukrajinski_diti_vijni_shho_daje_oficijnij_status_i_ch_omu_jogo_malo_khto_otrimuje/
21. Рибак, В. «Гібридні виклики міжнародного гуманітарного права.» *Тиждень.ua* (11.09.2015), <https://tyzhden.ua/World/145884>
22. Руденко, А. «Братерський дух – ключ до перемоги.» *День* (06.07.2018), <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/bratersky-duh-klyuch-do-peremogy>
23. Сирота, К. «Про рани війни і вади ЗМІ.» *День* (25.09.2015), <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/pro-rany-viyny-i-vady-zmii>
24. «У війни – жіноче обличчя.» *Укрінформ* (08.03.2017), <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2188714-u-vijni-zinoce-oblicca.html>
25. Череди́ченко, О. Я. «Війна. Моя сім'я. Три історії підлітків із Маріуполя.» *День* (24.01.2019), <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayinu/ya-viyna-moya-simu>
26. Шклярська, О. «Як перемогти в цій війні – воєнний експерт.» *Ракурс* (28.07.2014), <https://racurs.ua/ua/595-vijna-zbroja-ato.html>
27. Deutsches Referenzkorpus (DeReKo-2018-II), Institut für Deutsche Sprache, Mannheim, COSMAS II-Server, C2API-Version 4.16.2 – 31.01.2019,

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© *Материнська О. В. [Материнская Е. В.], olenamaterynska@ukr.net*

«Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та україномовних масмедіа [«Анатомия войны» в современных немецкоязычных и украиноязычных массмедиа] (Українською / На укр. яз)

- NUN91/FEB.00773 Nürnberger Nachrichten, 09.02.1991, S. 37.
28. Deutsches Referenzkorpus (DeReKo-2018-II), Institut für Deutsche Sprache, Mannheim, COSMAS II-Server, C2API-Version 4.16.2 – 31.01.2019, Der Milchmann an der Front NZZ17/SEP.01983 Neue Zürcher Zeitung, 21.09.2017, S. 39.
 29. Deutsches Referenzkorpus (DeReKo-2018-II), Institut für Deutsche Sprache, Mannheim, COSMAS II-Server, C2API-Version 4.16.2 – 31.01.2019, Das hässliche Gesicht des Krieges S14/JUN.00529 Der Spiegel, 30.06.2014, S. 114.
 30. Deutsches Referenzkorpus (DeReKo-2018-II), Institut für Deutsche Sprache, Mannheim, COSMAS II-Server, C2API-Version 4.16.2 – 31.01.2019, S17/Nov.00293. Der Spiegel, 18.11.2017, S.134.
 31. Krüger, P.-A., Ramadan, D. «Kinder des Krieges.» Süddeutsche Zeitung (02.08.2019), <https://www.sueddeutsche.de/politik/syrien-kinder-des-krieges-1.4550941>
 32. Merkel: Verdun steht für Grausamkeit und Sinnlosigkeit des Krieges // Berliner Zeitung, 29.05.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://archiv.berliner-zeitung.de/merkel--verdun-steht-fuer-grausamkeit-und-sinnlosigkeit-des-krieges-24135054>
 33. Münkler, H. «Hybride Kriege. Die Auflösung der bi-nären Ordnung von Krieg und Frieden und deren Folgen.» *Ethik und Militär* (2015), <http://www.ethikundmilitaer.de/de/themenueberblick/20152-hybride-kriege/muenkler-hybride-kriege-die-aufloesung-der-binaeren-ordnung-von-krieg-und-frieden-und-deren-folgen/>
 34. Tschermak, M. «Mord ist Sport.» *Bildblog* (26.06.2017), <https://bildblog.de/90682/mord-ist-sport/>

References:

1. Becker, J. *Medien im Krieg – Krieg in den Medien* (Wiesbaden: Springer, 2016), 405.
2. Birner, B. *Language and meaning* (London & New-York: Routledge, 2018), 154.
3. Blanco, Carmen M. «Das bildliche Potenzial der deutschen Körperteilbezeichnungen: eine historische Darstellung seit indogermanischer Zeit.» *Muttersprache* 9 (3) (1999): 246-260.
4. Goossens, L. «Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action.» *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*, R. Dirven, R. Pörings (Eds.) (Berlin, New-York: Mouton de Gruyter, 2003), 349-377.
5. Hagemann, J. «Metapher und Metonymie.» *Semantiktheorien. Lexikalische Analysen im Vergleich*, S. Staffeldt, J. Hagemann (Hrsg.) (Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2017): 231-262.
6. Kirchhoff, S. «Stehen Sie ihren Mann? Genderpräsentationen in der medialen Darstellung von Soldatinnen.» *Medien – Krieg – Geschlecht. Affirmationen*

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Materynska O. V. [Materyns'ka O. V.], olenamaterynska@ukr.net

“Anatomy of War” in the Modern German and Ukrainian Mass-media [«Anatomija vjny» u suchasnyh nimec'komovnyh ta ukrai'nomovnyh masmedia] (in Ukrainian)

- und Irritationen sozialer Ordnungen, M. Thiele, T. Thomas, F. Virchow (Hrsg.) (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010): 195-216.
7. Lakoff, G., Johnson, M. *Leben in Metaphern* (Heidelberg: Carl Auer, 2008), 272.
 8. Materynska, O. «Semantic relation of meronymy in languages of different structure (case study of semantics of body part names).» *Advanced Education* 12 (2019): 256-264 (Web of Science).
 9. Materynska, O. «The anthropomorphic image of war in the German and Ukrainian mass media (Das anthropomorphe Bild des Krieges in den Deutschen und Ukrainischen Massenmedien).» *Lingua Montenegrina* 24 (Cetinje, 2019a): 153-167 (Web of Science).
 10. Materynska, O. *Typologie der Körperteilbenennungen*: Monographie, Hgg. Andrzej Kałny, Katarzyna Lukas, Czesława Schatte) (Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New-York; Oxford; Warszawa; Wien: Peter Lang, 2012), 246 (Danziger Beiträge zur Germanistik, Bd. 41.).
 11. Schwarz-Friesel, M. *Konzeptualisierungen von Terrorismus in den Medien vor und nach 9/11*, M. Schwarz-Friesel, J.-H. Kromminga (Hrsg.) (Tübingen, Francke Verlag, 2014): 7-24.
 12. Abibok, Ju. Об'єкт Україна. «Чому ми постійно прогаємо в інформаційних війнах.» *RBK-Ukrain* (28.12.2014), <https://daily.rbc.ua/ukr/show/obekt-ukraina-pochemu-my-postoyanno-proigryvaem-v-informatsionnyh-28122014105300>
 13. Bojko, L. «V obijmah vijny: zirka, jaka zgasla.» *Blic-Info* (11.01.2019), <http://blitz.if.ua/news/v-obijmah-vijny-zirka-yaka-zgasla1.html>
 14. Bublyk, M. «Ukraїns'ka osvita na dystancii' zi svitom: nespodivani fenomeni, jaki porodyla vijna.» *Ukrinform* (02.04.2018), <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2434094-ukrainska-osvita-na-dystancii-zi-svitom-nespodivani-fenomeni-aki-porodila-vijna.html>
 15. Kuharchuk, S. «Mizh myrom ta vijnoju: frontovi zamitky cherkas'kogo zhurnalista.» *Pro vse. ck.ua* (05.01.2016), <https://provce.ck.ua/177235/>
 16. Lapajev, Ju. «Paperova vijna. Hto j chomu graje proty Ukraїny na normatyvno-pravovomu poli.» *Tyzhden.ua* (31.10.2019), <https://tyzhden.ua/World/237174>
 17. Losjev, I. «Vijna bez vijny.» *Tyzhden'* (16.10.2018), <https://tyzhden.ua/Columns/50/221255>
 18. Malysheva, V. «Mist na Stanycju ta jogo meshkanci.» *Tyzhden'.ua* (24.02.2019), <https://tyzhden.ua/Society/226903>
 19. «Oblychchja vijny: zhyttja Shyrokynogo kriz' ob'jektyv volyns'kogo fotografa.» *Volyns'ki novyny* (06.12.2019), <https://www.volynnews.com/news/society/oblychchia-vijny-pravda-pro-shyrokyne-kriz-obyektyv-volynskoho-fotohra/>
 20. Padirjakova, O. *Ukraїns'ki dity vijny: shho daje oficijnyj status i chomu jogo malo hto otrymuje?* (06.09.2018),

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Материнська О. В. [Материнская Е. В.], olenamaterynska@ukr.net

«Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та українськомовних масмедіа [«Анатомия войны» в современных немецкоязычных и украинскоязычных массмедиа] (Українською / На укр. яз)

- https://zmina.info/articles/ukrajinski_diti_vijni_shho_daje_oficijnij_status_i_c_homu_jogo_malo_khto_otrimuje/
21. Rybak, V. «Gibrydni vyklyky mizhnarodnogo humanitarnogo prava.» *Tyzhden'.ua* (11.09.2015), <https://tyzhden.ua/World/145884>
 22. Rudenko, A. «Braters'kyj duh – kljuch do peremogy.» *Den'* (06.07.2018), <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/braterskyy-duh-klyuch-do-peremogy>
 23. Syrota, K. «Pro rany vijny i vady ZML.» *Den'* (25.09.2015), <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/pro-rany-viyny-i-vady-zmii>
 24. «U vijny – zhinoche oblychchja.» *Ukrinform* (08.03.2017), <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2188714-u-vijni-zinoce-oblicca.html>
 25. Cherednichenko, O. Ja. «Vijna. Moja sim'ja. Try istorii' pidlitkiv iz Mariupolja.» *Den'* (24.01.2019), <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayiny/ya-viyna-moya-simya>
 26. Shkljars'ka, O. «Jak peremogty v cij vijni – vojennyj ekspert.» *Rakurs* (28.07.2014), <https://racurs.ua/ua/595-vijna-zbroja-ato.html>
 27. Deutsches Referenzkorpus (DeReKo-2018-II), Institut für Deutsche Sprache, Mannheim, COSMAS II-Server, C2API-Version 4.16.2 – 31.01.2019, NUN91/FEB.00773 Nürnberger Nachrichten, 09.02.1991, S. 37.
 28. Deutsches Referenzkorpus (DeReKo-2018-II), Institut für Deutsche Sprache, Mannheim, COSMAS II-Server, C2API-Version 4.16.2 – 31.01.2019, Der Milchmann an der Front NZZ17/SEP.01983 Neue Zürcher Zeitung, 21.09.2017, S. 39.
 29. Deutsches Referenzkorpus (DeReKo-2018-II), Institut für Deutsche Sprache, Mannheim, COSMAS II-Server, C2API-Version 4.16.2 – 31.01.2019, Das hässliche Gesicht des Krieges S14/JUN.00529 Der Spiegel, 30.06.2014, S. 114.
 30. Deutsches Referenzkorpus (DeReKo-2018-II), Institut für Deutsche Sprache, Mannheim, COSMAS II-Server, C2API-Version 4.16.2 – 31.01.2019, S17/Nov.00293. Der Spiegel, 18.11.2017, S.134.
 31. Krüger, P.-A., Ramadan, D. «Kinder des Krieges.» *Süddeutsche Zeitung* (02.08.2019), <https://www.sueddeutsche.de/politik/syrien-kinder-des-krieges-1.4550941>
 32. Merkel: Verdun steht für Grausamkeit und Sinnlosigkeit des Krieges // *Berliner Zeitung*, 29.05.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://archiv.berliner-zeitung.de/merkel--verdun-steht-fuer-grausamkeit-und-sinnlosigkeit-des-krieges-24135054>
 33. Münkler, H. «Hybride Kriege. Die Auflösung der bi-nären Ordnung von Krieg und Frieden und deren Folgen.» *Ethik und Militär* (2015), <http://www.ethikundmilitaer.de/de/themenueberblick/20152-hybride-kriege/muenkler-hybride-kriege-die-aufloesung-der-binaeren-ordnung-von-krieg-und-frieden-und-deren-folgen/>
 34. Tschermak, M. «Mord ist Sport.» *Bildblog* (26.06.2017), <https://bildblog.de/90682/mord-ist-sport/>

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© *Materynska O. V. [Materyns'ka O. V.], olenamaterynska@ukr.net*

“Anatomy of War” in the Modern German and Ukrainian Mass-media [«Anatomija vijny» u suchasnyh nimec'komovnyh ta ukrai'nomovnyh masmedia] (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 26.08.2019

Перевірено на плагіат 01.09.2019 р.

унікальність – 96,93 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.181-194>

УДК 821.161

ЛАТИНСЬКА МОВА В ІНТЕРНЕТ-МЕМАХ: НОВА КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ

Олена Григорівна Михайлова (м. Київ, Україна)

mikhailova_elena@ukr.net

канд. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

Стаття присвячена дослідженню Інтернет-мемів як універсально-прецедентних культурних феноменів, визначенню особливої ролі латинської мови у створенні та функціонуванні віртуальних мемів. Латинські Інтернет-меми розглядаються як емотивно забарвлені одиниці культурної інформації, першоджерелом якої є різнорівневі елементи знання латинської мови, що копіюються і поширюються серед Інтернет-користувачів у вигляді тексту (напис, підпис) або тексту та іконічної частини (малюнок, фото, таблиця) у процесі комунікації. На прикладі нових віртуальних одиниць спілкування визначено функції мемів в умовах Інтернет-комунікації, а саме: ігрову, репрезентативну, комунікативну, фатичну, інтеграційну, афективну. Матеріалом дослідження слугували локальні латинські Інтернет-меми, представлені на англомовних сайтах «Classic Latin Memes» «Dank Latin Memes», а також російськомовному сайті «Latine masculino». В Інтернет-мемах «мертва» латина відновлює комунікативну функцію і набуває популярності у віртуальному просторі через позитивне сприйняття її як «престижної» мови спілкування. Стиль більшості латинських Інтернет-мемів є іронічно-мотивуючим, хоча можливі також меми-демотиватори. Мета мотивуючих мемів – «оживити», осучаснити архаїчну латину, зробити її більш доступною і креативною, заохотити до її вивчення. Інтернет-комунікація через посередництво мемів передбачає складні ментальні процеси, коли користувач має не тільки сприйняти картинку-фон і перекласти латинський текст, але також зрозуміти культурні конотації і асоціативні зв'язки, що породжують комічний ефект під час сприйняття мема. Дослідження латинських Інтернет-мемів у прагматичному, комунікативному і когнітивному аспектах є перспективним як з точки зору синхронії, так і діакронії, оскільки

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Михайлова О. Г. [Михайлова Е. Г.], mikhailova_elena@ukr.net

Латинська мова в інтернет-мемах: нова комунікативна функція [«Латинский язык в интернет-мемах: новая коммуникативная функция»] (Українською / На укр. яз)

надає нові можливості для вивчення сучасних еволюційних процесів в історії давньої мови, розкриває механізм декодування культурної інформації, сприяє подальшому розвитку інтернет-лінгвістики.

Ключові слова: Інтернет-комунікація, мем, Інтернет-мем, латинська мова.

LATIN IN INTERNET MEMES: NEW COMMUNICATIVE FUNCTION

Mykhailova O. (Kyiv, Ukraine)

mikhailova_elena@ukr.net

Ph.D., Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology

The article is devoted to the research of Internet memes as universally precedential cultural phenomena, to determining Latin special role in the construction and functioning of virtual memes. Latin Internet memes are considered as emotionally colored units of cultural information the first source of which are different elements of the knowledge of Latin that are copied and disseminated among Internet users during communication as a text (inscription, reference) or as a text and an icon part (drawing, photo, table). On the base of new virtual units of communication the functions of memes in Internet communication were determined, in particular: game, representative, communicative, phatic, integrative, affective. Local Latin Internet memes served as the material for the research placed on English sites "Classic Latin Memes", "Dank Latin Memes", as well as on Russian site "Latine masculino". Dead Latin within Internet memes renews its communicative function and gains more popularity in the Internet space thanks to its perception as "prestigious" language of communication. By style the majority of Latin Internet memes are ironically marked and motivating, though demotivating memes are also possible. The goal of motivating memes is "to revive", modernize archaic Latin and make it more accessible and attractive in order to encourage the focus audience to study it. Internet communication via memes' mediation represents complex mental processes, when the user has not only to perceive a background picture and decode (translate) Latin text, but also to comprehend cultural connotations and associative links which result in comic effect during memes' perception. The research of Latin Internet memes in pragmatic, communicative and cognitive aspects is of positive perspective both from synchronic and diachronic points of view, since it presents new opportunities for the study of modern evolutionary processes in the history of ancient language, reveals a mechanism of decoding cultural information, contributes to the development of Internet linguistics.

Key words: Internet communication, meme, Internet meme, Latin.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Mykhailova O. G. [Myhajlova O. G.], mikhailova_elena@ukr.net

Latin in Internet Memes: New Communicative Function [Latyns'ka mova v internet-memah: nova komunikatyvna funkcija] (in Ukrainian)

ЛАТИНСКИЙ ЯЗЫК В ИНТЕРНЕТ-МЕМАХ: НОВАЯ КОММУНИКАТИВНАЯ ФУНКЦИЯ

Елена Григорьевна Михайлова (г. Киев, Украина)

mikhailova_elena@ukr.net

канд. филол. наук, доцент

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт филологии

Статья посвящена исследованию Интернет-мемов как универсально-прецедентных феноменов, определению особой роли латинского языка в создании и функционировании виртуальных мемов. Латинские интернет-мемы рассматриваются как эмотивно окрашенные единицы культурной информации, первоисточником которой являются разноуровневые элементы знания латинского языка, которые копируются и распространяются среди пользователей Интернета в виде текста (надпись, подпись) или текста и иконической части (рисунок, фото, таблица) в процессе коммуникации. На примере новых виртуальных единиц общения определены функции мемов в условиях Интернет-коммуникации, а именно: игровая, репрезентативная, коммуникативная, фатическая, интеграционная, аффективная. Материалом исследования послужили локальные Интернет-мемы, представленные на англоязычных сайтах «Classic Latin Memes», «Dank Latin Memes», а также русскоязычном сайте «Latine masculino». В Интернет-мемах «мертвая» латынь возобновляет свою коммуникативную функцию и становится популярной в виртуальном пространстве благодаря ее позитивному восприятию как «престижного» языка общения. Стиль большинства латинских Интернет-мемов является иронично-мотивирующим, хотя возможны также мемы-демотиваторы. Цель мотивирующих мемов – «оживить», оживить архаичную латынь, сделать ее доступнее и креативней, привлечь к ее изучению. Интернет-коммуникация через посредничество мемов представляет сложные ментальные процессы, в ходе которых пользователь должен не только воспринимать картинку-фон и перевести латинский текст, но также понять культурные коннотации и ассоциативные связи, которые создают комический эффект в процессе восприятия мема. Изучение латинских Интернет-мемов в прагматическом, коммуникативном и когнитивном аспектах является перспективным как с точки зрения синхронии, так и диахронии, поскольку предоставляет новые возможности для изучения современных эволюционных процессов в истории древнего языка, раскрывает механизм декодирования культурной информации, способствует дальнейшему развитию Интернет-лингвистики.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Михайлова О. Г. [Михайлова Е. Г.], mikhailova_elena@ukr.net

Латинська мова в інтернет-мемх: нова комунікативна функція [«Латинский язык в интернет-мемх: новая коммуникативная функция»] (Українською / На укр. яз)

Ключевые слова: Интернет-коммуникация, мем, Интернет-мем, латинский язык.

Интернет-мем – сучасна одиниця інтернет-комунікації, яка постійно привертає увагу фахівців різних наукових галузей і потребує нового осмислення. Актуальність нашого дослідження зумовлена недостатньою дослідженістю поняття «мем», що проявляється, зокрема, у різноманітті його визначень, науковій аморфності статусу особливої групи Інтернет-мемів, поширених у медіапросторі всесвітньої мережі. Саме тому *об'єктом* (цієї) наукової розвідки було обрано вербальні та вербально-візуальні Інтернет-меми з обов'язковим текстовим компонентом, переданим або тільки латиною (одномовні), або двома мовами (двомовні): латиною і англійською / латиною і російською, відомі в англомовних Інтернет-джерелах під назвою «Latin Memes» – латинські меми (ЛМ), а *предметом* – особливості латинських текстів, представлених у цих мемах. *Мета дослідження* – проаналізувати латинські Інтернет-меми як універсально-прецедентні культурні феномени, окреслити роль латинської мови у формуванні та функціонуванні Інтернет-мемів. Наукова новизна цієї розвідки полягає у спробі визначити та класифікувати латинські Інтернет-меми як окремий об'єкт лінгвокультурологічного дослідження.

Точкою відліку в історії мемів і науки меметики вважається поява терміна «мем» у монографії британського біолога Р. Докінза «The Selfish Gene» («Егоїстичний ген»). Запропонована вченим у 1976 році назва походить від грецького іменника μίμημα – *копія, відбиток, подібність* або μνήμη – *спогад, пам'ять*. Сам автор так розповідає про історію номінації нової одиниці: «I hope my classicist friends will forgive me if I abbreviate mimeme to *teme*. If it is any consolation, it could alternatively be thought of as being related to 'memory', or to the French word *teme*», – Я сподіваюсь, що мої друзі-класики пробачать мені скорочення mimeme до *teme*. Якщо це когось утішить, можна альтернативно думати, що воно має відношення до 'memory' (пам'ять) чи до французького слова *tête* (переклад мій – О. М.) [Dawkins 2006, 192]. Хоча назва твору свідчить про те, що він був присвячений генам і теорії генетичного наслідування, але особливої популярності набула саме теорія мемів, а не генів. На думку Р. Докінза, обидві еволюції (генів і мемів) пов'язані між собою, «стара» генетична

еволюція створила людський мозок, який у свою чергу перетворився на середовище, де виникли перші мему [Dawkins 2006, 189-192]. Запропонований Р. Докінзом біологічний підхід до визначення мему як одиниці інформації, що передається (наслідується) мисленнєвим шляхом, дозволив йому окреслити цей феномен як комплексну ідею, образ, об'єкт культури (матеріальної чи нематеріальної), що має суспільне визнання і зберігається у пам'яті поколінь. У такому випадку мем перетворюється на своєрідну культурну універсалію, або універсально-прецедентний феномен, духовно вагомий для представників різних національних культур. Наприклад, поміж українських національних мемів, визнаних більшістю представників української культури, найчастіше згадують ім'я поета Тараса Шевченка як прецедентний онім, пісню В. Івасюка «Червона рута» як прецедентний текст і т.п.

Мему у якості одиниць культурно маркованої інформації можуть поширюватися різними каналами, наприклад: Інтернет, телебачення, преса, радіо і навіть усними каналами особистої комунікації. Саме за каналами поширення найпростіше класифікувати мему, серед яких перше місце за популярністю належить Інтернет-мемам. Що забезпечило їм таку надзвичайну швидкість розповсюдження у порівнянні з іншими? Передусім доступність і простота поширення (за швидкістю розповсюдження Інтернет-мему порівнюють з комп'ютерними вірусами), повна анонімність, невимушеність і відвертість спілкування, відсутність будь-яких норм і правил, підвищена емоційність, а головне – можливість швидко знайти однодумців і прихильників серед Інтернет-спільноти. Такого роду спілкування насамперед імпонує віковій аудиторії з 18 до 35 років, яка є найбільш активною частиною користувачів Інтернету.

Проаналізуємо деякі типові дефініції Інтернет-мемів, як більш загальні, так і спеціальні. Так, іспанський психолог М. Діас пропонує таке загальне розуміння Інтернет-мему у своїй статті «Defining and characterizing the concept of Internet Meme» – «Визначення і характеристика поняття Інтернет-мем»: «A meme is a *unity of information* (... in other words, a content and a structure) that *replicates* by passing on via *communication* (one to one, one to many, or many to many)». Мем – це одиниця інформації (... іншими словами зміст і структура), що копіюється для забезпечення комунікації (від одного до іншого, від одного до багатьох, або від багатьох

до багатьох) [Dias 2013, 100]. Існують і більш формальні визначення, наприклад, пропозиція російської дослідниці С. Канашиної, яка розуміє під Інтернет-мемом «комплексний феномен інтернет-комунікації, що представляє цілісну завершену одиницю з текстом і картинкою у квадратній рамці» [Канашина 2017]. Зауважимо, що другий варіант визначення суттєво спрощує поняття віртуального мема і стосується тільки одного з його різновидів. По-перше, мем стає одиницею комунікації тільки у випадку його реплікації, або копіювання користувачами, по-друге, в Інтернет-просторі функціонують текстові мему, у тому числі й латинські, які не мають візуальної частини, отже існують за відсутності «картинки у квадратній рамці».

Спираючись на наведені приклади, пропонуємо наступне власне визначення *латинських* Інтернет-мемів (ЛІМ). ЛІМ – це емотивно забарвлені одиниці культурної інформації, першоджерелом якої є різнорівневі елементи знання латинської мови, що копіюються і поширюються серед Інтернет-користувачів у вигляді тексту (напис, підпис), або тексту та іконічної частини (малюнок, фото, таблиця) у процесі комунікації. Наше визначення враховує класифікацію мемів за *носіями інформації*, основними серед яких є: текстові мему, мему-картинки, відео-мему, креолізовані, або полікодові мему [Щурина 2012].

Найбільш складними за своєю будовою є креолізовані латинські мему, де у спільному графічному просторі об'єднуються різні знакові системи (вербальні і невербальні). Як відомо, термін «креолізація» вживається для визначення процесів змішування культур, мов та ін. У меметиці він означає поєднання в одному мемі різних засобів вираження і передачі інформації, а також різних мов з метою підсилення емоційного впливу на користувача. Розглянемо латинські креолізовані мему, які побудовані у вигляді міжмовного діалогу «вчитель-учень», що породжує асоціативну мовну гру «запам'ятай слово» у процесі перекладу. З лінгвістичної точки зору подібна гра слів спирається на міжмовну омонімію – звуковий збіг римської графічної форми числівника (4000 – MMMM) з фонетичною формою вигуку «Mmmm ...» (Іл. 1), або латинська вимова форми 1-ї особи дієслова «бути» (sum) з українським іменником «сум», про емотивне значення якого свідчить «сумна» картинка аніме (Іл. 2).

Іл. 1

Іл. 2

На основі аналізу вище наведених прикладів спробуємо визначити найбільш важливі *функції* інтернет-мемів: 1) *ігрова* функція – мем є популярною розвагою homo ludens XXI ст., а Інтернет – унікальним майданчиком для ігор; 2) *репрезентативна*, або рекламна функція – мем представляє і швидко поширює будь-яку інформацію (ідею, текст, зображення і т. п.), популяризує індивіда або групу індивідів, тому все частіше використовується в якості реклами; 3) *комунікативна* функція – Інтернет-меми є засобом спілкування у фокус-групах, на форумах, у чатах; 4) *фатична* і *інтеграційна* функції – розпізнавання потенційних комунікантів за принципом «свій» / «чужий» і формування груп по інтересах. Обидві функції доповнюють комунікативну функцію та дозволяють швидко встановити контакти для спілкування; 5) *афективна* функція – залучення емоцій у процесі створення та сприйняття мемів.

На нашу думку, ЛІМ за жанром нагадує мініквест, який потребує правильних відповідей на декілька запитань: що є джерелом полікодового мема – що означає текст? звідки картинка? (фото, кадр з фільму, малюнок і т. п.), що вони репрезентують?, які емоції і асоціації викликають? (оцінка за принципом «свій» / «чужий»), чи є бажання скопіювати / трансформувати і поширити мем? Картинка і текст можуть підсилювати одне одного або контрастувати між собою. Більш креативні та емоційно привабливі меми створюються на основі контрасту ілюстративного фону (візуальні або аудіо-ефекти) та змісту текстової інформації. Така полікодовість, а саме поєднання в єдиному графічному просторі

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Михайлова О. Г. [Михайлова Е. Г.], mikhailova_elena@ukr.net

Латинська мова в інтернет-мемах: нова комунікативна функція [«Латинский язык в интернет-мемах: новая коммуникативная функция»] (Українською / На укр. яз)

вербальних і зображальних засобів, що контрастують між собою, часто створює своєрідний ефект «оксиморона», який змушує користувача посміхнутися.

Спробуємо окреслити потенційне коло авторів і ретрансляторів ЛМ. На нашу думку, це теперішні або колишні студенти, учні (коледжів або гімназій), можливо, викладачі латини, які створюють особливий латинськомовний Інтернет-контент для спілкування з цільовою аудиторією, яка добре розуміє латину, а знання її виступає ознакою «свого» у системі розпізнавання «свій» / «чужий». ЛМ належать до *локальних*, а не загальних, і є *спеціалізованими* за мовною приналежністю, що зумовлює специфіку досить обмеженого кола користувачів (фокус-групи), які володіють більш-менш сформованою мовною і перекладацькою компетенціями. Подібна «винятковість» підвищує як статус користувачів ЛМ, так і «престижність» самої мови спілкування. Недивно, що *за стилем* більшість проаналізованих ЛМ є іронічно-мотивуючими, хоча інколи трапляються і іронічно-демотивуючі мему. Мета мотивуючих мемів – «оживити», осучаснити архаїчну латину, зробити її доступнішою і привабливішою, заохотити до її вивчення.

Останнім часом поживавися інтерес дослідників до вивчення Інтернет-мемів як складного когнітивного явища [Реч 2003, 173-181]. Під таким кутом зору вдала інтернет-комунікація за посередництва мемів передбачає складні ментальні процеси, коли користувач має не тільки сприйняти картинку-фон і розкодувати (перекласти) латинський текст, але й також зрозуміти культурні конотації і асоціативні зв'язки, що породжують комічний ефект під час сприйняття мему. Зазначимо, що більшість латинських мемів є позитивно забарвленими і базуються на особистому досвіді користувачів, тому продукують іронічно-грайливе ставлення до труднощів подолання латинської граматики і перекладу оригінальних текстів, пропагуючи латину як «funny Latin» –весела латина (лат. *Hilaris lingua Latina*).

Як ми вже зазначали, предметом нашого дослідження є особливості вербальної частини ЛМ, яка представлена у мемах прикладами з латинської граматики (скажімо, зразки відмінювання), крилатими виразами, цитатами з навчальних або авторських текстів і т.п. Проаналізуємо основні джерела вербального компонента латинських

віртуальних мемів. Як правило, це добре відомі студентам-латиністам «прецедентні» тексти підручників «Cambridge Latin course», «Oxford Latin course», а також обов'язкові для читання тексти римських авторів (наприклад, Цезар «Галльські війни», Вергілій «Енеїда», Цицерон «Про оратора» та ін.).

Для ілюстрації цієї групи текстових креолізованих мемів ми обрали сайти *Latin Student Problems*, де окремо виділені *Classic Latin Memes* та *Dank Latin Memes*. Популярний сайт «Dank Latin Memes» має свій «титульний» мем із зображенням рудого собаки породи «акіто» (фільм «Хатіко», де головну роль зіграв Річард Гір) і латинським текстом: «*tanta latinitas, tam eleganter, tam pulchre, multum sapientiae, multum facundiae, instar Ciceronis*», – яка латина, як вишукано, як красиво, дуже розумно, дуже красномовно, майже як Цицерон. Організатори сайту підкреслюють також навчально-методичне спрямування презентованих мемів: «...the Cambridge Latin Course

Іл. 3

Іл. 4

is our Bible and Caecilius is our messiah» – кембріджський підручник латинської мови є нашою Біблією, а Цецилій (персонаж з обкладинки підручника) – наш месія (Іл. 3). Таким чином, прецедентний образ Цецилія надихнув на створення персонажного креолізованого мема, де Цецилій перетворився на джедая Йоду з серіалу «Зоряні війни» (Іл. 4), а латинсько-англійський напис, запозичений з перших сторінок підручника, інформує:

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Михайлова О. Г. [Михайлова Е. Г.], mikhailova_elena@ukr.net

Латинська мова в інтернет-мемах: нова комунікативна функція [«Латинский язык в интернет-мемах: новая коммуникативная функция»] (Українською / На укр. яз)

«Caecilius in horto *he is*» – Цецилій знаходиться в саду. Напис є гібридним, оскільки латинське дієслово *est* замінило англійське словосполучення *he is*.

Найбільш складними для декодування у цій категорії є так звані *ситуативні мему-мотиватори*, в основу яких покладений віртуальний комунікативний акт. Латинська мова у такому випадку виступає не тільки як інструмент успішної комунікації, але також як категорія ціннісна, що має забезпечити особливу «престижність» спілкування. Так, у мотивуючих Інтернет-мемах (Іл. 5, 6) знання прецедентного латинського тексту (у нашому випадку – початкового уривку з поеми Вергілія «Енеїда»), котрий обов'язково вчать напам'ять студенти-латиністи, допомагає отримати бажаний результат.

Іл. 5

Іл. 6

У такий спосіб автори мемів демонструють особливі «бонусні» можливості латини на співбесіді з роботодавцем (Іл. 5) або навіть в Інтернет-спілкуванні державного рівня між Дональдом Трампом і Хассаном Рухані, президентами США та Ірану (Іл. 6). Особливий комунікативний статус начебто «мертвої» латини має позитивні наслідки навіть під час дружнього спілкування на розмовно-побутовому рівні. Наприклад, латинськомовний діалог двох друзів або пари закоханих (Іл. 7): *bae* (можливо, співзвучне скороченому англ. *baby*): *adveni* – приходь; *ego*: *nequeo, in Roma antiqua sum* – не можу, я зараз у Давньому Римі; *bae*: *parentes mei absunt* – моїх батьків немає. Далі текстовий

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Mykhailova O. G. [Myhajlova O. G.], mikhailova_elena@ukr.net

Latin in Internet Memes: New Communicative Function [Latyns'ka mova v internet-memah: nova komunikatyvna funkcija] (in Ukrainian)

фрагмент «ego:» доповнює стилізована картинка – стоп-кадр із зображенням колісничного, який мчить квадригою. У стилі коміксів зображені учасники іншого діалогу, який відбувається на одній з вулиць середньовічної Флоренції (Іл. 8).

Іл. 7

Іл. 8

У текстовому англійсько-латинському фрагменті на запитання подорожуючого: «Do you speak English baby?» – Ти розмовляєш англійською, крихітка?, слідує відповідь вишуканою латиною: «Colloquor Lingua Latina miserabilis» –Я розмовляю латиною, нещасний.

Креолізовані меми з однаковим чи подібним фоновим малюнком, але різними написами, утворюють «серії». Яскраві приклади «серійних» латинських мемів демонструє російський сайт з промовистою назвою «Latine masculino» – «Латина по-пацанські». Сайт пропагує себе як просвітницький, має на меті популяризувати науку та викликати інтерес до «дикивинок старовини», але водночас проголошує себе гендерно орієнтованим на чоловічу молодіжну аудиторію. Меми створюють як організатори сайту, так і аматори, про що свідчить поява граматичних коментарів, де аналізуються помилки, допущені у популярних мемах. У березні 2015 р. на сайті Російської служби BBC News з'явилася стаття під назвою «Латина по-пацанські: нецензурний дух часу?». Автор констатував особливу популярність латинських Інтернет-мемів, оскільки лише за 2

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Михайлова О. Г. [Михайлова Е. Г.], mikhailova_elena@ukr.net

Латинська мова в інтернет-мехах: нова комунікативна функція [«Латинский язык в интернет-мехах: новая коммуникативная функция»] (Українською / На укр. яз)

місяці існування «пабліка» у нього з'явилося 18 тисяч передплатників і багато клонів. З одного боку, профільні фахівці радіють такій популярності латини серед молоді, з іншого – нарікають за помилки в перекладах.

Типовою ознакою «пацанських» серійних мемів є наочно «осучаснена» античність: скульптурне зображення античного бога, богині, героя у сучасному одязі (з макіяжем чи модними аксесуарами), доповнене латинсько-російським текстовим компонентом на лаконічно білому тлі. Двомовний напис, виконаний стилізованим шрифтом, має обов'язковий розділовий символ (віньєтка чи лавровий вінок). Картинка завжди витримана у чорно-білій гамі, але останнім часом у лівому кутку рамки все частіше з'являється знак «зелене коло» з написом «Fishki.net» –маркування мемів популярного комерційного сайту розваг, гумору та Інтернет-приколів (Іл. 10).

«Пацанські» меми є креолізованими мемами двох типів: 1) однокодові вербальні меми, де ефект оксиморона створюється поєднанням архаїчної латини з російським молодіжним або кримінальним сленгом (Іл. 9); 2) креолізовані полікодові меми, де двомовний парадокс емоційно підсилює трансформована картинка, наприклад, скульптурне зображення юнака-кріофора у сонцезахисних окулярах, вдягненого у джинси та толстовку (Іл. 10). «Осучаснена» антична постать візуально підсилює ефект вербального оксиморона через поєднання латинського напису: «*si vir dixit, fecit*» з російським перекладом: «пацан сказав – пацан сделал».

Іл. 9

Іл. 10

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Mykhailova O. G. [Myhajlova O. G.], mikhailova_elena@ukr.net

Latin in Internet Memes: New Communicative Function [Latyns'ka mova v internet-memah: nova komunikatyvna funkcija] (in Ukrainian)

Першими засновниками «пацанського» сайту вважають Максима Казинського, Наталю Азарову та Микиту Самохіна – латиніста-самоука, як він сам себе називає. Фахівці з латини, наприклад, викладач історичного факультету МДУ Ілля Анік'єв, якого цитує у згаданій статті служба BBC, вважає, що латину треба популяризувати у будь-який спосіб, навіть у вигляді мемів, хоча «рука латиніста» організаторам безумовно була б потрібна. Треба зазначити, що організаторам «просвітницького» сайту інколи бракує здорового глузду. Пропагуючи «престижно-креативне» спілкування латиною для чоловіків, вони часто обирають для перекладу не тільки кримінальний сленг, а й відверто нецензурну лайку, що ніяк не сумісне з просвітницькою діяльністю, проте переслідує комерційні цілі. Підсумовуючи результати нашого дослідження, ми дійшли таких висновків:

1. Латинські Інтернет-меми – це емотивно забарвлені одиниці культурної інформації, першоджерелом якої є різнорівневі елементи знання латинської мови, що копіюються і поширюються у процесі комунікації серед Інтернет-користувачів у вигляді тексту (напис, підпис) або тексту та іконічної частини (малюнок, фото, таблиця).
2. Латинські меми належать до локальних, а не загальних, і є спеціалізованими за мовною приналежністю, тому коло користувачів (фокус-група), які володіють більш-менш сформованими мовною і перекладацькою компетенціями, є кількісно обмеженим.
3. «Мертва» латина набуває популярності в Інтернет-просторі і відновлює свою комунікативну функцію в Інтернет-мемах через особливу «винятковість», що підвищує статус користувачів ЛМ і «престижність» самої латини як мови спілкування.
4. Більшість латинських мемів є полікодовими через поєднання в єдиному графічному просторі вербальних і зображальних засобів, що контрастують між собою і створюють своєрідний ефект «оксиморона», який змушує користувача посміхнутися.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Михайлова О. Г. [Михайлова Е. Г.], mikhailova_elena@ukr.net

Латинська мова в інтернет-мемах: нова комунікативна функція [«Латинский язык в интернет-мемах: новая коммуникативная функция»] (Українською / На укр. яз)

5. Прагматика Інтернет-мемів орієнтована на створення іронічно-грайливого ставлення до труднощів подолання граматики у фокусної аудиторії; вони виступають як мемі-мотиватори, основне призначення яких полягає в заохоченні до вивчення латини.

Література:

1. Канашина, С. В. «Что такое Интернет-мем?.» *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки* (Белгород, 2017).
2. Савицкая, Т. Е. «Интернет-мемы как феномен массовой культуры.» *Культура в современном мире* 3 (2013), <http://infoculture.rsl.ru>
3. Щурина, Ю. В. «Интернет-мемы как феномен интернет-коммуникации.» *Научный диалог, Серия Филология* 3 (Екатеринбург, 2012): 160-172
4. Dawkins, R. *The Selfish Gene* (London, Oxford University Press, 2006), 360.
5. Dias, M. C. «Defining and characterizing the concept of Internet Meme.» *Revista CES Psicologia*, vol. 6, № 1 (2013): 82-104
6. Pech, R. «Memes and cognitive hardwiring: Why are some memes more successful than others?.» *European Journal of Innovation Management*, vol. 6, № 3 (2003): 173-181.

References:

1. Kanashina, S. V. «Chto takoe Internet-mem? [=What is this Internet meme?].» *Nauchnye vedomosti BGU. Seriya: Gumanitarnye nauki* (2017): 103-110 (in Russ.)
2. Savickaya, T. E., «Internet-memy kak fenomen massovoj kul'tury [= Internet meme as phenomena of massive culture].» *Kul'tura v sovremennom mire* 3 2013, Access mode: <http://infoculture.rsl.ru> (in Russ.)
3. Shchurina, Yu. V. «Internet-memy kak fenomen internet-kommunikacii [= Internet memes as phenomena of Internet communication].» *Nauchnyj dialog. Seriya: Filologiya* 3 (2012): 160-172 (in Russ.)
4. Dawkins, R. *The Selfish Gene* (London: Oxford University Press, 2006), 360.
5. Dias, M. «Defining and characterizing the concept of Internet Meme.» *Revista CES Psicologia*, vol. 6, № 1 (2013): 82-104.
6. Pech, R. «Memes and cognitive hardwiring: Why are some memes more successful than others?.» *European Journal of Innovation Management*, vol. 6, № 3 (2003): 173-181.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2019

Перевірено на плагіат 30.08.2019 р.

унікальність – 96.95 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.195-208>

УДК 81-112:811.161

ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНИЙ СТАТУС ЗНАКІВ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СЛОВ'ЯНСТВА

Тетяна Володимирівна Охріменко (м. Київ, Україна)

tv.okhrim@ukr.net

канд. філол. наук, доцент

Київський національний лінгвістичний університет

У статті здійснено спробу лінгвокультурного та лінгвосеміотичного аналізу вербалізації знаків грошової культури слов'янства, які закорінено у ментальних процесах людства та семіосфері усієї культури, представлено категоріями абстрактно-понятійного, наукового мислення із синкретичним семіотичним статусом та водночас матеріальними носіями соціокультурної інформації, відображено у мові головно економіко-соціальним терміном «знак вартості», етико-аксіологічним визначенням «знак цінності», історично обумовленою метонімією «знак золота» й похідним утворенням «знак грошей» як «знаком знаку». Продемонстровано лінгвоконцептуальний статус грошових знаків у межах концептосфери грошових відносин, яка знаходиться під впливом англо-американської мовно-ментальної традиції із рисами антропоморфізації і сакралізації матеріального та включає базовий концепт ГРОШІ із суперечною аксіологією, універсальний протоконцепт БАГАТСТВО у кореляції з іншими концептами та лінгвокультурними типажамі, що відбивають грошову культуру слов'янства: ПРАЦЯ / РОБОТА / ТРУД, ЧАС, ВЛАСНІСТЬ / МАЙНО, ВЛАДА, ЗДОРОВ'Я, ТОРГІВЛЯ, ПОСЛУГА, КУПІВЛЯ VS. ПРОДАЖ, ШЛЯХЕТНІСТЬ, ЧЕСНІСТЬ, ДОВІРА, СИЛА, СЛАВА, ЩАСТЯ, СВОБОДА / ВОЛЯ VS. НЕВОЛЯ, ЗЛОЧИН, ГРІХ, ХАБАРНИЦТВО, ОБМАН, НЕБЕЗПЕКА, із концептами сучасності ПУНКТУАЛЬНІСТЬ, ЛІДЕРСТВО, ПАРТНЕРСТВО VS. КОНКУРЕНЦІЯ, ІНВЕСТИЦІЇ, РИЗИК, УСПІХ, АМЕРИКА, ЄВРОПА, ДОЛАР, ЄВРО, також із лінгвокультурними типами ДІЛОВА ЛЮДИНА / КУПЕЦЬ, ПІДПРИСМЕЦЬ, БІЗНЕСМЕН та трансцендентно у діадах СВОЄ VS. ЧУЖЕ, ДОБРО VS. ЗЛО, ДОЛЯ VS. НЕДОЛЯ, ВЕРХ VS. НИЗ, БОГ VS. ДИЯВОЛ, ЖИТТЯ VS. СМЕРТЬ.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Охріменко Т. В. [Охрименко Т. В.], *tv.okhrim@ukr.net*

Лінгвоконцептуальний статус знаків матеріальної культури слов'янства [Лингвоконцептуальный статус знаков материальной культуры славян] (Українською / На укр. яз)

Ключові слова: знак культури, грошовий знак, лінгвокультурний концепт, концептосфера грошових відносин.

LINGOCONCEPTUAL STATUS OF SIGNS OF SLAVIC MATERIAL CULTURE

Tetyana V. Okhrimenko (Kyiv, Ukraine)

tv.okhrim@ukr.net

Ph.D., Associate Professor
Kyiv National Linguistic University

The article deals with linguocultural and linguosemiotic analysis of verbal signs of Slavic monetary culture. They are embedded in the mental processes of humanity and the semiosphere of the entire culture. The signs of monetary culture are represented by the categories of abstract conceptual, scientific thinking, have a syncretic semiotic status, and at the same time are material carriers of socio-cultural information. In the language they are reflected mainly by the economic and social term "value sign", ethical and axiological definition of "value sign", historically conditioned by the metonymy "sign of gold" and the derivative formation "sign of money". The article demonstrates the linguoconceptual status of money within the conceptual sphere of monetary relations. This conceptual sphere is influenced by the Anglo-American linguistic and mental tradition with features of anthropomorphization and material sacralization. It includes the basic concept of MONEY with contradictory evaluation, the universal ancient concept of WEALTH in correlation with other concepts and linguistic-cultural types that reflect the monetary culture of Slavs: LABOR / JOB , TIME, PROPERTY, POWER, HEALTH, TRADE, SERVICE, BUY VS. SALES, RISK, MARRIAGE, GLORY, HAPPINESS, SUCCESS, FREEDOM / WILL VS. BONDAGE, CRIME, SIN, BRIBERY, DECEPTION, DANGER, with the concepts of modernity PUNCTUALITY, LEADERSHIP, PARTNERSHIP VS. COMPETITION, INVESTMENT, AMERICA, EUROPE, DOLLAR, EURO, also with linguocultural types BUSINESS PEOPLE / BUYER, BUSINESSMAN and in cultural and philosophical opposition to YOURS VS. BORROWED, GOOD VS. EVIL, FATE VS. DISTRESS, TOP VS. BOTTOM, GOD VS. DEVIL, LIFE VS. DEATH.

Key words: cultural sign, money sign, linguocultural concept, concept of monetary relations.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Okhrimenko T. V. [Okhrimenko T. V.], tv.okhrim@ukr.net

Lingoconceptual Status of Signs of Slavic Material Culture [Linhvokontseptualnyi status znakov materialnoi kultury sloviaanstva] (in Ukrainian)

ЛИНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ СТАТУС ЗНАКОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СЛАВЯН

Татьяна Владимировна Охрименко (г. Киев, Украина)

tv.okhrim@ukr.net

канд. филол. наук, доцент

Киевский национальный лингвистический университет

В статье осуществлена попытка лингвокультурного и лингвосемиотического анализа вербализации знаков славянской денежной культуры, которые коренятся в ментальных процессах человечества и семиосфере всей культуры, представлены категориями абстрактно-понятийного, научного мышления с синкретичным семиотическим статусом и, вместе с тем, объективированы в качестве материальных носителей социокультурной информации. Славянские денежные знаки отражены в языке, главным образом, при помощи экономико-социального термина «знак стоимости», этико-аксиологической номинации «знак ценности», исторически обусловленной метонимии «знак золота» и производного актуального конструкта «знак денег» (как «знак знака»). В статье продемонстрирован лингвоконцептуальный статус славянских денежных знаков в рамках концептосферы денежных отношений, которая находится под влиянием англо-американской ментальной традиции с чертами антропоморфизации и сакрализации материальных благ и включает в свою структуру базовый концепт ДЕНЬГИ с противоречивой аксиологией, универсальный протоконцепт БОГАТСТВО в корреляции с иными концептами и лингвокультурными типажам, отражающими славянскую денежную культуру: ТРУД / РАБОТА, ВРЕМЯ, СОБСТВЕННОСТЬ / ИМУЩЕСТВО, ВЛАСТЬ, ЗДОРОВЬЕ, ТОРГОВЛЯ, УСЛУГА, КУПЛЯ VS. ПРОДАЖА, БЛАГОРОДСТВО, ДОБРОПОРЯДОЧНОСТЬ, ЧЕСТНОСТЬ, ДОВЕРИЕ, СИЛА, СЛАВА, СЧАСТЬЕ, СВОБОДА / ВОЛЯ VS. НЕВОЛЯ, ПРЕСТУПЛЕНИЕ, ГРЕХ, МЗДОИМСТВО / ВЗЯТОЧНИЧЕСТВО, ОБМАН, УГРОЗА, с концептами современной культуры ПУНКТУАЛЬНОСТЬ, ЛИДЕРСТВО, ПАРТНЁРСТВО VS. КОНКУРЕНЦИЯ, ИНВЕСТИЦИИ, РИСК, УСПЕХ, АМЕРИКА, ЕВРОПА, ДОЛЛАР, ЕВРО, также с лингвокультурными типажам ДЕЛОВОЙ ЧЕЛОВЕК / КУПЕЦ, ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬ, БИЗНЕСМЕН и трансцендентально в оппозициях СВОЁ VS. ЧУЖОЕ, ДОБРО VS. ЗЛО, СЧАСТЬЕ VS. НЕСЧАСТЬЕ, ВЕРХ VS. НИЗ, БОГ VS. ДЬЯВОЛ, ЖИЗНЬ VS. СМЕРТЬ.

Ключевые слова: *знак культуры, денежный знак, лингвокультурный концепт, концептосфера денежных отношений.*

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Охрименко Т. В. [Охрименко Т. В.], tv.okhrim@ukr.net

Лінгвоконцептуальний статус знаків матеріальної культури слов'янства [Лингвоконцептуальный статус знаков материальной культуры славян] (Українською / На укр. яз)

Попри зауваги щодо ретроградності ідеї універсалізації знаковості, зокрема стосовно характеру мови, та, натомість, пріоритетності розуміння / порозуміння перед «багатознанням» [Богин 1999, с. 27-29], можна відзначити перспективність та **актуальність** розгляду семіотичних конструктів, зокрема через їхню закоріненість у ментальних процесах. Як вважав засновник логіко-філософських семіотичних досліджень Ч. С. Пірс, будь-який роздум є інтерпретацією знаків певного роду, тобто таких посередників, які передають розуму ідеї про речі [Пірс 2009, с. 88-89]. Послідовник ідей Ч. С. Пірса, Ч. В. Морріс наполягав, що саме наука надає у розпорядження людства «все надійніші й надійніші знаки» та презентує результати своїх досліджень у вигляді знакових систем [Морріс 1983, с. 37]. Останні формують окремий науковий метод, зокрема поширений серед гуманітарних наук [Лотман 2000, с. 153]. Отже, із процесом використання знаків пов'язується абстрактно-поняттєве, наукове мислення. Завдяки знакам стає змога досягнути те, що виходить за межі первинного, чуттєвого сприйняття.

Знак вважається характерною рисою культури, оскільки сприяє розкриттю особливостей концептуальної картини світу носіїв мови – «особливих концептуальних мовних продуктів» [Жайворонок 2006, с. 3]. У саме визначення культури закладається інформаційно-семіотичний аспект вивчення знакових засобів та накопичуваних із їхньою допомогою інформації та ціннісного досвіду [Филиппова 2007, с. 213]. І навпаки, об'єктом сучасних лінгвосеміотичних досліджень визнається «семіосфера культури» – «всё присущее данной культуре семиотическое пространство» [Лотман 2000, с. 250-251], «семіотичний універсум культури етносу та цивілізації» [Селіванова 2008, с. 122]. Метою лінгвокультурологічних розвідок вважають дослідження «знакового опредметнення певною мовою антропогенного ландшафту», у зв'язку з чим розширюється розуміння даної науки до «семіокультурософії», об'єктом якої стають образи, «сгустки рефлексии», «знаковые тела, обволакивающие вещи» [Сорокин 2009, с. 99-101], «знаковые культурные образования» [Мамардашвили 1996, с. 224-225].

Семіотичні аспекти слов'янської культури представлено у численних працях вчених: О. О. Потебні, М. М. Бахтіна, О. Ф. Лосева, Ю. М. Лотмана, М. К. Мамардашвілі, Д. С. Мережковського, В. С. Соловйова, П. О. Флоренського, В'яч. Вс. Іванова, В. М. Топорова, Є. М. Панова,

А. К. Байбурина, К. А. Свас'яна, О. І. Шейгал, Ю. С. Степанова, В. В. Жайворонка, О. О. Селіванової, С. С. Єрмоленка, С. О. Жаботинської та ін. Однак питання про знаки матеріальної культури, зокрема грошові знаки, піднімалося дослідниками лише дотично до опису ознак побутово-господарської сфери. Причину такого незацікавлення вбачають у тому, що речі економіко-господарського спрямування часто розцінюються як такі, що володіють низьким семіотичним статусом (на відміну від предметів сфери духовної культури), а отже, для вивчення культурних ознак етносів запозичуються рідко [Байбурин 1981, с. 215]. Хоча навіть побіжний аналіз знаків традиційної грошової культури свідчить про зворотнє. Так, слідом за К. Леві-Строссом та В'яч. Вс. Івановим, сучасні культурологи відзначають, що знакова ситуація обміну (у таких ритуальних втіленнях, як *потлач*, тобто демонстрація й споживання багатства під час урочистостей, та *обмін весільними подарунками*) демонструє одночасно утилітарне, соціальне, релігійне, економічне, юридичне значення, відповідно не є виключно економічним актом та входить до єдиної синкретичної знакової системи традиційної культури [Байбурин 1981, с. 221].

Об'єктом даного дослідження бачимо лінгвокультурні демонстрації грошових знаків (знаків грошової культури) як видів знаків матеріальної культури слов'янства – невід'ємної частини всієї семіосфери культури.

Метою дослідження є визначення лінгвосеміотичного, лінгвокультурного, зокрема лінгвоконцептуального, та (у перспективі) семіокультурософського статусу знаків грошової культури через лінгвістичний аналіз вербалізації концептосфери грошових відносин у слов'янських мовах.

Відомо, що найвпливовішими знаками культури вважаються культурні концепти [Жайворонка 2006, с. 3], які унаочнюються передусім у слові та стають предметом енциклопедичного й лінгвістичного опису, зокрема у рамках лінгвоконцептуальних досліджень. Лінгвокультурний концепт традиційно описується як складне ментальне утворення, яке об'єктивує мовними засобами фрагмент концептуальної картини світу носіїв мови та відображається у різних мовних одиницях [Карасик 2014, с. 9-10].

Свого часу філософ Готліб Фреге запропонував зображати структуру знаку у вигляді трикутника, вершинами якого є: 1. експонент (ім'я, форма, яка сприймається почуттями), 2. денотат (референт, узагальнений образ

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Охріменко Т. В. [Охрименко Т. В.], tv.okhrim@ukr.net

Лінгвоконцептуальний статус знаків матеріальної культури слов'янства [Лингвоконцептуальный статус знаков материальной культуры славян] (Українською / На укр. яз)

предмета чи класа однорідних предметів), 3. сигніфікат (концепт, десигнат, множина змістових ознак предмета, інформаційний центр знака, соціально закріплена асоціація між експонентом і денотатом). Звертаючись до семіотичного трикутника Г. Фрега, дослідники відзначають, що одна і та сама сутність у цьому трикутнику є смислом стосовно тексту (форми) і, разом з тим, концептом стосовно денотату. Хоча, починаючи від Соссюра і до сьогодні, у лінгвістиці прийнятним для більшості вважається співвідношення між формою та змістом [Падучева 2004, с. 187-188].

Із розвитком когнітивістики у рамках опису семіотичного трикутника розповсюджується (замість уні- та білатеральної теорії знаку) багатокомпонентна теорія, що враховує знакову функцію концепту (до прикладу, «звукова оболонка – концепт – поняття – значення»). Така теорія дає перспективи вивченню проблеми асиметрії мовного знака, невідповідності звучання та значення як мовної універсалії – як на рівні мовних знаків первинного творення (слів), так і на рівні знаків вторинного творення, тобто дискурсивних знаків (висловлювань та текстів).

Засновник науки семіотики Ч. С. Пірс одним із перших відмічав важливість врахування концептуального значення у структурі знаку. Він писав, що ментальні знаки, за допомогою яких люди мислять, мають змішану природу, а їхні символічні частини (що вказують на вид, а не на одиничну річ) називаються «концептами». Якщо людина утворює новий зміст, то це відбувається завдяки думкам, які містять у собі концепти. Такі слова, вказує філософ, як *закон*, *багатство*, *сила* означають для нас вже не те, що значили для наших диких пращурів [Пірс 2009, с. 94].

У науці семіотиці знаком вважається всякий матеріальний носій соціальної інформації. За умови формального визначення знаку як представника (заступника) думки, поняття, образу тощо, як матеріально-ідеальної одиниці системно організованого коду, до знаків відносять слова, жести, сигнали, дорожні знаки, гроші, нагороди тощо. Зокрема, гроші традиційно вважаються матеріальним знаком вартості, знаком цінності (алегорично), знаком золота (метонімічно) та навіть знаком знаку, тобто знаком грошей у сучасному суспільстві, таким чином утворюючи окремих, історично обумовлений та динамічний лінгвокультурний концепт. Цікаво, що й саме поняття «значення / значущості / концепту» дослідники семіотичної сфери порівнювали із «вартістю / вартісністю / цінністю»

грошей: «В лингвистике, как и в политической экономии, мы сталкиваемся с понятием значимости. В политической экономии ее именуют стоимостью. В обеих науках речь идет о системе эквивалентностей между вещами различной природы: в политической экономии – между трудом и заработной платой, в лингвистике – между означаемым и означающим. ... Значимость связана с реальными вещами и с их естественными отношениями (как это имеет место в экономической науке: например, ценность земельного участка пропорциональна его доходности)» [Соссюр 1999, с. 81-82].

Як важливий елемент слов'янської лінгвокультури концепт ГРОШІ найперше порівнюється дослідниками із відповідним концептом англо-американської мовної картини світу (Н. Е. Агаркова, Ю. С. Степанов, О. Г. Стешина, О. А. Грачева, О. В. Клементьева, О. Н. Учайкіна, О. В. Назарова, С. Б. Куций, А. Л. Єлсакова, О. В. Палєєва, В. Є. Копиця, О. Я. Сурмач, І. О. Майоренко, О. В. Струк). На думку філософів, немає більш тотожних понять, ніж *американець* та *гроші*. Із дитинства вони привчаються до *бізнесу*, до ділової діяльності, яка передбачає терпіння, витримку та сподівання лише на себе та ймуть віру в авторитет *долара* – найважливіший аргумент у міжнародних суперечках. *Ти посміхаєшся, як новенький долар*, – найкраща похвала американцю при зустрічі, що закріпилося у стійкій *грошовій моралі американців*: гроші можуть вирішити всі проблеми, якщо це буде вигідно. Тому сьогоденний світ стає все більше *огрошівленим* [Мазараки 2006, с. 615-618].

Слов'янський лінгвоконцепт ГРОШІ також аналізується у порівнянні з відповідним концептом німецької картини світу (Т. С. Медведева, Л. І. Федяніна, Л. І. Богданова), іспанської (Н. С. Макєєва), європейської та азійської, зокрема китайської (І. О. Голубовська), татарської (Д. Р. Гайнанова) та іншими. Лінгвоконцептологами провадиться порівняний структурний аналіз поняттєвого, предметного, мотивуючого, асоціативного, образного, символічного та оцінного прошарків концепту у текстах різних типів дискурсів; обов'язковим є розгляд семантики ядра та периферії концепту; часто зіставляються прямі значення та метафоричні; відзначаються труднощі міжкультурної комунікації та міжмовного перекладу. Матеріалом дослідження найчастіше слугують лексичні, фразеологічні та паремійні одиниці, стійкі порівняння, відібрані з різного роду словників, текстів мас-медіа, рекламних текстів, інтернет-комунікації,

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Охріменко Т. В. [Охрименко Т. В.], tv.okhrim@ukr.net

Лінгвоконцептуальний статус знаків матеріальної культури слов'янства [Лингвоконцептуальный статус знаков материальной культуры славян] (Українською / На укр. яз)

художніх, біблійних та філософських текстів; вивчаються електронні корпуси мовних одиниць, залучаються результати психолінгвістичних експериментів.

Спільним висновком цілого ряду дослідників слід назвати факт зростаючої антропоморфізації та навіть сакралізації лінгвокультурного концепту ГРОШІ у слов'янських мовах, що відповідає західноєвропейській тенденції (пор. із концептуальними метафорами Лакоффа-Джонсона ІНФЛЯЦІЯ – ЦЕ ВОРОГ, РАЦІОНАЛЬНЕ – ЦЕ ВЕРХ, ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕСУРСІВ – ЦЕ ДОБРЕ, ЗАОЩАДЖУВАТИ ГРОШІ – ЦЕ КРАЩЕ [Лакофф 2004, с. 41, 47, 59-60]). Серед прикладів спільного мовного ужитку: *гроші люблять когось, шукають, гарно виглядають, набувають сили, мають проблеми, погано / добре працюють, гроші говорять, євро говорить німецькою; на грошах, як на людині, одружуються, з грошима родичаються, із грошима, як із надійним партнером, роблять бізнес; гроші водночас і гарний слуга, і поганий господар; гроші – воїн-переможець, кримінальний авторитет, Бог* [Федянина 2011, с. 550-554; Агаркова 2005, с. 78-82; Назарова 2018, с. 9-10; Руснак 2014]. Натомість у слов'янській міфопоетичній традиції гроші найчастіше демонізуються, приналежать хтонічному низу всесвіту. Так, на чорта обертаються багатії, гроші, скарб за метонімічною моделлю метаморфози [Слухай 2005, с. 95].

У слов'янській лінгвокультурі з точки зору ціннісної характеристики ГРОШІ найчастіше інтерпретуються нейтрально чи негативно, вони – лише *необхідність, засіб існування*, але не головне в житті (хоча дослідники відмічають, що в останні десятиліття значимість грошей підвищується), на відміну від позитиву англо-американської культури, де ГРОШІ – *користь, привабливість, влада*. У сучасному художньому дискурсі ГРОШІ – це протирічні цінності: *свобода вибору та свобода від грошей, тобто смерть; довіра, успіх, здоров'я та водночас зло-хвороба; фізичне задоволення та неможливість задовільнитися грошима, а також кіберкапітал, стихія, пристрасть, знищення; енергетичне джерело, яке конструює власний простір і час та вже не підпорядковується раціональному виміру та людському факторові* [Назарова 2018, с. 5, 16-22].

Універсальною, кроскультурною рисою можна назвати відбиття лінгвоконцептом ГРОШІ загальнономовних уявлень про *добро і зло* (як символ успіху і джерело злочину), входження концепту до основних рядів

семіокультурософських протиставлень (*счастье, доля – несчастье, недоля, жизнь – смерть, чёт – нечет, верх – низ, свой – чужой, главный – неглавный, сакральный – мирской*) [Иванов 1965, с. 3-9] та вербалізацію цілої низки дій із грошима як загальнолюдським ресурсним джерелом: *заработити, класти, платити, купити, отримати, пропити, текти, рахувати, закінчуватись, ставати, бути, наймати, красти, повертати, валятися, литися, гребти, діставати, просити, вигравати, пропадати, пропонувати, зберігати, бачити, забувати, розлітатися, сперечатися, кидати* та ін. [Струк 2009, с. 98-101].

Якщо в західноєвропейській мовній традиції ГРОШІ викликають асоціації *багатство, щастя, сила, засіб для одержання благ*, рідко асоціюються із *роботою, працею та заробітком*, то для слов'ян, які, за словами дослідників, «не сподіваються на чудо», ГРОШІ найчастіше пов'язані зі словами *робота, заробіток, заробити*, становлячи окрему концептосферу, пов'язану із грошовими відносинами та ПРАЦЕЮ / РОБОТОЮ / ТРУДОМ [Струк 2009, с. 98-101].

Для людей Заходу, зокрема протестантів, характерним є бережливе, раціональне ставлення до ГРОШЕЙ та ЧАСУ. Протестантизм виголосив ПРАЦЮ найвищою чеснотою людини, морально виправдовував БАГАТСТВО, сприяючи капіталістичному підприємництву; протестантські догми засуджували бажання бути БІДНИМ, прирівнюючи його до бажання бути ХВОРИМ [Голубовська 2004, с. 244; Богданова 2013, с. 154-155], бідність ображає ЧЕСТЬ людини, сприяє розпаду особистості [Голубовська 2004, с. 252]. Сьогодні дослідники уточнюють, що ЧАС і ГРОШІ можуть *працювати на когось*, їх можна *інвестувати, заощадити*, у зв'язку з чим актуалізується похідний концепт ПУНКТУАЛЬНІСТЬ [Зубкова 2007, с. 155-164]. Під впливом англійської мови сформувався неологізм *інвестувати час*, хоча до сих пір ми не можемо сказати, за аналогом американської мовно-культурної традиції, *зайняти / взяти в борг певну частку часу* [Богданова 2013, с. 154].

Якщо ідея економічного поступу у Західній Європі органічно пов'язувалася із поступовим розвитком у часі, із відмовою від *підштовхування (подстегивания) історії*, то на теренах слов'янської цивілізації актуальною була ідея державного втручання та миттєвого подолання (за технікою вибуху) простору історії за найкоротші строки, н., у

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Охріменко Т. В. [Охрименко Т. В.], tv.okhrim@ukr.net

Лінгвоконцептуальний статус знаків матеріальної культури слов'янства [Лингвоконцептуальный статус знаков материальной культуры славян] (Українською / На укр. яз)

петровській ідеї *догнати і перегнати Європу* чи у пізніші *пятилетки в четыре года* [Лотман 2000, с. 146-148]. У слов'ян традиційно витрати грошей засуджуються більше, ніж витрати часу, та й загалом гроші входять в особисту сферу людини глибше, ніж час, про що свідчить ряд похідних із суб'єктивним компонентом значення (*деньжонки, деньжата, деньжищи / грошики, грошенята, грошва* тощо і лише *времечко / часинка*) [Богданова 2013, с. 156]. Із культурних традицій слов'янства відомо, що селяни відмовлялися від прибуткової роботи, якщо вона здавалася їм зайвою або мала бути виконана в неналежний час; дотримувалися звичаїв, які обмежували господарську діяльність певним часом.

Аналіз лінгвоконцепту ГРОШІ спільно із суміжними концептами, проведений дослідниками на матеріалі різних типів дискурсу, свідчить про вербалізацію цілої концептосфери грошових відносин, яка включає базовий концепт ГРОШІ, протоконцепт БАГАТСТВО у кореляції з іншими концептами, що відбивають грошову культуру слов'янства: ПРАЦЯ / РОБОТА / ТРУД (О. М. Веселовський, В. Я. Пропп, Г. С. Яроцька, О. Є. Чернова, К. С. Руснак, Т. В. Радзівська, Т. В. Гоннова, Ю. М. Осипов, А. А. Мазараки), ЧАС (Ю. С. Степанов, І. О. Голубовська, Л. І. Богданова, В. Я. Зубкова, О. П. Чудинов), ВЛАСНІСТЬ (О. В. Бабаєва), ЗДОРОВ'Я (Т. В. Радзівська, І. О. Голубовська, Л. І. Богданова), ТОРГІВЛЯ, ПОСЛУГА (Ю. М. Петеліна), КУПІВЛЯ VS. ПРОДАЖ (А. Г. Осипова), РИЗИК (Н. М. Єфімова), ШЛЯХЕТНІСТЬ, СИЛА, ВОЛЯ (І. О. Голубовська, А. А. Мазараки), СЛАВА, ВЛАДА (С. О. Дроздова), ЗЛОЧИН, ГРІХ (А. Вежбицька, Ю. Г. Євтушок), ХАБАРНИЦТВО / ВЗЯТКА (С. Г. Воркачев), ДІЛОВА ЛЮДИНА / БІЗНЕСМЕН, КУПЕЦЬ, АМЕРИКА, ЄВРОПА, ДОЛАР, ЄВРО (О. А. Урсова, Н. Е. Агаркова, В. І. Карасик, Я. В. Поплюйко, К. С. Руснак), ОБМАН, НЕБЕЗПЕКА, ЩАСТЯ, УСПІХ, СВОБОДА (А. Амальрик, А. Вежбицкая, К. С. Руснак, Н. М. Хмелевська), а також трансцендентно у діадах СВОЄ VS. ЧУЖЕ (С. Н. Булгаков, Н. Е. Агаркова), ДОБРО VS. ЗЛО, ЖИТТЯ VS. СМЕРТЬ (О. О. Потебня, В. В. Жайворонок, С. М. Толстая, Ю. С. Степанов, Н. В. Слухай, С. Г. Тер-Мінасова).

Висновки: в результаті лінгвокультурного та лінгвосоціотичного аналізу вербалізації знаків грошової культури слов'янства, які відображено у мові економіко-соціальним терміном «знак вартості», етико-аксіологічним

визначенням «знак цінності», історично обумовленою метонімією «знак золота» та сучасним «знаком знаку», тобто знаком дійсних грошей, визначено лінгвоконцептуальний статус грошових знаків у межах концептосфери грошових відносин, яка включає базовий концепт ГРОШІ, протоконцепт БАГАТСТВО у кореляції з іншими концептами та лінгвокультурними типажами, що відбивають традиційну грошову культуру слов'янства (ПРАЦЯ / РОБОТА / ТРУД, ЧАС, ВЛАСНІСТЬ / МАЙНО, ЗДОРОВ'Я, СВОБОДА / ВОЛЯ, ГРІХ, ХАБАРНИЦТВО, ОБМАН, КУПЕЦЬ, тощо), та концептами сучасності (ДІЛОВА ЛЮДИНА / БІЗНЕСМЕН, АМЕРИКА, ЄВРОПА, ДОЛАР, ЄВРО).

У **перспективі дослідження** бачимо визначення типологічних ознак грошових знаків як семіотичних компонентів: знаків-ікон, знаків-індексів, знаків-символів тощо із рисами природності / конвенційності зв'язку між формою та змістом, які знаходять мовне вираження у різних типах сучасного дискурсу та беруть участь у формуванні (поряд із семантикою, синтактикою та прагматикою) семіоніки як науки про утворення нових знаків.

Література

1. Агаркова, Н. Э. «Деньги.» *Антология концептов*: в 2-х тт. Т. 2, под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина (Волгоград, Парадигма, 2005): 73-84.
2. Байбурин, А. К. «Семиотический статус вещей и мифология.» *Материальная культура и мифология* (1981): 215-226.
3. Богданова, Л. И. «Время и деньги как ценности в русской лингвокультуре.» *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* (2013): 152-157.
4. Богин, Г. И. «Проницаемость знаковых систем, репрезентирующих разные менталитеты.» *Знак. Символ. Образ IV* (1999): 27-32.
5. Голубовська, І. О. *Етнічні особливості мовних картин світу*: Монографія, 2-е вид., випр. і доп. (Київ, Логос, 2004), 284.
6. Жайворонок, В. В. *Знаки української етнокультури*: Словник-довідник (Київ, Довіра, 2006), 703.
7. Зубкова, В. Я. «Пунктуальность.» *Антология концептов* (Москва, Гнозис, 2007): 155-164.
8. Иванов, В. В., Топоров, В. Н. *Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период)* (Москва, Наука, 1965), 247.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Охріменко Т. В. [Охрименко Т. В.], tv.okhrim@ukr.net

Лінгвоконцептуальний статус знаків матеріальної культури слов'янства [Лингвоконцептуальный статус знаков материальной культуры славян] (Українською / На укр. яз)

9. Карасик, В. И., Красавский, Н. А., Слышкин, Г. Г. *Лингвоконцептология*: учеб. пособие (Волгоград: Изд-во ВГСПУ «Перемена», 2014), 104.
10. Лакофф, Дж., Джонсон, М. *Метафоры, которыми мы живем*, пер. с англ.; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова (Москва, Едиториал УРСС, 2004), 256.
11. Лотман, Ю. М. *Семиосфера* (СПб., Искусство – СПб, 2000), 704.
12. Мазараки, А. А. *Торговля. Деньги. Менталитет*: Монография (Киев, Книга, 2006), 632.
13. Мамардашвили, М. К. *Необходимость себя* (Москва, Лабиринт, 1996), 432.
14. Моррис, Ч. У. «Основания теории знаков.» *Семиотика: Семиотика языка и литературы* (1983): 37-89.
15. Назарова, О. В. «Концепт «деньги» в пространстве современной культуры: опыт междисциплинарного исследования.» Автореф. дисс. канд. культурологии (Саранск, 2018).
16. Падучева, Е. В. «Метафора и её родственники.» *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура* (Москва, Языки славянской культуры, 2004): 187-204.
17. Пирс Ч. С. «Что такое знак?», пер. с англ. А. А. Аргаматовой. *Вестник Томского гос. ун-та. Серия: Философия. Социология. Политология* 3 (7) (2009): 88-95.
18. Руснак, К. С. «Вербалізація та кореляція концептів ГРОШІ і БАГАТСТВО в дискурсі української преси (друга половина XX – початок XXI століть).» Автореф. дис. канд. філол. наук (Харків, 2014).
19. Селіванова, О. О. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*: підручник (Полтава, Довкілля-К, 2008), 712.
20. Слухай, Н. В. «Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології.» (Київ, ВПЦ «Київський університет», 2005), 167.
21. Сорокин, Ю. А. «Лингвокультурология, лакунология, соматология и их априорная взаимосвязь (попытка расширения понятийного аппарата).» *Стил* [Международный журнал] 8 (Београд, 2009): 99-105.
22. Соссюр, Ф. де. *Курс общей лингвистики*, ред. Ш. Балли и А. Сеше; пер. с франц. А. Сухотина. Де Мауро Т. *Биографические и критические заметки о Ф. де Соссюре*; примечания, пер. с франц. С. В. Чистяковой; под общ. ред. М. Э. Рут (Екатеринбург, Изд-во Урал. ун-та, 1999), 432.
23. Струк, О. В. «Асоціативне поле концепту «гроші».» *Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки* 16: *Філологічні науки. Мовознавство* (2009): 98-101.
24. Федянина, Л. И. «Деньги как объект лингвистического исследования / Л. И. Федянина.» *Когнитивная лингвистика: новые парадигмы и новые решения* 15 (2011), 896 (Серия «Концептуальные исследования».

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Okhrimenko T. V. [Okhrimenko T. V.], tv.okhrim@ukr.net

Lingoconceptual Status of Signs of Slavic Material Culture [Linhvokontseptualnyi status znakov materialnoi kultury sloviaanstva] (in Ukrainian)

25. Филиппова, Н. П. «Семиотические аспекты региональной культуры / Н. П. Филиппова.» *Известия Российского государственного педагогического университета* (2007): 213-216.

References

1. Agarkova, N. E. «Den'gi [Money].» *Antologiya kontseptov [Anthology of concepts]*. Volgograd: Paradigma (2005): 73-84 (In Russ).
2. Bayburin, A. K. «Semioticheskiy status veshchey i mifologiya [Semiotic status of things and mythology].» *Material'naya kul'tura i mifologiya [Material culture and mythology]*. (1981): 215-226 (In Russ).
3. Bogdanova, L. I. «Vremya i den'gi kak tsennosti v russkoy lingvokul'ture [Time and money as values in Russian linguoculture].» *Naukoviy visnik Khersonskogo derzhavnogo universitetu* (2013): 152-157 (In Russ).
4. Bogin, G. I. «Pronitsaemost' znakovykh sistem, reprezentiruyushchikh raznye mentalitety [Permeability of sign systems representing different mentalities].» *Znak. Simvol. Obraz IV* (1999): 27-32 (In Russ).
5. Golubovskaya, I. O. «Etnichni osoblivosti movnikh kartin svitu [Ethnic features of linguistic pictures of the world].» Kyiv: Logos (2004), 284 (In Ukr.).
6. Zhayvoronok, V. V. «Znaki ukrains'koi etnokul'turi [Signs of Ukrainian ethnoculture].» Kyiv: Dovira (2006), 703 (In Ukr.).
7. Zubkova, V. Ya. «Punktual'nost' [Punctuality].» *Antologiya kontseptov [Anthology of concepts]*. Moscow: Gnozis (2007): 155-164 (In Russ).
8. Ivanov, V. V. «Slavyanskie yazykovye modeliruyushchie semioticheskie sistemy (Drevniy period) [Slavic language modeling semiotic systems (Ancient period)].» Moscow: Nauka (1965), 247 (In Russ).
9. Karasik, V. I. «Lingvokontseptologiya [Linguoconceptology].» Volgograd: Peremena (2014), 104 (In Russ).
10. Lakoff, Dzh. «Metafori, kotorymi my zhivem [The metaphors we live in].» Moscow: Editorial URSS (2004), 256 (In Russ).
11. Lotman, Yu. M. «Semiosfera [Semiosphere].» St. Petersburg: Iskustvo–SPB (2000), 704 (In Russ).
12. Mazaraki, A. A. «Torgovlya. Den'gi. Mentalitet [Trade. Money. Mentality].» Kyiv: Kniga (2006), 632 (In Russ).
13. Mamardashvili, M. K. «Neobkhodimost' sebya [Need yourself].» Moscow: Labirint (1996), 432 (In Russ).

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Охріменко Т. В. [Охрименко Т. В.], tv.okhrim@ukr.net

Лінгвоконцептуальний статус знаків матеріальної культури слов'янства [Лингвоконцептуальный статус знаков материальной культуры славян] (Українською / На укр. яз)

14. Morris, Ch. U. «Osnovaniya teorii znakov [The grounds of the theory of signs].» *Semiotika: Semiotika yazyka i literatury [Semiotics: Semiotics of Language and Literature]*. Moscow: Raduga (1983): 37-89 (In Russ).
15. Nazarova, O. V. «Kontsept «den'gi» v prostranstve sovremennoy kul'tury: opyt mezhdistsiplinarnogo issledovaniya [The concept of “money” in the space of modern culture: the experience of interdisciplinary research].» Saransk (2018), 24 (In Russ).
16. Paducheva, E. V. «Metafora i ee rodstvenniki [Metaphor and its relatives].» *Sokrovennye smysly: Slovo. Tekst. Kul'tura [Secret meanings: Word. Text. Culture]*. Moscow: Yazyki slavyanskoy kul'tury (2004): 187-204 (In Russ).
17. Pirs, Ch. S. «Chto takoe znak? [What is a sign?].» *Vestnik Tomskogo gos. un-ta* 3 (2009): 88-95 (In Russ).
18. Rusnak, K. S. «Verbalizatsiya ta korelyatsiya kontseptiv GROSH i BAGATSTVO v diskursi ukrains'koi presi (druga polovina XX – pochatok XXI stolit') [Verbalization and Correlation of Money and Wealth Concepts in the Discourse of the Ukrainian Press (Second Half of XX – Beginning of XXI Centuries)].» Kharkiv (2014), 18 (In Ukr.).
19. Selivanova, O. O. «Suchasna lingvistika: napryami ta problemi [Modern linguistics: directions and problems].» Poltava: Dovkillya-K (2008), 712 (In Ukr.).
20. Slukhay, N. V. «Etnokontsepti ta mifologiya skhidnikh slov'yan v aspekti lingvokul'turologii [Ethnoconcepts and mythology of the Eastern Slavs in the aspect of linguocultural studies].» Kyiv: Kiyv's'kiy universitet (2005), 167 (In Ukr.).
21. Sorokin, Yu. A. «Lingvokul'turologiya, lakunologiya, somatologiya i ikh apriornaya vzaimosvyaz' (popytka rasshireniya ponyatiynogo apparata) [Linguoculturology, lacunology, somatology and their a priori relationship (an attempt to expand the conceptual apparatus)].» *Stil* 8 (2009): 99-105 (In Russ).
22. Sosyur, F. «Kurs obshchey lingvistiki [General Linguistics Course].» Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta (1999), 432 (In Russ).
23. Struk, O. V. «Asotsiativne pole kontseptu «groshi» [The associative field of the concept of “money”].» *Naukoviy visnik Volins'kogo natsional'nogo un-tu im. Lesi Ukrainki* 16 (2009): 98-101 (In Ukr.).
24. Fedyanina, L. I. «Den'gi kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya [Money as an object of linguistic research].» *Kognitivnaya lingvistika: novye paradigmy i novye resheniya* 15 (2011), 896 (In Russ).
25. Filippova, N. P. «Semioticheskie aspekty regional'noy kul'tury [The semiotic aspects of regional culture].» *Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta* (2007): 213-216 (In Russ).

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Okhrimenko T. V. [Okhrimenko T. V.], tv.okhrim@ukr.net

Lingoconceptual Status of Signs of Slavic Material Culture [Linhvokontseptualnyi status znakov materialnoi kultury slovianstva] (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 25.08.2019

Перевірено на плагіат 30.08.2019 р.

унікальність – 96.91 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.209-221>

УДК 811.124

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ POPULUS У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ (на матеріалі лексикографічних джерел)

Юлія Олександрівна Письменна (м. Київ, Україна)

yu.pyshnenna@ukr.net

канд. філол. наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Інститут філології

Стаття сфокусована на вивченні лексичної репрезентації концепту POPULUS у латинській мові на матеріалі лексикографічних джерел. На основі зіставлення відповідних лексикографічних статей у двомовних перекладних словниках, а також розгляду синонімічних рядів, виділено основні семми, які формують стійкі семантичні зони концепту POPULUS. Семантична зона «народ як людська спільнота, пов'язана спільним походженням» у перекладних словниках отримує метатлумачення через поняття етнос, нація, народність; населення держави або його певна частина, область, регіон; рід, сім'я, ступінь спорідненості. На лексичному рівні це значення знаходить реалізацію через синонімічні ряди: gens, familia, genus, stirps, prosapia; genus, gens, natio, populus. Семантична зона «народ як соціально-політична спільнота» корелює з поняттями держава (Римська держава), громадянство, демократія, громадянські права і репрезентована лексемами, які відображають факти соціально-політичного устрою Стародавнього Риму: Senatus populusque Romanus; patricii et plebs. Семантична ділянка «народ як велика кількість людей, натовп», яка реалізується лексемами синонімічного ряду plebs, vulgus, multitudo, turba, tumultus, демонструє протиставлення «особистість - народна маса» і позначена виразною оцінністю.

Проаналізовано семантичні відмінності синонімічних лексем, які репрезентують концепт POPULUS, у контексті історико-культурних реалій

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Письменна Ю. О. [Письменная Ю. А.], yu.pyshnenna@ukr.net

Репрезентация концепту POPULUS у латинській мові (на матеріалі лексикографічних джерел)

[Репрезентация концепта POPULUS в латинском языке (на материале лексикографических источников)] (Українською / На укр. яз)

давньоримського суспільства; визначено їх специфічні риси та аксіологічні характеристики.

Ключові слова: концепт, *populus*, концептосфера, синонімічний ряд, аксіологія.

REPRESENTATION OF THE CONCEPT *POPULUS* IN THE LATIN LANGUAGE (based on the lexicographic sources)

Yulia O. Pysmenna (Kyiv, Ukraine)

yu.pysmenna@ukr.net

Ph.D., Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of Philology

*The article focuses on the study of the lexical representation of the Latin concept *POPULUS* in lexicographic sources. Based on a comparison of relevant lexicographic articles in the bilingual translation dictionaries as well as observing the synonymous series, the key sememes were highlighted, which shape the determined semantic areas of the concept *POPULUS*. Semantic area "people as a human community, connected by a common origin" is being interpreted through the notions of ethnicity, nation, nationality; the population of the state or its specific part, region, area; tribe, clan, family, degree of kinship. At the lexical level, this meaning is realized through synonymous series: *gens*, *familia*, *genus*, *stirps*, *prosapia*; *genus*, *gens*, *natio*, *populus*. Semantic area "people as a political community" correlates with the notions of state (Roman state), citizenship, democracy, civil rights; and represented by such words, that reflect the facts of the social and political organization of Ancient Rome, as *Senatus populusque Romanus*; *patricii et plebs*. Semantic area "people as a large number of people, crowd", realized by the lexemes of the synonymous series *plebs*, *vulgus*, *multitudo*, *turba*, *tumultus*, demonstrates the opposition of personality and the popular mass and is marked by an expressive axiology.*

*The semantic peculiarities of the lexemes that represent the concept *POPULUS* in the context of historical and cultural realities of Ancient Roman society are analyzed; their specific features and axiological characteristics are determined.*

Key words: concept, *populus*, conceptual sphere, synonymous series, axiology.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Pysmenna Yu. O. [Pysmenna Yu. O.], yu.pysmenna@ukr.net

Representation of the Concept *POPULUS* in the Latin Language (based on the lexicographic sources)
[Reprezentatsiia kontseptu *POPULUS* u latynskii movi (na materialii leksykohrafichnykh dzherel)]
(in Ukrainian)

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА POPULUS В ЛАТИНСКОМ ЯЗЫКЕ (на материале лексикографических источников)

Юлия Александровна Письменная (г. Киев, Украина)

yu.pysmennna@ukr.net

канд. филол. наук, доцент

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт филологии

Статья сфокусирована на изучении лексической репрезентации концепта POPULUS в латинском языке на материале лексикографических источников. На основе сопоставления соответствующих лексикографических статей в двуязычных переводных словарях, а также рассмотрения синонимических рядов, выделены основные семемы, которые формируют устойчивые семантические зоны концепта POPULUS. Семантическая зона «народ как человеческое сообщество, связанное общим происхождением» в переводных словарях получает метатолкование через понятия этнос, нация, народность; население государства или его определенная часть, область, регион; род, семья, степень родства. На лексическом уровне это значение актуализируется через синонимические ряды: gens, familia, genus, stirps, prosapia; genus, gens, natio, populus. Семантическая зона «народ как политическое сообщество» коррелирует с понятиями государство (Римское государство), гражданство, демократия, гражданские права и представлена лексемами, отражающими факты социально-политического устройства Древнего Рима: Senatus populusque Romanus; patricii et plebs. Семантическая зона «народ как большое количество людей, толпа», которая реализуется лексемами синонимического ряда plebs, vulgus, multitudo, turba, tumultus, демонстрирует противопоставление «личность – народная масса» и обозначена выразительной оценочностью.

Проанализированы семантические различия лексем, которые репрезентируют концепт POPULUS, в контексте историко-культурных реалий древнеримского общества; определены их специфические черты и аксиологические характеристики.

Ключевые слова: концепт, populus, концептосфера, синонимический ряд, аксиология.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Письменная Ю. О. [Письменная Ю. А.], *yu.pysmennna@ukr.net*

Репрезентація концепту POPULUS у латинській мові (на матеріалі лексикографічних джерел)
[Репрезентация концепта POPULUS в латинском языке (на материале лексикографических источников)] (Українською / На укр. яз)

Концепт НАРОД є актуальним предметом дослідницької уваги у межах численних лінгвокультурологічних та когнітивних студій. У сучасній лінгвістиці концепт визначається як «мисленнева одиниця, яка є квантом структурованого знання» [Попова, Стернин, 2000, с. 4], як «багатомірне смислове утворення, в якому виділяється ціннісний, образний і понятійний бік» [Карасик 2004, с. 91]. Семантичний простір мови розглядається як частина національної концептосфери, що виражається і називається у мові, і представлена семемами і семами (тобто значеннями і компонентами значень) [Попова, Стернин, 2000, с. 28–29]. Сучасні науковці вивчають концепт НАРОД крізь призму антиномій та співвідносних понять: «свої – чужі» (Ю. Степанов), «народ – влада» (М. Невінська), «народ – нація» (Л. Жданова), у національно-мовних картинах світу (І. Стоянова, О. Муратова) та в художніх текстах (С. Воркачов, К. Голобородько, М. Кононенко, Ю. Арешенков). Латинський концепт POPULUS у наукових розвідках розглядається переважно в контексті історико-культурних реалій та суспільно-політичного життя Стародавнього Риму, а також у творах давньоримської літератури (М. Бірд, С. Courier, Е. О'Бryan, Р. Newbold). Дослідження S. Kočovska-Stevović присвячене вивченню римського концепту *natio* у колі синонімічних понять [Kočovska-Stevović, 2016]. Водночас у лінгвістиці бракує комплексних досліджень, присвячених усебічному опису концепту POPULUS із залученням методичного апарату сучасної лінгвоконцептології.

Метою цієї статті є визначення семантичного обсягу концепту POPULUS у латинській мові та виділення його стійких семантичних зон на матеріалі лексикографічних джерел.

За даними етимологічних словників, спільнокореновими із *populus* є дієслово *populari* – «руйнувати, грабувати», *populabundus* – «руйнівний», *populāris* «народний, суспільний», *populāris* «співвітчизник, земляк», *populāritas* «спільне походження», *populatim* «повсюди»; *depopulari* «спустошувати, грабувати», *depopulator* «спустошувач, грабіжник»; *Poplifugia* «щорічне свято, яке відмічалось у червні нони» та ін. Значення «руйнувати, спустошувати» для депонентного дієслова, очевидно, розвинулося через вживання «проходити армією» [de Vaan, p. 480].

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Pysmenna Yu. O. [Pysmenna Yu. O.], yu.pysmenna@ukr.net

Representation of the Concept POPULUS in the Latin Language (based on the lexicographic sources)

[Reprezentatsiia kontseptu POPULUS u latynskii movi (na materialii leksykohrafichnykh dzhерel)]

(in Ukrainian)

Також припускається зв'язок із *pubes* «доросле населення; зрілість» (співвідноситься з появою рослинності на обличчі і тілі). Деривати: *pubes* «змужнілий, дорослий», *impubes* «який не досягнув зрілості», *pubescere* «змужніти, досягати повноліття»; *publicus* «народний, громадський, державний», *publicanus* «відкупщик державних податків», *publicitus* «публічно, з суспільної точки зору», *publicare* «робити громадським надбанням». Імовірно *impubes* було більш давньою формою, від якої пішло *pubes*. Adams 1985a запропонував пов'язати *pubis* із санскритським *putams-** «людина, чоловік» / виводячи обидва з **put-* «юнацький пух». Значення «чоловік» могло би бути витлумачено «який має пубічний пух» [de Vaan, p. 495].

Первісно у Стародавньому Римі повноцінними громадянами, наділеними громадянськими правами, вважалися виключно чоловіки, які досягали статевої зрілості [Машкин 2006, с. 124–125].

Лексикографічний опис латинського *populus* за даними словників. Для виділення основних семем, які формують стійкі семантичні зони концепту POPULUS, було зіставлено відповідні лексикографічні статті у двомовних словниках: латинсько-англійському, латинсько-італійському, латинсько-українському і латинсько-російському.

В Оксфордському словнику латинської мови наведено чотири основні значення латинського *populus*:

1. A human community, people, nation. **b** (pl.) the people of the world. c (transf., of other creatures). d the members of one of the sexes. e the members (of a society or sim.).

2. The people (as transcending the individuals composing it), the State. **b** (at Rome) the whole people (exercising legislative and judicial power).

3. The general public, populace, multitude. **b** the common people, the “masses”.

4. A number of people, multitude, crowd [Oxford Latin Dictionary, p. 1405].

Латинсько-італійський словник презентує такі значення:

1 popolo, comunità politica che costituisce lo Stato; 2 popolo, popolazione, abitanti di un paese; 3 moltitudine, folla, gente, schiera; 4 (in senso figurato) paese, regione, territorio abitato; 5 (in senso figurato) strada, pubblica

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Письменна Ю. О. [Письменная Ю. А.], yu.pysmenna@ukr.net

Репрезентація концепту POPULUS у латинській мові (на матеріалі лексикографічних джерел)
[Репрезентация концепта POPULUS в латинском языке (на материале лексикографических источников)] (Українською / На укр. яз)

via; 6 erario, tesoro dello Stato; 7 ecclesiastico laici, contrapposto a clerici [Olivetti].

У латинсько-російському словнику Дворецького виділено такі значення:

1) народ, народность; 2) гражданское общество, демократическое государство; 3) (в Риме до С. Туллия) патриции, знать; 4) простой народ, плебс; 5) тж. рl. народная масса, толпа; 6) население; 7) улица; 8) общественная казна; 9) множество, рой, масса; 10) область, местность [Дворецкий, с. 784].

Узагальнюючи дані двомовних словників, можна виділити основні семантичні зони концепту *populus*:

1. Народ як людська спільнота, пов'язана спільним походженням.

У такому значенні у перекладних словниках отримує метатлумачення через поняття *етнос*, *нація*, *народність*; *населення держави* або його певна частина, *область*, *регіон*; *рід*, *сім'я*, *ступінь споріднення*.

2. Народ як політична спільнота, співвіднесена з поняттями *держави* (*Римська держава*), *громадянство*, *демократія*, *громадянські права*.

3. Народ як *натопн*, *маса*, яка протиставляється *особистості*.

Розглянемо детальніше лексичну реалізацію кожної з семантичних зон.

1. Народ як людська спільнота, пов'язана певним походженням.

За даними словників латинських синонімів, цій семантичній ділянці відповідають синонімічні ряди: *Gens, familia, genus, stirps, prosapia*; *Genus, natio, populus, civitas*; *gentilis, gentilicium, genticius* [Doederlein 1859, p. 92–93; Ramhorn 1841, p. 228–230].

Лексеми *gens, familia, genus, stirps, prosapia* відображають, вочевидь, найдавніший тип людської спільноти за ознакою спільного походження – родинну організацію суспільства. *Familia* – це «тілка роду, яка передбачає кровну спорідненість і спільне ім'я прашура». *Stirps* пов'язується з ідеєю основи роду (метафоричне перенесення первинного значення «нижня частина стовбура» у сферу родинних стосунків зі значенням «покоління, рід; зокрема перші два прашури, від яких пішов

рід»). *Prosapia* позначає віддалену спорідненість, стародавній клан. Обидві лексеми є архаїчними і рідковживаними [Ramhorn 1841, p. 228–230].

Родовими лексемами тут виступають *genus* – «тип або різновид, які мають усі індивіди, що походять від спільного прасура» та *gens* – «рід, клан, який складається з великої кількості осіб і багатьох рівнів спорідненості, які походять від одного прасура» [Там само].

У лексемі *gens* (від лат. *gigno* – народжуватися) відображена ідея роду і родового ладу як найдавнішого виду організації людської спільноти. У Стародавньому Римі родова громада і виділення в ній найбільш впливових сімей – майбутньої аристократії і політичної еліти – стала основою формування державного ладу. Наприклад: *homo gentis patriciae / plebeiae* Sl, C, L etc. – «людина з патриціїв / плебеїв», *gens Tarquinia / Tarquiniorum* L – «рід Тарквініїв», *gentes maiores* «найдавніші патриціанські роди», *gentes minores* – «патриціанські роди з плебеїв», відповідно *homo sine gente* – «людина без роду / племені» [Дворецкий, с. 453].

Доречно згадати найдавніший адміністративний поділ римського населення, який первісно відображав етнічне походження громадян, що ділилися на три основні триби (лат. *tribus*, від *tribuo* – «ділю, розділяю»): *Ramnes* або *Ramnenses (Latini)*, *Tities* або *Titienses (Sabini)*, *Luceres (Etrusci)*. У римському контексті важливими також є етноніми *Volsci* і *Samnites* [Walbank 1972, p. 145-168]. Серед найважливіших етнонімів на позначення римського народу, поряд з *Romani*, слід згадати *Quirites* – колективне ім'я римських громадян, яке співвідноситься з назвою сабінського міста *Cures* і сабінським елементом в складі римського народу. *Quirinus* (сабін. «списоносний») спочатку був сабінським епітетом Марса; у римлян використовується як епітет Ромула після його обожнювання. Спочатку епітет *Quirites* щодо римського народу вживався в мирних сферах життя, пізніше Юлію Цезарю приписується використання *Quirites* при зверненні до римського війська. У системі класичного римського права *ius Quiritium* по'язується з правами римських громадян і в цьому сенсі протиставляється *ius gentium*, яке використовувалося для регулювання суперечок з іноземцями [Словарь античности, с. 257].

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Письменна Ю. О. [Письменная Ю. А.], yu.pysmenna@ukr.net

Репрезентація концепту POPULUS у латинській мові (на матеріалі лексикографічних джерел)

[Репрезентация концепта POPULUS в латинском языке (на материале лексикографических источников)] (Українською / На укр. яз)

Згодом територія Римської держави була поділена на 20 адміністративних округів (4 *tribus urbanae* і 16 *tribus rusticae*), до середини II ст. до н.е. число сільських триб зросла до 31, таким чином, загальна кількість триб склала 35. Римські історики приписували цей адміністративний поділ царю Сервію Туллію, хоча багато сучасних дослідників вважають його таким, що належить до більш пізньої історії Стародавнього Риму і радше спроектований на ранні етапи історії [Машкин 2006, с. 113–114].

Латинська лексема *natio* (від *nascor* – народжуватися, арх. *gnascor*) має спільний корінь з *gigno* – «народжувати» і первинно означає «народження, походження». З дієсловом *nascor* також пов'язані лексеми *natus* – «син», *nata* – «дочка», у множині *nati* – «діти», *natura* – «умови народження; характер; природа», *naturalis* – «природний», *praegnatio* – «вагітність», *innatus* – «вроджений» [De Vaal, p. 400–401].

У дослідженні Svetlana Kočovska-Stevović, присвяченому концепту *natio* на матеріалі корпусу латинських текстів, констатуються такі його значення: 1) група людей, пов'язана спільністю походження. В цьому сенсі *natio* розглядається як синонім *gens*, проте вужче – як територіальна спільність, в той час як *gens* позначає спільність походження; 2) група людей, що поділяє загальні цінності або пов'язана спільною діяльністю: *Gradus autem plures sunt societatis hominum. Ut enim ab illa infinita discedatur, prior est eiusdem gentis, nationis, linguae, qua maxime homines coniunguntur* (Cic. Off. 1.53). *У людському суспільстві є багато ступенів. І дійсно, якщо не брати до уваги вище згадане безмежне суспільство, то існує більш близьке нам, засноване на спільності племені, народу, мови і найтісніше об'єднує людей.*

Словники фіксують також вживання *natio* виключно щодо неримського населення, що проживає у великих містах, колоніальних поселеннях і жвавих портах. Слід зазначити, що таке значення отримувало радше негативну аксіологією, характеризуючи варварські звичаї і спосіб життя таких народів. Самих себе римляни ніколи не визначали як *natio*, але як *populus Romanus* [Kočovska-Stevović 2016, p. 6–9].

2. Senatus populusque Romanus. Patricii et plebs. Соціально-політичні виміри латинського POPULUS нерозривно пов'язані з соціальною, а також майновою градацією всередині давньоримського

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Pysmenna Yu. O. [Pysmenna Yu. O.], yu.pysmenna@ukr.net

Representation of the Concept POPULUS in the Latin Language (based on the lexicographic sources)
[Reprezentatsiia kontseptu POPULUS u latynskii movi (na materialii leksykohrafichnykh dzhherel)]

(in Ukrainian)

суспільства. У напівміфічний царський період історії Стародавнього Риму були закладені основи організації римської держави. Сенат (від *senex* – старий) як головний орган влади налічував сто патриційв (*pater* – батько) – очільників впливових римських сімей. Таким чином, первісно поняттям *populus* визначалися виключно патриції, знать (*populi plebesque Romana* С – «народ і римський плебс»), найбільш привілейовані і заможні жителі. Так, Лівій, говорячи про народних трибунів, зазначає: *Non populi, sed plebis magistratum esse.* – «Магістрат не з народу, але від плебсу» [Дворецкий 1976, с. 784].

За свідченнями римських істориків, в період правління Сервія Тулія, плебс був включений до складу римського народу. Згодом аббревіатура SPQR (*Senatus Populusque Romanus*) стала використовуватися для визначення всього римського народу, для об'єднання, але також і протиставлення двох основних джерел політичної влади в Стародавньому Римі [Бирд 2016].

Senatus – вищий орган управління, державна рада Риму, чисельність якого росла з часів Ромула зі 100 членів до 900 при Цезарі і 600 при Августі. Майновий ценз для сенаторів становив спочатку 800 000, згодом 1 200 000 сестерціїв [Дворецкий, с. 918].

Patricius – патрицій, представник родової аристократії у давньому Римі: *non possunt omnes esse patricii* Cic. Sul.23 – «всі не можуть бути патриціями»; *ille patricius ex gente clarissima Corneliorum* Sal.Cat.55.6 – «він патрицій з найславнішого роду Корнеліїв» [Oxford, p. 1310].

Plebs – основна маса римського населення, клас плебеїв, незнатні люди, протиставлені патриціям. Плебеї мали своїх представників у владі – *tribunus plebis, aedilis plebis, plebis scitum* [Oxford, p. 1310].

Інші значення *plebs* акцентують швидше соціальну, ніж політичну семантику, означаючи переважно «ординарність», «масовість»: *Ventosa plebs* Н – «чернь», *multam ... sine nomine plebem* Verg. – «безліч безіменного народу» [Дворецкий, с. 776; Oxford, p. 1389]. У цьому сенсі семантика *plebs* перетинається з наступним тлумаченням *populus* як «маси, натовпу», наділеним негативними аксіологічними конотаціями.

3. Народ як маса, натовп, протиставлена індивідуальності.
Синонімічний ряд, яким вербалізується ця семантична ділянка, включає

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Письменна Ю. О. [Письменная Ю. А.], yu.pysmenna@ukr.net

Репрезентація концепту POPULUS у латинській мові (на матеріалі лексикографічних джерел)
[Репрезентация концепта POPULUS в латинском языке (на материале лексикографических источников)] (Українською / На укр. яз)

лексеми *popellus* – demin. простолюд, чернь, *vulgus*. *Vulgus* означає народ, народну масу; безліч; натовп, чернь; простолюд, стадо: *odi profanum vulgus et arceo* Hor. Carm.3.1.1. ... *experti quam vana aut levi aura mobile vulgus esset* Liv. 24.31.14. *Vulgus fuimus sine gratia, sine auctoritate* ... Sal. Cat. 20. 7. [Gardin Dumesnil 1809, с. 451].

Найближчими синонімами до *vulgus* наводяться лексеми *multitudo*, *turba*, *tumultus*. *Multitudo* – безліч, маса, натовп: *dominatio ... iucunda multitudini, bonis autem ... molesta* Att.2.21.I *ea natura multitudinis est: aut servit humiliter aut superbe dominatur* Curt 4.10.7. Quint.Inst.10. I. 43. Лексема *multitudo* виражає ідею великої кількості, числа. *Turba* і *tumultus* пов'язані з хвилюванням, сум'яттям, безладдям, бунтом. У словнику синонімів *turba* визначається як натовп, шум і сум'яття, що експлікує загальну ідею невідпорядкованості, безладу: *quid turba apud forum est, quid litigant!* Ter.

Tumultus визначається як буйство, натовп, стрімкий біг, людський шум: *Turbae ac tumultus concitatores*, Liv. – «Підбурювачі смути і заколоту» [Ramshorn 1841, р. 408].

На основі семантичного аналізу лексем синонімічного ряду *vulgus* можна виділити такі їх спільні ознаки й аксіологічні характеристики:

- низьке походження;
- бідність;
- велика кількість, яка переходить у недискретність («масовість»);
- інертність (залежність, керованість, сугестивність);
- стихійність (некерованість, агресивність);
- низька культура.

Отже, проведений лексикографічний аналіз дозволив синтезувати три базові семантичні ділянки концепту *POPULUS*:

Populus як спільнота, пов'язана спільним походженням (*gens, natio, familia, genus, Quirites etc.*);

Populus як основа соціально-політичного устрою Римської держави (*patricii, plebs, proletarii, senatus etc.*);

Populus як «маса», натовп (*vulgus, turba, multitudo, tumultus*).

Перспективу дослідження складає вивчення концепту *POPULUS* на матеріалі корпусу латинських текстів.

Література:

1. Бирд, Мери. *SPQR. История Древнего Рима* (Москва, 2016), 696.
2. Воркачев, С. Г. «Лингвоидеологема «народ» в зеркале русской поэзии.» *Научный диалог*, Серия: *Филология* 5 (17) (2013): 50–71.
3. Голобородько, К. Ю. «Концептосфера мовотворчості Олександра Олеся.» (Дис. д-ра філол. наук, Харків, 2011), 521.
4. Жданова, Л. А. «Народ и нация: соотношение понятий и концептов.» *Вопросы русского языкознания. Функциональные и семантические характеристики текста, высказывания, слова*, Т. 8 (2000): 162–171.
5. Карасик, В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс* (Москва, Гнозис, 2004), 390.
6. Кононенко, М. «Вербалізація концепту НАРОД у текстах підручників з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів.» *Філологічні науки* 17 (2014): 111–121.
7. Машкин, Н. А. *История Древнего Рима* (Москва, Высшая школа, 2006), 753.
8. Муратова, Е. Н. «Выражение концепта «народ» в английской лингвокультуре.» *Молодой ученый* 10, Т. 2 (2011): 35–37.
9. Невинская, М. Д. «Концептуальная оппозиция "народ – власть" в политическом дискурсе.» (Дисс. канд. филол. наук, Волгоград, 2006), 177.
10. Попова, З. Д., Стернин, И. А. *Очерки по когнитивной лингвистике* (Воронеж, Истоки, 2001), 191.
11. *Словарь античности* (Москва, Прогресс, 1989), 704.
12. Степанов, Ю. С. *Константы. Словарь русской культуры* (Москва, Академический проект, 2004), 838.
13. Стоянова, І. Д. «Семантичний простір концепту НАРОД у дискурсі антиутопії (зіставний аспект).» *Studia germanica et romanica : Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання* 1 (16), Т. 6. (2009): 109–119.
14. Kočovska-Stevović, S. «On the Roman Concept of Natio.» *Colloquia Humanistica* 5, Nation. "Natsiya." *Ethnie* (2016): 3-18.
15. Newbold, R. F. «The Vulgus in Tacitus» *Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge* 119. Bd., H. 1 (1976): 85–92.
16. O'Bryan, E. E. *From Ignoble Vulgus to Rerum Dominos: the Emergence of the Roman Crowd in Vergil's Aeneid* (University of Pittsburgh, 2011).
17. Courier, C. «The Roman Plebs and Rumour: Social Interactions and Political Communication in the Early Principate.» *Political Communication in the Roman World. Impact of Empire*. Vol.27 (Brill, 2017): 139 –164.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Письменна Ю. О. [Письменная Ю. А.], yu.pysmenna@ukr.net

Репрезентація концепту POPULUS у латинській мові (на матеріалі лексикографічних джерел)
[Репрезентация концепта POPULUS в латинском языке (на материале лексикографических источников)] (Українською / На укр. яз)

18. Walbank, F. W. «Nationality as a factor in Roman history.» *Harvard Studies in Classical Philology* 76 (1972): 145–168.

Джерела ілюстративного матеріалу:

19. Дворецкий, И. X. *Латинско-русский словарь* (Москва, Русский язык, 1986), 598.
20. Литвинов, В. Д. *Латинсько-український словник* (Київ, Українські пропілеї, 1998), 709.
21. de Vaan, M. *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages* (Leiden, Brill, 2008), 825.
22. *Dizionario Latino Olivetti*, <https://www.dizionario-latino.com/dizionario-latino-italiano.php?lemma=POPULUS100>
23. Gardin Dumesnil, M. J. B. *Latin synonyms with their different significations and examples taken from the best Latin authors* (London, Richard Taylor and Co., 1809).
24. *Oxford Latin Dictionary* (Oxford, Clarendon Press, 1968).
25. Ramshorn, L. *Dictionary of Latin synonymes* (Boston, Charles C. Little and James Brown, 1841), 408.

References:

1. Beard, Meri. *SPQR. Istoriya Drevnego Rima* (Moskva, 2016), 696 (In Russ.).
2. Vorkachev, S. G. «Lingvoideologema «narod» v zerkale russkoy poezii.» *Nauchnyy dialog*, Seriya: *Filologiya* 5 (17) (2013): 50–71 (In Russ.).
3. Goloborodko, K. Yu. «Kontseptosfera movotvorchosti Oleksandra Olesya.» (Dis. d-ra filol. nauk, Harkiv, 2011), 521 (In Ukr.).
4. Zhdanova, L. A. «Narod i natsiya: sootnoshenie ponyatiy i kontseptov.» *Voprosy russkogo yazykoznaniya. Funktsionalnyie i semanticheskie harakteristiki teksta, vyiskazyvaniya, slova*, T. 8 (2000): 162–171 (In Russ.).
5. Karasik, V. I. *Yazykovoy krug: lichnost, kontseptyi, diskurs* (Moskva, Gnozis, 2004), 390 (In Russ.).
6. Kononenko, M. «Verbalizatsiya kontseptu NAROD u tekstah pldruchnikov z ukrayinskoyi movi dlya zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv.» *Filologichni nauki* 17 (2014): 111–121 (In Ukr.).
7. Mashkin, N. A. *Istoriya Drevnego Rima* (Moskva, Vysshaya shkola, 2006), 753 (In Russ.).
8. Muratova, E. N. «Vyirazhenie kontseptu «narod» v angliyskoy lingvokulture.» *Molodoy ucheniy* 10, T. 2 (2011): 35–37 (In Russ.).

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Pysmenna Yu. O. [Pysmenna Yu. O.], yu.pysmenna@ukr.net

Representation of the Concept POPULUS in the Latin Language (based on the lexicographic sources)
[Reprezentatsiia kontseptu POPULUS u latynskii movi (na materialii leksykohrafichnykh dzhherel)]
 (in Ukrainian)

9. Nevinskaya, M. D. «Kontseptualnaya oppozitsiya "narod – vlast" v politicheskom diskurse.» (Diss. kand. filol. nauk, Volgograd, 2006), 177 (In Russ.).
10. Popova, Z. D. Sternin, I. A. *Ocherki po kognitivnoy lingvistike* (Voronezh, Istoki, 2001), 191 (In Russ.).
11. *Slovar antichnosti* (Moskva, Progress, 1989), 704.
12. Stepanov, Yu. S. *Konstantyi. Slovar russkoy kulturyi* (Moskva, Akademicheskii proekt, 2004), 838 (In Russ.).
13. Stoyanova, I. D. «Semantichnyi prostir kontseptu NAROD u diskursi antiutopiyi (zistavnyi aspekt).» *Studia germanica et romanica : Inozemni movi. Zarubizhna literatura. Metodika vkladannya* 1 (16), T. 6. (2009): 109–119 (In Ukr.).
14. Kočovska-Stevović, S. «On the Roman Concept of Natio.» *Colloquia Humanistica* 5, Nation. “Natsiya.” *Ethnie* (2016): 3–18.
15. Newbold, R. F. «The Vulgus in Tacitus» *Rheinisches Museum für Philologie*, Neue Folge, 119. Bd., H. 1 (1976): 85–92.
16. O'Bryan, E. E. *From Ignobile Vulgus to Rerum Dominos: the Emergence of the Roman Crowd in Vergil's Aeneid*. (University of Pittsburgh, 2011).
17. Courrier, C. «The Roman Plebs and Rumour: Social Interactions and Political Communication in the Early Principate.» *Political Communication in the Roman World. Impact of Empire*. Vol.27 (Brill, 2017): 139 –164.
18. Walbank, F. W. «Nationality as a factor in Roman history.» *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 76 (1972): 145–168.
19. Dvoretzkiy, I. H. *Latinsko-russkiy slovar* (Moskva, Russkiy yazyk, 1986), 598 (In Russ.).
20. Litvinov, V. D. *Latinsko-ukrayinskiy slovník* (Kyiv, Ukrayinski propileyi, 1998), 709 (In Ukr.).
21. de Vaan, M. *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages* (Leiden, Brill, 2008), 825.
22. *Dizionario Latino Olivetti*, <https://www.dizionario-latino.com/dizionario-latino-italiano.php?lemma=POPULUS100> (In Ital.)
23. Gardin Dumesnil, M. J. B. *Latin synonyms with their different significations and examples taken from the best Latin authors* (London, Richard Taylor and Co., 1809).
24. *Oxford Latin Dictionary* (Oxford, Clarendon Press, 1968).
25. Ramshorn, L. *Dictionary of Latin synonymes* (Boston, Charles C. Little and James Brown), 408.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Письменна Ю. О. [Письменная Ю. А.], yu.pysmenn@ukr.net

Репрезентація концепту POPULUS у латинській мові (на матеріалі лексикографічних джерел)
[Репрезентация концепта POPULUS в латинском языке (на материале лексикографических источников)] (Українською / На укр. яз)

УДК 81-13

ЛІНГВІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ І ЛІНГВІСТИЧНА ТЕОРІЯ У ДИСКУРСИВНОМУ ВИМІРІ

Оксана Петрівна Просяник (м. Харків, Україна)
oxppros@gmail.com

доктор філол. наук, доцент
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

У статті здійснено спробу розрізнення понять наукової теорії та наукової концепції як функціональних компонентів наукового дискурсу. Обидві форми наукового знання трактуються як цілісні системи наукової інформації, що базуються на логічно аргументованих чи емпірично доведених відомостях раціонального характеру. Принципова відмінність між теорією й концепцією вбачається в їх функціональній та прагматичній спрямованості. Теорія розуміється як логічно систематизована наукова інформація предметного характеру, а концепція – як методологічно організована наукова інформація світоглядно-суб'єктного плану. Автор пропонує трактувати концепцію як ієрархічно вищий та більш значущий дискурсивний рівень організації наукового знання, оскільки внутрішня цілісність та зовнішня компатибельність наукових теорій цілком залежить від їх дискурсивної узгодженості у межах єдиної концепції. Формування концепції має виразний дискурсивний характер, оскільки концепції постають у науково-світоглядній інтеракції поглядів. У свою чергу, ядром кожної наукової концепції автор вважає методологію та методологічні засади, котрі роблять її цілісною. Оцінка будь-якої лінгвістичної теорії повинна базуватись на з'ясуванні методологічної суті наукової концепції, у межах якої дана теорія була створена.

Ключові слова: лінгвістичний, концепція, теорія, дискурсивний, методологія.

LINGUISTIC CONCEPTION AND LINGUISTIC THEORY IN DISCOURSE MEASUREMENT

Oksana P. Prosiannyk (Kharkiv, Ukraine)

oxppros@gmail.com

Doctor of Philology, Associate Professor

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

The article makes an attempt to distinguish between the concepts of scientific theory and scientific conception as functional components of scientific discourse. Both forms of scientific knowledge are interpreted as integral systems of scientific information based on logically reasoned or empirically proven data of rational nature. The fundamental difference between theory and conception is their functional and pragmatic orientation. The theory is understood as logically systematized scientific information of a substantive nature, and the conception is understood as methodologically organized scientific information of a philosophic and subjective character. The author suggests considering the conception as a hierarchically higher and more significant discursive level of organization of scientific knowledge, since the internal integrity and external compatibility of scientific theories completely depends on their discursive consistency within a single conception. The formation of the conception has expressive discursive character, since the conceptions arise in the scientific and philosophic interaction of views. In turn, the author considers the methodology and methodological bases, that make it consistent, to be the core of each scientific conception. The assessment of any linguistic theory should be based on clarifying the methodological essence of scientific conception within which this theory was created.

Keywords: *linguistic, conception, theory, discursive, methodology.*

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ И ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ В ДИСКУРСИВНОМ ИЗМЕРЕНИИ

Оксана Петровна Просяник (г. Харьков, Украина)

oxppros@gmail.com

доктор филол. наук, доцент

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця

В статье предпринята попытка различения понятий научной теории и научной концепции как функциональных компонентов научного дискурса. Обе формы научного знания трактуются как целостные системы научной информации, основанные на логически аргументированных или эмпирически доказанных сведениях

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Просяник О. П. [Просяник О. П.], oxppros@gmail.com

Лінгвістична концепція і лінгвістична теорія у дискурсивному вимірі [Лингвистическая концепция и лингвистическая теория в дискурсивном измерении] (Українською / На укр. яз)

рационального характера. Принципиальным отличием между теорией и концепцией считается их функциональная и прагматическая направленность. Теория понимается как логически систематизированная научная информация предметного характера, а концепция – как методологически организованная научная информация мировоззренческо-субъектного плана. Автор предлагает рассматривать концепцию как иерархически более высокий и более значимый дискурсивный уровень организации научного знания, поскольку внутренняя целостность и внешняя компатибельность научных теорий полностью зависит от их дискурсивной согласованности в рамках единой концепции. Формирование концепции имеет выразительный дискурсивный характер, поскольку концепции возникают в научно-мировоззренческой интеракции взглядов. В свою очередь, ядром каждой научной концепции автор считает методологию и методологические основы, которые делают ее целостной. Оценка любой лингвистической теории должна базироваться на выяснении методологической сути научной концепции, в рамках которой данная теория была создана.

Ключевые слова: лингвистический, концепция, теория, дискурсивный, методология.

Постановка проблеми Кожна наука характеризується не стільки окремими поняттями чи тезами, котрими оперують науковці, скільки теоріями і концепціями. Нерідко ці два терміни науковці вживають як синоніми. Попередньо можна ствердити, що як теорія, так і концепція, – це певні цілісні системи знання, впорядковані сукупності більш чи менш логічно аргументованих чи емпірично доведених відомостей раціонального характеру, оскільки саме з такого типу інформацією за визначенням має справу наука. Що ж саме ми розуміємо під термінами *теорія* і *концепція*? **Метою** нашого дослідження є спроба розрізнення понять наукової теорії та наукової концепції як функціональних компонентів наукового дискурсу.

Аналіз останніх наукових публікацій з теми дослідження Перш за все, слід розрізнити загальне і спеціальне розуміння понять концепції і теорії. Іноді термін *теорія* вживається як синонім теоретичної науки (на противагу *прикладній науці*). Так, у багатьох наукових, науково-дидактичних і науково-довідкових текстах йдеться про існування у мовознавстві «загальної лінгвістичної теорії» чи «сучасної лінгвістичної теорії» (на відміну від практики), а про певну мовознавчу дисципліну – як про «загальну теорію» (лексики, граматичної будови мови, фонологічної системи, мовленнєвих актів, семантичних полів, дискурсу, масової

комунікації тощо)¹ чи як «теорію і практику» (створення словників, перекладу, викладання мов). При цьому одночасно у тих самих текстах можна зустріти слова про можливість існування різних теорій фрагментів мови чи мовлення (слова, відмінка, речення, тексту, складу та под.) (див. [Березин 1997]; [Сусов 2006], [Немченко 2008]; [Соколов 2002], [Іванова 2006]). У випадку, коли термін *теорія* ототожнюється з власне пізнавальною стороною діяльності у межах певної науки чи її субдисципліни та протиставляється її утилітарній, прикладній стороні, можна говорити про узагальнене, генералізуюче розуміння даного поняття. Ще одне узагальнене вживання демонструє Л. Іванова, протиставляючи теорію мовознавства та його історію [Іванова 2005]. В узагальненому розумінні деколи вживається й термін *концепція*, зокрема у протиставленні з фактами (чи емпірією). У такому сенсі *концепція* – це просто будь-які спекулятивно здобуті знання (так вживає цей термін А. Соколов [Соколов 2002]).

Нас, однак, цікавить інший випадок: коли йдеться про творення вченими (науковими школами, напрямками, течіями) альтернативних концепцій та теорій у межах наукової дисципліни. Адже тільки такі системи знань мають певну внутрішню логіку і когерентність та можуть претендувати на цілісність. Таке розуміння ми називаємо спеціальним. Саме на цьому рівні виникає потреба чіткого розмежування теорій та концепцій. Теоретичне мовознавство як наука (а також кожна з мовознавчих дисциплін) є лише певним умовним і досить розмитим простором функціонування конкретних концепцій і теорій.

Дещо випереджуючи висновки, варто підкреслити, що нерозрізнення понять «теорія» і «концепція» у їх спеціальному розумінні, так само як синонімічне вживання даних термінів, є, на нашу думку, помилковим. Помилковим є й довільне вживання цих термінів. Тому дещо недоречними нам здаються конструкції на зразок: *теоретична концепція* [Хюбнер 1994; Батыгин 1995; Землянова 1995; Гируцкий 2003], *теоретико-наукова концепція* [Хюбнер 1994], *теорія концепції* [Филин; Семчук, Янчий 2006] чи *теоретичні основи концепції* [Демьянков 1995; Михалев 2004]. Зрештою, бракує логіки також у формулюванні *концептуальна теорія* [Дехнич 2017],

¹ У цьому ж сенсі часто говорять про онтологію як теорію буття, гносеологію як теорію пізнання або про епістемологію як теорію наукового знання.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Просяник О. П. [Просяник О. П.], oxppros@gmail.com

Лінгвістична концепція і лінгвістична теорія у дискурсивному вимірі [Лингвистическая концепция и лингвистическая теория в дискурсивном измерении] (Українською / На укр. яз)

оскільки кожна теорія повинна бути концептуальною за визначенням. Натомість, на нашу думку, цілком логічно говорити про концепцію, що стоїть за певною теорією, тобто про *концептуальні основи теорії*.

Виклад основного матеріалу дослідження Теорія (від грец. *tea* – ‘вид, видовище, театр, де річ явиться людині’ й *orao* – ‘дивитись на щось, охоплювати щось зором, перебувати при ньому з пошаною’) є найбільш повною і розвинутою формою систематизації об’єктного наукового знання, «що дає цілісне уявлення про закономірності і суттєві зв’язки певної ділянки дійсності – об’єкта даної теорії» [Швырев]. Концепція ж (від лат. *conceptio* – ‘розуміння’, ‘спосіб охоплення’) є найбільш повною і розвинутою формою суб’єктної систематизації наукового знання, тобто концепція завжди «пов’язана з опрацюванням і розгортанням особистісного знання» [Неретина, Огурцов]. Неможливо систематизувати знання про об’єкт дослідження і, тим більше, створити цілісне уявлення про певну ділянку дійсності, якщо за цими процедурами не стоїть впорядковане особистісне знання конкретного вченого. У межах тієї самої наукової концепції може постати декілька наукових теорій. Більш того, саме концепція робить різні теорії взаємно доповнювальними й дозволяє вибудувати цілісну наукову картину світу. Концепція – це завжди свого роду «діалог»: з одного боку, діалог теорій, які дана концепція поєднує, з іншого – діалог з методологічними супротивниками й прихильниками. У цьому проявляється глибоко дискурсивний характер концепції.

Не завжди в межах системної сукупності наукових знань легко відділити об’єктне знання від суб’єктного, тобто виокремити те, що стосується самого предмета дослідження (у нашому випадку – мови, мовлення, висловлювань, звуків, морфем, граматичних чи семантичних моделей, текстів) від суб’єктної інформації про позицію науковця (наприклад, його методології чи світогляду). Ці два аспекти наукового знання тісно переплетені між собою, до того ж, на чому особливо наполягав ще Ф. де Соссюр, перше значною мірою залежить від другого². Це стає значною проблемою для історико-лінгвістичних досліджень, з одного боку, і

² Значною мірою наші роздуми про концептуалізацію наукової діяльності та чітке розмежування мовознавчих теорій і концепцій зумовлено нашою працею над реінтерпретацією поглядів Ф. де Соссюра з урахуванням нових автографічних матеріалів 2002 року [див. Просяник 2018а; Просяник 2018б].

для міжконцептуальних дискусій із приводу певних об'єктів дослідження, з іншого. Часто ці відмінності настільки істотні, що за омонімії термінів суперечки стають цілком безпредметними – суперечками про різні об'єкти або ж суперечками про слова. Ще складніше дискурсивно узгодити системи знань, історично віддалені одна від одної, оскільки об'єкти, номіновані традиційними термінами, суттєво переосмислювали протягом еволюції науки й у різних школах та напрямках вони могли трактуватися по-різному.

Розрізнення між поняттями теорії і концепції слід шукати саме у векторі спрямування на суб'єкт і його епістемологію (концепція) чи на сам об'єкт і його онтологію (теорія). Коли ми говоримо про концепцію мови чи знака, ми підкреслюємо те, як вчений чи наукова школа будували своє лінгвістичне світобачення мови чи знака і чому вони це зробили саме так, а не інакше. У цьому випадку науковий світогляд вченого (школи), а відтак, науковий дискурс, нас цікавить значно більше, ніж власне мова чи знак як окремі функції, сутності чи феномени. Натомість, говорячи про чинось теорію мови чи теорію знака, ми звертаємо увагу на те інформаційне поле, яке вибудував даний вчений навколо самого об'єкта (чим є знак чи мова, які функції вони виконують, з чого складаються, як функціонують і розвиваються тощо). Виходячи з цього, ми не можемо погодитись із твердженнями на зразок: «Будь-яка міцна теорія породжує систему критеріїв і засобів опису дійсності» [Батыгин 1995]³, оскільки теорія сама є власне таким «засобом опису дійсності», а її побудова вимагає наявності «системи критеріїв» такого опису. Ми вважаємо, що не теорія породжує критерії, а саме критерії (інакше кажучи, концепція) породжують теорію. Зрештою, автор сам звертає увагу на те, що у його дисципліні (соціології)

³ Аналогічна думка була висловлена в одній із праць : «На відміну від американського варіанту теорії аналізу через синтез аналітико-синтетична концепція сприйняття мовлення будується у відповідності з основними положеннями теорії мовленнєвої діяльності» [Лебединский]. Як і у попередньому випадку, тут теж слід вказати на логічну помилку: концепцію не будують на основі теорії. Варто було б поправити текст таким чином: «аналітико-синтетична теорія сприйняття мовлення будується у відповідності з основними положеннями концепції мовленнєвої діяльності» або ж, якщо справді йдеться про аналітико-синтетичну концепцію, то краще було б сказати, що вона виникла на основі або ж унаслідок розвитку концепції мовленнєвої діяльності. На нашу думку, концепції, на відміну від теорій як чисто кібернетичних конструктів, мають досить вагомий синергетичний складовий. Концепції, швидше, формуються, виникають, розвиваються у свідомості вченого, ніж свідомо ним будуються.

«релевантність залежить не стільки від теорії, скільки від “точки зору”» [там само]. Це положення слід віднести до усіх наук, а не лише до суспільних чи гуманітарних, як соціологія чи мовознавство.

Досить послідовно ці два аспекти наукового (пі)знання – теорію і концепцію – розрізняють Л. Іванова [Іванова 2005], В. Красних [Красных 2001], О. Лещак [Лещак 1997], А. Міхальов [Михалев 2004], у котрих поняття теорії окреслює тематично-предметне поле наукової систематизації певного об'єкта, а поняття концепції – епістемологічну інтерпретацію дослідницьких кроків чи онтологічні передумови розуміння даного об'єкта.

В історії мовознавства усталилося називання концепцій походження мови теоріями, хоча жодна з цих лінгвістично-філософських систем не посідає певного усталеного термінологічного апарату, чітких положень, системи аргументації і навіть усталених фактів. Натомість досить часто загальну систему лінгвістичних поглядів окремих дослідників чи шкіл (тобто фактично концепції) називають теоріями. У підручнику В. Даниленка наукові погляди А. Шляйхера, Г. Пауля, В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Ф. де Соссюра та низки інших вчених названі *лінгвістичними концепціями*, натомість лінгвістичні погляди К. Беккера, Л. Вайгербера, Ш. Баллі та Л. Щерби – теоріями [Даниленко 2003]. У праці Г. Мельникова системи типології мов одного разу називаються *теоріями*, іншим разом – *концепціями*. При цьому, говорячи про морфологічну, стадіальну, структурну чи контенсивну концепції типології, вчений явно має на увазі різні предметні аспекти об'єкта дослідження, а не різницю у наукових підходах [Мельников 1989, с. 6]. В. Дем'янков досить часто концепції протиставляє теоріям, трансформаційну граматику Н. Хомського називає часом теорією, часом концепцією чи концепціями (зважаючи на її різні хронологічні варіанти) [Дем'янков 1995]. У праці, присвяченій «теорії масової комунікації», В. Березін називає соціологічні погляди Г. Лебона *теорією*, а аналогічні погляди Г. Тарда – *концепцією* [Березин 1997]. У дослідженні А. Зеленька зустрічаємо поруч інформацію про *теорію універсалій* (що цілком логічно – як науковий опис певного об'єкта) і про *теорію діяхронічності універсалій*, котру, властиво, слід було б окреслити як концепцію діяхронічності, адже йдеться про певне розуміння універсалій, їх певну світоглядну інтерпретацію [Зеленько 2010, с. 368].

У свою чергу В. Немченко, пишучи про різні теорії складу, вказує на

те, що їх відмінність полягає у тому, що в основі однієї лежить акустична ознака, а в основі іншої – артикуляційна [Немченко 2008, с. 145], натомість далі він говорить про дві концепції походження граматичної категорії роду, в основі однієї лежить ознака «істота – неістота», в основі іншої – «активність – пасивність» [там само, с. 593]. Вживання термінів *теорія* і *концепція* було б виправдане, якби у другому випадку йшлося про принципове відмінне розуміння авторами концепцій походження категорії роду суті граматичного об'єкта як носія даної категорії. Якщо ж справа лише в альтернативних критеріях опису чи пояснення, то слід говорити про різні теорії. Однак, слід зазначити, що в інших фрагментах праці В. Немченка дані терміни чітко розрізняються і всюди слово *концепція* вживається лише у тих випадках, коли йдеться про науковий світогляд чи світобачення вченого, а *теорія* – коли мається на увазі система предметних знань.

На відміну від лінгвістичної концепції як цілісної картини розуміння мови, мовної сфери дійсності чи мовного досвіду, базованої на певному науковому світогляді та характерному науковому дискурсі, тобто як методологічній функції, лінгвістична теорія є суто науковою побудовою, спрямованою на опис і/чи пояснення певних лінгвальних сутностей, феноменів, процесів і відношень. Вона може бути або загальною, у галузі загального мовознавства, або частковою, у царині дослідження окремого етнічного мовного простору чи декількох таких просторів, фундаментальною – стосуватися основ мовних сутностей таких, як, наприклад, теорія мови, теорія мовлення, теорія мовної комунікації, теорія лінгвосеміотики чи теорія мовної діяльності, чи конкретною – стосуватися дослідження часткової проблеми, наприклад, теорії мовного знака, слова чи фонем, синтаксичної, дериваційної чи морфологічної теорії, теорії значення, тексту чи дискурсу, теорії номінації чи предикації тощо. Як зазначає О. Лещак, «Будь-яка теорія, якщо вона претендує на роль наукової теорії, повинна містити, як мінімум, два чітко визначених положення: про об'єкт дослідження і про набір методів і прийомів наукового аналізу об'єкта» [Лещак 1997, с. 6].

Загалом, яку б теорію чи яку б кількість таких теорій не створив учений, усі вони повинні бути дискурсивно когерентними в межах його концепції. У таких випадках можна говорити про цілісність концепції. Цілісність є чи не найістотношою характеристикою кожної наукової концепції [Ревзина 2004]. Отже, відмінність між теорією і концепцією має виразно

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Просяник О. П. [Просяник О. П.], oxppros@gmail.com

Лінгвістична концепція і лінгвістична теорія у дискурсивному вимірі [Лингвистическая концепция и лингвистическая теория в дискурсивном измерении] (Українською / На укр. яз)

прагматичний характер. Натомість з онтологічно-когнітивної, функційної точки зору, тобто з позиції розуміння того, чим є об'єкт як інформаційна система, принципової відмінності між теорією і концепцією, справді, немає. Обидві є (повинні бути) внутрішньо несуперечливими системами інформації, що складаються з певних інформаційних блоків – суджень (аксіоматичних положень, тез і гіпотез, аргументів, прикладів), понять (наукових, які є найдрібнішими формами концептуального чи теоретичного знання, але також і побутових, зокрема й міфологічних), а також моделей логічного мислення (формулювання тез, гіпотез, побудови аргументації і доведення, верифікації чи фальсифікації положень, аналізу даних тощо).

Наукові поняття в ідіостилі вченого звичайно виражені термінами, натомість поточні поняття мають або стандартну, узуальну форму вираження, або ж виражені ідіостилістично чи варіативно. Для аналізу наукової концепції чи теорії конкретного вченого вкрай важливим є розуміння, які поняття є у його дискурсі просто загальноновживаними, а які – науковими. Крім того, слід додатково визначити, котрі з наукових понять мають ключове значення для концепції даного вченого, тобто є такими, на яких базуються найбільш важливі тези й положення його концепції. Задля об'єктивності дослідження мовознавці повинні були б користуватися цілісною і компатибільною системою понять і термінів, зібраних та описаних у відповідних словниках. Проте різноманіття методологій та викликана ним різнорідність концепцій і теорій практично це унеможлиблює. Тому постають спеціалізовані словники певних напрямів і шкіл. У випадку таких піонерів науки, як Ф. де Соссюр, Бодуен де Куртене, М. Трубецькой чи В. Матезіус, варто було б створювати ідіостильові словники термінів-концептів.

Не менш значущими є й концептуальні судження у формі когнітивних прецедентних одиниць, що входять у склад теорій і концепцій як пізнавальних констант. Саме в них найчастіше міститься ключова для певної теорії чи концепції дискурсивна інформація предикативного характеру, тобто шаблонізовані думки, ідеї, максими. Дуже важливим також є встановлення найбільш релевантних для певної концепції чи теорії способів пізнавального мислення, у т. ч. моделей дискурсивної поведінки.

Сукупність концептуальних понять, прецедентних суджень і концептуально релевантних моделей наукового мислення, поєднаних у функційне й прагматичне інформаційне ціле, творить т. зв. методологічні

засади концепції чи теорії. Якщо в теорії ці підстави виконують роль концептуального фону й іноді не експонуються чи загалом ігноруються, то в концепції вони повинні бути виразно усвідомлені й ретельно прописані. Саме вони визначають цілісність наукової концепції й мають безпосередній стосунок до філософії науки як світоглядної бази для методології науки. Саме у філософії науки (або в науковому світогляді вченого) формуються ключові методологічні концепти й концептуальні моделі. Їх з'ясування та систематизація відбувається вже на рівні методології, коли формується цілісна наукова концепція і реалізується на практиці за побудови окремих наукових теорій чи за аналізу даних.

Висновки та перспективи подальших розвідок Слід зауважити, що методологічні засади не варто сплутувати з власне методологією. Методологія є дискурсивно-когнітивною діяльністю на порядок вищою і більш усвідомленою. Це свідома метарефлексія над власними методологічними засадами з метою їхньої систематизації та ієрархізації. «Каменем спотикання» для багатьох науковців є дискурсивна ситуація, коли вони під час дослідження без методологічних рефлексій прагнуть зрозуміти об'єкти самі по собі, «насправді», «у дійсності», так, ніби мовознавчі об'єкти були не лише ідентичними у всіх лінгвістів, але й існували самі собою в об'єктивному світі речей та ідей. Концепція ніколи не є даною, і її треба виявити шляхом інтерпретації. Це можна робити шляхом зіставлення текстів вченого з метою виявлення їхньої інформаційної когерентності, а також через порівняння результатів такого дослідження із дискурсивною рецепцією поглядів даного вченого різними науковцями, особливо тими, хто намагається узасаднити свою рецепцію. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у використанні запропонованої нами концептуальної диференціації при проведенні науковцями філософсько-методологічного обґрунтування своїх наукових розвідок, особливо при створенні власних теорій, а також при здійсненні критично-методологічного аналізу існуючих наукових теорій і концепцій.

Література:

1. Батыгин, Г. С. *Лекции по методологии социологических исследований*: учебник для студентов гуманитарных вузов и аспирантов (Москва: Аспект Пресс, 1995).
2. Березин, В. М. *Теория массовой коммуникации*. Тексты ввод. лекций (Москва:

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Просяник О. П. [Просяник О. П.], oxppros@gmail.com

Лінгвістична концепція і лінгвістична теорія у дискурсивному вимірі [Лингвистическая концепция и лингвистическая теория в дискурсивном измерении] (Українською / На укр. яз)

Изд-во РУДН), 1997.

3. Даниленко, В. П. *Общее языкознание*. Курс лекций (Иркутск: Изд-во Иркутского государственного ун-та), 2003.

4. Демьянков, В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века. В *Язык и наука конца 20 века*, 239–320 (Москва: Институт языкознания РАН), 1995.

5. Дехнич, О. В. «Концептуальная теория метафоры: «за» и «против», *Когнитивные исследования языка* 30 (2017): 112–115.

6. Зеленько, А. С. *Загальне мовознавство* (Київ: Знання), 2010.

7. Землянова, Л. М. *Современная американская коммуникативистика: теоретические концепции, проблемы, прогнозы* (Москва: Изд-во МГУ), 1995.

8. Иванова, Л. П. *Курс лекций по общему языкознанию* (Киев: Освіта України), 2006.

9. Красных, В. В. *Основы психолингвистики и теории коммуникации*. Курс лекций (Москва: ИТДГК «Гнозис»), 2001.

10. Лебединский, С. И. «Коммуникативная лингвистика. Обзорные лекции.»
Homepage, Лебединский С. И.,
https://fir.bsu.by/index.php?option=com_content&view=article&id=304&catid=63
[11.02.2020].

11. Лещак, О. В. «Методологические основы функционального исследования языковой деятельности (на материале славянских языков)» Дис. д. філол. наук, Тернополь, 1997.

12. Мельников, Г. П. «Принципы и методы системной типологии языков» Автореф. дисс. д. філол. наук, Москва, 1989.

13. Михалев, А. Б. *Общее языкознание. История языкознания*: Конспект-справочник (Москва: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М), 2004.

14. Немченко, В. И. *Введение в языкознание: учебник для вузов* (Москва: Дрофа), 2008.

15. Неретина, С. С., Огурцов А. П. *Концепция*, в: Новая философская энциклопедия, доступ: https://gufo.me/dict/philosophy_encyclopedia/КОНЦЕПЦИЯ [11.02.2020].

16. Просяник, О. П. «Наукова концепція Ф. де Соссюра: досвід реінтерпретацій» Дис. д. філол. наук, Київ 2018а.

17. Просяник, О. П. *Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепцій*: монографія (Харків: Харківське історико-філологічне товариство), 2018б.

18. Ревзина, О. Г. «Лингвистика XXI века: на путях к целостности теории языка». *Критика и семиотика* (7) 2004: 11–20.

19. Семчук, Л. А., Янчий А. И. *Возрастная психология* (Гродно: ГрГУ им. Я. Купалы), 2006, <http://ebooks.grsu.by/semchuk/index.htm> [11.02.2020].

20. Соколов, А. В. *Общая теория социальной коммуникации: учебное пособие*

(Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В. А.), 2002.

21. Сусов, И. П. *Введение в языкознание* (Москва: Восток – Запад), 2006.
22. Филин, С. *Концепции современного естествознания*: конспект лекций, в: Библиотека Гумер, https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/filin/index.php [11.02.2020].
23. Хюбнер, К. *Критика научного разума* (Москва: ИФРАН), 1994.
24. Швырев, Б. С. «Теория.» *Новая философская энциклопедия*, https://gufo.me/dict/philosophy_encyclopedia/ТЕОРИЯ [11.02.2020].

References:

1. Batygin, G. S. *Lekcii po metodologii sociologicheskikh issledovanij: uchebnik dlja studentov gumanitarnykh vuzov i aspirantov* [Lectures on the Methodology of Sociological Research: a textbook for students of humanitarian universities and PhD students] (Moskva: Aspekt Press), 1995 (In Russ).
2. Berezin, V. M. *Teorija massovoj kommunikacii. Teksty vvod. lekcij* [Theory of Mass Communication. Texts of introductory lectures] (Moskva: Izd-vo RUDN), 1997 (In Russ).
3. Danilenko, V. P. *Obshhee jazykoznanie. Kurs lekcij* [General Linguistics. Course of lectures] (Irkutsk: Izd-vo Irkutskogo gosudarstvennogo un-ta), 2003 (In Russ).
4. Dem'jankov, V. Z. Dominirujushhie lingvisticheskie teorii v konce XX veka. V *Jazyk i nauka konca 20 veka*, 239–320 [Dominant Linguistic Theories at the End of the 20th Century. In Language and Science of the End of the 20th Century] (Moskva: Institut jazykoznanija RAN), 1995 (In Russ).
5. Dehnych, O. V. «Konceptual'naja teorija metafory: «za» i «protiv» *Kognitivnye issledovanija jazyka* 30 (2017): 112–115 (In Ukr.).
6. Zelen'ko, A. S. *Zagal'ne movoznavstvo* [General Linguistics] (Kiïv: Znannja) 2010 (In Ukr.).
7. Zemljanova, L. M. *Sovremennaja amerikanskaja kommunikativistika: teoreticheskie koncepcii, problemy, prognozy* [Modern American Communication Science: Theoretical Conceptions, Problems, Forecasts] (Moskva: Izd-vo MGU), 1995 (In Russ).
8. Ivanova, L. P. *Kurs lekcij po obshhemu jazykoznaniju* [Course of Lectures on General Linguistics] (Kiev: Osvita Ukraïni), 2006 (In Russ).
9. Krasnyh, V. V. *Osnovy psiholingvistiki i teorii kommunikacii. Kurs lekcij* [Fundamentals of Psycholinguistics and Communication Theory. Course of lectures] (Moskva: ITDGG «Gnozis»), 2001 (In Russ).
10. Lebedinskij, S. I. «Kommunikativnaja lingvistika. Obzornye lekcii [Communicative Linguistics. Review lectures].» *Homepage*, Lebedinskij S. I., https://fir.bsu.by/index.php?option=com_content&view=article&id=304&catid=63 [11.02.2020] (In Russ).

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Просяник О. П. [Просяник О. П.], oxppros@gmail.com

Лінгвістична концепція і лінгвістична теорія у дискурсивному вимірі [Лингвистическая концепция и лингвистическая теория в дискурсивном измерении] (Українською / На укр. яз)

11. Leshhak, O. V. «Metodologicheskie osnovy funkcional'nogo issledovaniya jazykovoj dejatel'nosti (na materiale slavjanskih jazykov)» [Methodological Foundations of Functional Study of Linguistic Activity (based on Slavic languages)] Dis. d. filol. nauk, Ternopol', 1997 (In Russ).
12. Mel'nikov, G. P. «Principy i metody sistemnoj tipologii jazykov» [Principles and Methods of System Typology of Languages] Avtoref. diss. d. filol. nauk, Moskva, 1989 (In Russ).
13. Mihalev, A. B. *Obshhee jazykoznanie. Istorija jazykoznanija: Konspekt-spravochnik* [General Linguistics. History of Linguistics: Summary- directory] (Moskva: Progress-Tradicija; INFRA-M), 2004 (In Russ).
14. Nemchenko, V. I. *Vvedenie v jazykoznanie: uchebnik dlja vuzov* [Introduction to Linguistics: textbook for institutions of higher education] (Moskva: Drofa), 2008 (In Russ).
15. Neretina, S. S., Ogurcov, A. P. «Konceptija.» *Novaja filosofskaja jenciklopedija* [«Conception.» *New Philosophical Encyclopedia*], https://gufo.me/dict/philosophy_encyclopedia/КОНЦЕПЦИЯ [11.02.2020] (In Russ).
16. Prosiannyk, O. P. «Naukova koncepcija F. de Sossjura: dosvid reinterpretacii [The Scientific Conception of F. de Saussure: Experience of Reinterpretation].» Dis. d. filol. nauk, Kiïv, 2018a (In Ukr.).
17. Prosiannyk, O. P. *Ferdinand de Sossjur: demifologizacija koncepcii: monografija* [Ferdinand de Saussure: Demythologization of Conception: monograph] (Harkiv: Harkivs'ke istoriko-filologichne tovaristvo), 2018b (In Ukr.).
18. Revzina, O. G. «Lingvistika XXI veka: na putjah k celostnosti teorii jazyka». *Kritika i semiotika* (7) 2004: 11–20.
19. Semchuk, L. A., Janchij, A. I. *Vozrastnaja psihologija* [Age Psychology] (Grodno: GrGU im. Ja. Kupaly), 2006, <http://ebooks.grsu.by/semchuk/index.htm> [11.02.2020] (In Russ).
20. Sokolov, A. V. *Obshhaja teorija social'noj komunikacii: uchebnoe posobie* [General Theory of Social Communication: manual] (Sankt-Peterburg: Izd-vo Mihajlova V. A.), 2002 (In Russ).
21. Susov, I. P. *Vvedenie v jazykoznanie* [Introduction to Linguistics] (Moskva: Vostok – Zapad), 2006 (In Russ).
22. Filin, S. *Koncepcii sovremennogo estestvoznaniya: konspekt lekcij* [Conception of Modern Natural Science: lecture notes], *Biblioteka Gumer*, https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/filin/index.php [11.02.2020] (In Russ).
23. Xjubner, K. *Kritika nauchnogo razuma* [Criticism of the Scientific Mind] (Moskva: IFRAN), 1994 (In Russ).
24. Shvyrev, B. S. «Teorija.» *Novaja filosofskaja jenciklopedija* [«Theory.» *New Philosophical Encyclopedia*], https://gufo.me/dict/philosophy_encyclopedia/ТЕОРИЯ [11.02.2020] (In Russ).

Стаття надійшла до редакції 20.08.2019

Перевірено на плагіат 28.08.2019 р.

унікальність – 98.18 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.235-249>

УДК 811.142

**«ЧЕРВОНА» ОДЕСА ОЧАМИ Н. КАЗАНДЗАКІСА:
ДОКУМЕНТАЛЬНО-ХУДОЖНІЙ ДВОСВІТ АВТОРА (на матеріалі
трєвелогу «Подорожуючи: Русія»)**

Оксана Володимирівна Сніговська (м. Одеса, Україна)

snigovska@ukr.net

канд. пед. наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Андрій Васильович Малахімі (м. Одеса, Україна)

odessa332005@yahoo.gr

ст. викладач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

У статті досліджуються особливості документально-художніх творів, зокрема листи, статті, подорожні нотатки, газетні публікації, фото- і відеоматеріали, які лягли в основу трєвелогу «Подорожуючи: Русія» грецького письменника Нікоса Казандзакіса. Описуються його численні поїздки до Радянського Союзу в 20-х роках ХХ століття. Розглянуто характерний для трєвелогу комплекс тем і мотивів, топоси, виділені топографічні сюжети, орієнтовані на представлення фактів і ситуацій. Предметом зображення в подорожніх записках, картинах Н. Казандзакіса виступає практично все, що бачить і усвідомлює / сприймає і, звичайно, описує мандрівник: топографічне середовище, краса природи, побут, соціальні відносини, психологія людей. Мандрівна фігура, відриваючись від звичного, природного для неї життя, ніби долає бар'єрність буття, що змушує автора і читачів проживати прикордонні стани, ставити крайні питання, шукати відповіді, виконуючи надзавдання трєвелогу. Потрапляючи в інші, чужі умови, мандрівник або зрощується, звикаючи до них, або оцінює їх, трансформуючи як для себе, так і для інших. Трєвелог Н. Казандзакіса «Подорожуючи: Русія» далеко не завжди адекватно відображає реальний простір подорожей. Повторювані маршрути поїздок Греція – Одеса –

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Сніговська О. В., Малахімі А. В. [Снеговская О. В., Малахити А. В.],

snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

«Червона» Одеса очами Н. Казандзакіса: документально-художній двосвіт автора (на матеріалі трєвелогу «Подорожуючи: Русія») [«Красная» Одесса глазами Н. Казандзакиса: документально-художественное двоемирие автора (на материале трєвелогу «Путешествия: Русия»)] (Українською / На укр. яз)

Київморем і далі залізницею отримують різне освітлення в залежності від оптимістичних (на початку його філософсько-релігійного шляху) або катастрофічних із присмаком розчарування (наприкінці його ідеологічних пошуків) передчуттів автора. Так, на побудову тревелогу великий вплив мали попередні подорожі грецького письменника по тих самих місцях. Нікос Казандзакіс часто відсилає читача до фактів історії, культурних кодів, ідеологічних протиставлень, особистої пам'яті. Проте протиставлення Європа / Греція – Росія, Відень – Одеса, греки – росіяни / українці – євреї в статті трактуються номінально, основним завданням письменника бачиться вихід до побутових принципів улаштування і трансформації життя простої людини.

Ключові слова: Одеса, Казандзакіс, «Філікі Етерія», «Червона хустина», сценарій, листи.

“RED” ODESSA IN THE EYES OF N. KAZANDZAKIS: DOCUMENTARY-ARTISTIC TWO OF THE AUTHOR’S WORLDS (based on the travelogue «Traveling: Russia»)

Snigovska Oksana V. (Odessa, Ukraine)

snigovska@ukr.net

PhD., Associative Professor

Odessa National University named after I. I. Mechnikov

Malakhiti Andriy V. (Odessa, Ukraine)

odessa332005@yahoo.gr

Senior Lecturer

Odessa National University named after I. I. Mechnikov

The article explores the features of documentary works of art, in particular letters, articles, travel notes, newspaper publications, photo and video materials, which formed the basis of the travelogue «Traveling: Russia» by the Greek writer Nikos Kazantzakis. It describes his trips to the Soviet Union in the 20s of the XX century. A complex of themes and motives typical of travelogue, topos is considered, topographic plots focused on the presentation of facts and situations are highlighted. The subject of the image in travel notes and feature articles by N. Kazantzakis is practically everything that he sees and realizes / perceives and, of course, describes: topographic environment,

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Snigovska O. V., Malakhiti A. V. [Snigovska O. V., Malakhiti A. V.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

“Red” Odessa in the Eyes of N. Kazantzakis: Documentary-artistic Two of the Author’s Worlds (based on the travelogue «Traveling: Russia») [«Chervona» Odessa ochamy N. Kazantzakisa: dokumentalno-khudozhnii dvosvit avtora (na materialii trevelohu «Podorozhuichy: Rusiia»)] (in Ukrainian)

the beauty of nature, mode of life, social relations and the psychology of people. The wandering figure, breaking away from usual life, overcoming the barrier of existence, which forces the author and readers to experience borderline states, ask extreme questions, seek for the answers, fulfilling the mission of the travelogue. Getting into other, unfamiliar conditions, the traveler either gets used to them, or evaluates them, transforming them for himself and for the others. Travelogue N. Kazantzakis «Traveling: Russia» does not always adequately reflect the real space of travel. The repeating routes of Greece – Odesa – Kiev trips by sea and further by rail receive different irradiation depending on optimistic (at the beginning of his philosophical and religious journey) or catastrophic with a touch of disappointment (at the end of his ideological search) premonitions of the author. So, the construction of the travelogue of the Greek writer was greatly influenced by previous trips to the same places. Nikos Kazantzakis often refers reader to facts of history, to cultural codes, to ideological oppositions, to personal memory. Oppositions Europe/Greece – Russia, Vienna – Odesa, Greeks – Russians / Ukrainians – Jews are interpreted nominally in the article, the main task of the writer seems to be a way out to the existential principles of the structure and transformation of person.

Key words: Odesa, Kazantzakis, «Filiki Eteria», «Red Scarf», script, letters.

**«КРАСНАЯ» ОДЕССА ГЛАЗАМИ Н. КАЗАНДЗАКИСА:
ДОКУМЕНТАЛЬНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ДВОЕМИРИЕ АВТОРА
(на материале травелога «Путешествия: Русия»)**

Снеговская Оксана Владимировна (г. Одесса, Украина)

snigovska@ukr.net;

канд. пед. наук, доцент

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Малахити Андрей Васильевич (г. Одесса, Украина)

odessa332005@yahoo.gr

ст. преподаватель

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

В статье исследуются особенности документально-художественных произведений, в частности письма, статьи, путевые заметки, газетные публикации, фото- и видеоматериалы, которые легли в основу травелога

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Сніговська О. В., Малахиті А. В. [Снеговская О. В., Малахити А. В.],

snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

«Червона» Одеса очима Н. Казандзакіса: документально-художнє двоміріє автора (на матеріалі тревелогу «Подорожуючи: Русія») [«Красная» Одесса глазами Н. Казандзакиса: документально-художественное двоемирие автора (на материале травелога «Путешествия: Русия»)] (Українською / На укр. яз)

«Путешествия: Русия» греческого писателя Никоса Казандзакиса. Описываются его многочисленные поездки в Советский Союз в 20-х годах XX столетия. Рассмотрен характерный для травелога комплекс тем и мотивов, топосы, выделены топографические сюжеты, ориентированные на представление фактов и ситуаций. Предметом изображения в путевых записках, очерках Н. Казандзакиса выступает практически все, что видит и осознаёт / воспринимает и, конечно, описывает путешественник: топографическая среда, красота природы, быт, социальные отношения, психология людей. Странствующая фигура, отрываясь от привычной, естественной для нее жизни, как бы преодолевает барьерность бытия, что заставляет автора и читателей проживать пограничные состояния, задавать крайние вопросы, искать ответы, выполняя сверхзадачу травелога. Попадая в иные, чужие условия, путешественник либо срачивается, свыкаясь с ними, либо оценивает их, трансформируя для себя и для других. Травелог Н. Казандзакиса «Путешествия: Русия» далеко не всегда адекватно отражает реальное пространство путешествия. Повторяющиеся маршруты поездок Греция – Одесса – Киев морем и далее по железной дороге получают разное освещение в зависимости от оптимистических (в начале его философско-религиозного пути) или катастрофических с привкусом разочарования (в конце его идеологических исканий) предчувствий автора. Так, на построение травелога большое влияние оказали предшествующие путешествия греческого писателя по знакомым местам. Никос Казандзакис часто отсылает читателя к фактам истории, культурным кодам, идеологическим противопоставлениям, личной памяти. При этом, противопоставления Европа / Греция – Русия, Вена – Одесса, греки – русские / украинцы – евреи в статье трактуются номинально, основной же задачей писателя видится выход к бытийным принципам устройства и трансформации жизни простого человека.

Ключевые слова: Одесса, Казандзакис, «Филики Этерия», «Красный платок», сценарий, письма.

Актуальність і новизна представленого дослідження обумовлюються цілою низкою факторів: інтересом дослідників до можливостей жанру травелогу засобами інтерпретації певної теми; значущістю твору, що розглядається, з літературознавчої й історико-культурної точок зору; потребою висвітлити маловивчені події та факти, описані в листах, статтях, газетних публікаціях, нарисах відомого грецького письменника Нікоса Казандзакіса.

Під час **аналізу останніх наукових публікацій з означеної**

*Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]
© Snigovska O. V., Malakhiti A. V. [Snihovska O. V., Malakhiti A. V.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr*

“Red” Odessa in the Eyes of N. Kazandzakis: Documentary-artistic Two of the Author’s Worlds (based on the travelogue «Traveling: Russia») [«Chervona» Odesa ochamy N. Kazandzakisa: dokumentalno-khudozhnii dvosvit avtora (na materialii trevelohu «Podorozhuichy: Rusiia»)] (in Ukrainian)

теми особливу увагу привернули роботи Бобрової О. (про роль мовних метафор у тексті Н. Казандзакіса «Подорожуючи: Англія»), Легенькової Є. (про подорож двох друзів-письменників до СРСР 1928 року очима Елені Саміос-Казандзакі: на захист Панаїта Істраті), Пономаріва О., Переплютчикової С. і Столярової А. (про українські переклади автора), Савенка А. (про головні віхи творчого шляху Н. Казандзакіса), Феодосьєва С. (про київські сторінки життя письменника) та ін., серед яких, однак, зафіксовано відсутність досліджень, присвячених одеському періоду подорожей Нікоса Казандзакіса.

Об'єктом дослідження є тревелог «Подорожуючи: Русія» Нікоса Казандзакіса, його листи докоханих жінок Елені Саміу і Галатеї, а також до свого друга Пантеліса Превелакіса, газетні публікації одеського періоду подорожі. **Предметом** – документально-художній двосвіт автора.

Метою дослідження є виявлення жанрової своєрідності тревелогу Нікоса Казандзакіса в аспекті розкриття особливостей інтерпретації одеської теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тревелог як особливий літературний жанр, назва якого походить від англійського слова travelogue, уходить своїм корінням в античний і середньовічний світи, коли мандрівники описували не тільки свій шлях і події, але й почуття, роздуми про побачене і почуте. Багатовіковий досвід записів мандрівників сформував культурну традицію тревелога – змістовного, прагматичного і стилістично вивіреного оповідання про мандри в далекі чи близькі краї, утім реальні або віртуальні, в координатах географічного простору або знаках культурної пам'яті й уявного проекту, але про подорож, завжди пов'язану з інтелектуальним і емоційним переживанням перетину межі повсякденного, відомого.

За А. Полонським, багатою є традиція тревелогу як спогадів про вихід за межу звичного, як уявного увиразнення хронологічно усвідомленого досвіду проникнення в інший реальний або віртуальний культурний простір, як переживання збереженого в пам'яті шляху, що зв'язує різні світи і часи, наявного у велетенському корпусі текстів, що відрізняються за своїм культурним статусом, типом, а також способом медійної репрезентації – від відверто приватних / емоційних / коротких

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Сніговська О. В., Малахити А. В. [Снеговская О. В., Малахити А. В.],

snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

«Червона» Одеса очима Н. Казандзакіса: документально-художній двосвіт автора (на матеріалі тревелогу «Подорожуючи: Русія») [«Красная» Одесса глазами Н. Казандзакиса: документально-художественное двоемирие автора (на материале тревелога «Путешествия: Русия»)] (Українською / На укр. яз)

конспектів до розгорнутих описів і аналітично-критичних, навіть філософських узагальнень і роздумів, які, безсумнівно, мають історичну і культурну значущість [Полонський 2015, с. 207–208].

До тревелогів зазвичай відносять:

- щоденники мандрівників, у яких докладно, з картографічною і хронологічною точністю фіксуються не тільки маршрути, але й усі події і пов'язані з ними переживання, робляться фото- і відеозаписи;
- судові щоденники мореплавців, які вирушили з науковцями з метою пошуку та освоєння нових земель;
- звіти про експедиції, що супроводжуються документами, ілюстраціями, географічними картами тощо;
- записи розвідників про свій досвід культурного «проникнення», збору інформації на чужих теренах;
- нотатки прочан, які відвідали святі місця;
- репортажі, мемуари й інші художньо-публіцистичні форми, в яких історія подорожі має культурну і соціальну значущість, виразність фактів і спогадів;
- газетні і журнальні кореспонденції, нариси й есе, що жваво і захоплююче, або скупі і критично описують враження від побаченого;
- цікаве, інтригуюче запрошення до роздумів про переживання автора в інших містах, регіонах, країнах із наявним фактологічним матеріалом і документами особливого значення;
- художня, пригодницька, детективна, фантастична література про подорожі в «інший» простір і час;
- лекції, в яких хронологічно описується, аналізується і оцінюється конкретний досвід подорожі;
- путівники і довідково-енциклопедичні матеріали з позначеними в них культурно-історичними пам'ятками тощо.

Кожний оповідач, безумовно, по-своєму відкриває світи, оскільки «когнітивний ключ» є унікальним, він залежить від мети пізнання дійсності, самобутнього культурного досвіду людини, її здібності до «проникнення» і сповідання. Автор тревелогу описує подорож, завжди транслюючи її крізь свою систему цінностей, власний, обумовлений культурою і практикою

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]
 © Snigovska O. V., Malakhiti A. V. [Snigovska O. V., Malakhiti A. V.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

“Red” Odessa in the Eyes of N. Kazandzakis: Documentary-artistic Two of the Author's Worlds (based on the travelogue «Traveling: Russia») [«Chervona» Odesa ochamy N. Kazandzakis: dokumentalno-khudozhnii dvosvit avtora (na materialii trevelohu «Podorozhuichy: Rusiia»)] (in Ukrainian)

життя досвід сприйняття особисто побаченого чи почутого, крізь сукупність усвідомленої мети, вписаної в реальний контекст життя. У різних жанрових формах тревелог може бути сфокусованим на глибоких роздумах автора про культуру, землі і людей, що проживають там, або концентруватися виключно на особистих переживаннях побаченого, або відволікати анекдотичними оповідками, або мати форму монологу, що спонукатиме читачів дороздумів тощо. Так, тревелог уміщує інтенцію структурування оповідання за законами хронології, послідовності і тематичного групування, проте нерідко автори домішують цільову прагматику або емоції. Пейзажні замальовки можуть чергуватися з есеїчними роздумами автора про творчість того чи іншого письменника, актора, драматурга, живописця. Іноді в тревелогах є описи побуту і звичаїв народу.

Грецькі дослідники [Дімадіс 2015; Теліоні 2013] розглядають книгу «Подорожуючи: Русія» Н. Казандзакіса, перш за все, як художній твір. Натомість жанр, організація матеріалу (відповідно до просторових переміщень автора), розповідь від першої особи, теми (історія, культура, мистецтво, архітектура, соціально-політичне становище в країні тощо) свідчать про те, що правомірно було б віднести твори циклу і до публіцистичного стилю. «На лініях органічного перетину художника з місцем його проживання і творчості виникає нова, невідома до того, реальність, що не проходить ні за відомством мистецтва, ні за відомством географії», – влучно зауважив П. Вайль у передмові до «Генія місця» [Вайль 2006, с. 2]. Подорож у просторі дозволяє авторові з'єднати континенти, а в часі – збудувати мости крізь століття, відкриваючи нові світи й обрії. Як мандрівник і письменник, Нікос Казандзакіс завжди відчував потребу заповнювати порожнини, білі плями – історіями образами. Через це і народжувався особливий літературний казандзаківський простір, у якому поєднувалося фактичне (те, що є) і можливе, фантастичне (те, чого немає в романах). Принцип його авторської роботи сформувався як перенесення з реальності до літературно-фікціонального простору. Так у тревелозі Н. Казандзакіса «Подорожуючи: Русія» його спостереження поєдналися з враженнями, а документальні нариси – з поетичними образами. Межа між історичними фактами і авторською вигадкою залишилася незримою, увиразнилася поетика документально-художнього «двосвіту» письменника:

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Сніговська О. В., Малахити А. В. [Снеговская О. В., Малахити А. В.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

«Червона» Одеса очима Н. Казандзакіса: документально-художній двосвіт автора (на матеріалі тревелогу «Подорожуючи: Русія») [«Красная» Одесса глазами Н. Казандзакиса: документально-художественное двоемирие автора (на материале тревелога «Путешествия: Русия»)] (Українською / На укр. яз)

«Краєм світу, краєм часу мені здається це суспільство. Золоті куполи церков і червоні прапори з серпами... все це – хаос, а я люблю хаос, якому я радію і з яким борюся, а я став слабким. Тут я відчуваю всі зусилля нової землі створити, знайти ритм і врегулювати усе життя» [Карагьозопулос, рік невідомий].

Перший його контакт із СРСР відбувся в 1919 році. Тоді він приїжджав до «Советів» як Генеральний директор новоствореного Міністерства охорони здоров'я (посада, на яку його призначив Прем'єр-міністр Греції Елефтеріос Венізелос) в якості голови делегації, офіційно – з метою повернення греків до Кавказу, а насправді – задля здійснення давньої своєї мрії – відвідати СРСР. Ледь ступивши на землю в Одесі, Н. Казандзакіс написав: *«Неможливо сказати, як я розчулюся, ступивши на руську землю. Багато поколінь усередині мене бажали цієї миті»* [Казандзакіс 2018, с. 17]. Іще в 1922 році він зізнавався своїй першій дружині Галатеї: *«Я вирішив виїхати до Росії. Не знаю коли. Треба підготуватися. Зараз вивчаю російську, обучаюся майстерності столяра. Так я працюватиму в Росії три часи вдень. (...) Там я випробую своє Призначення»* [Карагьозопулос, рік невідомий].

Перші враження письменника від Одеси увиразнюються в дієсловах *«ходив широкими вулицями», «дивився», «слухав», «мацав», «був щасливим»* і в незчисленних іменниках *«гори гарбузів на тротуарах», «штабелі», «червоні яблука», «чоловіки бліді, жінки фарбовані, діти босі», «де-не-де поодинокий автомобіль», «крамниці з продуктами», «книги», «всюди портрети Леніна з саркастичною посмішкою»* [Казандзакіс 2018, с. 17]. На обличчях перехожих він помічав застиглу *«втому, блідість голоду і страху»*, що переслідували людей *«у перші революційні роки»*. Одеса, за словами Н. Казандзакіса, *«приходить до тями після великої кровотечі. Вона захворіла важко, але зараз життя знову починає текти в її жилах (...), оживають потроху після хвороби вулиці, дерева, люди»* [Казандзакіс 2018, с. 18]. Одне, чого не чекав письменник, прибувши до Одеси, так це *«великого націоналістичного оргазму України: книжки, газети, вівіски на магазинах, балачки – все українською мовою – гордість національна за породу, весь рід, який стільки віків страждав від царської тиранії, а зараз почав вільно дихати»* [Казандзакіс 2018, с. 35–36].

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]
© Snigovska O. V., Malakhiti A. V. [Snigovska O. V., Malakhiti A. V.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

“Red” Odessa in the Eyes of N. Kazandzakis: Documentary-artistic Two of the Author's Worlds (based on the travelogue «Traveling: Russia») [«Chervona» Odessa ochamy N. Kazandzakisa: dokumentalno-khudozhnii dvosvit avtora (na materialii trevelohu «Podorozhuichy: Rusiia»)] (in Ukrainian)

Письменник порівнює місто з палатою хворого, який ледь не помер. Нарешті, в нього спав жар і він почав їсти і розмовляти. Метафоричний казандзаківський світ малює читачеві опозицію *«померлий Відень з барами, циганською музикою, жінками, запахами квітів, поту і кокаїну»* – *«героїчна поранена Одеса, що починає жити»* [Казандзакіс 2018, с. 18]. Він приписує місту велику кількість характерних рис, властивих людському тілу, уживаючи для цього різні лексичні засоби. Отже, «червона» Одеса зображується пораненою живою істотою, спроможною ще реагувати на революційні зміни. Описуючи побачене, автор доповнює фрейм «місто-людина» слотами, пов'язаними з образом людини, а саме: «тіло», «жили», «кров».

Друга подорож відбувається в жовтні 1925 року, коли Н. Казандзакіс виїжджає до Радянського Союзу як репортер афінської газети «Вільне Слово». У берегів Одеси він напише Елені: *«На Чорному морі розбушувався потужний шторм... думаю про вас у сумному дощі... коли вже ми зможемо жити разом на чужині?»* [Карагџопулос, рік невідомий].

Третя подорож. У жовтні 1927 року влада СРСР запрошує Н. Казандзакіса на святкування десятиї річниці Великої Жовтневої Революції. Там він і познайомиться з «балканським Горьким» Панайтом Істраті (справжнім ім'ям якого було Герасим Валсаміс). *«Прекрасний брат – сильний, теплий, рішучий комуніст, як і ми, відкритий і вільний»*, – так він його опише через місяць, 20 листопада 1927 р. у листі до свого друга Пантеліса Превелакі [Тетракостіа урґацата 1984, с. 58]. Завдяки допомозі А. Луначарського і О. Каменєвої мандрівникам дозволили вільне переміщення всією територією Радянського Союзу. Письменники їхали, щоб залишитися тут назавжди, але пізніше вони почали усвідомлювати, як напише П. Істраті, що їхню совість «Совети покупають» за великі гонорари [Легенькова 2015, с. 110].

25 жовтня 1927 року, знаходячись в Одесі, Н. Казандзакіс напише листа Елені Саміу: *«Ненадовго в Одесу і швидко на потяг до Москви. Мимоходом знов побачив усі любі мені риси єврейських облич – очі чорні, носи грифонів, губи товсті»*. У тревелозі «Подорожуючи: Русія» письменник зазначає, що тут проживає велика кількість євреїв, бо *«Одеса була одним із небагатьох міст, де царі дозволяли жити євреям, і зараз*

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Сніговська О. В., Малахіті А. В. [Снеговская О. В., Малахити А. В.],

snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

«Червона» Одеса очима Н. Казандзакіса: документально-художній двосвіт автора (на матеріалі тревелогу «Подорожуючи: Русія») [«Красная» Одесса глазами Н. Казандзакиса: документально-художественное двоемирие автора (на материале тревелога «Путешествия: Русия»)] (Українською / На укр. яз)

дивуєшся, йдучи вулицею, коли бачиш своєрідні темноволосі обличчя, ніс соколиний, очі, щошвидко так бігають, губи, як у цапа» [Казандзакіс 2018, с. 18]. Зокрема, до нашого аналізу потрапляє інша казандзаківська опозиція «євреї – греки – руські / українці»: «Відчуваю сильні емоції, ступаючи на землю Русії. Коли здалека побачив рожеву, світлу лінію Русії, моє серце закалатало, наче я повернувся на батьківщину. (...) Зараз пишу тобі з вагону, що везе мене до Москви. Вже ніч, день був чудовий, легка прохолода, а завтра, не можу дочекатися, як розвидниться, я знову побачу чорноземи України. (...) Порода руська справила на мене дивовижне враження: дикі, примітивні, брутальні, чоловіки – суцільний морок, жінки – всі борзі с(...). Як вони ступають, немов корови, важкі і туманні, натовпуються разом і ходять стадом. (...) Ох! Якби я народився руським! (...) Я робив би великі речі, я став би головою незчисленного стада» [Казандзакіс Елені 1983, с. 211]. Утім опозиція греки – росіяни / українці – євреї, як і Європа / Греція – Русія, Відень – Одеса, трактується номінально, основним завданням письменника бачиться вихід до побутових принципів улаштування і трансформації життя простої людини.

Отже, приїхавши з Греції до Одеси 25 жовтня, він того ж дня вирушив до Москви, на один день залишившись у Києві. 10 грудня 1927 року письменник вже повертається і пише дружині: «Дні тут проходять тихо. Істраті трохи хворий і більшу частину дня я провожу біля нього. Зустрічаюся з багатьма людьми. Кожен із них може розповісти трагічні історії. Вони пережили більше, ніж жодна душа в Європі. Ось чому навіть зовсім непримітна людина є цікавою – вона горить іскрами великої пожежі. Завтра ми вирушаємо до Одеси» [Феодосьєв 2009, с. 56]. Проте Нікос Казандзакіс пробуде в Києві ще кілька тижнів, а 19 квітня 1928 року, виїхавши ненадовго до Греції, знову повернеться в СРСР.

У главі «Одеса» тревелогу «Подорожуючи: Русія» письменник опише своє відвідування непримітної крамниці (але великого історичного для Греції й Одеси значення) в Червоному провулку, 16: «У цьому бідному будиночку (...) відбувалися перші зібрання Філікі Етерії (Дружнього Товариства). Три людини прості, три торговці, (...) зустрілися на цьому горинці одного вечора і присяглися зруйнувати Османську Імперію. Вони не мали ні грошей, ні війська...» [Казандзакіс 2018, с. 19–20].

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]
© Snigovska O. V., Malakhiti A. V. [Snihovska O. V., Malakhiti A. V.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

“Red” Odessa in the Eyes of N. Kazandzakis: Documentary-artistic Two of the Author’s Worlds (based on the travelogue «Traveling: Russia») [«Chervona» Odessa ochamy N. Kazandzakisa: dokumentalno-khudozhnii dvosvit avtora (na materialii trevelohu «Podorozhuichy: Rusiia»)] (in Ukrainian)

Четверта подорож. Діставшись Одеси 23 квітня 1928 року, Н. Казандзакіс, сповнений поганих передчуттів і забобонів, напише своєму товаришеві Превелакісу: *«Поїздка була чудовою: море, як молоко, і ми прибули за чотири дні. Однак, перше, що трапилося зі мною, коли я ступив на Р(уську) землю, так це те, що розбилося люстерко (яке подарував йому батько – С.О., М.А.) – велике нещастя, я сказав би, чекає на мене. Хай буде, що буде: я готовий навіть померти ...»* [Тетракобіа ур'ямата 1984, 67].

Наступного дня в газеті «Известия Одесского Окружка КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС» (рос.–С.О., М.А.) у випуску № 2520 від 24 квітня 1928 року зазначено: *«Вчора до Одеси приїхав із Греції відомий грецький письменник Ніко Казанцакіс. Декілька місяців тому товариш Казанцакіс був переданий суду разом із Панаїтом Істраті за організацію виступу останнього на робочому зібранні в Афінах. Казанцакіс звинувачувався у «розповсюдженні ідей». Після висилки Панаїта Істраті з Греції суд над Казанцакісом був призначений на 3 квітня. Перед початком засідання будівлю суду було взято в коло робочою демонстрацією, що прийшла протестувати навпроти суду. Жандарми і поліція старанно розганяли демонстрантів, але все ж таки влада вирішила, що, мабуть, слід зам'яти цю справу для того, щоб не піднімати навколо неї такого галасу. Не встигли ще судді приступити до звичайної процедури, як було оголошено розпорядження влади щодо припинення справи про звинувачення Казанцакіса. Йому лише у приватному порядку повідомили, що «в його інтересах» краще покинути межі Греції, куди навряд чи він зможе повернутися. Разом із владою почав діяти і Святий Синод. Синод повідомив Казанцакісу, що він буде переданий анафемі через один із його творів!*

У бесіді з нашим співробітником товариш Казанцакіс повідомив про страшені переслідування, яких зазнає у теперішній час у Греції комуністична партія. Разом із цим преса і влада вдалася до цькування Радянського Союзу. Але грецька суспільна думка ставиться вкрай співчутливо до Радянського Союзу. Казанцакісу під час перебування в Афінах вдалося організувати Товариство Друзів Радянського Союзу, до складу якого входить багато письменників, художників, артистів і адвокатів. Головою товариства обраний відомий громадський діяч проф. Глінос.

Казанцакіс виїхав до СРСР, де він і буде працювати разом із

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]
© Сніговська О. В., Малахиті А. В. [Снеговская О. В., Малахити А. В.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

«Червона» Одеса очима Н. Казандзакіса: документально-художній двосвіт автора (на матеріалі тревелогу «Подорожуючи: Русія») [«Красная» Одесса глазами Н. Казандзакиса: документально-художественное двоемирие автора (на материале тревелога «Путешествия: Русия»)] (Українською / На укр. яз)

Панайтом Істраті. Окрім того, він прийматиме участь у постановці на одеській кіно-фабриці стрічки «Філікі Гетерія», сюжетом якої є змова грецьких революціонерів, що жили в Одесі в 20 роках минулого століття» [Відомості 1928].

Отже, у квітні 1928 року Н. Казандзакіс пише сценарій для кінострічки на замовлення Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ) – державної кінематографічної організації, що діяла в Україні з 1922 до 1930 року. У розпорядженні організації була Одеська кінофабрика зі студією Гросмана, Харитонова і Борисова. Окружне фотокіноуправління базувалося на вулиці Лассалє, 29 (нині це вулиця Дерибасівська). Кінець золоті доби українського кіновідродження був покладений 9 листопада 1930 року, коли ВУФКУ, рішенням Президії ВРНГ, скасувалося як українська державна установа. Таким чином, кінострічка «Червона хустина» за сценарієм Н. Казандзакіса про революцію 1821 року та визвольну боротьбу трьох греків – членів «Дружнього Товариства» («Філікі Етерія») так і не побачила світ.

Працюючи над сценарієм, він написав Елені 27 квітня 1928 року: *«Плани змінюються кожну хвилину. Це спричинено тутешньою ситуацією і характером Істраті. (...) Можливо, ми поїдемо звідси через 10 днів, можливо, я залишусь в Києві або ж повернуся до Одеси закінчити сценарій»* [Феодосьєв 2009, с. 58]. 6 травня він повідомляє дружині, що знаходиться в Києві і продовжує працювати над сценарієм: *«Я спокійно працюю у своїй кімнаті. Ні з ким не розмовляю. Ні з ким не зустрічаюся. Нарешті увійшов у свій ритм. Робота над сценарієм поступово просувається. Це набагато важче, ніж думать. (...) Однак, я сподіваюся, що він буде вдалий, і тоді я розпочну інший. На який покладаю всі свої надії – «Будду»* [там само, с. 58]. 8 травня письменник зазначає, що його *«життя після від'їзду Істраті набуло великого спокою. Раніше кімната була вулицею. Безперервно заходили і виходили люди, їли, голосно розмовляли, відволікаючи. Тепер я увесь день мовчу, працюю, нікого не бачу. Мій сценарій зовсім не історичний, як Ви думаєте. Він набуває людського, драматичного характеру. Елементи, з яких він складається, – це людина, що бореться, жінка, яка кохає, море, сонце»* [там само, с. 58–59]. У листі до свого друга Пантеліса Превелакіса Н. Казандзакіс відверто зізнається, що *«пишучи фільм, ти зобов'язаний усе переробити – навіть саме абстрактне поняття*

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]
© Snigovska O. V., Malakhiti A. V. [Snigovska O. V., Malakhiti A. V.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

“Red” Odessa in the Eyes of N. Kazandzakis: Documentary-artistic Two of the Author’s Worlds (based on the travelogue «Traveling: Russia») [«Chervona» Odessa ochamy N. Kazandzakis: dokumentalno-khudozhnii dvosvit avtora (na materialii trevelohu «Podorozhuichy: Rusiia»)] (in Ukrainian)

– в картинку ... Тебе охоплює найгіркіша насолода і гордість, що ти можеш із тіней робити пристрасть, любов, імпульси, стискати і розводити та мовчки створювати людей, які миттєво зникають» [Тетракостіа уράцмاتا 1984, с. 72].

15 травня 1928 року він закінчив сценарій «Червона хустина», що складався з шести частин, перша частина якого була пізніше втрачена. За сюжетом, один із головних героїв твору – революціонер Петракас – помираючи, передає криваву хустку товаришеві, який, у свою чергу, має її віддати синові Ламбросу, що мешкає в Одесі. Так, Н. Казандзакіс став першим грецьким письменником, який зайнявся сценаріографією в ті часи, коли кінематограф ще не набув великого поширення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Враження від подорожей 1925-1926 років були опубліковані в газетах «Вільне слово» (1925 р.) і «Зоря» (1928 р.). Під час окупації Казандзакіс переробив тексти статей, додавши до них спогади від третьої поїздки (1928-29 рр.), і опублікував тревелог під новою назвою «Подорожуючи: Русія». Скільки б автор не намагався залишатися об'єктивним, його творчість не перестася бути літературним твором. Проте використовуючи багатий культурологічний контент, він залишається критичним і реалістичним письменником. Через свій дискурс Н. Казандзакіс перетворює соціальну реальність і побутові елементи того часу в літературні форми книги. Природна манера його письма з майстерністю розкриває глибокі знання історії, літератури і культури загалом, намагаючись відобразити відмінності різних епох у реалістичному етнографічному матеріалі. У подальшому вважаємо за доцільне дослідити значення лексем, які метафорично уживаються в тревелозі, що надасть можливість детальніше описати картину світу великого грецького письменника Нікоса Казандзакіса.

Література:

1. Вайль, П. *Гений места* (Москва, КоЛибри, 2006), 486.
2. Легенькова, Е. А. «Путешествие в Россию 1928 г. глазами Элены Самиос-Казандзакис: в защиту Панаита Истрати.» *Новейшая история России* 3 (14) (2015): 110–120.
3. Полонский, А. В. «Тревелог и его место в современной журналистике.» *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»* 1 (2015): 207–215.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]
© Сніговська О. В., Малахити А. В. [Снеговская О. В., Малахити А. В.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

«Червона» Одеса очима Н. Казандзакіса: документально-художній двосвіт автора (на матеріалі тревелогу «Подорожуючи: Русія») [«Красная» Одесса глазами Н. Казандзакиса: документально-художественное двоемирие автора (на материале тревелога «Путешествия: Русия»)] (Українською / На укр. яз)

4. Teleioni, E. «Nikos Kazantzakis' Travel Writings on England.» *Rozetta Journal* 12.5 (2013): 79–83.
5. Dimadis, K. K. «Τέχνη και εξουσία. Παρατηρήσεις σε τέσσερα ταξιδιωτικά έργα του Νίκου Καζαντζάκη.» *Εισαγωγή στο έργο του Καζαντζάκη. Επιλογή κριτικών κειμένων. Επιμέλεια Roderick Beaton* (Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2015).

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. «Приезд греческого писателя Казанцакиса.» *Известия Одесского Округского КП(б)У, Округского и ОСПС* 2520 (24 апреля 1928 г.).
7. Феодосьев Сергій. «Київські сторінки життя Нікоса Казандзакіса.» *Нікос Казандзакіс: пристрасть до свободи* (Київ, Логос, 2009): 56–60.
8. Επιστολές προς τη Γαλάτεια: Ιστορικό Μουσείο Κρήτης. Πρόσβαση: <https://www.historical-museum.gr/webapps/kazantzakis-pages/gr/life/letters-galateia-russia.php>
9. Καζαντζάκη Ελένη, Νίκος Καζαντζάκης. Ο Ασυμβίβαστος (Βιογραφία βασισμένη σε ανέκδοτα γράμματα και κείμενά του), Εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα, 1983.
10. Καζαντζάκης Νίκος. Ταξιδεύοντας: Ρουσία, Αθήνα, 2018. 243 σ.
11. Καραγκιοζόπουλος Θωμάς. Τα ταξίδια του Νίκου Καζαντζάκη στη Ρωσία. Η σύλληψή του μετά από εκδήλωση στην Αθήνα. Πώς είδε ο λογοτέχνης την επανάσταση των Μπολσεβίκων. Πρόσβαση: <http://www.mixanitouxronou.gr/ta-taksidia-tou-nikou-kazantzaki-sti-rosia-i-syllipsi-tou-meta-apo-ekdilosi-stin-athina-pos-eide-o-logotexnis-tin-epanastasi-ton-bolsevikon/>
12. Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη, Β' έκδοση, Εκδόσεις Ελένης Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα, 1984.

References:

1. Vajl, P. *Genij mesta [The Genius of the Place]* (Moscow, KoLibri, 2006): 486 (In Russ.).
2. Legenkova, E. A. «Puteshestvie v Rossiyu 1928 g. glazami E'leni Samios-Kazantzakis: v zashhitu Panaita Istrati [The Trip to Russia in 1928 Through the Eyes of Eleni Samios-Kazantzaki: in Defense of Panait Istrati].» *Novejshaya istoriya Rossii [Modern History of Russia]* 3 (14) (2015): 110–120 (In Russ.).
3. Polonskij, A. V. «Travelog i ego mesto v sovremennoj zhurnalistike [The travelogue and its place in modern journalism].» *Vestnik TvGU. Seriya «Filologiya» [Bulletin of TvSU. Series "Philology"]* 1 (2015): 207–215 (In Russ.).

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]
 © Snigovska O. V., Malakhiti A. V. [Snigovska O. V., Malakhiti A. V.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

“Red” Odessa in the Eyes of N. Kazantzakis: Documentary-artistic Two of the Author's Worlds (based on the travelogue «Traveling: Russia») [«Chervona» Odesa ochamy N. Kazantzakis: dokumentalno-khudozhnii dvosvit avtora (na materialii trevelohu «Podorozhuichy: Rusiia»)] (in Ukrainian)

- Russ.).
4. Teleioni, E. «Nikos Kazantzakis' Travel Writings on England.» *Rozetta Journal* 12.5 (2013): 79–83.
 5. Dimadis, K. K. «Τέχνη και εξουσία. Παρατηρήσεις σε τέσσερα ταξιδιωτικά έργα του Νίκου Καζαντζάκη.» *Εισαγωγή στο έργο του Καζαντζάκη. Επιλογή κριτικών κειμένων. Επιμέλεια Roderick Beaton*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης [«Art and Power. Observations on four travel works by Nikos Kazantzakis.» *Introduction to Kazantzakis' work. Selection of critical texts*, Editing Roderick Beaton (Heraklion, University Publications of Crete, 2015) (In Gr.).
 6. «Priezd grecheskogo pisatelya Kazanczakisa.» *Izvestiya Odesskogo Okruzhkoma KP(b)U, Okrispolkoma i OSPS* [«The arrival of the Greek writer Kazantsakis.» *Izvestia*] 2520 (24 April 1928) (In Russ.).
 7. Feodos'yev Sergi'j. «Kiyivs'ki` stori`nki zhittiya Ni`kosa Kazandzaki`sa [Kyiv side of Nikos Kazantzakis` s life].» *Ni`kos Kazandzaki`s: pristrast` do svobodı : zbi`rnik naukovikh prac` ta perekladi`v* [Nikos Kazantzakis: *The Passion for Freedom: Collection of Scientific Papers and Translations*] (Kyiv, Logos, 2009): 56–60 (In Ukr.).
 8. *Επιστολές προς τη Γαλάτεια: Ιστορικό Μουσείο Κρήτης* [Letters to Galateia: Historical Museum of Crete], <https://www.historical-museum.gr/webapps/kazantzakis-pages/gr/life/letters-galateia-russia.php> (In Gr.).
 9. Καζαντζάκη Ελένη, Νίκος Καζαντζάκης. *Ο Ασυμβιβαστος* (Βιογραφία βασισμένη σε ανέκδοτα γράμματα και κείμενά του), Εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα [Kazantzaki Eleni, Nikos Kazantzakis. *The Uncompromising (Biography based on unpublished letters and texts)*, Ed. Kazantzakis, Athens], 1983. (In Gr.)
 10. Καζαντζάκης Νίκος. *Ταξιδεύοντας: Ρωσία*. Αθήνα [Kazantzakis Nikos. *Traveling: Russia*. Athena] (2018), 243 (In Gr.).
 11. Καραγκιοζόπουλος Θωμάς. *Τα ταξίδια του Νίκου Καζαντζάκη στη Ρωσία. Η σύλληψή του μετά από εκδήλωση στην Αθήνα. Πώς είδε ο λογοτέχνης την επανάσταση των Μπολσεβίκων* [Karagiozopoulos Thomas. *Nikos Kazantzakis's trips to Russia. His arrest after an event in Athens. How did the writer see the Bolshevik revolution*], <http://www.mixanitouxronou.gr/ta-taksidia-tou-nikou-kazantzaki-sti-rosia-i-syllipsi-tou-meta-apo-ekdilosi-stin-athina-pos-eide-o-logotexnis-tin-epanastasi-ton-bolsevikon/>] (In Gr.).
 12. *Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη*. Β' έκδοση. Εκδόσεις Ελένης Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα [Four hundred letters of Kazantzakis to Prevelakis, 2 nd edition. Eleni N. Kazantzakis Publications, Athens,], 1984 (In Gr.).

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]
 © Сніговська О. В., Малахути А. В. [Снеговская О. В., Малахути А. В.],
snigovska@ukr.net, odessa332005@yahoo.gr

«Червона» Одеса очима Н. Казандзакіса: документально-художній двосвіт автора (на матеріалі тревелогу «Подорожуючи: Русія») [«Красная» Одесса глазами Н. Казандзакиса: документально-художественное двоемирие автора (на материале тревелога «Путешествия: Русия»)] (Українською / На укр. яз)

Стаття надійшла до редакції 20.08.2019

Перевірено на плагіат 30.08.2019 р.

унікальність – 90.02 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.250-260>

УДК 811.161.2-1

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГЕМИ «САД» У МОВІ ПОЕЗІЇ ОЛЕКСІЯ ДОВГОГО

Олександр Миколайович Строкаль (м. Київ, Україна)

omstrokal@gmail.com

канд. філол. наук, асистент

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут філології*

У статті проаналізовано особливості інтерпретації ліричним героєм Олексія Довгого міфологеми «сад» та характер її мовного вираження. Під час проведення дослідження з'ясовано, що в межах антропоцентричного підходу в лінгвістиці особливої ваги набули дослідження, присвячені вивченню особливостей мовного відображення картини світу індивідом. На основі огляду лінгвістичних досліджень щодо цього питання було зроблено висновок про те, що мовна картина світу – це спосіб відображення реальності у свідомості людини крізь призму лінгвальних і культурно-національних особливостей певного мовного колективу. У межах визначеної проблематики було вивчено питання структури концепту, з'ясовано особливості кореляції таких понять, як «міф», «міфологема» та «міфема». Під час аналізу понять «концепт» і «міфологема» доведено, що міфологема є своєрідним продовженням концепту та представлена у художній літературі на рівні асоціацій із міфічними реаліями, алюзій та ремінісценцій.

Дослідження поетичної мови Олексія Довгого показало, що міфологема «сад» є однією з найбільш яскраво виражених у мові автора. Вивчивши мовні особливості вираження цієї міфологеми та корелятивних їй образів, ми довели, що вона інтерпретується ліричним героєм Олексія Довгого як певний потойбічний світ, як ідеальний локус, а також як гармонійно упорядкований Всесвіт.

Ключові слова: міф, міфологема, сад, поезія Олексія Довгого.

VERBALIZATION OF MYTH OF THE «GARDEN» IN OLEKSII DOVHIY'S POETIC LANGUAGE

Oleksandr M. Strokal (Kyiv, Ukraine)

omstrokal@gmail.com

Ph.D., Assistant Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Philology

The article analyzes peculiarities of interpretation of the myth «garden» of Oleksii Dovhiy's lyrical hero and the nature of its lingual expression. During the research it was found out that within the anthropocentric approach in linguistics special attention was paid to the study of the peculiarities of lingual reflection of the worldview by the individual. Based on a review of linguistic research on the subject, it was concluded that the linguistic worldview is a way of reflecting reality in the human mind through the lens of the lingual and cultural-national features of a particular lingual collective. The problems of structure of the concept were investigated within the defined problems. The peculiarities of correlation of concept components are found out. During the analysis of concept it is proved that «mythologema» is a kind of continuation of the concept and is presented in the literature at the level of associations with mythical realities, allusions and reminiscences.

A study of Oleksii Dovhiy's poetic language showed that the myth «garden» is one of the most spread in the author's language. Having studied the linguistic peculiarities of the expression of this myth and its correlative images, we have proved that it is interpreted by Oleksii Dovhiy's lyrical hero as a certain otherworldly, as an ideal locus, as well as a harmoniously ordered universe.

Key words: myth, mythologema, garden, Oleksii Dovhiy's poetry.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МИФОЛОГЕМИ «САД» В ЯЗЫКЕ ПОЕЗІИ АЛЕКСЕЯ ДОВГОГО

Александр Николаевич Строкаль (г. Киев, Украина)

omstrokal@gmail.com

канд. філол. наук, асистент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Інститут філології

В статті проаналізовані особливості інтерпретації ліричним героєм Алексея Довгого мифологеми «сад» і характер її мовного вираження.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Строкаль О. М. [Строкаль А. Н.], omstrokal@gmail.com

Вербалізація міфологеми «сад» у мові поезії Олексія Довгого [Вербализация мифологеми «сад» в языке поэзии Алексея Довгого] (Українського / На укр. яз.)

При проведении исследования установлено, что в пределах антропоцентричного подхода в лингвистике особое значение приобрели исследования, посвященные изучению характера языкового выражения картины мира индивидом. На основе обзора лингвистических исследований по этому вопросу было сделано заключение о том, что языковая картина мира – это способ отображения реальности в сознании человека сквозь призму лингвальных и культурно-национальных особенностей определенного языкового коллектива. В рамках определенной проблематики был изучен вопрос структуры концепта, выяснены особенности корреляции таких понятий, как «миф», «мифологема» и «мифема». В ходе анализа понятия «концепт» и «мифологема», было доказано, что мифологема является своеобразным продолжением концепта и представлена в художественной литературе на уровне ассоциаций с мифическими реалиями, аллюзиями и реминисценциями.

Исследование поэтического языка Алексея Довгого показало, что мифологема «сад» является одной из наиболее ярко выраженных в языке автора. Изучив языковые особенности выражения этой мифологемы и коррелятивных ей образов, мы доказали, что она интерпретируется лирическим героем Алексея Довгого как некий потусторонний мир, как идеальный локус, а также как гармонично упорядоченная Вселенная.

Ключевые слова: миф, мифологема, сад, поэзия Алексея Довгого.

Вступ

Антропоцентрична парадигма сучасних наукових досліджень виступає одним із основних чинників їхньої спрямованості на вивчення особливостей функціонування тих чи інших реалій в контексті людського світобачення, розвитку людського соціуму, характеру міжособистісної взаємодії. У контексті цієї проблематики актуальним виступає питання сприйняття та пізнання людиною довколишньої дійсності. Процес пізнання людиною довкілля, зазвичай, характеризується формуванням в індивіда певних уявлень про навколишню дійсність, її реалії та цінності, системи знань, які у його свідомості, існуючи у вигляді певних констант, формують індивідуальну картину світу. Перебуваючи постійно в соціумі, індивід своїми діями, поведінкою, реакціями та комунікацією висловлює в ньому своє бачення, оцінку того чи іншого явища, події, впливаючи таким чином на уявлення іншого індивіда, змушеного або приймати такий світогляд, або чинити певний ментально-психологічний опір. І незалежно від того, яким буде результат такої взаємодії, очевидним є те, що наслідком її стане формування певної

універсальної колективної картини світу.

Когнітивна спрямованість нинішніх наукових студій, зокрема лінгвістичних, дозволяє вести мову про такі поняття, як «*концептуальна картина світу*» та «*концепт*». Оскільки концептуальна картина світу як певна система уявлень існує в дійсності у вигляді мовних елементів та конструкцій, у межах когнітивної лінгвістики зазначені вище поняття розглядають поруч із таким, як «*мовна картина світу*», яке тлумачать, як «спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму лінгвальних і культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретацій навколишнього світу за національними концептуальними канонами» [Штерн 1998, с. 156].

Питанню вивчення лінгвального відображення концепту присвячено численні наукові студії таких учених, як Н. Арутюнова, А. Вежіцька, Г. Гадамер, С. Воркачов, О. Колесник, В. Кононенко, О. Кубрякова, О. Лосєв, З. Попова, А. Приходько, О. Селіванова, Ю. Степанов, Й. Стернін та ін.

У сучасній лінгвістиці концепт розглядають як певне комплексне утворення, до складу якого входять три компоненти: міфологема, стереотип, прецедентний феномен. Так, прецедентний феномен вказує на значущі моменти в історії нації, які міфологізуються, сакралізуються в уявленні мовців. Стереотип, попри відсутність чіткої дефініції, розуміється лінгвістами, як «репродуковані з пам'яті зв'язки слів» на позначення ключових подій історії, які окреслюються саме в тому аксіологічному оточенні, яке сформоване суспільною думкою або індивідуальним світосприйняттям мовця, а тому може відповідати або частково суперечити фактам [Кальченко 2016, с. 48–49].

Актуальним, на наш погляд, видається розгляд такого поняття, як міфологема, яке, з одного боку, поєднує в собі сакральність знання про будову Всесвіту, а з іншого – певну символічність вигадки. Актуальність згаданого поняття в контексті реалій сучасної доби, наповненої десакралізацією традиційних уявлень та вірувань і водночас актуалізацією у суспільній свідомості певних міфологем на теренах мас-медійного простору, видається беззаперечною. Окрім того, на нашу думку, актуальним є висвітлення цього поняття в контексті аналізу його вербалізаторів, зокрема, на прикладі мови поезії як найбільш образного, символічного і динамічного експліканта Всесвіту художнього слова.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Строкаль О. М. [Строкаль А. Н.], omstrokal@gmail.com

Вербалізація міфологеми «сад» у мові поезії Олексія Довгого [Вербализация мифологеми «сад» в языке поэзии Алексея Довгого] (Українського / На укр. яз.)

Таким чином, **об'єктом** нашого дослідження було обрано поетичні тексти сучасного автора – Олексія Довгого. **Предметом** стали особливості вербалізації однієї з найбільш яскравих міфологем його ідіостилу – міфологеми «сад».

Метою нашої наукової розвідки є з'ясування особливостей вербалізації міфологеми саду як складника індивідуально-авторської картини світу. Поставлена мета передбачає розв'язання комплексу таких завдань: проаналізувати дефініції понять «міф», «міфологема», «міфема»; на основі зробленого аналізу висвітлити специфіку кореляції цих термінів між собою та з поняттям «концепт»; з'ясувати особливості лінгвальної репрезентації міфологеми саду в поетичному доробку О. Довгого.

Виклад основного матеріалу. Поняття «*міф*» – одна з тих реалій, вивченню якої присвячено не один десяток наукових розвідок – починаючи від філософсько-світоглядних і закінчуючи власне лінгвістичними. Проблематика міфу, власне, міфологія набули особливого інтересу для дослідників із початком ХХ століття. Якщо для науковців ХІХ століття згадані поняття були актуальними особливо в межах так званого «народництва», активно функціонували в описах вірувань та обрядів – репрезентантів сакральних уявлень про будову Всесвіту, відображених у традиціях, легендах, переказах та піснях, то у ХХ столітті ці поняття актуалізуються через можливість та дієвість застосування реалій, окреслених ними в різних сферах побуту, політики, ідеології, культури, естетики художнього авторського слова. Найбільш доречним, на нашу думку, є філософське тлумачення поняття міфу, у якому останній трактується як система узагальнень первісного людського досвіду в його намаганнях виявити основоположності світобудови, людського і природного начал у ній, узагальнень, які, на відміну від пізніших наукових абстракцій, мають підкреслено конкретно-чуттєвий, антропоморфний характер [Філософський 2002, с. 386]. *Міфологема* як складник міфу розуміється міфосоціологами певною одиницею, яка об'єднує не лише всі сфери культури, а й усі аспекти людини як соціокультурного феномена [Костюк 2011, с. 406]. У дослідженнях Т. Шестопалової зазначене поняття уживається у розумінні логічного продовження архетипного образу по горизонталі, яке слугує відсиланням до міфу, виступаючи своєрідною ремінісценцією [Шестопалова 1999, с. 40]. Досить часто поруч із поняттям «міфологема» уживається синонімічний, на

думку одних, та паралельний, на думку інших науковців, термін «міфема». У «Літературознавчій енциклопедії» обидва два терміни пояснюються таким чином: «Міфологема – уламок міфу, міфема, яка втратила свої автохтонні характеристики та функції, залучена до фольклорного тексту, в якому сприймається як вигадка, образна оздоба чи сюжетна схема, що вже стала традиційною. Міфологема поширена в художній літературі на рівні асоціацій із міфічними претекстами, алюзій, ремінісценцій, цитат тощо»; «Міфема – найменший елемент, фундаментальний складник міфу, який використовують і в ньому, і в художній літературі; входить до складу системи світобудови, що відповідає уявленню людини, а не довікілью, вважається справжнім, не фіктивним. Може набувати космогонічних, астральних, антропоморфних, тотемічних, анімістичних, есхатологічних характеристик. Часто міфема пов'язана з художніми завданнями твору, наприклад, із використанням подвійної семантики, поєднанням раціональних та ірраціональних чинників...» [Літературознавча 2007, с. 54]. Як бачимо із наведених визначень, ці два поняття протиставляються одне одному як сакральне (*міфема*) та профанне (*міфологема*), що, на нашу думку, цілком вичерпує термінологічну дискусію щодо цього питання.

Зауважимо, що означені вище поняття мають досить тісну кореляцію із терміном «концепт». Зокрема, І. Костюк акцентує на тому, що «Міфологеми можна трактувати як своєрідне продовження концепту» [Костюк 2011, с. 412]. Такий погляд є цілком виправданим, оскільки концепт виступає складником індивідуальної або ж колективної картини світу, яка глибинно закорінена у первісну міфологічну модель всесвіту, тоді як міфологема як певний експлікований у вигляді образів фрагмент міфу відсилає нас до нього.

Як зазначалося вище, однією з найбільш яскраво представлених у поетичній мові Олексія Довгого є міфологема саду, невід'ємної частини українського національного пейзажу, майстерно відтвореного в літературі та мистецтві [Жайворонок 2006, с. 519], і це не випадково, адже міфологема саду має довгу і давню історію. Як зазначає Дж. Трессідер, для всіх основних світових культур сади виступають видимим або зримим благословенням Господа і відображають здатність самої людини досягати духовної гармонії, прощення та блаженства [Трессідер 1999, с. 319]. Згодом у християнській традиції зазначена міфологема доповнилася образом Едемського саду – сакрального локусу з виразно позитивною аксіологією, місця, наповненого

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© *Строкаль О. М. [Строкаль А. Н.], omstrokal@gmail.com*

Вербалізація міфологеми «сад» у мові поезії Олексія Довгого [Вербализация мифологеми «сад» в языке поэзии Алексея Довгого] (Українського / На укр. яз.)

добром і блаженством. Аналізуючи особливості експлікації цієї міфологеми у світі художнього слова, Т. Бахтіарова зазначає, що в художній свідомості міфологема саду споріднена з міфологемою світового дерева <...>, яке виступає своєрідною гранню, що відділяє світ гармонії від хаосу <...>. У міфології давніх слов'ян світове дерево інтерпретується у двох площинах – вертикальній і горизонтальній. Вертикальна, зазначає дослідниця, співвідноситься із простором і включає: минуле – теперішнє – майбутнє, а також асоціюється із трьома стихіями: вогонь, земля, вода; горизонтальна об'єднує чотири сторони світу, пори року, частини доби [Бахтіарова 2016, с. 27].

У поетичній мові Олексія Довгого одна із художньо-образних реалізацій міфологеми саду реалізована в поезії «Січневої ночі» [Довгий 2009, Т.3, с. 37], присвяченій останній зустрічі з М. Рильським. Міфологема саду тут вербалізується прикметниково-іменниковою конструкцією «білий сад» і контекстуально корелює із образами зими та ночі. Як бачимо із контексту: «*І там, в краю далекому, як вічність, // Знов буде січень, і вікно, і ніч, // І білий сад, і сутінок незвичний // Тулитиметься холодно до віч...*», – уживання поруч із названими вище лексемами одиниць на позначення просторово-абстрактних реалій (*далекий, вічність*) можуть актуалізувати у свідомості реципієнта уявлення про світ поза межами реальності, світ потойбічний. Досить вагому роль в актуалізації зазначеного акценту відіграє образ *зими*, експлікований лексемою «січень». Як наголошує В. Войтович, зима – то пора року, коли, за народними уявленнями, природа «вмирає» або «засинає», а земля «хворіє», «відпочиває» до початку тепла і світла навесні [Войтович 2002, с. 190]. Така характеристика образу *зими* як «вмирає» у поетичному контексті Олексія Довгого значно посилюється введенням лексем на позначення часу доби (*ніч, сутінок*) та температурних характеристик (*холодно*). Окреслений художньо-образний контекст у сукупності усіх актуалізованих експресивно-стилістичних та асоціативних конотацій створює у свідомості читача образ *смерті*, який символізує *білий сад*. Згаданий образ посилено введенням образу-символу життя день, який охарактеризовано як такий, що «спадас» та «вечоріє», порівняймо: «*А день спадас. День мій вечоріє. // І кличе в бій. В останній кличе бій!*...»

Подальший аналіз художньо-поетичного макроконтексту дозволяє говорити про дещо «згладжену» експресивно певну негативну тональність

образу потойбічного світу на користь посилення власне семи «потойбічний». Таке «згладження» стає можливим завдяки певній сюжетній взаємодії ліричного героя, який мислиться померлим, та його нащадком, порівняймо: *«І задзвенять в єдиному акорді // Гілки, і зорі, і морозна тиша. // І ти, нащадку, молодий і гордий, // До мене в тихім слові прилетиш»*, – помічаємо, що негативно маркована внаслідок експресивного досвіду попереднього контексту сполука слів *«морозна тиша»* контекстуально набуває більш нейтральної тональності шляхом уведення в текст таких виразно позитивно забарвлених одиниць, як *«молодий»*, *«гордий»* та уживання спільнокореневого із *«тиша»* прикметника *«тихий»*, який у поєднанні з лексемою *«слово»* посилює вияв асоціативного образу мудрого (тихого) слова на противагу попередньо уявлюваному образу *тиши* як символу небуття.

Дещо суголосним вищеозначеній є міфологема саду в поезії *«Сняться мені дерева»* [Довгий 2009, Т.3, с. 254], у якій вона асоціюється не стільки із небуттям і смертю, хоча певний мотив можемо простежити (*Друзі весни моєї // рідше і рідше сняться*), скільки з образом *вічної пам'яті* – дещо ідеалізованим локусом – умістилищем різних видів рослин та птахів (*дерева, птиця, вика, ліси кленові, парость-луговиця*). Зміщення семантичного акценту на цей образ забезпечується уведенням у текст анафорично повторюваного дієслова *«снитися»*, порівняймо: *«Сняться мені дерева. // Сняться сади і птиці. // Сняться шовкові хвилі // на зеленавій виці...»*, – звертає на себе увагу контекстуальне вживання образів *птахів* поруч із образом *дерева* – таке поєднання має давню історію. Так, в епосі *«Упанішади»* маємо сюжет, пов'язаний із ними – птахи сидять на Космічному Дереві, одна із них їсть, а інша її стереже: вони символізують індивідуальну та вселенську душі [Трессідер 1999, с. 294]. Трансцендентність і сакральність зображуваного локусу посилюється контекстуальним уведенням лексеми на позначення *лісу*: *«Сняться ліси кленові. // Пахоці лісу-глиці. // Сняться вологі очі // парості-луговиці»*. Зауважимо, що за язичницьких часів ліс – це було культове місце <...> звідки казковий образ *чуй-лісу* – правічного лісу на межі світів, де є джерела з живою і мертвою водою, живуть незвичайні тварини, зберігаються великі таємниці (пор. предковичний ліс на Волині в *«Лісовій пісні»* Лесі Українки) [Жайворонок 2006, с. 338].

У низці інших художньо-поетичних контекстах О. Довгого міфологема саду набуває дещо іншого семантичного наповнення – так, сад мислиться

ліричним героєм уже не стільки певним трансцендентним локусом, умістилищем певної індивідуальної чи колективної пам'яті, скільки певним символом ідеального світу, упорядкованого і гармонійного, за словами Дж. Трессідера, втраченого і знову набутого раю, певним зримим Господнім благословенням [Трессідер 1999, с. 319]. У поезії «Етюд» [Довгий 2009, Т.3, с. 226] означений тип міфологеми розгортається перед читачем через репрезентацію явищ природи (*росний сад, диму цівка*), акустичних і візуальних характеристик (*стишнується, рівніша*) та назв предметів побуту – страв і напоїв (*юшка, перцівка*): *«Поволі росний стишнується сад. // Рівніша над багаттям диму цівка. // Чека на теслів юшка і перцівка, // І запахуючий дідів самосад»*, – пише поет. Звертає на себе увагу контекст, у якому вживана лексема «сад». Бачимо, що така ознака міфологеми, як «ідеальний / упорядкований», значно посилюється уведенням у художній текст лексем «хата», «дід-чабан», «бабусині руки». Що стосується лексеми «хата» та відповідного образу, маркованого нею, то помічаємо, що образ будівлі, житла, місця проживання в характеризованому тексті набуває символічного значення, порівняймо: *«В селі буде хату дід-чабан. // Не хату – палац зводить аж під хмари. // Зірок над нею сходяться отари, // Коли в долини осіда туман...»*. В. Войтович зазначає, що хата як матеріальне і духовне осереддя сім'ї була малим відтворенням Космосу та мала, як і довколишній світ, три частини – верхню, де живуть божества, середню – замкнений світ родини, нижню, яка зв'язувала людей зі світом померлих [Войтович 2002, с. 557]. Як видно з розглядуваного контексту, окреслені характеристики цього символу представлено вербалізаторами, що позначають горішній просторовий ярус (під хмари, зірок), середній (лексеми на позначення світу людей – бабусині руки, невісточка, онук; реалій побуту – юшка, казанок, відерце – *«Вже пахне юшка, де над казанком // Бабусині ворожать вмілі руки. // Заходить в двір невісточка з онуком, // Відерце ставить з теплим молоком»*) та нижній (долини, туман). Уживані у тексті лексеми «дід-чабан» та «бабусині» у поетичному авторському просторі витворюють міфологічно насажені образи Великого Батька та Великої Матері, які в уявленнях українців виступають одними з ключових складників Всесвіту, адже завдяки ним у ньому зароджується життя. У нашому контексті ці два образи символізують початок роду, як у вузькому розумінні (родина, сім'я), на що вказують лексеми «невісточка», «онука», так і в широкому (людський рід), про

що свідчить уведення в текст образів теслів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз особливостей вербалізації міфологеми «сад» у поетичній мові Олексія Довгого показує, що в більшості випадків вона для ліричного героя поета виступає як певний потойбічний світ, який корелює в деяких випадках із образом смерті, світ пам'яті, населений різними міфологічними істотами, а також як ідеальний і гармонійно упорядкований Всесвіт, порядок у якому забезпечується діяльністю образів Великого Батька та Великої Матері як очільників роду людського.

Певна річ, представлені результати лише частково охоплюють особливості образно-словесної парадигми міфологеми «сад» у поетичній мові Олексія Довгого, адже у його текстах згадана міфологема може інтерпретуватися ліричним героєм у проєкції на такі реалії, як внутрішній світ героя, значущі історичні місця та на багато інших, аналіз яких потребуватиме окремих подальших студій.

Література:

1. Бахтіарова, Т. «Міфологеми саду та світового дерева у творчості поетів-шістдесятників.» *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*, Серія: Філологічні науки 2 (2016): 25–29, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2016_2_6 (дата звернення: 21.12.2019).
2. Войтович, В. *Українська міфологія* (Київ, 2002), 664.
3. Жайворонок, В. В. *Знаки української етнокультури: словник-довідник* (Київ, Довіра, 2006), 703.
4. Кальченко, Т. Ю. «Вербалізація елементів національної пам'яті в українській мовній картині світу (на матеріалі поетичного тексту).» *Мова* 27 (2016): 47–51, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mova_2016_25_11 (дата звернення: 21.12.2019).
5. Костюк, І. «Міфологема: історія поняття в науковому дискурсі.» *ВІСНИК Львівської національної академії мистецтв* 22 (Львів, 2011): 405–416.
6. *Літературознавча енциклопедія*, авт.-уклад. Ю. І. Ковалів, т. 2 (Київ, Академія, 2007), 624.
7. Трессідер, Дж. *Словарь символов* (Москва, 1999), 652.
8. *Філософський енциклопедичний словник* (Київ, Абрис, 2002), 742.
9. Шестопалова, Т. «Кореляція понять «архетипний образ – міфологема – міф» (на прикладі поезії П. Тичини).» *Наукові записки НаУКМА* 17 (1999): 37–41.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Строкаль О. М. [Строкаль А. Н.], omstrokal@gmail.com

Вербалізація міфологеми «сад» у мові поезії Олексія Довгого [Вербализация мифологеми «сад» в языке поэзии Алексея Довгого] (Українського / На укр. яз.)

10. Штерн, І. Б. *Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник* (Київ, АртЕк, 1998), 336.

Ілюстративний матеріал:

11. Довгий, О. П. «Дереворити.» *Вибрані твори в чотирьох томах 3* (Київ, Укр. письменник, 2009), 536.

References:

1. Bahtiarova, T. «Mifologemy sadu ta svitovogo dereva u tvorchosti poetiv-shistdesjatykiv [Myth of the garden in the works of poets of the sixties].» *Naukovyj visnyk Mykolai'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V. O. Suhomlyns'kogo*, Serija: *Filologichni nauky* 2 (2016): 25–29, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2016_2_6 (data zvernennja: 21.12.2019) (in Ukr.).
2. Vojtovych, V. *Ukrai'ns'ka mifologija [Ukrainian mythology]* (Kyiv, 2002) 664 (in Ukr.).
3. Zhajvoronok, V. V. *Znaky ukrai'ns'koi' etnokul'tury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary Directory]* (Kyiv, Dovira, 2006), 703 (in Ukr.).
4. Kal'chenko, T. Ju. «Verbalizacija elementiv nacional'noi' pam'jati v ukrai'ns'kij movnij kartyni svitu (na materialy poetynchnogo tekstu) [The verbalization of national memory elements in ukrainian language worldview (on the base of a poetic text)].» *Mova* 27 (2016): 47–51, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mova_2016_25_11 (data zvernennja: 21.12.2019) (in Ukr.).
5. Kostjuk, I. «Mifologema: istorija ponjattja v naukovomu dyskursi [Mythologema: the history of term in the scientific discourse].» *VISNYK L'vivs'koi' nacional'noi' akademii' mystectv* 22 (Lviv, 2011): 405–416 (in Ukr.).
6. *Literaturoznavcha encyklopedija [Literary Encyclopedia]*, avt.-uklad. Ju.I. Kovaliv, t. 2 (Kyiv, Akademija, 2007), 624 (in Ukr.).
7. Tressider, Dzh. *Slovar' symvolov [Dictionary of symbols]* (Moscow, 1999), 652 (in Rus).
8. *Filosof's'kyj encyklopedychnyj slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]* (K., Abrys, 2002), 742 (in Ukr.).
9. Shestopalova, T. «Koreljacija ponjat' «arhetypnyj obraz – mifologema – mif» (na prykladi poezii' P. Tychyny) [Correlation of the notions «archaetypical figure – Mythologema – symbol – myth» (on basis of poetry of P. Tychyna)].» *Naukovi zapysky NaUKMA* 17 (1999): 37–41 (in Ukr.).
10. Shtern, I. B. *Vybriani topiky ta leksykon suchasnoi' lingvistyky. Encyklopedychnyj slovnyk [Selected topics and lexicon of modern linguistics. Encyclopedic Dictionary]* (Kyiv, ArtEk, 1998), 336.
11. Dovgyj, O. P. *Derevoryty. Vybrani tvory v chotyroh tomah 3* (Kyiv, Ukr. pys'mennyk, 2009), 536 (in Ukr.).

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Strokal O. M. [Strokal O. M.], omstrokal@gmail.com

Verbalization of the Myth «Garden» in Oleksii Dovhiy's Poetic Language [Verbalizatsiia mifologemy «sad» u movi poezii Oleksiia Dovhoho] (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 30.08.2019

Перевірено на плагіат 11.09.2019 р.

унікальність – 98.03 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.261-276>

УДК 808.1+392.5+393

ОБРЯДОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ ШЛЮБУ: ПЕРЕКЛАДНІ ЕКВІВАЛЕНТИ ПАРЕМІЙ, СЕМАНТИЧНА ДИНАМІКА ТА ЦІННІСНІ КОНЦЕПТИ

Олег Володимирович Тищенко (м. Львів, Україна)

olkotiszczenko@gmail.com

доктор філол. наук, професор,

завідувач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
Університет Св. Кирила та Мефодія в Трнаві (Словаччина)

Марія Степанівна Маланюк (м. Львів, Україна)

maria.malanyuk@gmail.com

старший викладач

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Ірина Адамівна Попко (м. Львів, Україна)

irynaadamivna@gmail.com

старший викладач

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті здійснено семантико-прагматичний аналіз етнокультурних паралелей, пов'язаних із концептосферами ШЛЮБ і ОДРУЖЕННЯ шляхом пошуку міжмовних еквівалентів та аналогів паремій при передачі певного етнокультурного змісту, зв'язаних з ними ціннісних концептів та їх послідовне структурно-семантичне моделювання крізь призму спільної або відмінної внутрішньої форми та з'ясування синонімічних варіантів паремій у зіставному аспекті.

Матеріалом для аналізу слугували словники прислів'їв та приказок, словники діалектів, двомовні фразеологічні словники аналізованих мов, етнографічні описи шлюбного обряду, словники повір'їв та символів.

Згадувана ціннісна спільна складова морально-ціннісної концептуалізації дійсності та спільна інваріантна основа шлюбного обряду набувають відмінної паремійної та образної категоризації, гендерної і соціокультурної маркованості, представленої в стійких висловах, прислів'ях та приказах польської, української,

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко І. А. [Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко И. А.],
olkotiszczenko@gmail.com, maria.malanyuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

Обрядова термінологія шлюбу: перекладні еквіваленти паремій, семантична динаміка та ціннісні концепти [Обрядовая терминология брака: межъязыковые эквиваленты паремий, семантическая динамика и ценностные концепты] (Українською / На укр. яз.)

словацької, російської, французької та англійської мов.

На особливу увагу заслуговують ментально-семіотичні кореляти ключових обрядових термінів і зв'язаних з ними символів і концептів, фразеологічних зв'язків, стійких порівнянь, представлені в шлюбній магії та віруваннях.

Предметом аналізу є, зокрема й побутові стереотипи, норми поведінки, пов'язані зі взаєминами між чоловіком і жінкою до і після одруження, осмислювані в універсальних категоріях добра і зла, щастя-нещастя, удачі-неудачі, старого-молодого.

Ціннісно-сміслова домінанта зазначених одиниць вторинного означування зорінтована на реконструкцію уявлень різних народів про багатство і бідність, своєрідні «пріоритети» при виборі шлюбної пари, вдалий чи невдалий, рівний чи нерівний, ранній і пізній шлюб, головування в сім'ї, особливості прояву чоловічої та жіночої поведінки у сімейному житті, виражені в примовках, прикметах, когнітивних метафоричних моделях емоцій тощо.

Останні відображають різні факти, своєрідні реалії тієї чи тієї культури (матеріальної чи духовної), відомі як безеквівалентна лексика і фразеологія з виразним національно-культурним компонентом семантики.

Ключові слова: акціональний і вербальний план обряду, концептосфера шлюбу, фразема, паремія, структурно-семантична модель, мотивація, стереотипи чоловічої і жіночої поведінки, оцінка, міжмовний еквівалент

THE RITUAL TERMINOLOGY OF MARRIAGE: TRANSLATION EQUIVALENTS, SEMANTIC DYNAMICS AND VALUE CONCEPTS

Oleh V. Tyshchenko (Lviv, Ukraine)

olkotiszczenko@gmail.com

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Technical Translation
Lviv State University of Life Safety,
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava

Maria S. Malaniuk (Lviv, Ukraine)

maria.malanyuk@gmail.com

lecturer
Lviv State University of Life Safety

Iryna A. Popko (Lviv, Ukraine)

irynaadamivna@gmail.com

lecturer
Lviv State University of Life Safety

The article presents the semantic and pragmatic analysis of ethno-cultural parallels related to conceptosphere WEDDING and MARRIAGE on the base of searching cross-language

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Tyshchenko O. V., Malaniuk M. S., Popko I. A. [Tyshchenko O. V., Malaniuk M. S., Popko I. A.],
olkotiszczenko@gmail.com, maria.malanyuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

The Ritual Terminology of Marriage: Translation Equivalents, Semantic Dynamics and Value Concepts
[Obrjadova terminologija shljubu: perekladni ekvivalenty paremij, semantychna dynamika ta cinnisni koncepty] (in Ukrainian)

equivalents and analogues to transmit a specific ethno-cultural content, ways of transformations and related value concepts' translation, sequential structural-semantic modeling through the lens of a joint or an inner form; synonymous variants of paroemias are being determined in a comparative perspective.

The material for the analysis was the dictionaries of proverbs, dictionaries of dialects, bilingual phraseological dictionaries of the analyzed languages, and ethnographic descriptions of the marriage ceremony, dictionaries of beliefs and symbols.

Common evaluative component of reality conceptualization studied in the context of paroemia and image categorization, demonstrates different gender and socio-cultural markedness in the sustainable expressions, proverbs and sayings, in Polish, Ukrainian, Slovak, French and English languages.

Special attention is given to the mental-semiotic correlates of key ritual terms and related symbols and concepts, phraseological relations, sustainable comparisons that are presented in the magic marriage and beliefs.

The household contexts and stereotypes, norms of behavior associated with the relationship between man and woman before and after marriage, mentioned in the universal categories of good and evil, happiness and misery, successes, failures, old-young and other nominatively characterized principles of imaginative and accolade nomination are also being analysed.

In some cases, the processes of semantic dynamics and transformation of marriage and ritual realities and symbols in paroemina contexts are studied, alongside with the specifics of the emergence of nomens with secondary evaluative function.

The latter reflects different facts, a kind of reality of a particular culture (material or spiritual), known as nonequivalent vocabulary and phraseology with the national-cultural component of the semantics.

Keywords: *translation equivalents, marriage, ceremony, concept sphere, man's and woman's stereotypes, gender aspect, semantic dynamics.*

ОБРЯДОВАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ БРАКА: МЕЖЪЯЗЫКОВЫЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ ПАРЕМИЙ, СЕМАНТИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА И ЦЕННОСТНЫЕ КОНЦЕПТЫ

Олег Владимирович Тищенко (г. Львов, Украина)

olkotiszczenko@gmail.com

доктор филол. наук, профессор,

заведующий кафедрой иностранных языков и переводоведения

Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности,

Университет Св. Кирилла и Мефодия в Трнаве (Словакия)

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко І. А. [Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко І. А.],
olkotiszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

**Обрядова термінологія шлюбу: перекладні еквіваленти паремій, семантична динаміка та ціннісні
концепти [Обрядовая терминология брака: межъязыковые эквиваленты паремий, семантическая
динамика и ценностные концепты]** (Українського / На укр. яз.)

Мария Степановна Маланюк (г. Львов, Украина)

maria.malanjuk@gmail.com

старший преподаватель

Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности

Ирина Адамовна Попко (г. Львов, Украина)

irynaadamivna@gmail.com

старший преподаватель

Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности

В статье осуществлен семантико-прагматический анализ этнокультурных параллелей, связанных с концептосферой БРАК, описана национально-культурная специфика межъязыковых эквивалентов паремий в польском, украинском, словацком, русском, французском и английском языках, предложено их структурно-семантическое моделирование, синонимические варианты и ценностно-смысловые доминанты.

Материалом исследования послужили словари пословиц и поговорок, диалектные фразеологические словари, этнографические работы, словари символов и верований.

С опорой на инвариантную структуру свадебного обряда и особенности семейно-брачных отношений в той или иной лингвокультуре рассмотрены терминология и символическая функция предметов свадебного обряда, специфика отражения в знаках вторичной образной номинации отношений между супругами до и после брака в категориях добра и зла, счастья-несчастья, удачи-неудачи, старого и молодого и других семантических оппозиций и концептов (дарения, приданого, сватовства и проч.).

Ценностно-смысловая концептуализация паремий в сопоставляемых языках ориентирована на реконструкцию представлений о богатстве и бедности, равном и неравном, раннем и позднем браке, своеобразных приоритетах при выборе спутника жизни, главенства в семье, стереотипах мужского и женского поведения.

Мотивационные модели и специфика объективации внутренней формы этих единиц отражены в пословицах и вербальных формулах, приметах, запретах и рекомендациях, когнитивно-метафорических моделях представления эмоций, наборе функционально-стилистических средств (антитезах, контекстуальных антонимах и культурных коннотациях знаков вторичной номинации и т.д.).

Предложенный подход опирается на теорию этнолингвистики, методику структурно-семантического моделирования фразем и паремий, отдельные положения лингвоконцептологии и сопоставительного анализа, прагматики фольклорного текста.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Tyshschenko O. V., Malaniuk M. S., Popko I. A. [Tyshhenko O. V., Malanjuk M. S., Popko I. A.],
olkotiszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

The Ritual Terminology of Marriage: Translation Equivalents, Semantic Dynamics and Value Concepts
[Obrjadova terminologija shljubu: perekladni ekvivalenty paremij, semantyczna dynamika ta cinnisni koncepty] (in Ukrainian)

Ключевые слова: *акциональный и вербальный план обряда, концептосфера брака, фразема, паремия, структурно-семантическая модель, мотивация, бытовые стереотипы мужского и женского поведения, оценка, межъязыковой эквивалент.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. До шлюбу як соціокультурного і семіотичного феномену в різних аспектах звертаються представники етнолінгвістики, етнології, етнопедagogіки, культурної антропології. Російська дослідниця А. Бабичева запропонувала фреймове моделювання шлюбу в російській та англійській лінгвокультурах, де розглянула процеси семантичної динаміки і трансформації певних обрядових комплексів, дій, виконавців, локусів [Бабичева 2007, с. 8]. Словацький етнолог К. Беньова звертає увагу на соціальний статус і роль жінки в економічному і культурному контексті в оперті на певні okazіональні її стани – дівочтво, одруження, материнство [Beňová 2010, s. 162-163].

Аналіз останніх наукових публікацій з теми дослідження. Помітною особливістю обрядових термінів, на яку вже давно звернули увагу дослідники культурної лексики (Л. Ларіна, П. Романюк, О. Чайка), є полісемантичність, синонімія та експресивність, останні також можуть утворювати певну таксономію системно зв'язаних між собою одиниць та тематичних груп, з-поміж яких особливе місце посідають назви самого весільного обряду і його елементів, назви обрядових страв і головних уборів, назви предметів, що використовуються з обрядовою метою, назви обрядових дій, назви приданого і дарів тощо [див.: Романюк 1984, с. 9]. Помітним є брак таких етнолінгвістичних порівнянь з метою виявлення аломорфних культурних рис при зіставленні споріднених і неблизькоспоріднених обрядових комплексів і мотивів. Певне виключення у цьому плані становлять деякі дисертації українських мовознавців (О. Харлай, О. Чайка, Л. Пулатова та ін.), присвячені шлюбній і весільній обрядовості. Так, Л. Пулатова розглядає українські та німецькі фразеологізми в межах таких фразео-тематичних груп, як «дошлюбні стосунки молоді», «зовнішність молоді», «внутрішній світ майбутнього подружжя», «вибір шлюбної пари» [Пулатова 2008, с. 72]. Системний і

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко І. А. [Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко И. А.],
olkotiszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

Обрядова термінологія шлюбу: перекладні еквіваленти паремій, семантична динаміка та ціннісні концепти [Обрядовая терминология брака: межъязыковые эквиваленты паремий, семантическая динамика и ценностные концепты] (Українського / На укр. яз.)

комплексний компаративний аналіз обрядової фразеології двох чи декількох мов здійснили такі дослідники, як Г. Абрамова, Д. Антонякова, А. Мазасва, лексичні і фразеологічні номінації на позначення різних видів шлюбу і позашлюбних взаємин і стосунків в чеській, англійській та українській мовах розглянула О. Харлай; у межах однієї мови чи в діалектній системі певної мови – Т. Голева, Л. Ларіна, Л. Таратінова, Н. Пупенко, В. Шевченко та ін. Слід згадати і про дотичні до тематики шлюбу опрацювання стереотипів родинної спорідненості (В. Бурак), засоби вираження когнітивної ситуації матримоніального стану (В. Якуба).

Мета і завдання дослідження. Автори цих рядків звертають увагу на особливості мовної концептуалізації ШЛЮБУ і шлюбних взаємин між чоловіком і жінкою саме в наївній картині світу кількох слов'янських мов у зіставленні з англійською та французькою в оперті на етнографічний матеріал, зокрема й тексти вірувань та народних прикмет. Адже суто акціональний і предметний код багатьох ритуалів, при відмінності культурних традицій в територіальному, генетично, регіональному вимірі, мають спільні, інваріантні вербально-семіотичні й когнітивно-дискурсивні елементи свого вираження. А подекуди і спільні культурні стереотипи і символи (норми, прескрипції, заборони і рекомендації, не зважаючи на значну варіативність свого фразеологічного чи паремійного оформлення чи модифікації ключового змісту в тій чи іншій мові.). Так, наприклад, в усіх без винятку обстежуваних культурах в тій чи іншій мірі представлені обрядові семантими обдарування і наділення приданим, ідеї рівного і нерівного шлюбу (за майновою або віковою ознакою), гендерна нерівність, яка виражається в універсальній для багатьох культур і мов ідеї «підкаблучників» тощо.

Спільним виявляється семіотичний простір весілля (уявлення про свій і чужий простір, внутрішні і зовнішні локуси, концепт дороги, зустрічі, перешкоди на шляху весільної процесії чи зустріч з певними персонажами або істотами, які виконують ту чи іншу роль (вимагають викуп, виконують якусь символічну функцію). Пор. роль *сажотруса* у весільному обряді британців, свині чи зайця, які перебігають дорогу весільній процесії, засвідчених вербально в деяких англійських і російських ідіомах (*The swine has run through it* “про невдалий шлюб”); яке

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Tyshchenko O. V., Malaniuk M. S., Popko I. A. [Tyshhenko O. V., Malanjuk M. S., Popko I. A.],
olkotyszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

The Ritual Terminology of Marriage: Translation Equivalents, Semantic Dynamics and Value Concepts
[Obrjadova terminologija shljubu: perekladni ekvivalenty paremij, semantyczna dynamika ta cinnisni koncepty] (in Ukrainian)

сягає північного повір'я згідно з яким свиня, що перебігає дорогу весільній процесії, символізує невдачу *The swine has run through it of a marriage gone wrong*. (From the northern belief that it was unlucky for swine to cross the path in front of a wedding party) [TETM, p. 397] і т.ін.

Отже, **об'єкт пропонованої розвідки** – пошук етнокультурних паралелей, пов'язаних із концептосферами ШЛЮБ і ОДРУЖЕННЯ шляхом виявлення міжмовних еквівалентів та аналогів для передачі певного етнокультурного змісту і зв'язаних з ними ціннісних концептів та їх послідовне структурно-семантичне моделювання крізь призму спільної або відмінної внутрішньої форми, з'ясування синонімічних варіантів паремій у зіставному аспекті.

Предметом аналізу є також і побутові контексти й стереотипи, норми поведінки, пов'язані зі взаєминами між чоловіком і жінкою до і після одруження, осмислюваних в універсальних категоріях добра і зла, щастя-нещастя, удачі-неудачі, старого-молодого.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З передшлюбного етапу обряду згадаємо деякі французькі номінації на тлі ідеї флірту, пов'язані із залицанням, які концептуалізують ідею свого, домістикованого простору: *courir après les femmes* (дослівно: бігати за жінками), *faire sa cour* – дослівно: робити свій двір, *faire la cour* – робити двір, *Aller de la brune à la blonde* (дослівно: ходити від брюнетки до блондинки), *[courtiser la brune et la blonde]* – “ганятися за кожною спідницею”, де компонент *courtiser* має значення “залицятися до жінок”, “бути підлабузником”, “намагатися підкорити когось лестощами”. Згідно з традицією найбільш поширеним способом залицання у французів було запрошення до танцю. В етнографічних працях представлені деякі трансформовані, наближені до сучасності варіанти дій і знаків уваги, як, наприклад, “дуже скромні закохані кидали в обличчя коханим букети ягід або зеленого горошку в хустинці”.

В Провансі кидають маленькі камінці. Також закохані дівчата могли красти годинник або ніж [Amours 2004, p. 30–31].

Народна свідомість зафіксувала ставлення до матеріальних компонентів обряду й компонентів шлюбного обряду в різний спосіб. Так, в польській народній свідомості при виборі шлюбної пари ставлення до

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко І. А. [Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко И. А.],
olkotiszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

Обрядова термінологія шлюбу: перекладні еквіваленти паремій, семантична динаміка та ціннісні концепти [Обрядовая терминология брака: межъязыковые эквиваленты паремий, семантическая динамика и ценностные концепты] (Українського / На укр. яз.)

них радше нейтральне, ніж визначальне, оскільки не завжди можна сподіватися на обіцяне: *Gdzie wiana niema, tam swatowie nie natrętni, Majątek nie potrzebuje swatów, Kiedy się swatał, czwórka koni latał, a gdy się ożenił, czapka buty latał* [NKPP III, s. 356], яке має своїм відповідником-аналогом український вислів: *Як змовляють – сто коней дають, а як змовлять чортма й одного*, засвідчені у словнику Б. Грінченка [Словарь 2, с. 167]. Однак шлюб з розрахунку не завжди є виправданим: *A jak konkurują, cukierki kupują, a jak się ożenią, to chleba żałują* [NKPP III, s. 941].

В українській діалектній фразеології Наддніпрянщини ця ідея виражається досить яскраво, доля і щастя в подружньому житті вважаються важливішими, ніж придане: *Не даруй міні, мамо, скриню, а даруй долю щасливу, Не дай, ньенько, в скрині нічого, а дай доленьку щасливу* [МСППрНН, с. 28]. Окремі регіональні контексти вказують на те, що краса і кохання важливіші, ніж віно, придане, і ця ідея яскраво виражена і в словацькій, і в українській лінгвокультурі: *Гарна дівка – половина приданого* [МСППрНН, с. 38], *Не бери придане – бери дівчину кохану*, словацьк. *Dobrá žena nepotrebuje vena, Čo by bol toľký v zlate ako v blate, ešte bych ho nechcela ! Neberie paničku, ale ladičku, Neberie paničku, ale truhličku* [Zátůrecký 2018, s. 51], де словацьке *truhlička* становить зменшувальну форму від *truhla* “скриня”, “придане”, яке вважається запозиченням з чеської мови. У польській мовній свідомості закріпилися позитивна маркованість шлюбу по любові, а не з матеріальних міркувань: *Wyjdę za mąż, choćby on był w jednej koszuli, Żeby o jednej koszulinie miał wziąć moją Kunusię, to ją poślubię*. Порівняймо російські образні вислови, співвіднесені з ідеєю чорного і рослинним кодом: *Выходит на ботвинью* “одружуватися з неможливим”. СБГ 3, 87 [БСРпог, с. 57], *Выходит на чёрную капусту* з таким самим значенням (брянські говори) СБГ 3, 87 [БСРпог, с. 276].

На думку українського етнографа В. Охрімовича, акти обдарування разом з традиційними обрядами перепою і презовою слід вважати пережитками давнього викрадення. Принагідно відзначимо, що обряд перепою як форма вираження урегулювання стосунків між протилежними родами, дуже давній. Про це свідчить встановлений дослідниками етимологічний зв'язок понять пити – поїти (лити) та співати (рос. петь –

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Tyshschenko O. V., Malaniuk M. S., Popko I. A. [Tyshhenko O. V., Malanjuk M. S., Popko I. A.],
olkotyszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

The Ritual Terminology of Marriage: Translation Equivalents, Semantic Dynamics and Value Concepts
[Obrjadova terminologija shljubu: perekladni ekvivalenty paremij, semantyczna dynamika ta cinnisni koncepty] (in Ukrainian)

“славити”, “закликати богів”), а також існуючий праслов'янський паралелізм похідних *daŕъ – *pŕiъ – *pŕiti як близькість *pŕiъ до обміну дарами (див.: Иванов 1975: 54, 56). На Поліссі діалектна назва *переній* має кілька взаємопов'язаних значень: 1) “обряд пропивання молодої, момент, коли п'ють за здоров'я молодої і передають дарунки для неї”, 2) “обдаровування молодих”, 3) “обрядова зупинка весільного поїзда з метою одержання викупу” [див.: Тищенко 2001, с. 38].

У французькій етнокультурі звичаєвість викупів практично не представлена, проте наявні деякі мотиви, згідно з якими рішення батька віддати свою дочку заміж представлено як *продаж винограду*: “Amener le père à marier sa fille, ou à vendre sa vigne, comme disait les plaisants du village, n'est pas l'affaire d'un instant” [Amours 2004, p. 30]. Проте подарунки напередодні весілля у французів, як і інших європейських народів, були обов'язовим атрибутом, про що свідчить такий контекст: *La veille du mariage, la cérémonie des livrées se déroule chez la jeune fille. Selon un rite codifié et bien connu pour les environs de La Châtre, on lui offre des cadeaux appelés livrées*. З нього випливає, що у французів напередодні весілля відбувається церемонія вручення подарунків (дослівно: *доставлення товару*: *des livrées* у домі молодої [Amours 2004, p. 30]. У французькій лінгвокультурі подарунком від молодого нареченої були тувельки, які молодий мав сам купити, і це весільне взуття означало закріплення майбутнього шлюбного союзу [Amours 2004, p. 29]. Промовистим у французькій весільній обрядовості є термін на позначення дружби з боку молодого (*un garçon d'honneur* – дружба молодого, дослівно- почесний хлопець, або *chausseur*, дослівно – той, хто виготовляє взуття), внутрішня форма якого пов'язується зі традицією, за якою, саме дружка ховав тувельки молодої, а потім віддавав їх, виймаючи викуп [Amours 2004, p. 29].

Давні уявлення про невістку як про чужу людину відображають слов'янські етикетні і ритуальні звичаї, на які звернула увагу Л.Виноградова. Коли невістка перший раз заходила в дім чоловіка, їй заборонялось наступати на поріг, вона перескакувала через нього або її переносив через поріг старший сват, дружка або ж сам молодий; цікаво, що у сербів, навпаки, дівчина плювала на поріг або била його ногами,

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко І. А. [Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко И. А.],
olkotiszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

Обрядова термінологія шлюбу: перекладні еквіваленти паремій, семантична динаміка та ціннісні концепти [Обрядовая терминология брака: межъязыковые эквиваленты паремий, семантическая динамика и ценностные концепты] (Українського / На укр. яз.)

промоляючи магічну примовку: *Сви под ногу, ја – преко ногу - всі під ногу, а я поверх ноги*, щоб усіма керувати, верховодити в хаті. Подібні прагмеми засвідчені і в українців – *Твоя хата, а мій верх* – промовляла, коли перший раз заходила до хати невістка [Виноградова 2000, с. 326]. Українці вірили, якщо невістка загляне до печі, коли вперше приступить до хати, то свекруха (мати чоловіка) помре. Згідно з французькими звичаями, якщо молодому хлопцеві пропонують у гостях у дівчини *смажене курча*, або *омлет*, *tenir la queue de la poêle* (дослівно –тримати ручку сковороди), це означає “заправляти”, “верховодити”, “вести господарство”, а на знак відмови в одруженні чоловікові подають трохи сиру і горіхи.

До речі, в деяких місцевостях Росії молода невістка, щоб мати владу над домашніми, при перших відвідинах дому чоловіка, промовляє: *“Первак, другая, третья, цыц – мне одной дом”* [СОАН, с. 186].

Окремо слід відзначити такі образні контексти, де нерівний шлюб пов'язується з віковими особливостями наречених. Так, у польській лінгвокультурі, як і в українській, шлюб старого з молодою засуджується (у цьому разі звертається увага і на різний вік, і на характер, і на психіку, внутрішні особливості). Стилистичні фігури, на які такі прислів'я виникають в польській мові, це передусім антитези, оксюмори, контекстуальні антоніми: (шалений кінь і старий віз, кінь, на якому старий, що одружився на молодій, прямує до пекла, чіпець і борода, вогонь і вода, старе і молоде вино, молода жінка – отрута для старого): *Jak się stary z młodom żeni, to się dziabeł raduje* [NKPP III, p. 942], *Kiedy się stary z młodą ożeni, tedy właśnie jakoby w stary wóz szalone koni założył* [NKPP III, p. 943], *Ożenił się stary z młodą, ucierał jej głowę brodą* [NKPP III, p. 945], *Gdzie mąż stary, żona młoda, każe czepecz, słucha broda* [NKPP III, p. 954], *Jak ogień bywa z wodą, tak i stary z młodą żoną* [NKPP III, p. 955], *młoda żona ma trzy światy ze starym mężem* [NKPP III, p. 957], *młoda żona staremu trucizna / karoca do nieba, Staremu mężczyźnie młoda żona to konik, na którym on do piekła jedzie* [NKPP III, p. 957], *Wino stare, szuka stara, tym nie skodzą lata, ale kto starą żonę pojmie, temu szkoda świata* [NKPP III, p. 960]. В українській етнокультурі відповідники на позначення таких культурних денотатів мотивовані образами тварин, як це маємо у М. Номиса та Б. Грінченка: *Чешишя кінь з конем, віл з волем, а свиня об тин, як нема з*

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Tyshsenco O. V., Malaniuk M. S., Popko I. A. [Tyshhenko O. V., Malanjuk M. S., Popko I. A.],
olkotyszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

The Ritual Terminology of Marriage: Translation Equivalents, Semantic Dynamics and Value Concepts
[Obrjadova terminologija shljubu: perekladni ekvivalenty paremij, semantyczna dynamika ta cinnisni koncepty] (in Ukrainian)

ким [Номис, с. 42]. В діалектній фразеології російської мови виявлено ще й такі формули-застереження: *Запрягай дровню, ищи себе ровню*: совет жениху или невесте на равный брак [ФСРГ сиб., с. 80]. Французькі паремії також об'єктивують образи рівного шлюбу *Les meilleurs mariages se font entre pareils*. Найкраще одруження – коли одружуються рівні. В англословній версії для передачі цього культурного змісту функціонує вислів *A mad horse and a rotten harrow are soon parted of an ill-matched marriage* – Досл. Шалений кінь та гнила борона швидко розлучаються – про нерівний шлюб [ТЕТМ, р. 179]; у цьому разі мотив номінації передається через несумісність символічних артефактів і характерів подружжя.

До цієї фразео-семантичної і паремійної групи належать ще ряд висловів, які означають ситуацію, коли дружина головує в сім'ї, а чоловік їй підпорядковується, є “підкаблучником”. Мотив “підкаблучника” у зіставлених лінгвокультурах концептуалізується по-різному. Так, у чеській і словацькій мовах він представлений через образ жіночого головного убору, в якому начебто ходить чоловік *v čepci chodí* (“Dá se ženě říditi”), те ж саме маємо в польській *w czepcu chodzi* <...> [Česka příslovi 1911 I, s. 92]. В українській етнокультурі ця ідея передається традиційними символами влади і знаками матеріальної культури, національно-культурними реаліями: *Іван носить плахту, а Настя булаву, Там макогін блудить, де макітра рядить – погано там в сім'ї, де верховодить жінка, а не чоловік*, де чоловічим образом слугує макогін, а жіночим макітра (щоправда, така послідовність іноді порушується). В польській етнокультурі образи є досить подібними: *Wszystko tam błdzi, gdzie kądziel mieczem rządzi* [NKPP II, s. 120], *Jest niewiast tak wiele, Co się do miecza rodzą, mężów do kądziele* [NKPP II, s. 52], кудель і прядіння також були суто жіночими, а не чоловічими заняттями.

За подібною структурно-семантичною моделлю утворені і словацькі вислови (нарізно характеризуються лише відповідні образно-предметні конкретизатори у їхньому складі, що представляють згадані символи влади). Останні можуть бути виражені через тваринну символіку: корова і віл, курка і півень, чоловічі і жіночі предмети одягу, чоловічі і жіночі заняття і предмети ткацького ремесла, реалії матеріальної культури

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко І. А. [Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко И. А.],
olkotiszczenko@gmail.com, maria.malanyuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

Обрядова термінологія шлюбу: перекладні еквіваленти паремій, семантична динаміка та ціннісні концепти [Обрядовая терминология брака: межъязыковые эквиваленты паремий, семантическая динамика и ценностные концепты] (Українського / На укр. яз.)

(praslicu) kytla/gate, kytla/nohavice): *Chytila praslicu, podoprela boky, a on, neboráčik, ešte sa jej prosí! Ona nosí klobúk, Všade sa sukne ženy drží, Beda tomu domovi, kde rozkazuje krava volovi. – Beda tomu dvorovi, kde rozkazuje krava volovi, Beda tomu domu, kde chlap nosí kytlu a žena gate. – Beda tomu domu, kde chlap nosí kytlu a žena nohavice. – Beda tomu domu, kde muž nosí praslicu a žena palicu* [Záturecký, s. 55]. Звернімо увагу на інші синонімічні вислови (з варіативністю компонентного лексичного складу), пов'язані зі стереотипами чоловічого і жіночого: *Nedal pánboh svini rohy, ani žene mužské nohy, Kdže baba rondzi, tam lem čort blondzi., Nešťastný taký dom býva, kde kohút mlčí a sliepka spieva. – Nešťastný taký dom býva, kde kohút mlčí a sliepka kričí. – Nešťastný taký dom býva, kde kohút kotkodáka a sliepka kikirika*. Згадаємо і деякі російські і українські культурно-символічні факти, зокрема: *Средний у ноги женщины перст очень длинен – поведет власть над мужем* [СОАН, с. 120].

Шлюб **ранній – пізній** (*Gdy prędkie śluby, posagu zguby, Późne małżeństwo – wczesne sieroty*, словацьк. *Pozdné ženenie – hotové siroty*, рос. *Свадьба скорая, что вода поляя* [БСРП, с. 786], словацьк. *Kto sa zavčasu ožení, ako čo by včas ráno vstal* [Záturecký, s. 48]; **добровільний – недобровільний, вдалий-невдалий** (з примусу, часто маркований негативно, пов'язаний з гріхом, відступом від морально-етичних приписів, норм), як це маємо в польській: *Lepiej żywcem kłaść się w grób, niż przymusowo zawrzeć ślub, Przymuszone śluby – niewolnicze kluby, Ślub musowy – dół grobowy, Ślub przyniewolony – grzech nieprzebacony, Małżeństwo poniewolne nieucieszne (niewesołe)*, словацьк. *Kto sa žení, deväť razy sa šalie, Vstávaj včas ráno, a žeň sa v mladosti*.

З іронічною конотацією осмислюється у прислів'ях і приказках західних слов'ян життя після шлюбу, Наприклад, в словацькій мові актуалізується образ жіночого головного убору, що символізує незайманість, цнотливість: *V parte anjel a čert v čerpci – U viníci anjel, a v činíci čort*. Подібним є асоціативно-метонімічний образ віна як весілля загалом: *Čert po vene, keď niet boha pri žene* [Záturecký, s. 54].

Негативна оцінка одруження також представлена і в деяких словацьких контекстах, де фігурує образ ПЕКЛЯ: *Ožeň sa, doskáčeš; nebudeš ty viac strungy preskakovať! Ožeň sa, obes sa, na jedno ti padne, vezmi*

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Tyshschenko O. V., Malaniuk M. S., Popko I. A. [Tyshhenko O. V., Malanjuk M. S., Popko I. A.],
olkotyszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

The Ritual Terminology of Marriage: Translation Equivalents, Semantic Dynamics and Value Concepts
[Obrjadova terminologija shljubu: perekladni ekvivalenty paremij, semantychna dynamika ta cinnisni koncepty] (in Ukrainian)

mrcha ženu, do pekla ťa vtiahne. До того ж погана, зла дружина у словацькій мовній картині світу також порівнюється з хріном: *Kto má mrcha ženu, netreba mu chrenu, iskrí sa mu v očiach.* – *Kto má raracha za ženu, netreba mu chrenu.* – *Kto nemá chrenu, nech si vezme zlú ženu, Štyri volky sivé, chytro sa to minie, ale mrcha žena dlho trvať bude* [Záturecký, s. 54].

Звернемо увагу і на деякі тілесні метафори у зв'язку з когнітивного категоризацією емоцій (зокрема й метафору низу, вираженою через предикати *spuncťumu/onuncťumu*): *Wilczyisko się ożeniło i uszy opuściło* [NKPP III, p. 246], *Kto światowe ma wesele, dozna potem smutku wiele, wesele światowe oczy zamyka, boleść otwiera* [NKPP III, s. 638], словацьк. *Svadba bude za deň za dva, a bieda naveky*, яке дослідники вважають калькою з польської мови [Záturecký, s. 51], *Dost' času je dva roky pred smrťou sa oženiť, Kto sa oženil, môže oľutovať; kto sa neožení, oľutuje* [Záturecký, s. 48].

В словацькій лінгвокультурі також представлена ціннісна метафора НИЗУ як спосіб маркування невдалого одруження, щоправда, замість антропоморфного соматичного коду, як це маємо в польській мові (образ опущених додолу вух), тут представлений тваринний код (порівняння з гусак, який опустив свої крила над водою від смутку, що походить зі словацької весільної пісні): *Čože tí zvýšili, čo sa poženili? Ako hus nad vodou krídla ovesili* – жартівливе порівняння одруженого хлопця зі згорбленим, з піджатим хвостом псом: *Ó, znati, znati, ktorý je ženatý: skrčí sa, zhrbí sa ako pes kudlatý* [Záturecký, s. 54].

Отже, спільна інваріантна основа шлюбного ритуалу в різних етнокультурах дає підстави розглядати засоби їх мовної концептуалізації, з'ясовувати спільні та відмінні обрядово-символічні дії і функції ритуальних предметів у складі паремійних та фразео-семантичних груп зіставляваних мов. Прагматична складова шлюбного обряду дає змогу виділити вербальні формули і примовки, які відображають особливості символіки обрядів того чи того етносу та зв'язані з ними культурні стереотипи, прикмети, заборони, поведінкові табу. Ціннісно-сміслова домінанта зазначених мовних одиниць зорієнтована на реконструкцію уявлень різних народів про багатство і своєрідні “пріоритети” при виборі шлюбної пари, вдалих чи невдалих, рівних чи нерівних, ранніх і пізніх шлюб, головування в сім'ї, особливості прояву чоловічої та жіночої

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко І. А. [Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко И. А.],
olkotyszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

Обрядова термінологія шлюбу: перекладні еквіваленти паремій, семантична динаміка та ціннісні концепти [Обрядовая терминология брака: межъязыковые эквиваленты паремий, семантическая динамика и ценностные концепты] (Українського / На укр. яз.)

поведінки у сімейному житті. Образно-стилістичні засоби, мотиваційні домінанти, зокрема й когнітивні метафори, дають змогу моделювати етнокультурні смисли й концептосфери традиційної родинної обрядовості і виявляти наявні між ними відмінності на рівні зовнішньої і внутрішньої форми культурних знаків. Зазначений підхід є особливо цінним при зіставленні фактів мови традиційної народної культури різних етносів в контексті тези про “європейськість слов’янства” (Є. Бартмінський), що передбачає аналіз обрядових і культурних реалій культури західних слов’ян у їх зіставленні з романськими і германськими мовними і культурними фактами в їх порівняльно-історичному і контрастивному аспектах.

Література:

1. Бабичева, А. С. Фрейм “свадьба” в английской и русской лингвокультурах (Дисс. канд. филол. Наук), Волгоград, 2007.
2. Виноградова, Л. Н. «Новобрачная в доме мужа: стереотипы этикетного и ритуального поведения.» *Логический анализ языка* (2000): 325–331.
3. Пулатова, Л. Й. «Типологія весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах.» (Дис. канд. філ. наук, Київ, 2008), 201.
4. Романюк, П. Ф. «Лексика некалендарных обрядов Правобережного Полесья (на материале свадебного обряда).» (Дисс. канд. филол. наук, Киев, 1984), 294.
5. Тищенко, О. В. «Термінологічна номінація концепта “дар” у слов’янських мовах (на матеріалі обрядової родинної лексики).» *Вісник Київського лінгвістичного ун-ту. Серія Філологія* 2 (2001): 36–43.
6. Beňová, K. «Žena v tradičnej kultúre Slovenska: menštruácia, panenstvo, materstvo (so zameraním na nečistotu a tabu).» *ANTROPOWEBZIN* 3 (2010): 161–168.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Грінченко, Б. Д. *Словарь української мови* (Київ, 1907), т. 1-4.

8. Мокиенко, В. М., Николаева, Т. Г. *Большой словарь русских поговорок* (Москва, 2007), (БСРПог.).
9. *Мудре слово. Прислів'я та приказки в говірках Нижньої Наддніпрянини* (Запоріжжя, 1992), (МСППрНН).
10. Номис, М. *Українські приказки, прислів'я і таке інше* (Київ: Либідь, 2004), 768 (Номис).
11. Подвысоцкий, А. И. *Словарь областного архангельского наречия в его бытовом и этнографическом применении* (Санкт-Петербург: второго отделения Имп. Акад. наук, 1885), 198 (Тип. Императорской Академии наук). (СОАН)
12. Федоров, А. И. *Фразеологический словарь русских говоров Сибири* (Новосибирск: Наука, 1983), 232 (ФСРГсиб.).
13. Adolf Peter Zátarecký. *Slovenské prislovia, porekadlá, úslovia a hádanky* (Bratislava: Tatran, 2018), 315 (Zátarecký).
14. «Amours et mariages en France d'autrefois.» *Archives et Culture* (2004): 30–31 (Amours 2004).
15. Flajhans, V. *Česka příslovi. Sbirka příslovi, prupovedi lidu českého v cechach, na Morave a v Slezsku* (Praha, 1911), D.1-2 (Česka příslovi 1911).
16. Krzyżanowski, J., Swirko, S. *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* (Warszawa, 1969), (NKPP).
17. Wilkinson, P. R. *A thesaurus of traditional English metaphors* (London; New York: Routledge, 1993), 490 (TETM).

References

1. Babicheva, A. S. «Frejm “svad'ba” v anglijskoj i russkoj lingvokul'turah [= Frame “Wedding” in English and Russian Linguistic Cultures].» (Diss. kand. filol. nauk, Volgograd, 2007) (In Russ.).
2. Vinogradova, L. N. «Novobrachnaja v dome muzha: stereotypy etiketnogo i ritual'nogo povedenija [=The Bride in her Husband's House: Stereotypes of Etiquette and Ritual behavior].» *Logicheskij analiz jazyka* (2000): 325–331 (In Russ.).
3. Pulatova, L. J. «Tipologija vesil'nih obrjadovih frazem v ukraïns'kij ta nimec'kij movah [= A typology of ritual phrases in Russian and German].» (Dis. kand. filol. nauk, Kyiv, 2008), 201 (In Ukr.).
4. Romanjuk, P. F. «Leksika nekalendarnyh obrjadov Pravoberezhnogo Poles'ja (na materiale svadebnogo obrjada) [= Vocabulary Non-calendar Rites of Right-

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко І. А. [Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко И. А.],
olkotyszczenko@gmail.com, maria.malanyuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com

Обрядова термінологія шлюбу: перекладні еквіваленти паремій, семантична динаміка та ціннісні концепти [Обрядовая терминология брака: межъязыковые эквиваленты паремий, семантическая динамика и ценностные концепты] [Українського / На укр. яз.]

- Bank Polissya (on the material of the wedding ceremony)]» (Diss. kand. filol. nauk, Kiev, 1984), 294 (In Russ.).
5. Tishhenko, O. V. «Terminologichna nominacija koncepta “dar” u slov’jans’kih movah (na materiali obrjadovoï rodinnoï leksiki) [= Terminological Nomination of the Concept “Gift” in Slavic Languages (on the material of the family ritual vocabulary)]». *Visnik Kiïvs’kogo lingvistichnogo in-tu. Serija Filologija* 2 (2001): 36–43. (In Ukr.).
 6. Beňová, K. «Žena v tradičnej kultúre Slovenska: menštruácia, panenstvo, materstvo (so zameraním na nečistotu a tabu).» *ANTROPOWEBZIN* 3 (2010): 161–168.
 7. Grinchenko, B. D. *Slovar’ ukrains’ki movi* [= *Dictionary of Ukrainian Language*], (Kyiv, 1907): T.1-4 (In Ukr.).
 8. Mokienko, V. M. «Bol’shoj slovar’ russkih pogovorok [Large Dictionary of Russian Proverbs] ». – Moskva,(2007). (In Russ.).
 9. *Mudre Slovo. Pryslivja ta prykazky v govirkah Nyzhnoi Naddnyprianshchyny* [= *Wise Words. Proverbs and Sayings in Dialects of the Lower Dnieper*] (Zaporizzja, 1992) (In Ukr.).
 10. Nomys, M. *Ukrayins’ki prykazky, prysliv’ja i take inshe* [= *Ukrainian sayings, proverbs and so on*] (Kyiv: Lybid’, 2004), 768 (In Ukr.).
 11. Podvysockij, A. I. *Slovar’ oblastnogo arhangel’skogo narechija v ego bytovom i jetnograficheskom primenenii.*[= *The dictionary of the regional Arkhangelsk dialect in its everyday and ethnographic application*] (Sankt-Peterburg: vtorogo otd-nija Imp. Akad. Nauk, 1885): 198 (In Russ.).
 12. Fedorov, A. I. *Frazeologicheskij slovar’ russkih govorov Sibiri* [= *Phraseological Dictionary of Russian dialects of Siberia*], Novosibirsk: Nauka, 1983): 232 (In Russ.).
 13. Adolf Peter Záturecký. *Slovenské príslovia, porekadlá, úslovía a hádanky* (Bratislava: Tatran, 2018), 315 (Záturecký).
 14. «Amours et mariages en France d’autrefois.» *Archives et Culture* (2004): 30–31 (Amours 2004).
 15. Flajhans, V. *Česka příslovi. Sbirka příslovi, prupovedi lidu českého v cechach, na Morave a v Slezsku* (Praha, 1911), D.1-2 (Česka příslovi 1911).
 16. Krzyżanowski, J., Swirko, S. *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* (Warszawa, 1969), (NKPP).
 17. Wilkinson, P. R. *A thesaurus of traditional English metaphors* (London; New York: Routledge, 1993), 490 (TETM).

Actual Problems of Linguistics [Aktual’ni problemy movoznavstva]

© Tyshszenko O. V., Malaniuk M. S., Popko I. A. [Tyshhenko O. V., Malanjuk M. S., Popko I. A.],
 olkotyszczenko@gmail.com, maria.malanjuk@gmail.com, irynaadamivna@gmail.com
 The Ritual Terminology of Marriage: Translation Equivalents, Semantic Dynamics and Value Concepts
 [Obrjadova terminologija shljubu: perekladni ekvivalenty paremij, semantyczna dynamika ta cinnisni
 koncepty] (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 30.08.2019

Перевірено на плагіат 11.09.2019 р.

унікальність – 98.74 %

<https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.277-290>

УДК 811.124'367.32'373.612.2:821-1(37)

МАРКЕРИ ПРЯМОЇ МОВИ У РИМСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ЕПОХИ АВГУСТА (на матеріалі "Метаморфоз" Овідія)

Чернюх Богдан Васильович (м. Львів, Україна)
cherboh@gmail.com

доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри класичної філології
Львівський національний університет імені Івана Франка

Аналіз засобів впровадження прямої мови у поемі Овідія «Метаморфози» дозволяє виділити три групи: дієслова мовлення, іменні фрази та еліптичні конструкції. Основними маркерами прямої мови виступають дієслова мовлення, серед яких виділяються гіпероніми (*disco, aio, inquam, fari*), що констатують сам факт говоріння, та гіпоніми, які характеризуються додатковим семантичними відтінками (*clamo, loquor* тощо). Найчастіше пряму мову впроваджують гіпероніми, особливо *disco*, тоді як *aio* та *inquam* займають друге і третє місце. Мінімальною частотністю характеризується *fari* та його композити (*adfari, profari*). Доволі поширеними є також іменні фрази, до складу яких входять іменники з семантикою мовлення (напр., *ora solvere, voces dare*). Поодинокі у «Метаморфозах» представлені еліптичні конструкції (напр., *talibus genitor, tumilla* тощо) притаманні для діалогів. Місце маркерів стосовно прямої мови може варіюватись, проте найчастіше, на відміну від прози, вони представлені в інтрапозиції, що зумовлюється особливостями поетичного синтаксису. Особливо притаманною інтрапозиція є для *inquam*. Характерним також є те, що дієслова-гіпоніми та інші маркери прямої мови здебільшого представлені у препозиції.

Ключові слова: латинська мова, римська поезія, Овідій, пряма мова, дієслово, іменна фраза.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Чернюх Б. В. [Чернюх Б. В.], *cherboh@gmail.com*

Маркери прямої мови у римській поезії епохи Августа (на матеріалі "Метаморфоз" Овідія) [Маркеры прямой речи в римской поэзии эпохи Августа (на материале «Метаморфоз» Овидия)]
(Українського / На укр. яз.)

МАРКЕРЫ ПРЯМОЙ РЕЧИ В РИМСКОЙ ПОЭЗИИ ЭПОХИ АВГУСТА (на материале «Метаморфоз» Овидия)

Чернюх Богдан Васильевич (г. Львов, Украина)
cherboh@gmail.com

доктор филол. наук, профессор,
заведующий кафедрой классической филологии
Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Анализ средств введения прямой речи в поэме Овидия «Метаморфозы» позволяет выделить три группы: глаголы речи, именные словосочетания и эллиптические конструкции. Основными маркерами прямой речи выступают глаголы речи, среди которых выделяются гиперонимы (disco, aio, inquam, fari), обозначающие сам факт говорения, и гипонимы, которым свойственны дополнительные смысловые оттенки (clamo, loquor и т. п.). Чаще всего прямую речь вводят гиперонимы, особенно disco, тогда как aio и inquam занимают, соответственно, второе и третье место. Наименее употребительным в данной группе является fari и его композиты (adfari, profari). Довольно распространенными являются также именные словосочетания, в состав которых входят существительные с семантикой речевой деятельности (напр., ora solvere, voces dare). Единичными случаями в «Метаморфозах» представлены эллиптические конструкции (напр., talibus genitor, tumilla) свойственные для диалогов. Место маркеров относительно прямой речи может варьироваться, однако наиболее распространенным, в отличие от прозы, они представлены в интрапозиции, что обусловлено особенностями поэтического синтаксиса. Особенно характерна интрапозиция для inquam. В то же время, для гипонимов и иных маркеров прямой речи преимущественно свойственно препозитивное употребление.

Ключевые слова: латинский язык, римская поэзия, Овидий, прямая речь, глагол, именная фраза.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Cherniukh B. V. [Chernjuh B. V.], cherboh@gmail.com

Markers of the Direct Speech in Roman Poetry of the Augustan Period (on "Metamorphoses" by Ovid)
[Markery prjamoj' movy u rym's'kij poezii' epohy Avgusta (na materiali "Metamorfoz" Ovidija)]
(in Ukrainian)

MARKERS OF THE DIRECT SPEECH IN ROMAN POETRY OF THE AUGUSTAN PERIOD (ON “METAMORPHOSES” BY OVID)

Cherniukh Bohdan Vasylovych (Lviv, Ukraine)

cherboh@gmail.com

*Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Classical Philology
Ivan Franko National University of Lviv*

The analysis of the means of introducing direct speech in Ovid's poem “Metamorphoses” makes it possible to distinguish three groups: speech verbs, noun phrases and elliptical constructions. The main markers of direct speech are speech verbs divided into hyperonyms (dico, aio, inquam, fari) denoting bare fact of speaking, and hyponyms with additional semantic shade. Among them, the most common are hyperonyms, especially dico, while aio and inquam are second and third respectively. The minimum frequency is shown by fari and its composites (adfari, profari). Noun phrases that include nouns with semantics of speech (e.g. ora solve, voces dare) are on the second place as to their frequency. Alone in “Metamorphoses”, elliptical constructions (e.g. talibus genitor, tum illa, etc.) are inherent in dialogues. The place of markers regarding direct language may vary, but most often, unlike prose, they are intraposed, which is conditioned by the peculiarities of poetic syntax. Particularly characteristic intraposition is for inquam. Unlike hyperonyms, hyponyms as well as other means of introducing direct speech are usually preposed.

Keywords: Latin, Roman poetry, Ovid, direct speech, verb, noun phrase.

У представленій статті розглянуто засоби впровадження прямої мови у латинській поезії доби Августа на матеріалі «Метаморфоз» Овідія.

Відмінність між відтворенням реальності та її зображенням відзначав вже Платон (Rep. 3, 392-395), розрізняючи *mimēsis* – безпосереднє відтворення або імітацію подій та *diēgēsis* – їх узагальнене відтворення, тим самим заклавши підвалини до диференціації прямої і непрямої мови, яка вже тривалий час є об'єктом дослідження різних галузей лінгвістики: дискурсного аналізу, стилістики, прагматики, когнітивної та історичної лінгвістики, функціональної граматики, мовної типології, синтаксису і семантики (детальніше про це [Bonami, Godard 2008; Buchstaller 2014, p. 36; Capone 2013]).

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Чернюх Б. В. [Чернюх Б. В.], cherboh@gmail.com

Маркери прямої мови у римській поезії епохи Августа (на матеріалі "Метаморфоз" Овідія) [Маркеры прямой речи в римской поэзии эпохи Августа (на материале «Метаморфоз» Овидия)]
(Українського / На укр. яз.)

Переважно чужа мова, її різновиди (пряма, непряма, невласне пряма мова) та засоби впровадження аналізується на матеріалі сучасних мов, напр., [Buchstaller 2014; Güldemann 2008]. В латиністиці об'єктом дослідження переважно була і залишається непряма мова та невласне пряма мова, для яких властива транспозиція особи, часу, способу. Пряма ж мова, будучи позбавленою особливих рис і розглядаючись здебільшого у зв'язку з непрямою [Baños Baños 2009, p. 733–758; Sznajder 2002, p. 361–377], не привертала особливої уваги, залишаючись на маргінесі і трактуючись негативно у порівнянні з останньою. Цим, вочевидь, зумовлена порівняно невелика кількість досліджень зі згаданої проблематики. Водночас варто відзначити, що останнім часом оцінка прямої мови змінилось, оскільки вона, як відзначає Г. Розен [Rosén 2013, p. 255], характеризується не лише негативно з огляду на відсутність транспозиції особи, способу, часу, але й позитивно завдяки значній кількості екстрапропозиційних ознак (вигуків, звертань тощо). Це стимулювало інтерес дослідників до неї і вилилось у появу низки статей [Gayno, 2015; Mikulová 2015; Mikulová 2016; Mikulová 2018; Sznajder 2015; Thomas 2015].

Прийняте у даній статті розуміння прямої мови опирається на тезу про притаманність для неї двох дійктичних центрів – мовця і оповідача на противагу до непрямої, для якої властивий лише один дійктичний центр – оповідач [Güldemann 2008, p. 8; Keizer 2009, p. 847; Sznajder 2002, p. 381; Vandelanotte 2004, p. 490-491].

Пряма мова не лише передбачає позицію мовця, а й, будучи засобом передачі певного повідомлення, виконує репортативну функцію. З огляду на це висловлювання типу “роман «Війна і мир» або “хвороба Паркінсона”, які М. де Вріз, зараховує до прямої мови, характеризуючи як «включену пряму мову» (embedded direct speech) [de Vries 2008, p. 50-54], не розглядаються тут як пряма мова *sensu stricto*. Також у представленій статті до уваги не береться невласне пряма мова, яка, займаючи проміжне місце між прямою і непрямою, характеризується особливостями у вживанні часу, способу, особи тощо.

Інкорпорація прямої мови у дискурс може відбуватись різними способами. Одним з найпоширеніших є її впровадження за допомогою т. зв. «маркерів цитування». Такі маркери характеризуються серйозним

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Cherniukh B. V. [Chernjuh B. V.], cherbboh@gmail.com

Markers of the Direct Speech in Roman Poetry of the Augustan Period (on “Metamorphoses” by Ovid)
[Markery prjamoj movy u rym's'kij poezii' epohy Avgusta (na materialy "Metamorfoz" Ovidija)]
(in Ukrainian)

прагматичним потенціалом, оскільки впливають на емоції читача і на його сприймання описуваних подій. Вони мають двояку спрямованість, з одного боку впроваджують і пояснюють пряму мову, а з іншого, як складова дискурсу, виконують прагматичну функцію, оскільки не лише вказують на адресата прямої мови, а й містять її опис і факультативно можуть включати характеристику адресата, манеру виголошення та обставини, які супроводжують мовлення. Окрім того, одна із функцій маркерів прямої мови полягає у ідентифікації мовців та структуруванні дискурсу. Це, особливо важливе за відсутності візуальних засобів позначення прямої мови (двокрапки, лапок тощо), які ввійшли у вжиток з появою друкарства [Sznajder 2015, p. 1].

Серед таких вербальних маркерів вагоме місце належить дієсловам, пов'язаним із комунікацією (*verba dicendi*). При цьому йдеться не лише про типові дієслова мовлення на зразок «говорити», а й про інші, які відрізняються від нього відтінками значень (кричати, співати, шепотіти тощо) і навіть ті, що належать до інших семантичних груп. Принагідно варто відзначити, що саме *verba dicendi* є домінантними засобами впровадження прямої мови в аналізованому творі.

Незважаючи на свою поширеність, дієслова є лише одним, і, як свідчать типологічні дослідження [Buchstaller 2014, p. 41; Güldemann 2002, p. 283], не найпоширенішим засобом впровадження прямої мови. Окрім них вказувати на неї можуть інші лексичні одиниці, а також інтонація, просодика, контекст, пунктуація.

Деякі із лексичних маркерів прямої мови з плином часу могли зазнавати граматизації, характерними ознаками якої є десемантизація, розширення використання у новому контексті, декатегоризація, ерозія (фонетична редукція) [Heine 2003, p. 579; Klamer 2000, p. 69-98]. Добре описана у літературі, напр., [Golato 2000; Fruyt 2015; Romaine, Lange 1991; Vandelandotte 2012], граматизація є індивідуальною для кожної мови як щодо залучення різних частин мови (найпридатнішими для цього є частки і прислівники), так і щодо свого характеру (повна чи часткова).

Домінуючим засобом впровадження прямої мови у «Метаморфозах» є дієслова у особових і неособових формах. Із 522 випадків вживання пряма мова 482 рази (92 %) впроваджується саме дієсловами. У

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Чернюх Б. В. [Чернюх Б. В.], cherboh@gmail.com

Маркери прямої мови у римській поезії епохи Августа (на матеріалі "Метаморфоз" Овідія) [Маркеры прямой речи в римской поэзии эпохи Августа (на материале «Метаморфоз» Овидия)]
(Українського / На укр. яз.)

34 випадках (7 %) її впроваджують іменники пов'язані з процесом мовлення (*verbum, vox, os, querella, cantus, dictum*) у поєднанні з дієсловом, напр.: *ora solvit* (Ov. Met. 1, 182), *addidit verba* (Ov. Met. 3, 191), *committit voce* (Ov. Met. 5, 307). Зрідка (6 фіксацій, 2 %) пряма мова впроваджується без допомоги дієслова. Сюди належать вирази *sic Aesonides* (Ov. Met. 7, 164), *Aeacides illi* (Ov. Met. 11, 379), *tum senior* (Ov. Met. 12, 182), *at illa* (Ov. Met. 11, 622), *ad haec Pylius* (Ov. Met. 12, 542), *talibus genitor* (Ov. Met. 15, 807) та контекст. Вони особливо характерні для діалогів, утворюючи конструкції на зразок: «Х сказав ... , а Y (відповів)», і виникли внаслідок еліпсису дієслова мовлення.

Серед виключно дієслівних засобів впровадження прямої мови виділяються дві групи: 1) гіпероніми – дієслова, у яких сема «мовлення» представлена у чистому вигляді (*dico, inquam, aio, fari*); 2) гіпоніми – дієслова з додатковими семантичними відтінками (*respondeo, clamo, voco, loquor* тощо).

Усі дієслівні маркери прямої мови, незалежно від їх статусу, у подальшому характеризуватимуться як дієслова мовлення, хоч деякі дослідники диференціюють їх. Зокрема, Г. Дойчер виокремлює «дієслова мовлення» (speech verbs, напр., 'say') та «дієслова, які стосуються мовлення» (speech related verbs, напр., 'write') [Deutscher 2001, p. 647, 652]. Подібна точка зору представлена у Т. Гюльдемана, який диференціює загальні і специфічні дієслова мовлення (generic speech verbs/specific speech verbs), слушно зауважуючи, що у контексті прямої мови дієсловами мовлення можуть вважатись й інші дієслова, позбавлені у своєму прямому значення семи «мовлення» [Güldemann 2008, p. 12].

Місце маркерів стосовно прямої мови може варіюватись. Згідно з Т. Гюльдеманом, можливою є їх препозиція, постпозиція, ціркумпозиція та інтрапозиція, а також поєднання цих типів [Güldemann. 2008, p. 192].

На противагу до латинської прози, для якої характерне препозитивне розташування засобів впровадження прямої мови [Mikulová 2016, p. 170; Mikulová 2018, p. 205], у аналізованому тексті вони переважно перебувають у інтрапозиції (268 випадків, 51 %); майже вдвічі рідше представлена препозиція (117 випадків, 23 %) та постпозиція (97 випадків, 19 %). Іноді засвідчена ціркумпозиція (препозиція-постпозиція) (12 випадків, 2 %) та інтрапозиція-постпозиція (28 випадків, 5 %). Це може

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Cherniukh B. V. [Chernjuh B. V.], cherboh@gmail.com

Markers of the Direct Speech in Roman Poetry of the Augustan Period (on "Metamorphoses" by Ovid)
[Markery prjamoj movy u ryms'kij poezii' epohy Avgusta (na materiali "Metamorfoz" Ovidija)]
(in Ukrainian)

зумовлюватись як особливостями дієслів (*inquam*, наприклад, переважно представлене у інтрапозиції), так і метричними вимогами.

Розглянувши у загальних рисах засоби впровадження прямої мови у аналізованих творах, перейдемо до опису окремих груп.

1. Гіпероніми

Як згадувалось вище, гіпероніми представлені дієсловами, які номінують процес мовлення і позбавлені додаткових семантичних відтінків. Ця група представлена дієсловами *dico*, *aio*, *inquam* та *fari*, які домінують серед інших маркерів прямої мови.

1.1. Dico.

Dicere є найпоширенішим засобом впровадження прямої мови у «Метаморфозах», де представлене 204 фіксаціями (51 %). Переважно воно вживається у особових формах (197 випадків). Неособові форми (7 випадків) представлені *infinitivus perfecti* та *part. praes. act.* Серед фінітних форм переважає *perfectum indicativi* – 161 випадок та *plusquamperfectum indicativi* – 28 випадків, решта представлені поодинокі. У «Метаморфозах» *dicere* переважно займає серединну і кінцеву позицію – 110 випадків інтрапозиції та 80 випадків постпозиції проти 14 випадків препозиції.

Окрім зазначеного розташування стосовно прямої мови *dicere* часто виступає як другий компонент у ціркумпозиції (*ait ... dixit* (Ov. Met. 2, 426-428), *adfatur ... dixerat* (Ov. Met. 1, 350-367), або поєднується із іншим дієсловом мовлення, яке перебуває у інтрапозиції (*... ait ... dixit* (Ov. Met. 5, 224-230), *... dixit ... dixerat* (Ov. Met. 11, 585-589), *... inquit ... dixit* (Ov. Met. 13, 445-449), так що два *verba dicendi* утворюють рамкову конструкцію.

1.2. Aio

Серед дієслів, які впроваджують пряму мову, *aio* є другим за частотою вживання і представлене 127 разів. Всюди воно представлене формою *ait*, займаючи різне положення стосовно прямої мови, проте переважно представлене у інтрапозиції (86 випадків, 69 %). Препозитивне та постпозитивне вживання цього дієслова представлене приблизно порівну: 20 випадків препозиції, 19 – постпозиції. Виступаючи на початку

або в середині прямої мови, *aio* може поєднуватись з іншими дієсловами мовлення, переважно із *dicere*, які займають кінцеве положення.

1.3. *Inquam*

Маркер *inquit* виявлений у 73 випадках. Окрім згаданої форми у «Метаморфозах» тричі засвідчено *inquam*. Переважно це дієслово представлене у інтрапозиції (64 випадки, 88 %). Постпозиція зафіксована у 9 випадках (12 %). На відміну від *dico* та *aio*, які здатні приєднувати всі можливі види пропозитивних актантів: пряму мову, інфінітивні звороти, вставні речення з *ut*, це дієслово впроваджує виключно пряму мову. Приблизно у третині випадків *inquit* поєднується з іншим дієсловом (переважно *dicere*), яке замикає пряму мову.

Впроваджуючи пряму мову, згадане дієслово іноді поєднується із іншими засобами, які перебувають у препозиції. Подібні випадки є нечисленними (всього 6 фіксацій). У трьох випадках *inquit* поєднується з дієсловами мовлення, які належать до групи гіпонімів (*rogare, increpare, monere*), стосуються одного й того ж суб'єкта і впроваджують одну й ту ж пряму мову, напр., ... *rogat "...." Inquit "..."* (Ov. Met. 1, 734-737), *monet "... inquit "..."* (Ov. Met. 10, 543-544)

Окрім того *inquit*, яке перебуває у інтрапозиції, іноді поєднується з займенниками або прийменниковими конструкціями, що стоять на початку прямої мови і характерні для діалогічних партій, напр., *cui "... inquit "...* (Ov. Met. 8, 405-406), ... *adhos "... inquit "...* (Ov. Met. 15, 610).

Незначна, порівняно з пізньою латиною [Mikulova 2015, p. 131], кількість випадків поєднання *inquit* з іншими маркерами прямої мови може свідчити про те, що у класичній латині це дієслово вже перебуває на початковій стадії граматизації [Güldemann 2008, p. 198], яка характеризується обмеженими функціональними можливостями при збереженні базової семантики [Kieckers 1919, p. 200].

1.4. *Fari* та *composita*

До аналізованої групи дієслів належить також *fari*. У «Метаморфозах» воно перебуває на периферії, зустрічаючись лише у 5 випадках. На противагу до *dico, aio* та *inquam*, які однаковою мірою представлені у поезії та прозі, *fari* є ознакою поетичної мови, що підтверджується його відсутністю у прозі класичного періоду, де поодинокі засвідчені аблативи герундія *fando*.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Cherniukh B. V. [Cherniukh B. V., cherboh@gmail.com]

Markers of the Direct Speech in Roman Poetry of the Augustan Period (on "Metamorphoses" by Ovid)
[Markery prjamoj movy u rym's'kij poezii' epohy Avgusta (na materiali "Metamorfoz" Ovidija)]
(in Ukrainian)

У аналізованому творі *fari* переважно виступає у формах *fatur* та *fatus*. Плюсквамперфект (*fatus erat*) засвідчений двічі. Впроваджуючи пряму мову, згадане дієслово перебуває у пре- і постпозиції, при цьому переважає його постпозитивне вживання. При цьому характерним є те, що у постпозитивному вживанні переважно засвідчений *participium perfecti*. У «Метаморфозах» препозиція *fari* представлена двома випадками, постпозиція – трьома.

Поряд із *fari* в аналізованому творі засвідчено композити *adfari* та *profari*, яким префікси надають додаткових аспектуальних відтінків початку (*adfari*) та продовження (*profari*). Як видається, саме аспектуальна і локативна семантика префіксів і спричинена ними модифікація лексичного значення зумовлює передування цих дієслів прямій мові і наявність співрозмовника, до якого скеровані слова персонажа.

2. Гіпоніми

Як згадувалось вище, до цієї групи належать дієслова, у яких сема «говоріння» доповнюється додатковими семантичними відтінками. Дана група є гетерогенною і окрім *verba dicendi* також охоплює дієслова, які отримують згадане значення у відповідному контексті, напр., вжите зі значенням «відповідати» *refero*. Загалом у «Метаморфозах» представлено 15 таких дієслів вжитих у 67 контекстах. Найширше представлені дієслова *clamo* – 16 фіксацій, *exclamo* – 14 фіксацій, *refero* – 12 фіксацій, *adloquor* – 5 фіксацій, *loquor* – 4 фіксації. Частотність вживання решти дієслів (*impero, rogo, blandior, voco, vaticinor, conclamo, cano, oro*) не перевищує двох раз. Крім дієслів безпосередньо пов'язаних з процесом мовлення тут представлені й інші, які у контексті наближаються до них, наприклад, *signare*, як у наступному випадку: *Naidēs ... // corpora dant tumulo, signant quoque carmine saxum: // HIC SITVS EST PHAETHON CVRRVS AVRIGA PATERNI ...* (Ов. Мет. 2, 325-327) «Наяди ... віддали тіло могилі і надписали на камені віри: «Тут лежить Фаетон, візничий батьківської колісниці ...».

Подібно до дієслів-гіперонімів гіпоніми займають будь-яке положення стосовно прямої мови, однак найпоширенішою є препозиція (30 випадків, 46 %). Друге і третє місце належить інтер- і постпозиції, відповідно, 19 (29 %) та 16 випадків (25 %).

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Чернюх Б. В. [Чернюх Б. В.], cherboh@gmail.com

Маркери прямої мови у римській поезії епохи Августа (на матеріалі "Метаморфоз" Овідія) [Маркеры прямой речи в римской поэзии эпохи Августа (на материале «Метаморфоз» Овидия)]
(Українського / На укр. яз.)

3. Іменні та прономінальні фрази

Окрім згаданих вище виключно дієслівних засобів пряму мову у аналізованих поемах впроваджують іменні та прономінальні фрази представлені: а) іменником або вказівним займенником; б) поєднанням іменника з дієсловами, які не належать до *verba dicendi*.

Перший випадок зустрічається зрідка, становлячи собою еліптичні конструкції, у яких домислюються гіпероніми на зразок *dicere* напр.:

1 а) *Cum sic Aesonides: 'o cui debere salute // confiteor, coniunx ...* (Ov. Met. 7, 164-165) «Коли так (промовив) Ясон: «О дружино, якій, визнаю, завдячую порятунком ...».

1 б) *At illa: //Somne, quies rerum ... // pax animi, quem cura fugit ...* (Ov. Met. 11, 622-624) «А вона: «Сне, спочинку речей, ... миру душі, від якого втікає турбота ...».

Значно частіше у поєднанні з дієсловом виступають іменники пов'язані з актом комунікації. Найчастіше такими іменниками є **os**: *ora solvit* (Ov. Met. 1, 181; 15, 73-74 / *moverat* (Ov. Met. 5, 332) / *compellat / edidit* (Ov. Met. 3, 143; Met. 8, 703; 12, 577); **vox**: *voces reddidit* (Ov. Met. 2, 691)/*dedit* (Ov. Met. 9, 574), *voces addere* (Ov. Met. 13, 578) / *emittere* (Ov. Met. 15, 561), *iterabat/monuit vocibus* (Ov. Met. 3, 494; 9, 669), *committit voce* (Ov. Met. 5, 305), *vocem movit* (Ov. Met. 10, 143); **verbum**: *addidit / edidit / reddit verba* (Ov. Met. 3, 183; 8, 751; 9, 21), *verba incidere ceris* (Ov. Met. 9, 528). Крім них також засвідчені **dictum**: *resecuta est / compellat dictis* (Ov. Met. 6, 36; 8, 780), **sors**: *sortem dedit* (Ov. Met. 1, 375), **carmen**: *subiungit carmina nervis* (Ov. Met. 5, 338), **sonus**: *editus sonus est* (Ov. Met. 8, 767), **questus**: *effundit questus* (Ov. Met. 9, 367), **iudicium**: *iudicium superis aperit* (Ov. Met. 8, 703). Сказане, звичайно, не виключає й інших контекстів, у яких можуть уживатися згадані іменники, зокрема їх абсолютного вживання або поєднання із дієсловами мовлення.

Характерною ознакою цієї групи маркерів є їх препозиція прямій мові. Постпозиція представлена єдиним випадком (*Neleius edidit* (Met. 12, 542-577), поєднуючись із вжитим у препозиції *ad haec Pylus*.

Здійснений аналіз дозволяє констатувати, що домінуючим засобом впровадження прямої мови у «Метаморфозах» Овідія є дієслова мовлення, зокрема, гіпероніми, які лише констатують факт «говоріння» – *dico, aio, inquam, fari*. Першість серед них належить *dico* та *aio*. На противагу до них

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Cherniukh B. V. [Chernjuh B. V.], cherboh@gmail.com

Markers of the Direct Speech in Roman Poetry of the Augustan Period (on "Metamorphoses" by Ovid)
[Markery prjamoj movy u rym's'kij poezii' epohy Avgusta (na materialy "Metamorfoz" Ovidija)]
(in Ukrainian)

inquat, яке вважається спеціалізованим засобом впровадження прямої мови, зустрічається значно рідше. Окрім згаданих дієслів, пряму мову також впроваджують дієслова мовлення з додатковими семантичними відтінками, серед яких найчастотнішими є *clamo* та його дериват *exclamo*, та іменними або прономінальними фразами. Як і у прозі, в аналізованому творі маркери прямої мови займають різне положення стосовно прямої мови, однак характерним є розташування базових дієслів *dico* та *aio* переважно у інтрапозиції, тоді як для гіпонімів та іменних і про номінальних фраз властивою є препозиція. На відміну від прозових текстів, де переважає препозитивне вживання маркерів прямої мови, у «Метаморфозах» вони переважно вжиті в інтрапозиції. Причина цього найвірогідніше полягає в особливостях поетичного синтаксису, який, підпорядковуючись вимогам розміру, допускає вільніший порядок слів. Однак тут спостерігається різка відмінність у розташуванні дієслівних і недієслівних засобів і виразна тенденція останніх до розташування на початку.

Література:

1. Baños Baños, J. M. El discurso indirecto. [in:] *Sintaxis dellatín clásico* (Madrid, Liceus 2009): 733–758.
2. Bonami, O., Godard, D. «On the Syntax of Direct Quotation in French.» *15th International Conference on HPSG* (Stanford, 2008): 358–377, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00751080>.
3. Buchstaller, I. *Quotatives. New Trends and Sociolinguistic Implications* (Oxford, 2014).
4. Capone, A. «The pragmatics of quotation, explicatures and modularity of mind.» *Pragmatics and Society* 4/3 (2013): 259–284.
5. De Vries, M. The representation of language within language: a syntactico-pragmatic typology of direct speech. *Studia Linguistica* 62/1 (2008): 39–77.
6. Deutscher, G. «The Grammaticalization of Quotatives.» *The Oxford Handbook of Grammaticalization* (New York: Oxford University Press, 2001): 646–655.
7. Fruyt, M. «Le discours indirect en diachronie: l'évolution du réfléchi indirect en latin.» *Revue de Linguistique Latine du Centre Alfred Ernout De Lingua Latina* 10/2 (2015): 1–31.]
8. Gayno, M. «Les modalités d'insertion du discours direct en latin tardif: bornage et redondance.» *Revue de Linguistique Latine du Centre Alfred Ernout*

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Чернюх Б. В. [Чернюх Б. В.], cherboh@gmail.com

Маркери прямої мови у римській поезії епохи Августа (на матеріалі «Метаморфоз» Овідія) [Маркеры прямой речи в римской поэзии эпохи Августа (на материале «Метаморфоз» Овидия)]
(Українського / На укр. яз.)

- De Lingua Latina* 11 (2015), http://lettres.sorbonne-universite.fr/IMG/pdf/DLL_11_M-Gayno.pdf].
9. Golato, A. «An innovative German quotative for reporting on embodied actions: *Und ich so/und er so* 'and I'm like/and he's like'.» *Journal of Pragmatics* 32 (2000): 29-54.
 10. Güldemann, T. «When “say” is not day: The Functional Universality of the Bantu Quotative Marker *ti* with Special Reference to Shona.» *Reported Discourse: A Meeting Ground for Different Linguistic Domains* (Amsterdam: John Benjamins, 2002): 253-288.
 11. Güldemann, T. *Quotative indexes in African languages: A synchronic and diachronic survey* (Berlin, New York, 2008).
 12. Heine, B. «Grammaticalization.» *The Handbook of Historical Linguistics* (Oxford: Blackwell, 2003): 575-601.
 13. Keizer, E. «The interpersonal level in English: Reported speech.» *Linguistics*, 47/4 (2009): 845–866.
 14. Kieckers, E. «Zum „pleonastischen“ inquit.» *Glotta* 10/3 (1919): 200-209.
 15. Klammer, M. «How report verbs become quote markers and complementisers.» *Lingua* 110 (2000): 69-98.
 16. Mikulová, J. «Verbs Introducing Direct Speech In Late Latin Texts.» *Graeco-Latina Brunensia* 20/2 (2015): 123-143.
 17. Mikulová, J. «Marking the End of Direct Speech in Late Latin.» *Graeco-Latina Brunensia* 21/2 (2016): 169-182.
 18. Mikulová, J. «Direct Speech And Diversity Of Voices In Selected Letters Of Cicero To Atticus I (Direct Speech).» *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 135 (2018): 201-209.
 19. Romaine, S., Lange, D. «The Use of like as a Marker of Reported Speech and Thought: A Case of Grammaticalization in Progress.» *American Speech* 66/3 (1991): 227–279.
 20. Rosén, H. «About non-direct discourse: Another look at its parameters in Latin.» *Journal of Latin Linguistics* 12/2 (2013): 231–263.
 21. Sznajder, L. «Interférences et conflits dans les formes du discours indirect.» *Theory and description in Latin linguistics: selected papers from the XIth International Colloquium on Latin Linguistics, Amsterdam, June 24–29, 2001* (Amsterdam: J. C. Gieben, 2002): 361 –377.
 22. Sznajder, L. «Segments introducteurs de discours direct et repérages énonciatifs en latin biblique: éléments pour une étude diastatique et diachronique.» *Revue de Linguistique Latine du Centre Alfred Ernout De Lingua Latina* 11 (2015).

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Cherniukh B. V. [Chernjuh B. V.], cherboh@gmail.com

Markers of the Direct Speech in Roman Poetry of the Augustan Period (on “Metamorphoses” by Ovid)
[Markery prjamoj' movy u ryms'kij poezii' epohy Avgusta (na materialy "Metamorfoz" Ovidija)]
(in Ukrainian)

23. Thomas, J.-F. «De la narration au discours rapporté dans l'épopée : le cas de l'Énéide.» *Revue de Linguistique Latine du Centre Alfred Ernout De Lingua Latina* 10 (2015), http://lettres.sorbonne-universite.fr/IMG/pdf/DLL_10_J-F-Thomas.pdf].
24. Vandelanotte, L. «Deixis and grounding in speech and thought representation.» *Journal of Pragmatics* 36 (2004): 489-520.
25. Vandelanotte, L. «Quotative go and be like: Grammar and grammaticalization.» *Quotative: Cross-Linguistic and Cross-Disciplinary Perspectives* (Amsterdam: John Benjamins, 2012): 173–202.

References:

26. Baños Baños, J. M. El discurso indirecto. [in:] *Sintaxis dellatín clásico* (Madrid, Liceus 2009): 733–758.
27. Bonami, O., Godard, D. «On the Syntax of Direct Quotation in French.» *15th International Conference on HPSG* (Stanford, 2008): 358-377, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00751080>.
28. Buchstaller, I. *Quotatives. New Trends and Sociolinguistic Implications* (Oxford, 2014).
29. Capone, A. «The pragmatics of quotation, explicatures and modularity of mind.» *Pragmatics and Society* 4/3 (2013): 259-284.
30. De Vries, M. The representation of language within language: a syntactico-pragmatic typology of direct speech. *Studia Linguistica* 62/1 (2008): 39-77.
31. Deutscher, G. «The Grammaticalization of Quotatives.» *The Oxford Handbook of Grammaticalization* (New York: Oxford University Press, 2001): 646-655.
32. Fruyt, M. «Le discours indirect en diachronie: l'évolution du réfléchi indirect en latin.» *Revue de Linguistique Latine du Centre Alfred Ernout De Lingua Latina* 10/2 (2015): 1-31.]
33. Gayno, M. «Les modalités d'insertion du discours direct en latin tardif: bornage et redondance.» *Revue de Linguistique Latine du Centre Alfred Ernout De Lingua Latina* 11 (2015), http://lettres.sorbonne-universite.fr/IMG/pdf/DLL_11_M-Gayno.pdf].
34. Golato, A. «An innovative German quotative for reporting on embodied actions: *Und ich so/und er so* 'and I'm like/and he's like'.» *Journal of Pragmatics* 32 (2000): 29-54.
35. Güldemann, T. «When “say” is not day: The Functional Universality of the Bantu Quotative Marker *ti* with Special Reference to Shona.» *Reported Discourse: A Meeting Ground for Different Linguistic Domains* (Amsterdam: John Benjamins, 2002): 253-288.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Чернюх Б. В. [Чернюх Б. В.], cherboh@gmail.com

Маркери прямої мови у римській поезії епохи Августа (на матеріалі "Метаморфоз" Овідія) [Маркеры прямой речи в римской поэзии эпохи Августа (на материале «Метаморфоз» Овидия)]
(Українського / На укр. яз.)

36. Güldemann, T. *Quotative indexes in African languages: A synchronic and diachronic survey* (Berlin, New York, 2008).
37. Heine, B. «Grammaticalization.» *The Handbook of Historical Linguistics* (Oxford: Blackwell, 2003): 575-601.
38. Keizer, E. «The interpersonal level in English: Reported speech.» *Linguistics*, 47/4 (2009): 845–866.
39. Kieckers, E. «Zum „pleonastischen“ inquit.» *Glotta* 10/3 (1919): 200-209.
40. Klamer, M. «How report verbs become quote markers and complementisers.» *Lingua* 110 (2000): 69-98.
41. Mikulová, J. «Verbs Introducing Direct Speech In Late Latin Texts.» *Graeco-Latina Brunensia* 20/2 (2015): 123-143.
42. Mikulová, J. «Marking the End of Direct Speech in Late Latin.» *Graeco-Latina Brunensia* 21/2 (2016): 169-182.
43. Mikulová, J. «Direct Speech And Diversity Of Voices In Selected Letters Of Cicero To Atticus I (Direct Speech).» *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 135 (2018): 201-209.
44. Romaine, S., Lange, D. «The Use of like as a Marker of Reported Speech and Thought: A Case of Grammaticalization in Progress.» *American Speech* 66/3 (1991): 227–279.
45. Rosén, H. «About non-direct discourse: Another look at its parameters in Latin.» *Journal of Latin Linguistics* 12/2 (2013): 231–263.
46. Sznajder, L. «Interférences et conflits dans les formes du discours indirect.» *Theory and description in Latin linguistics: selected papers from the XIth International Colloquium on Latin Linguistics, Amsterdam, June 24–29, 2001* (Amsterdam: J. C. Gieben, 2002): 361 –377.
47. Sznajder, L. «Segments introducteurs de discours direct et repérages énonciatifs en latin biblique: éléments pour une étude diastatique et diachronique.» *Revue de Linguistique Latine du Centre Alfred Ernout De Lingua Latina* 11 (2015).
48. Thomas, J.-F. «De la narration au discours rapporté dans l'épopée : le cas de l'Énéide.» *Revue de Linguistique Latine du Centre Alfred Ernout De Lingua Latina* 10 (2015), http://lettres.sorbonne-universite.fr/IMG/pdf/DLL_10_J-F-Thomas.pdf.
49. Vandelanotte, L. «Deixis and grounding in speech and thought representation.» *Journal of Pragmatics* 36 (2004): 489-520.
50. Vandelanotte, L. «Quotative go and be like: Grammar and grammaticalization.» *Quotative: Cross-Linguistic and Cross-Disciplinary Perspectives* (Amsterdam: John Benjamins, 2012): 173–202.

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Cherniukh B. V. [Chernjuh B. V.], cherboh@gmail.com

Markers of the Direct Speech in Roman Poetry of the Augustan Period (on “Metamorphoses” by Ovid)
[Markery prjamoj movy u ryms'kij poezii' epohy Avgusta (na materialy "Metamorfoz" Ovidija)]
(in Ukrainian)

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ

для публікації у фаховому збірнику наукових праць
“STUDIA LINGUISTICA”

ISSN 2411-1562

(кафедра загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики)

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

м. Київ, 01033, бульвар Т. Шевченка, 14, каб.141; тел. 8 (044) 239-34-15;

e-mail: zagmoclasphil@gmail.com)

Збірник наукових праць “*Studia Linguistica*” є фаховим виданням із дисциплін філологічного (мовознавство) профілю. Наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015 р.

Редакція фахового збірника наукових праць “*Studia Linguistica*” розглядає подані до друку матеріали (статті, рецензії, хроніки тощо) від спеціалістів у галузі лінгвістики за умови, що подані рукописи не публікувалися раніше, відповідають проблематиці збірника та оформлені відповідно до вимог.

1. Матеріали для публікації приймаються від спеціалістів у галузі лінгвістики. Мови публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька, румунська, польська.

2. Обсяг публікації – 0,5 друк. арк. (від 8 до 12 повних сторінок, включаючи літературу).

3. Над назвою ліворуч зазначається номер УДК. поряд з УДК – зазначається розділ, в якому має бути розміщено статтю:

Проблеми загального, порівняльно-історичного, типологічного та зіставного мовознавства

Проблеми класичної філології та неоелліністики

Проблеми когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та етнолінгвістики

Проблеми лінгвокомунікативістики, дискурсології та прагмалінгвістики

Проблеми перекладознавства

Проблеми прикладної лінгвістики

4. Відцентрована назва статті друкується жирними **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ** через 1 інтервал (шрифт – Times New Roman, 14).

5. Нижче (через 2 інтервали) відцентровано жирним курсивом *Прізвище, Ім'я, По батькові* автора. Нижче через 1 інтервал звичайним курсивом по центру науковий ступінь та вчене звання (н-д, д-р філол. наук, проф.; канд. філол. наук, доц.; викл.; асист.; асп.; студ.); ще нижче через 1 інтервал відцентровано звичайним

курсивом *місце роботи або навчання* (назва установи пишеться повністю, без скорочень) (шрифт – Times New Roman, 14). Нижче зазначається e-mail автора статті.

6. Нижче подається вступна анотація обсягом від 150 до 200 слів згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9. та *Ключові слова* (максимум 5-6 слів) мовою самої статті. Друкується 13 шрифтом Times New Roman через 1 інтервал *курсивом* (слово *Анотація* не писати, а слова *Ключові слова*: писати після анотації з нового рядка).

7. Нижче подаються назва статті, ім'я автора та вступні анотації обсягом від 150 до 200 слів і ключові слова російською та англійською мовами. Якщо стаття написана російською або англійською мовами, то ім'я автора, назва публікації, анотації та ключові слова подаються обов'язково українською та однією із затверджених редколегією іноземних мов (друкуються шрифтом Times New Roman 13 через 1 інтервал (слова *Аннотация* або *Summary* не писати, а слова *Ключевые слова*, *Key words*: писати після анотації з нового рядка курсивом).

8. Основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали, шрифт Times New Roman 14, без переносів. Поля вгорі, внизу – 2 см, ліворуч – 2,5 см, праворуч – 1,5 см; відступ абзацу – 1,25 см (виставляти автоматично).

9. Фрагменти рукописів, що слугують ілюстративним матеріалом, друкуються *курсивом*.

10. Чітко диференціювати *тире* і *дефіс*. Значення слів, виразів тощо беруться в лапки (лапки **повинні бути** тільки відкритими “ та закритими ”).

11. На початку статті **обов'язково** повинні визначатися **актуальність, мета, предмет, об'єкт, наукова новизна дослідження**. З постанови президії ВАК України від 15 січня 2003 р. № 7-05/1 “*Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України*” п. 3. Редакційним колегіям організувати належне рецензування та ретельний відбір статей до друку. Стаття повинна містити такі структурні елементи: **1. Вступ (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями, аналіз останніх наукових публікацій з теми дослідження, її актуальність).** **2. Об'єкт і предмет, мета і завдання дослідження.** **3. Виклад основного матеріалу дослідження.** **4. Висновки та перспективи подальших розвідок.** **5. Література** (оформлена згідно з вимогами ДАК України). **6. Список джерел ілюстративного матеріалу** (за наявності). **7. References** (оформлені згідно з вимогами зарубіжних стандартів).

12. Посилання в тексті оформлюються таким чином: у квадратних дужках з посиланням на прізвище і рік видання, номер сторінки вказується після коми, наприклад [Голубовська 2004, с. 94], [Бацевич 2003, с. 37–56; Freeman 2000, р. 254].

13. Перед крапками, комами, двокрапками, крапками з комами, знаками питання та оклику, а також після дужки та лапок не ставити пропусків.

14. Використані наукові джерела подаються після тексту у рубриці **Література** (відцентрована назва, жирним шрифтом, Times New Roman 14), в алфавітному порядку. Бібліографічний опис складається згідно з Chicago Style: Notes and Bibliography. З абзацу 1,25 см починається перше джерело. Шрифт Times New Roman 12, 1 інтервал. Кожна позиція списку літератури подається з нового рядка. Спочатку подавати в переліку за алфавітом видання російською та українською мовами, потім – іноземними (теж за абеткою). Усі роботи одного автора потрібно вказувати **за** зростанням років видання.

15. **Список джерел ілюстративного матеріалу** оформлюється згідно з вимогами до списку **Літератури**, за нумерацією продовжує список літератури.

16. Список літератури під заголовком **References** (відцентрована назва, жирним шрифтом, Times New Roman 14), в якому посилання *оформлюються згідно з вимогами зарубіжних стандартів* та подаються для кирилиці у вигляді транслітерації за допомогою програми BGN (Board of Geographic Names), що представлена на сайті: <http://www.translit.ru> та з перекладом на англійську мову у квадратних дужках. Список повинен повторювати у своїй послідовності список **Літератури** та **Список джерел ілюстративного матеріалу**. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються.

Схема бібліографічного посилання:

- автор (и) (транслітерація);
- назва статті (транслітерація);
- [переклад назви статті англійською мовою у квадратних дужках];
- назва українського або російського джерела (транслітерація);
- [переклад назви джерела англійською мовою у квадратних дужках – парафраз (для журналів можна не робити)];
- вихідні дані з позначеннями англійською мовою, або тільки цифрові;
- позначення мови статті (In Ukr. / In Russ).

Приклад опису статті:

Golubovs'ka, I. O. «Klasychni movy u konteksti suchasnogo movoznavstva: epistemy, metamova, instrumentarij [Classical Languages in the Context of Modern Linguistics: Epistemes, Metalanguage, Linguistic Devices].» *Studia Linguistica* 8 (2014): 3–10 (In Ukr.).

17. Після References подається **дата надходження авторського оригіналу до редколегії**. Шрифт Times New Roman 10.

18. Вартість публікації до 12 стор. – 700 грн.; понад 12 стор. – по 50 грн. за кожен сторінку.

19. Для аспірантів та авторів без наукового ступеня обов'язковою є рецензія на статтю наукового керівника або доктора філологічних наук.

20. Статті проходять **рецензування** та **перевіряються на плагіат**. У разі виявлення порушення видавничої етики статтю не рекомендують до друку. Статті приймаються **тільки за умов дотримання редакційних вимог**.

21. На окремому аркуші подати відомості про автора статті:

22.

- *Прізвище, Ім'я, По батькові;*
- *посада та місце роботи або навчання;*
- *науковий ступінь та вчене звання;*
- *адреса, телефон, e-mail.*

Дата надходження статті до редакції 03.01.2019.

REQUIREMENTS FOR PAPERS in periodical

“STUDIA LINGUISTICA”

**Chair of General Linguistics, Classical Philology and Neohellenic Studies,
Institute of Philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
e-mail: zagmoclasphil@gmail.com**

The Journal **invites papers** (including **articles, reviews, opinions**, etc.) from scholars in the **field of linguistics**. **Papers** are acceptable for publication on condition they have never been published before; their topics are relevant to the “Studia Linguistica” research focus and the text is presented in a predetermined format. **Papers** must describe the current state of the investigated problem and comprise the new findings revealed in the course of research.

Theoretical approaches must be supported by the appropriate illustrations.

1. Languages – Ukrainian, Russian, English, French, German, Romanian, Polish.

2. Paper must consist of: 0,5 p. p. for an analytical article; 0,3 p. p. for an article; 0,25 p. p. for a review.

3. Above the title on the left indicate the **Universal Decimal Classification Index (UDC)**. Near the UDC – note section, within which the article might be placed:

Problems of general, comparative and historical, typological linguistics

Problems of classical philology and neohellenic studies

Problems of cognitive and cultural linguistics, ethnolinguistics

Problems of linguistic communication and discoursology

Problems of translation studies

Problems of applied and mathematical linguistics

4. Title of the article is printed in the center in 1 space (font – Times New Roman 14, bold **CAPITALS**).

5. Below (after 2 intervals) centered in bold italics ***Last Name, First Name*** of the author. Below 1 interval ordinary italics centered *academic degree* and

academic title (PhD, assistant (associate) professor, postgraduate student, etc.). 1 interval below on the center place of work or study (institution name is written in full, without abbreviations; font – Times New Roman 14, ordinary italics). Below is the author's e-mail.

6. Instructions for preparation abstracts or summary: Three abstracts before the text of article sized from 150 to 200 words (1st – in original language, 2^d – in Ukrainian, 3^d – in English or one of the journal's language – see p. 1) are to be found below followed by the key words (5 or 6) after each. The Second name of the author and his initials are placed before the abstracts, typed in bold (13 pt.). Institutional affiliation is on the next line in italics (13 pt.). The title is typed in bold (13 pt.) on abstract's language. *Abstracts* and *Key words* must be typed in Times New Roman 13 pt., ordinary italics in 1 space.

7. Paper format: the text must be typed in Times New Roman 14 pt. in 1.5 space in regular font with no hyphens at the end of line. **Margins** – at the top and bottom – 2 cm; left – 2,5 cm; right – 1,5 cm. Paragraph indentation – 1,25 cm. Any extra fonts used in the paper must be supplied separately, like characters and illustrations.

8. Fragments of the paper containing illustrations must be typed *in italics*.

9. Quotes and definitions are enclosed in quotation marks (“word”). A hyphen

(-) must be clearly distinguished from a dash (–), e.g.: “Language – is ...”, but “lexico-grammatical meaning”.

10. Topicality, aim, and objectives of the study must be placed in the introductory part of the paper, typed in a light font and underlined. A scientific **paper** must include final or intermediate results of the study. A paper submitted for publication must be completed and comprise the following mandatory elements: **1. Introduction (problem statement indicating its connection with the important scientific and practical objectives). Analysis of recent researches and publications cited by the author. 2. Identification of the study's goal and objectives. 3. Presentation of the research supported by detailed illustration of the theses. 4. Conclusions and prospects of further investigation in the field. 5. Literature. 6. References illustrative material** (if any).

12. All citations are given in square brackets, e. g. [Brown 2004, p. 94]. Citation of a series of works of the same author or several authors is marked by

a semicolon, e. g.: [Grice 2003, p. 37–56; Freeman 2000, p. 254]. If pages are indicated from ... to ..., these are separated by a dash (–), not a hyphen (–). Temporal segments are presented likewise: XII–XIII c.

13. Sources:

The bibliography follows the text, including the list of reference sources. The word. **“Literature”** is typed after the text and centered. If necessary, **List of Illustrative Material** is included continuing the numbering from the previous list.

14. Scientific sources are submitted after the text within the heading Literature (centered, in bold, Times New Roman 14), in alphabetical order. Bibliographic description should be done according to Chicago Style: Notes and Bibliography. The first source begins with step back in 1.25 cm. Font Times New Roman 12, one interval. Each position of the list of references is submitted beginning from a new line. First come editions in Russian and Ukrainian languages in alphabetical order, after – in foreign languages (also in alphabetical order). Works of one and the same author should be given in order of ascending years.

15. Instructions for paper submission.

The editorial board accepts:

- information about the author on a separate sheet and in a separate file including: full first and second names, patronymic name, degree, rank, place of employment or training (postgraduates should indicate the year of training), position, phone numbers, home and e-mail addresses;
- review of the submitted paper by the scientific supervisor for a postgraduate.

All materials are submitted in a folder, indicating the date of their reception by the editorial board. The electronic copy of the article and information about the author are sent to: **zgmoclasphil@gmail.com**

Papers submitted to the editorial board, including those not accepted for publication, will not be returned to the author.

16. The cost of 12 page of publication – 27 euro, more than 2 pages – 2 euro per page. Payment is made after reviewing the article and checking it out for plagiarism.

Date of the acception by the Editorial Board 03.01.2019.

**ТРЕБОВАНИЯ К РУКОПИСЯМ ДЛЯ ПУБЛИКАЦИИ В СБОРНИКЕ
НАУЧНЫХ ТРУДОВ**

“STUDIA LINGUISTICA”

(кафедра общего языкознания, классической филологии и неоеллинистики
Института филологии
Киевского национального университета имени Тараса Шевченка;
г. Киев, 01033, бульвар Т. Шевченка, 14, каб.141; тел. 8 (044) 239-34-15;
e-mail: zagmoclasphil@gmail.com)

Сборник научных трудов “*Studia Linguistica*” является **специализированным изданием в области дисциплин филологического (языкознание) профиля. Приказ Министерства образования и науки Украины № 747 от 13.07.2015 г.**

Редакция сборника научных трудов “*Studia Linguistica*”
рассматривает представленные к печати материалы (статьи, рецензии, хроники и т.д.)

от специалистов в области лингвистики при условии, что предоставленные рукописи

не были опубликованы ранее, соответствуют проблематике сборника и были оформлены в соответствии с выдвигаемыми требованиями.

1. Материалы для публикации принимаются от специалистов в сфере лингвистики. Языки публикации: украинский, русский, английский, немецкий, французский, румынский, польский.

2. Объем публикации – 0,5 печат. л. (от 8 до 12 полных страниц, включая литературу).

3. Над названием слева указывается номер УДК. Рядом с УДК – отмечается раздел, в котором должна быть размещена статья:

Проблемы общего, сравнительно-исторического, типологического и сопоставительного языкознания

Проблемы классической филологии и неоеллинистики

Проблемы когнитивной лингвистики, лингвокультурологии и этнолингвистики

Проблемы лингвокоммуникативистики, дискурсологии и прагмалингвистики

Проблемы перевода

Проблемы прикладной лингвистики

4. По центру название статьи печатается жирными **БОЛЬШИМИ БУКВАМИ** через 1 интервал (шрифт – Times New Roman, 14).

5. Ниже (через 2 интервала) по центру жирным курсивом **Фамилия, Имя, Отчество** автора. Ниже через 1 интервал обычным курсивом по центру *научная степень и ученое звание* (н-р, *д-р филол. наук, проф.; канд. филол. наук, доц.; препод.; ассист.; асп.; студ.*); еще ниже через 1 интервал по центру обычным курсивом *место работы или обучения* (название учреждения пишется полностью, без сокращений) (шрифт – Times New Roman, 14). Ниже указывается e-mail автора

статьи.

6. Ниже подается аннотация объемом от 150 до 200 слов согласно с ДСТУ ГОСТ 7.9. и *Ключевые слова* (максимум 5-6 слов) языком самой статьи. Печатается 13 шрифтом Times New Roman через 1 интервал *курсивом* (слово *Аннотация* не писать, а слова *Ключевые слова*: писать после аннотации с новой строки).

7. Абзаца – 1,25 см (выставлять автоматически).

8. Фрагменты рукописей, Ниже указывается название статьи, имя автора и аннотация объемом от 150 до 200 слов и ключевые слова на русском и английском языках. Если статья написана на русском или английском языке, то имя автора, название публикации, аннотация и ключевые слова подаются обязательно на украинском языке и на одном из утвержденных редколлегией иностранном языке (печатается шрифтом Times New Roman 13 через 1 интервал). Слова *Аннотация* или *Summary* не писать, а слова *Ключевые слова*, *Key words* писать после аннотации с новой строки *курсивом*.

9. Основной текст рукописи печатается через 1,5 интервала, шрифт Times New Roman 14, без переносов. Поля вверху, внизу – 2 см, слева – 2,5 см, справа – 1,5 см; отступ которые служат иллюстративным материалом, печатаются *курсивом*.

10. Четко дифференцировать *тире* и *дефис*. Значение слов, выражений и т.п. заключаются в кавычки (**должны быть** только «открытыми» и «закрытыми»).

11. Вначале статьи **обязательно** определяются **актуальность, цель, предмет, объект, научная новизна исследования**. Из постановления президиума ВАК Украины от 15 января 2003г. №7-05 / 1 “О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенным в перечень ГАК Украины”, п.3.: Редакционным коллегиям организовывать надлежащее рецензирование и тщательный отбор статей в печать. Статья должна содержать следующие структурные элементы: **1. Введение (постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами, анализ последних научных публикаций по теме исследования, ее актуальность).** **2. Объект и предмет, цель и задачи исследования.** **3. Изложение основного материала исследования.** **4. Выводы и перспективы дальнейших исследований.** **5. Литература** (оформлена в соответствии с требованиями ВАК Украины). **6. Список источников иллюстративного материала** (при наличии). **7. References** (оформленные согласно требованиям зарубежных стандартов).

12. Ссылки в тексте оформляются следующим образом: в квадратных скобках со ссылкой на фамилию и год издания, номер страницы указывается после запятой, например [Голубовская 2004, с. 94], [Бацевич 2003, с. 37–56; Freeman 2000, с. 254].

13. Перед точками, запятыми, двосточиями, точками с запятыми, вопросительными знаками и знаками восклицания, а также после скобок и кавычек пропуски на ставятся.

14. Искользованные научные источники подаются после текста в рубрике **Литература** (по центру название, жирным шрифтом, Times New Roman 14), в алфавитном порядке. Библиографическое описание составляется согласно Chicago Style: Notes and Bibliography. С абзаца 1,25 см начинается первый источник. Шрифт Times New Roman 12, 1 интервал. Каждая позиция списка литературы подается с

новой строки. Сначала подавать в списке по алфавиту издание на русском и украинском языках, затем – на иностранном (также в алфавитном порядке). Работы одного автора указываются по возрастанию года выпуска издания.

15. **Список иллюстративного материала** оформляется в соответствии с требованиями к списку **Литературы**, нумерация продолжает список.

16. В **References** (по центру название, жирным шрифтом, Times New Roman 14) ссылки оформляются в соответствии с требованиями зарубежных стандартов и подаются для кириллицы в виде транслитерации с помощью программы BGN (Board of Geographic Names), что представлена на сайте: <http://www.translit.ru>, далее следует перевод на английский язык в квадратных скобках. Список должен повторять в своей последовательности список **Литературы** и **Список иллюстративного материала**. Если в списке есть ссылки на иностранные публикации, они полностью повторяются.

Схема библиографической ссылки:

- автор (и) (транслитерация);
- название статьи (транслитерация);
- [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках];
- название украинского или русского источника (транслитерация);
- [перевод названия источника на английский язык в квадратных скобках (для названий журналов не обязательно)];
- исходные данные с обозначениями на английском языке, или только цифровые;
- обозначение языка статьи (In Ukr. / In Russ.).

Пример описания статьи:

Golubov'ska, I. O. «Klasychni movy u konteksti suchasnogo movoznavstva: epistemy, metamova, instrumentarij [Classical Languages in the Context of Modern Linguistics: Epistemes, Metalanguage, Linguistic Devices].» *Studia Linguistica* 8 (2014): 3–10 (In Ukr.).

17. После **References** указывается **дата поступления авторского оригинала в редколлегию**. Шрифт Times New Roman 10.

1. Стоимость публикации до 12 стр. – 700 грн.; свыше 12 стр. – по 50 грн. за страницу.
2. Для аспирантов или авторов без научной степени обязательна рецензия на статью от научного руководителя или доктора филологических наук.
3. Статьи проходят **рецензирование** и **проверяются на плагиат**. В случае выявления нарушений издательской этики статья не рекомендуется к опубликованию. Статьи принимаются **только при соблюдении редакционных требований**.

4. На отдельном листке подается информация об авторе статьи:

- *Фамилия, имя, отчество;*
- *должность и место работы или учебы;*
- *ученая степень и ученое звание;*
- *адрес, телефон, e-mail.*

Дата поступления статьи в редакцию 03.01.2019.

ЗМІСТ

Голубовська І. О.

Наукова спадщина проф. Ф. О. Нікітіної як синтез трьох мовознавчих парадигм 7

Бацевич Ф. С.

Лінгвістичні аспекти «неприродної» наратології: образ автора неіснуючого тексту 17

Дерба С. М.

Метод проектування та його прийоми на практичних заняттях з української мови як іноземної 31

Довбищенко Ф. В.

“Виховання Кіра” Ксенофонта й “Історія Римської держави після Марка Аврелія” Геродіана: структурна подібність через століття давньогрецької історіографії (огляд рецепцій у сучасній класичній філології) 40

Єрмоленко С. С., Остапенко М. П.

Тематико-ідеографічний аспект опису та аналізу епонімії 53

Зінкевич А. В.

Мовна політика РейхскомісаріатуУкраїна 66

Карпова К. С.

Лінгвістичні особливості реалізації персуазивних стратегій і тактик в англomовній рекламі екологічних товарів 84

Кирилюк О. Л.

Особливості мікрополя “ворожі війська” у структурі асоціативно-семантичного поля “ворог” (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни) 106

Лазер-Паньків О. В., Рябцев К. А.

Особливості вираження персуазивності у “Філіпіках” Демосфена..... 125

Левченко О. П.

Слова року в українському публічному дискурсі: статистичний та культурний аспекти 140

Матвєєва С. А.

Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект 155

Материнська О. В.

«Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та україномовних масмедіа 165

Михайлова О. Г.

Латинська мова в інтернет-мемах: нова комунікативна функція 181

Охріменко Т. В.

Лінгвоконцептуальний статус знаків матеріальної культури слов'янства 195

Письменна Ю. О.

Репрезентація концепту POPULUS у латинській мові (на матеріалі лексикографічних джерел) 209

Просяник О. П.

Лінгвістична концепція і лінгвістична теорія у дискурсивному вимірі.... 222

Сніговська О. В., Малахиті А. В.

«Червона» Одеса очами Н. Казандзакіса: документально-художній двосвіт автора (на матеріалі тревелогу «Подорожуючи: Русія»)..... 235

Строкаль О. М.

Вербалізація міфологеми «сад» у мові поезії Олексія Довгого 250

Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко І. А.

Обрядова термінологія шлюбу: перекладні еквіваленти паремій,
семантична динаміка та ціннісні концепти 261

Чернюх Б. В.

Маркери прямої мови у римській поезії епохи Августа (на матеріалі
"Метаморфоз" Овідія)..... 277

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ 291

REQUIREMENTS FOR PAPERS 294

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ 297

ЗМІСТ 300

CONTENT 303

СОДЕРЖАНИЕ 306

CONTENT

Golubovska I. O

Professional Heritage of Dr. F. O. Nikitina as the Synthesis of the Three
Linguistic Paradigms..... 7

Batsevyich F. S.

Linguistic Aspects of «Unnatural» Narratology: The Image of a Non-existent
Text Author 17

Derba S. M.

Method of Design on Practical Lessons of Ukrainian as a Foreign Language...31

Dovbyshchenko F. V.

The “Cyropaedia” of Xenophon and the “History of the Roman Empire” of
Herodian: Structural Similarities through Centuries of Ancient Greek
Historiography (a review of the receptions in modern classical philology)..... 40

Yermolenko S. S, Ostapenko M. P.

Thematic-ideographic Aspect of Description and Analysis of Eponymy 53

Zinkevich A. V.

Language Policy in the Reykmissariat of Ukraine 66

Karpova K.S.

Linguistic Peculiarities of Persuasive Strategies and Tactics in English
Advertising of Eco-friendly Products 84

Kyryliuk O. L.

Peculiarities of the Microfield “Hostile Troops” in the Structure of the
Associative-semantic field “Enemy” (based on the discourse of the Russian-
Ukrainian information war)..... 106

Lazer-Pankiv O. V., Riabtsev K. A.

Peculiarities of Expressing Persuasiveness in Demosthenes' *Philippics* 125

Levchenko O. P.

Key Words in the Ukrainian Public Discourse: Statistical and Cultural Aspects
..... 140

Matvieieva S. A.

Term as a Key Unit of Legal Parallel Corpus: Translation Aspect 155

Materynska O. V.

“Anatomy of War” in the Modern German and Ukrainian Mass-media 165

Mykhailova O. G.

Latin in Internet Memes: New Communicative Function 181

Okhrimenko T. V.

Lingoconceptual Status of Signs of Slavic Material Culture 195

Pysmenna Yu. O.

Representation of the Concept POPULUS in the Latin Language (based on the
lexicographic sources) 209

Prosiannyk O.P.

Linguistic Conception and Linguistic Theory in Discourse Measurement 222

Snigovska O. V., Malakhiti A. V.

“Red” Odessa in the Eyes of N. Kazantzakis: Documentary-artistic Two of the
Author's Worlds (based on the travelogue «Traveling: Russia») 235

Strokal O. M.

Verbalization of the Myth «Garden» in Oleksii Dovhiy's Poetic Language 250

Tyshscenko O. V., Malaniuk M. S., Popko I. A.

The Ritual Terminology of Marriage: Translation Equivalents, Semantic Dynamics and Value Concepts 261

Cherniukh B. V.

Markers of the Direct Speech in Roman Poetry of the Augustan Period (on “Metamorphoses” by Ovid) 277

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ..... 291

REQUIREMENTS FOR PAPERS 294

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ 297

ЗМІСТ 300

CONTENT 303

СОДЕРЖАНИЕ 306

СОДЕРЖАНИЕ

Голубовская И. А.

Научное наследие проф. Ф. А. Никитиной как синтез трех
лингвистических парадигм 7

Бацевич Ф. С.

Лингвистические аспекты «неприродной» нарратологии: образ автора
несуществующего текста..... 17

Дерба С. Н.

Метод проектирования и его приемы на практических занятиях
украинского языка как иностранного..... 31

Довбищенко Ф. В.

“Воспитание Кира” Ксенофонта и “История Рима после Марка Аврелия”
Геродиана: структурное сходство сквозь столетия античной историографии
(обзор рецепций в современной классической филологии) 40

Ермоленко С. С., Остапенко М. П.

Тематико-идеографический аспект описания и анализа эпонимии 53

Зинкевич А. В.

Языковая политика в Рейхскомиссариате Украина 66

Карпова Е. С.

Лингвистические особенности реализации персуазивных стратегий и
тактик в англоязычной рекламе экологических товаров 84

Кирилюк О. Л.

Особенности микрополя "вражеских войск" в структуре ассоциативно-
семантического поля "враг" (на материале дискурса российско-украинской
информационной войны)..... 106

Лазер-Панькив О. В., Рябцев К. А.

Особенности выражения персуазивности в “Филиппиках” Демосфена ... 125

Левченко О. П.

Слова года в украинском публичном дискурсе: статистический и культурный аспекты 140

Матвеева С. А.

Терминознак как центральная единица параллельного корпуса юридических текстов: переводческий аспект 155

Материнская Е. В.

«Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та українськомовних масмедіа 165

Михайлова Е. Г.

Латинский язык в интернет-мемах: новая коммуникативная функция 181

Охрименко Т. В.

Лингвоконцептуальный статус знаков материальной культуры славян... 195

Письменная Ю. А.

Репрезентация концепта POPULUS в латинском языке (на материале лексикографических источников) 209

Присяник О. П.

Лингвистическая концепция и лингвистическая теория в дискурсивном измерении 222

Снеговская О. В., Малахити А. В.

«Красная» Одесса глазами Н. Казандзакиса: документально-художественное двоемирие автора (на материале травелога «Путешествия: Русия») 235

Строкаль А. Н.

Вербалізація міфологеми «сад» в мові поезії Олександра Довгого..... 250

Тищенко О. В., Маланюк М. С., Попко И. А.

Обрядова термінологія шлюбу: міжмовні еквіваленти прислів'їв,
семантична динаміка і ціннісні концепції..... 261

Чернюх Б. В.

Маркери прямої мови в римській поезії епохи Августа (на матеріалі
«Метаморфоз» Овідія)..... 277

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ..... 291

REQUIREMENTS FOR PAPERS..... 294

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ..... 297

ЗМІСТ..... 300

CONTENT..... 303

СОДЕРЖАНИЕ..... 306

Підп. до друку 06.12.2019. Формат 60×84¹/₁₆. Папір. офс. Гарнітура “Таймс”. Друк. офс.
Ум. друк. арк. 19,25. Обл.-вид. арк. 1,9. Наклад 100 прим. Зам. 575.

Віддруковано у ТОВ-Видавництві “ЛОГОС” із оригіналів автора.
Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 201
від 27.09.2000 р.01030, Київ-30, вул. Богдана Хмельницького, 10, тел. 235-60-03